

Arvo Tuominen
Kremls klockor

Översättning av Ragnar Numelin

Originalalets titel: *Kremlin kellot*
Helsingfors 1958

Innehåll

Till läsaren	1
Till en ny värld	2
Leninskolan i Moskva	9
Hemliv i Dom Praviteljstva	22
Tjuvarnas ånger	32
Kolhosliv	39
Komintern	52
Hemligheten med Stalins välde	60
Stalin i närbild	73
Stalins grundlag	82
Ett klasslöst samhälle	90
1930-talets ”häxprocesser”	98
De utländska kommunisternas öde	102
FKP:s verksamhet i Moskva	111
Fallet Yrjö Sirola	117
Kulisser	125
O. W. Kuusinens svåra roll	133
Två berömdheter i närbild	140
Vildrosens promemoria	147
Dramat i Östkarelen	151
Avfärd och bokslut	170

Anmärkning: Första delen av Tuominens minnen, som behandlar tiden fram till 1921 (tar bl a upp finska inbördeskriget), finns också på marxistarkivet, se: [Skärans och hammarens väg](#)

Till läsaren

Denna del av mina minnen är en osminkad berättelse om de år jag tillbringade i Sovjetunionen. Om någon väntar sig annat måste han bli besviken. Jag vill på det kraftigaste betona, att jag inte ansett mig kallad att skriva vare sig Finlands Kommunistiska Partis, Kominterns eller Sovjetunionens historia. Jag framlägger bara mina personliga erfarenheter och skildrar vad jag med egna ögon sett. Och jag hoppas, att läsaren härigenom skall få svar på åtminstone ett par av de oklara och sinsemellan motstridiga frågor rörande förhållandena i Ryssland, som sysselsatt hans tankar. Men kanske siktar jag inte för långt om jag vågar förmoda, att framtida historiker skall ha någon nytta av dessa iakttagelser av ett ögonvittne. 1930-talet är så mångskiftande och växlingsrikt, att även små korn av sanning kan underlätta forskarens möda. Jag vill speciellt betona, att jag i mina minnen skildrar förhållanden och händelser under Stalins tid. Vad som i våra dagar sker i Ryssland känner jag inte till, och förhållandena har efter Stalins död undergått kanske t.o.m. märkbara förändringar.

Då jag skrev första delen av mina minnen, *Skärans och hammarens väg*, skildrade jag min verksamhet som ung, entusiastisk apostel för kommunismen. Jag ansåg mig i viss grad ha memoarförfattarens rätt att ställa sig själv i blickpunkten och betrakta händelserna ur egocentrisk synvinkel, ja kanske t.o.m. ibland understryka sin egen betydelse. I den nu föreliggande delen har perspektivet förskjutits: jag är knappast annat än en åskådare på teatern, som fått en logeplats för att betrakta ett av historiens grymmaste dramer. Jag, som tidigare uppträdde själv, är nu referent. Och referentens grepp om sin uppgift är ett annat.

Tammerfors, 30. 11. 1956.

Författaren.

I samråd med författaren har vissa uteslutningar från det finska originalet gjorts i den svenska texten. De gäller författarens sanatorievistelse i Kaukasien, besök vid Stalinkanalen och interna finska fester.

Övers.

Till en ny värld

I vårstorm på Finska viken. — Uppgörelsens stund. — Jag behandlas som bispnen i prästgården. — Hertta Kuusinen redogör för situationen. — Hertta och Riikka lär mig ryska. — O. W. Kuusinenens direktiv. — "Nu är Stalin partiets ledare." — Bucharins och Radeks stjärnor dalar. — Trollkarlen Radek. — Textil- och livsmedelsläget.

År 1933 hade Finlands kommunistiska parti, vilket förklarats som olagligt, en betydande representation i Stockholm. När jag äntligen anlände dit efter min flykt från Finland blev jag väl omhändertagen, framför allt av Hannes Mäkinen. Vi hade tolv år tidigare haft äventyrliga strapatser tillsammans, då vi genomströvat Karelska näset kors och tvärs, vi hade skött Socialistiska Arbetarpartiet och Ungdomsföreningen och suttit under samma tider i fängelse, åren 1922—1925 periodvis t.o.m. i samma cell. Mäkinen hade år 1932 haft hand om partiets helsingforsbyrå, självfallet i högsta grad hemligt. I början av följande år flyttade han över till Stockholm, en central ort för det helt och hållet underjordiska arbetet. Han hade antagit partinamnet Stein och skötte vid denna tid partiets stockholmsbyrå tillsammans med sin tyskfödda fru Lotten.

I Stockholm vistades också en annan gammal fängelsekamrat: Jukka Lehtosaari. Vid en fångutväxling år 1926 hade han sänts till Ryssland och därifrån kommenderats till Stockholm för att övervaka FKP:s förbindelser med hemlandet.

Det var i huvudsak just med Mäkinen och Lehtosaari som jag rådgjorde om min framtid. Oss föreföll det alldeles naturligt att jag skulle resa till Ryssland, dit Kuusinen hade kallat mig. Nu kunde jag i väntan på resemöjligheter leva i Stockholm som en fri man, utan att besvära någon. Som vanligt visade statspolisen ett visst intresse för min person — man ville gärna veta om jag hade för avsikt att helt och hållet slå mig ned i Stockholm, överhuvudtaget i Sverige, eller om jag tänkte resa vidare — men justitieminister Schlüter hade gett polisen order att inte antasta mig. Man kan säga, att lapporörelsens godtyckliga våldsmetoder garanterade min integritet. Jag hade främlingspass, och min frihet var obegränsad.

På detta sätt levde jag i Stockholm under februari och mars och halva april, tills jag en dag fick veta, att en rysk ångbåt på väg västerifrån skulle anlöpa den svenska huvudstaden. På denna båt hade man reserverat plats för mig till Leningrad.

Jag ansökte inte om utresetillstånd, anmälde inte ens för polisen min avsikt att lämna landet, men av lättförstådda skäl höll den ett öga på båten och visade starkt intresse för de passagerare som gick ombord. Da jag ungefär en timme före avgångstiden kom till hamnen och förklarade att jag ämnade resa, grymtade den vakthavande konstapeln smått igenkännande — hrm, jaha, jaha. Och så bad han om personuppgifter. Han tycktes veta en hel del om mig och frågade, om jag inte ville lämna ifrån mig mitt främlingspass.

— Mycket gärna, svarade jag, om jag får tillbaka mitt eget pass!

— Men ni hade ju intet pass.

— Det hade jag visst. Jag hade ett fängelsepass, som Haparandapolisen tog ifrån mig. Det var mitt identitetsbevis.

Jag märkte att konstapeln ängsligt skrapade sig bakom örat. Var skulle han nu få tag i detta pass? Sannolikt fanns det i Haparanda eller i ett arkiv, gud vet var. Han berörde inte saken vidare, frågade bara:

— Ni kan väl skicka det här främlingspasset till oss från Ryssland, om vi sänder

fängelsepapperet till er, så snart vi hittat det.

— Bra, jag godkänner byteshandeln, svarade jag. — När jag har fängelsepapperet i min hand skall jag återsända mitt främlingspass.

Det kan förefalla onödigt att skriva så utförligt om ett pass, men detta var på den tiden ett viktigt dokument — och är det förresten ännu i dag. Då jag anlände till Leningrad och de mötande GPU-männen fick syn på det rödkantade passet, blev de mycket förtjusta och försäkrade att detta papper skulle de behålla. Och säkert är att det i deras händer fick en ny användning. Namn och fotografi byttes ut, och därpå sändes en eller annan figur ut i världen — framför allt naturligtvis till Sverige — med mitt pass i fickan. Jag kan ju inte svära på att jag har rätt, men sådan var tidens sed i Ryssland. Ett främlingspass var givetvis inte lika användbart som ett vanligt svenskt pass. Vid sidan av de engelska och amerikanska var de svenska passen de bästa; med dem kunde man resa vart man ville. Efter detta intermezzo såg jag emellertid till varken det ena eller det andra dokumentet, och även svenskarna tycktes ha glömt bort hela saken.

Ångaren var ganska stor, på en sex-, sjutusen ton. Jag behövde inte känna mig övergiven, ty bland andra var Hannes Mäkinen med fru ombord. Vi behandlades som bispen i prostgården, hytterna var bra, och vi trakterades med extra god mat vid kaptenens bord. Skada bara, att de vid denna tid sedvanliga vårstormarna hela tiden rasade och förstörde aptiten för oss.

Maskinerna arbetade intensivt; det var ett styvt göra att i den envisa blåsten hålla riktningen mot öster. Jag hade god tid att liggande i min hytt eller tillbakalutad i en länstol i salongen tänka över mitt liv. Som en sista varning — fundera ännu en gång noga över saken, Poika! — stannar båten och kastar ankar. Då har fosterlandets kust redan till största delen passerats. Vid Hogland tar kolet slut, och där får vi nu under ett par dygn invänta påfyllnad av bränsle.

Jag lyssnar till utsändningen från Finland, äter, sträcker ut mig — och grubblar. Tiden förslår väl.

Livskurvan är jämn och regelbunden för de flesta människor. De kan planera sin framtid på lång sikt och realisera sina planer i den mån krafterna räcker till. Mitt liv däremot hade liksom delats upp i olika avsnitt: dess normala bana hade redan tre gånger blivit avbruten, spjälkt som med en kniv. I politiska sammanhang kommer häktningarna överraskande, man anar att de är förestående, men tidpunkten vet man inte. Fängelset avbryter bryskt det normala livsförloppet, och när man blir fri gäller det att börja om på nytt. Världen har förändrats, och själv är man förändrad. Man finner inte sina arbetsredskap, där man lade dem ifrån sig, och även om man finner dem, vet man inte riktigt vad man skall göra med dem.

Tre gånger hade min bana brutits av: åren 1918, 1922 och 1928. I de två första fallen hade det varit lätt att börja livet på nytt, emedan det skett på hemmaplan, längs kända linjer. Fastän förhållandena förändrats mycket efter 1918 var miljön dock i huvudsak densamma.

Nu, år 1933, ombord på en båt, gungande i det väldiga vågsvall, som en stark vårstorm rörde upp vid Hogland, var mina framtidsperspektiv helt andra. Jag var på väg till ett alldeles nytt land, till en ny värld. På hösten, ett par veckor efter det jag blivit fri från fängelset, hade jag fått ett långt och vänligt brev från Kuusinen. Han sade tydligt ifrån, att han och övriga finska ledare i hans krets kommit till slutsatsen, att det inte längre fanns möjligheter för mig att arbeta i Finland. Jag hade suttit tillräckligt många år i fängelse. Det var sant; jag hade tillbringat nästan tio år i cell, och mina korta verksamhetsperioder — 1920-22 som sekreterare i Socialistiska Arbetarpartiet och viceordförande i Fackorganisationen samt 1926-27 och

början av 1928 som Fackorganisationens generalsekreterare — hade visat, att min mission i Finland under nu rådande förhållanden alltid slutade mycket abrupt: med häktning och långvarigt frihetsstraff.

”Du måste alltså uppge din dröm att kunna arbeta i Finland och flytta över till Moskva”, skrev Kuusinen. ”Här väntar dig ett nytt liv och nya uppgifter.”

Efter det jag mottagit brevet fick jag ytterligare en mängd muntliga hälsningar, som alla underströk samma sak. Jag övervägde förslaget i flera veckor, och då jag fått påtagliga bevis på att jag var noga bevakad, beslöt jag slutligen att efterkomma kallelsen. Men det var ingalunda något lätt avgörande. Jag framlade saken för min hustru, och hon satte sig bestämt på tvären: det vore att hamna ur askan i elden. Hennes kvinnliga instinkt sade henne, att ett sådant beslut inte kunde medföra något gott.

— Men du avgör givetvis själv huru du skall handla. Jag kan inte förbjuda dig. Om du vill fara, så far!

— Jag kan inte resa utan dig. Du måste följa med!

Som den trogna själ hon var fann hon sig slutligen också i detta. Men inte alls gärna, utan uppriven och nervös.

På den gungande ryska båten, medan maskinerna ängsligt dunkade för att minska trycket på ankarkättingen och radioutsändningen från Finland ljöd ovanligt klar, kände jag en nästan tvingande nödvändighet att inför det som förestod göra bokslut med det som varit.

På det förgångnas konto kom, som jag redan nämnt, vissheten att mitt arbete i hemlandet var omöjliggjort. Det var min fasta övertygelse, att vägen till ett lyckligare Finland låg förborgad i de idéer, för vilka jag kämpat. På samma konto kom också min egen bitterhet. Jag ansåg att de fängelsestraff jag dömts till varit orättvisa, att de kunde betraktas som klassdomar. Min hälsa hade lidit betänkligt under en lång hungerstrejk 1929-30, och när jag kommit ut ur fängelset hade lapporörelsens efterdyningar verkat närmast som skrämmande varsel. Hela Finland gjorde intryck av ett fängelse.

Så långt var resonemanget klart. Varför skulle inte jag frivilligt välja samma väg som många andra — Kuusinen, Sirola, Manner, Gylling — hade valt under det pressande hotet år 1918? Detta val innebar landsflykt, sannolikt för hela mitt återstående liv. Ty om jag flyttade till Ryssland, skulle jag som funktionär i Finlands kommunistiska parti få en sådan position, att en återkomst till Finland vore omöjlig, förrän den nuvarande samhällsordningen störtats och ett nytt och bättre system trätt i stället. Men — var det inte skäl att frigöra sig från det vane-tänkande som begreppet fosterland innebar, om man i gengäld med liv och lust — ostörd av myndigheterna — tick arbeta för sina idéer och andas en friare luft?

Jag hade träffat amerikafinnar, vilka vid besök i hemlandet talat om den längtan, som ansatt dem i det främmande, och huru det avlägsna fosterlandet tett sig som ett förlorat paradiset. Äckligt prat, småborgerligt känslotänkande, hade jag sagt mig själv. För mig, en hårdkokt realpolitiker, passade inte dylikt pjoller. Då jag stått inför domarskranket, anklagad för än den ena, än den andra politiska förseelsen, och kallt förnekat även klara fakta, hade jag tänkt att detta alltså var den hårda hud man lade sig till med i politiken. Det var det givetvis också. Men nu märkte jag plötsligt, medan jag låg i min hytt, funderade över alla dessa frågor och hörde tonerna av Vårt Land strömma fram ur radion, huru djupt ”den småborgerliga elementarismen”, för att använda Kullervo Manners ord, trängt in även i mig. Jag hade i alla fall vanliga mänskliga känslor, och jag mindes i en plötsligt stingande smärta den bitterljuva

skälvnningen i amerikafinnarnas röst.

Ännu tyngre tedde sig mitt bokslut då jag tänkte på min hustru. Jag var djupt fästad vid henne. Hon hade visat sig vara en livsledsagarinna av sådana mått, att jag inte kunde föreställa mig tillvaron utan henne. Under mina långa fängelseår skrev hon till mig hundratals brev, ibland t.o.m. tre, fyra i veckan. På söndagarna delades breven ut i cellerna, men under kritiska tider endast en gång i månaden. Då kunde jag få ett par tiotal på en gång. Och vilka brev! I hög grad innehållsrika, ty som journalist och dotter till en tidningsman kunde hon skriva om världshändelserna, men också om allt annat, så intressant, att det fick fångens humör att stiga många grader.

Men nu? Hon hade inte kunnat resa samtidigt med mig. Och hur skulle det gå om hon inte alls kunde fara, om hon inte fick ryskt visum? Huru skulle livet då gestalta sig för oss?

Naturligtvis gick tankarna många gånger tillbaka även till barndomshemmet, Snickar-Oskars stuga, och till den stora syskonskaran. I stilla, anspråkslösa förhållanden levde syskonen nu i Tammerfors eller på den omkringliggande landsbygden. Vad tänkte de, när de läste i tidningarna att deras bror, denne vagabond, denne orolige själ, var på väg från Stockholm till Sovjet? Ofta undrade jag, om mitt görande och låtande inverkade på deras liv, om de för min skull blev betraktade med ovilja och fick utstå obehag på sina arbetsplatser?

Alltså. Var beslutet riktigt? Var det motiverat att åsamka mina kära bekymmer och oro? Hade jag hamnat ur askan i elden, såsom min hustru varnande sagt? Och framför allt: Var den nya, den rådsryska världen sådan, att det lönade sig att för den offra sina bästa år?

Jag visste väl att denna värld ännu inte motsvarade mina drömmar. Men allt nytt uppstår ur prövning och plåga. Rom byggdes inte heller på en dag. En tröst låg i det faktum, att trots all den avoghet och skepsis, som mött det nya riket överallt, det ändå hållit stand. I detta såg jag en grodd till verkligt levande liv. Om denna värld leddes klokt och ärligt och förblev sina grundprinciper trogen, skulle den skänka också hela den övriga världen frihet.

På detta sätt kretsade tankarna runt på den hittills stormigaste havsfärden i min tillvaro.

I Leningrad visste man precis när vi skulle anlända. Redan i hamnen mötte oss några av leningradetappens förgrundsfigurer med Tyyne Tokoi i spetsen. Oskar Tokois barn hade stannat i Ryssland, och Tyyne skötte FKP:s leningradbyrå, vilken alla resande från och till Finland måste passera. Av en tillfällighet hade Hertta Kuusinen samma dag anlänt från Moskva.

Det var mer än sannolikt, att denna tillfällighet arrangerats av fader Kuusinen. Medan jag satt i fängelse hade mycket hunnit passera; jag var verkligen i behov av information både om händelsernas utveckling i Ryssland och om opinioner och gruppgräl mellan de finska kommunisterna. Av Hertta fick jag veta, att oenigheten mellan Kuusinen och Manner nu, liksom tidigare år 1921, hade lett till fullständig brytning. Ända till mitten av 1920-talet hade samarbetet varit rätt intimt. Det hade t.o.m. sett ut som om den gamla stridsyxan blivit definitivt nedgrävd. När jag senare undersökte FKP:s arkiv och tog del av brevväxlingen mellan Kuusinen och Manner, fann jag att tonen under några år varit mycket hjärtlig, även om hjärtligheten stundom var så överdriven att den föreföll konstruerad. Men relationerna hade i alla fall varit tillfredsställande. Nu stod de båda ledarna igen på krigsfot med varandra. Och jag antar att Kuusinen, som sänt mig noggranna direktiv till Stockholm och påskyndat min avfärd, hade kommenderat sin dotter att resa till Leningrad för att ge mig förhandsinstruktioner, så att jag inte skulle råka i händerna på falska vägledare. Detta var emellertid

onödigt besvär, ty jag hörde från början till Kuusinens anhängare, och på dem bet inte manngruppens propaganda, vilket man fått se om man gjort ett försök. Dessutom erhöj jag många små vinkar av Tyne Tokoi. Hon representerade den gyllene medelvägen, hörde inte till någotdera lägret, men varnade mig endast som gammal vän: ”Det är nog bäst att du är försiktig i dina uttalanden. Gruppen Manner-Rahja väntar bara på ett tillfälle att slå ner på dig. De påstår nämligen, att du alltmera dragits mot högeropportunism. Som Fackorganisationens sekreterare var du nära lierad med Matti Paasivuori, och allt tyder på att du är högerförgiftad. Var nu försiktig, så att de inte får tillfälle att skrika ut vilka farliga opportunisterna Kuusinen värvar!”

Jag hade verkligen föga lust att stanna i Leningrad och reste redan efter några dagar med Hertta till Moskva.

Kuusinen eleganta bil med chaufför och personalen vid FKP:s moskvabyrå mötte oss. Bilen förde mig direkt till hotell Sojusnaja vid Maxim Gorkijgatan. Här hade ett stort och vackert rum reserverats för mig. Hotell Lux var fullt av folk, och Kuusinen önskade för övrigt inte installera mig där, då Manner, Hanna Malm och en hel hop trogna mannanhängare bodde på hotellet.

Redan samma eftermiddag hämtade mig bilen för att föra mig till Kuusinen. I enlighet med sin värdighet — han var Kominterns tredje eller fjärde sekreterare — bodde han i det ryktbara Dom pravitelstja, ”Regeringens hus”. Kuusinen hade anslagit hela eftermiddagen till att klargöra situationen för mig och preparera mig för kommande uppgifter.

Allt var förberett på förhand. I Moskva skulle jag stanna blott över förstamajfestligheterna; sedan måste jag fara till ett sanatorium för att bli kvitt fängelsetidens sviter. Men nu gällde det att sätta in all energi på att lära mig ryska, åtminstone så att jag nödortfigt redde mig på sanatorieresan.

Det blev ett tungt jobb, ty jag kunde inte ens det ryska alfabetet ordentligt, och min språkbegåvning är ingenting att skryta med. Men Kuusinen hade programmet klart. Han bestämde att hans yngsta dotter Riikka skulle bli min första lärarinna, och när Riikka tröttnade eller inte hade tid skulle Hertta ta vid.

— Och lägg på minnet, att undervisningen framför allt måste vara praktisk, sade han. — Det är en ny metod, som visat sig mycket fruktbar. Ni skall strunta i alla skolböcker och regler, titta nu, så här —!

Vi satt där som skolbarn, Hertta, Riikka och jag, och hörde pappa Kuusinens föreläsning. Han gick långsamt och med fasta steg mot dörren, grep tag i dörrhandtaget och sade:

— *Ja otkryivaju*, varpå han öppnade dörren, gjorde en lång paus och kontrollerade vilken effekt denna gest haft på oss. Sedan sade han:

— *Ja zakryivaju*, och stängde därpå dörren. Jag måste medge, att förfarandet var verkningsfullt. Genom denna enda lektion lärde jag mig en gång för alla att öppna och stänga en dörr på ryska.

När jag sent på kvällen återvände till ”Sojusnaja” dröjde det länge innan sömnen infann sig. I mitt huvud jagade tankarna varandra på gränsen mellan vaka och dröm, och en känd melodi trängde sig in i bilden: Internationalen spelad av midnattsklockorna i Kreml. Förutspådde klockorna lycka eller olycka för mig? I denna undran somnade jag in.

Jag hade inte sett Kuusinens flickor sedan våren 1927, då jag besökte Ryssland. Sex år är en

lång tid — åtminstone för en del människor. Det är dock inte åren som är de avgörande, utan erfarenheterna, och dessa beror i sin tur på vars och ens läggning. Hertta var nu en annan än då. Den oskyldiga, älskligt impulsiva och skämtsamma unga flickans drag hade hårdnat. Av bittra erfarenheter hade hennes ansikte modellerats om till vad man på modernt språk kunde kalla ett politiskt pokeransikte. Visserligen vill jag ogärna använda ett så strängt uttryck om en kvinna, men jag hade det bestämda intrycket, att Hertta på grund av personliga besvikelser sökt en kompensation i politiken. Också Riikka hade fått sin beskärda del av livets bitterhet, men det hade inte verkat på henne på samma sätt. Hon hade just skiljt sig från sin första man, då hon i början av 1930-talet i Moskva träffat en bulgarisk revolutionär, studeranden Popov. Med honom ingick hon sitt andra äktenskap. Då jag kom till Moskva var Popov instämd till riksdomstolen i Leipzig för anklagelser i samband med riksdagshusbranden i Berlin. Tidningarna innehöll för övrigt inte just annat än artiklar om mordbranden, för vilken bulgarerna Dimitrov, Popov och Taney beskyllades. Riikka var naturligtvis mycket sorgsen och grät en skvätt då och då, ty ännu fanns det inga tecken som tydde på att de skulle klara sig undan beskyllningarna. Det såg tvärtom ut som om denna bulgariska ”trojka” efter äkttyskt mönster skulle offras på den hitler-göringska hemliga sammansvärjningens altare.

Riikka drabbades dessutom av en annan tung prövning: hon insjuknade i svår lungtuberkulos. Den ena lungan hade man redan behandlat pneumatiskt, och enligt vad jag minns gjorde man det senare även med den andra. Men det föreföll som om dessa plågsamma upplevelser bara hade ökat hennes andliga spänst, ty hon kunde mycket snabbt frigöra sig från dystra tankar. Hon var angenäm att umgås med, berättade gärna litet skvaller om de kretsar hon rörde sig i och var inte rädd för att relatera kontrarevolutionärt prat eller återge vitser, som politiskt rättrogna personer inte vågat tänka på ens i drömmen. Jag hade knappast kunnat få en mer sympatisk lärarinna än Kuusinens yngsta dotter. Såsom jag redan sagt har jag inte större fallenhet för språk, och därför försökte jag lära mig ryska på genvägar, genom att förbigå grammatiken. Riikka uppträdde ibland som en sträng och krävande läromästarinna, men den verkliga, den hjärtegodas Riikka avgick alltid med segern. För att hjälpa mig hade hon gärna rätat ut alla grammatikens kurvor. Riikka hade en vacker sångröst. Under pauserna i undervisningen gnlade hon ofta en eller annan melodi. Hennes älsklingsång var Vallinkorvan laulu (Sången vid skansen). När hon sjöng den fick hon nästan alltid tårar i ögonen. Jag föreställde mig, att med sången associerade sig något minne — vackert eller sorgligt — som kom den sensibla Riikka att röras till tårar.

Men när Hertta någon gång övertog lektionerna, var det kraft och energi i tagen; då gjordes inga avvikelser åt sidorna och inga försök att överlista böjningsformerna.

Fader Kuusinen höll ett öga på att döttrarna fullgjorde sina åligganden, och han tillät inte onödigt prat. Men sex år hade förflutit sedan vårt senaste sammanträffande, och mycket hade hänt under de åren. Så snart Kuusinen hade tid och tillfälle gav han mig nödiga informationer.

Först redogjorde han för konflikten med Manner, men övergick snart till viktigare frågor: utvecklingen i Sovjet och Komintern. Jag fick klara besked om riktlinjerna. Partiets ledare var nu Stalin, det lönade sig inte mera att tala om män som Zinovjev och Kamenjev. De var helt ur spelet, detta visste han säkert. Men han var på det klara också med annat:

— Undvik att alltför mycket prata om sådana gamla läromästare som Bucharin och Radek, ty även deras stjärnor är i dalande.

Detta var en fullständig nyhet för mig, och den var ingalunda angenäm. Jag var särskilt förtjust i Bucharin, ty utom ett klart intellekt och en skarp tunga fanns det hos honom mycken

bred mänsklighet. Även Radek hörde till mina favoriter. Vid partikongressen år 1921 hade jag kommit under hans snilles trollmakt och med Kuusinen och Rovio som tolkar umgåtts med honom mer än med någon annan av deltagarna i kongressen. Han var en av dessa lysande intelligenser, om vilka det uppstår legender. Kuusinen själv hade tidigare berättat, att Radek kunde diktera tre artiklar på samma gång. Han gick av och an i sitt stora arbetsrum och dikterade t.ex. en översikt av den politiska situationen för en maskinskriverska, en kulturpolitisk artikel för en annan och ett satiriskt kåseri för en tredje. En dylik tredubbel andlig anspänning eller treklyvning av intellektet förefaller omöjlig, men detsamma berättades ju om Julius Caesar, och det sägs att Elias Lönnroth, samtidigt som han arbetade på sin ordbok, obesvärat kunde delta i en konversation.

— Bucharin är visserligen Izvestijas och Radek Pravdas chefredaktör, men deras ställning betyder ingenting, förklarade Kuusinen. Den innebär närmast deras fördärv. De har placerats på dessa utsatta poster för att själva leverera bevisen för att de predikar falska läror. De skriver och genom deras händer går så mycket av det offentliga ordet, att det senare blir lätt att låta hänga dem.

Nyfiket studerade jag Moskva för att finna den nya tidens tecken. Jag hade varit här sommarmånaderna 1921, några dagar år 1927 och ungefär en vecka år 1928. Stadsbilden hade i rätt hög grad blivit en annan. Nybyggen hade kommit till, men den största förändringen uppvisade trafiken, som på 1920-talet varit mycket stillsam. Nu körde en anseelig mängd bilar längs gatorna, en del byggda i Ryssland, men de flesta av utländskt märke. I ett avseende hade stadsbilden inte förändrats, åtminstone inte till det bättre. Jag menar i fråga om klädedräkten. Det gammaldags modet av år 1921 hade utvecklats till sin fördel under Nep-tiden, men modet år 1933 visade en avgjord tillbakagång från år 1927.

Livsmedelssituationen var otroligt svår. Det var den också år 1921, men de följande gångerna, då jag besökt Ryssland, hade det funnits livsmedel i överflöd. Fönstren skyltade med varor av alla slag och människorna sade: — Köp det här, köp det där! Nu, år 1933, talade ingen i den stilen utan man viskade sakta: ”I den eller den affären finns det möjligen något, jag hörde att man kan komma över vissa saker där.” Det rådde en skriande brist på varor, och den enda affär som det lönade sig att gå till var Torgsin, utlänningarnas magasin.

Mina vänner skyndade sig strax att fråga mig om jag hade något som kunde föras till Torgsin, ty där tog de som betalning emot också guldföremål, ur, ringar och smycken. Det hela föreföll alltså ganska tröstlöst, men jag hade inte heller föreställt mig att det skulle vara annorlunda. Dessutom hade jag själv levat i mycket anspråkslösa förhållanden i Finland. Det materiella var av sekundärt intresse. Jag försökte tänka på det som var viktigare, på det egentliga huvudproblemet: hade denna värld på något sätt ideologiskt förändrats, var den i grund och botten sådan jag inbillat mig? Var detta just det nya rike, för vars skull det hade lönat sig och även framgent skulle löna sig att göra stora uppoffringar?

Medan jag på detta sätt studerade förhållandena samt fördjupade mig i språk och politik skrev vi första maj. Denna dag har alltid varit en stor högtid i Sovjetunionen, men just detta år var förstamajparaden ståtligare än någonsin. Det lönade sig verkligen att se den, i synnerhet som Kuusinen skaffat biljetter till en av de rader, vilka var avsedda för Kominterns presidium, ehuru jag ännu inte hade någon ställning i Komintern.

Till den allra högsta pinnen, läktaren på Lenins mausoleum, kom jag givetvis inte. Den var reserverad för politbyråns folk, men jag fick plats på avsatsen strax intill. Vid organisationen av de stora festerna, 1 maj och revolutionens årsfest i november, utgick man från maktbörsens

noteringar. I mitten av hedertribunen lyste Stalin som en sol, vars strålars värme var omvänt proportionell till avståndet. De närmast sittande, de egentliga maktinnehavarna, stektes i den starkast glödande solen — och största delen av dem blev ju faktiskt ganska illa brända. Men låt oss lämna liknelserna. När man från Röda torget såg direkt upp mot mausoleet, fann man att Kominterns och partiets höga fiskaler stod på läktaren på högra sidan om hedertribunen; den vänstra var reserverad för diplomatkåren, över huvud för den kapitalistiska världen. Ju lägre ned man hade sin plats, desto lägre i rang ansågs man vara. På de yttersta flyglarna, på bägge sidor om mausoleet — men mest på högra sidan, på det politiska folkets sida — stod ett tusental inbjudna gäster, bland dem även de utländska delegationerna. Vid maj- och novemberfesterna brukar dessa alltid uppgå till flera tiotal.

Dessa festligheter har dock skildrats så många gånger, att jag finner det onödigt att ödsla trycksvärta på dem.

Leninskolan i Moskva

De västliga minoriteternas universitet. — Riksakademin i Leningrad. — Leninskolan, en internationell politisk högskola. — Tusentals lärjungar från ett tiotal olika länder. — Hemlighetsmakeri, upprorsteknik och chifferkunskap som läroämnen. — Finnarna är goda organisatörer. — Nationalismen står i sitt för. — ”Hur många poäng, kamrat?” — Den finska diktningens kråkskrämnia. — Johnny Oders kärleksäventyr. — Partipolitiska äktenskap. — Spionen Pentikäinens berdtelse. — Bolsjoi- Kalles nöd. — Dimitrovs hälsningar. — En vitgardist som kapten i Röda armén.

Ett viktigt kapitel i FKP:s historia är finnarnas utbildning i Ryssland.

Enligt en allmänt godtagen teori berodde sammanbrottet år 1918 på att det inte fanns utbildade revolutionära ledare. För den händelse att en revolution skulle bryta ut i Finland, behövde man en resery på ett hundratal, helst ett tusental man. En organiserad och systematisk skolning med detta mål för ögonen inleddes redan i början av 1920- talet.

Den första skolan för utbildning av fackrevolutionära kadrar grundades i Petersburg. De var De västliga folkminoriteternas universitet. Flera hundratal finnar, även från Östkarelen och Ingermanland, har fått sin utbildning i detta institut. De som gått igenom det kallades på skämt ”röda magistrar”, men benämningen var inte enbart skämtsam, ty kursen varade fyra år och undervisningen var mycket grundlig.

När jag nu på rak arm skall försöka minnas dessa röda magistrar och andra lärjungar i De västliga minoriteternas universitet, kommer jag främst att tänka på några, som utfört ett förtjänstfullt arbete inom partiet: Erkki Nissinen, min assistent vid partibyran i Moskva, och Lauri Gustafsson, en av lärarna vid Leninskolan, vidare Lauri Lamminen, Heikki Stenius och Vilenius, alla kretsorganisatörer inom FKP åren 1926-28. De hamnade i fängelse genom den s.k. Rasi-provokationen. Också Yrjö Murto, som i Finland lyckats kliva upp till höga poster, hade studerat vid universitetet, men hans begåvning var antagligen så medelmåttig, att han inte förmådde klara hela kursen. Bland de mest framträdande ledarna i vår tid har Aimo Aaltonen och Ville Pessi under två eller tre år besökt denna läroinrättning. De fortsatte sedan sina studier i Leninskolan, Aaltonen under ett och Pessi under hela två år.

Andra, liknande undervisningsanstalter fanns det i Ostkarelen. Utom vanliga skolor hade man en hel del lärarseminarier och propagandainstitut, där också finnar utbildades för speciella uppgifter i Finland. I Petroskoi verkade dessutom ett ”lantbruksuniversitet”. Här spelade jordbruket emellertid en underordnad roll, politiken var huvudsak. Vid universitetet studerade

alltid ett tiotal finnar; vi kan bland dem nämna t.ex. Kalle Kulmala, f.d. lantdagsman. Han stod i tjänst hos partiets centralkommitté och verkade på 1930-talet tidvis illegalt i Finland. Vid återkomsten från en kommendering till hemlandet dog han av hjärtslag i Stockholm år 1936, en händelse som livligt kommenterades i svenska tidningar.

Dessutom fanns det en krigshögskola i Petersburg, där lärjungarna var nästan uteslutande finnar — med undantag för en och annan est. Skolan vidtog med sin verksamhet i början av 1920-talet och upphörde med den först år 1936. Antalet av de rödgardistchefer, som utbildades här, stiger till flera hundratal. Undervisningen varade två år. Under sommaren var eleverna utplacerade i den röda arméns kadrar för att erhålla praktisk utbildning; under vintern undervisades de i teori. Givetvis gavs det även lektioner i politik, men skolan var framför allt krigsteknisk.

De två läroinrättningarna i Petersburg samt de i Ostkarelen fungerade alltså som elementära kaderskolor. Men en verklig kommunistisk högskola av internationella mått grundade Kominterns verkställande kommitté år 1923 eller 1924: Leninskolan i Moskva. Den började jämförelsevis anspråkslöst, med bara ca tio elever, för att sedan år från år vidga sin verksamhet och växa ut till ett betydelsefullt politiskt universitet med ett tusental lärjungar.

De första eleverna från Finland studerade antingen vid den ryska eller den tyska avdelningen, vid den senare bl.a. Inkeri Lehtinen, undervisningsminister i terijokiregeringen, och Hannes Mäkinen, min gamle kamrat från de äventyrliga strapatserna på Näset, samt Yrjö Enne. Redan i slutet av 1920-talet grundades speciella avdelningar för olika länder, ”sektorer” som de hette enligt rådsrysk terminologi. Jag kan inte påminna mig vilket år den finska sektorn grundades, men sannolikt var det 1928 eller 1929. Då jag kom till Leninskolan hade åtminstone två eller tre kurser avslutats i finlandssektorn.

På detta sätt hade under årens lopp bildats närmare tjugo olika sektorer. De viktigaste var Kinas, Tysklands, Frankrikes, Englands och Spaniens sektorer. Till den sistnämnda hörde även Sydamerika. I den engelska sektorn upptogs också amerikanarna, medan den skandinaviska sektorn omfattade alla nordiska länder utom Finland, d.v.s. Island, Danmark, Sverige och Norge. Italien, Rumänien, Jugoslavien, Grekland, Bulgarien och Tjeckoslovakien hade egna sektorer. Finlandssektorn var ganska stor. När den var som minst hade den ett tjugotal elever, och när den var som störst kunde elevantalet uppgå till ca fyrtio. Vid min ankomst fanns det mellan 30 och 40 elever.

Mången gång har man bett mig om exakta uppgifter beträffande Leninskolans elevmängd, men jag har bara kunnat ge ungefärliga siffror. Vid de största kurserna — de kinesiska, spanska och tyska — torde eleverna ha varit ca hundra, kanske mer. Då det fanns drygt tjugo sektorer kan det sammanlagda elevantalet ha uppgått till ungefär tusen. Skolan gav aldrig ut någon årsberättelse, där elevernas namn fanns uppräknade, inte ens antalet antyddes, och jag brydde mig inte om att forska i detaljer. Det var inte värt att sticka sin näsa i blöt i allting; nyfikenhet hade kunnat väcka uppseende.

Kursen var som sagt tvåårig. Man utgick ifrån, att eleverna fått en tidigare utbildning, t.ex. studerat vid De västliga minoriteternas universitet, såsom Pessi och Aaltonen. Givetvis på framställning av Kuusinen hade man med skolans ledning kommit överens om, att i mitt fall den bristande universitetsunderbyggnaden skulle kompenseras av studierna i fängelset och av de erfarenheter jag förvärvat. Man ansåg dessutom att jag kunde absorbera båda kurserna på ett år. I flygande fläng fick jag klara av det första årets lärdomspensum, och redan före jul överflyttades jag till den andra årskursen. Våren 1934, efter ett års studier, utdimitterades jag

som fullärd från Leninskolan.

När jag skrevs in som elev i detta institut låg det vid A-boulevarden i ett gammalt skolhus. På Sparvbergen — eller Leninbergen — uppfördes emellertid ett mäktigt byggnadskomplex, till vilket läroinrättningen flyttade över i början av min andra termin. Skolan, som redan tidigare varit internatskola, blev det nu i ännu högre grad. Eleverna bodde och studerade i samma hus och stod under strängare uppsikt än någonsin. År 1936 flyttades skolan till en annan del av staden, men stängdes kort därpå nästan helt på grund av kriget i Spanien; komplexet övertogs sedan av Moskvas universitet.

Som rektor fungerade långa tider — ända tills skolan upphörde — den kvinnliga kamraten Kirsjanova, hustru till Stalins hovhistoriker Jaroslavski. Vi har skäl att senare återkomma till mannen. Här vill jag bara nämna att Kirsjanova ingalunda fått sin ställning på grund av mannens förtjänster, hon var själv gammal bolsjevik av garanterat proletärt ursprung, en intelligent kvinna för resten.

Ledare för finlandssektorn var Yrjö Sirola med Jukka Lehtosaari som assistent. Efter Sirolas död blev Lehtosaari chef. Bland mina lärare minns jag särskilt den tidigare nämnde Lauri Gustafsson, som använde täcknamnet Hager. Vidare föreläste medlemmarna av FKP:s centralkommitté i Moskva Martti Nilsson, — Inkeri Lehtinens dåvarande man — Ville Ojanen, Hannes Mäkinen och någon gång Antti Hyvönen, namn som tidigare skymtat i mina minnen. När jag efter avslutad kurs hade blivit generalsekreterare i FKP och något senare medlem av Kominterns presidium, och min egentliga verksamhet som partibyråns chef blivit förlagd till Moskva, föreläste också jag regelbundet i skolan, från hösten 1934 ända tills läroinrättningen stängdes. Mitt ämne berörde närmast Finlands arbetarrörelse och fackföreningsrörelsens historia.

De viktigaste undervisningsämnena var naturligtvis den historiska materialismen, leninismen och stalinismen. I dessa fack föreläste Sirola så länge han levde. Om det rådsryska kommunistpartiets historia — lektioner vilka tog sin rundliga tid — talade Jukka Lehtosaari och Gustafsson-Hager. Vad den finska arbetarrörelsen beträffar lades huvudvikten vid de revolutionära strömningarna, särskilt storstrejken år 1905, storstrejken i november 1917 och inbördeskriget. Fackföreningsrörelsen var också en viktig fråga, ty meningen var att denna rörelse nu, liksom på 1920-talet, skulle spela huvudrollen i den kommunistiska verksamheten, det enda fält där kommunisterna kunde operera öppet. Då jag vunnit mina sporrar just på detta fält var det naturligt att ämnet överlämnades åt mig. Dessutom förekom praktisk undervisning i rikligt mått, såsom mötesteknik och taktik vid erövringen av organisationer. Dessa problem fick inte endast en teoretisk belysning, utan man framställde dem på ett sätt som motsvarade verkligheten. Jag minns en gång, då aktuella spörsmål i Finland på 30-talet var på tapeten. Vi arrangerade ett möte, där scenen föreställde Folkets Hus i Helsingfors. Den ena hälften av mötesdeltagarna uppträdde som kommunister, den andra som socialdemokrater. Sirola gjorde upp rollistan. Han ansåg synbarligen att socialdemokraternas roller var så svåra att sköta, att till dem måste utses de längst hunna slughuvudena. Också jag hamnade på den socialdemokratiska sidan i detta seminarium. Sirola själv satt som prisdomare. När frågorna hela dagen dryftats och prisnämnden på kvällen lade fram sitt utlåtande, sade Sirola, att om det i verkligheten gick till som i dag här hos oss, måste man medge, att kommunisterna knappast skulle skörda en enda poäng. Tvärtom ville han säga, att om kommunisternas sak i Helsingfors och över huvud i Finland försvarades så uselt och med så svaga argument som här, låg det ingenting förvånansvärt i att arbetarna inte understödde deras linje. I stället hade de socialdemokratiska förespråkarna kommit fram med sådana argument och bevis att varje

förständig arbetare, oberoende av på vilken sida hans sympatier var, säkert skulle ansluta sig till socialdemokraterna. Ifall han inte på förhand var så trimmad, att han under alla omständigheter var och förblev kommunist!

Ett dylikt resultat var möjligt bara därför att vi hade direktionens tillstånd att ”bräcka” kommunisterna. Vi slog i bordet alla missgrepp och dumheter som begåtts i Sovjetunionen, t.o.m. av själve Stalin. På denna tid förekom det ännu inte några större utrensningar, ehuru vi kände till rättegången mot tekniker och professorer år 1930. Det enda försvar motparten kunde prestera — jag vill minnas att repliken fälldes av Pessi eller Aaltonen — var att socialisterna, ”noskeanerna”, i Finland knappast hade så goda förespråkare som här, inte heller sådana som kände kommunisternas svaga sidor så bra som vi. Detta var alltså kommunisternas räddning. Sirola genmälde att argumenteringen var svag. Nog redde de sig på hemmaplan utan vår hjälp.

Vid sidan av dessa praktiska övningar i kapandets konst hade vi regelbundet fortlöpande lektioner i konspiration och hemlig uppvigling. Man lärde sig bokstavligen huru ett underjordiskt partiarbete skulle bedrivas, hur hemlig värvning äger rum samt huru ett lönnligt chiffer- och underrättelseväsen fungerar. Som chifferexperter verkade under dessa år Yrjö Enne och Hertta Kuusinen, vilka fått specialutbildning på området inom chifferavdelningen i Komintern. Undervisningen i revolutionsteknik, i organiserandet av gatuupplopp och -strider handhades av Tuure Lehen, så snart han råkade befinna sig i Moskva. Han hade ca 20, 30 lektioner om året, ifall jag minns rätt. Om Tuure var upptagen av att arrangera revolter i andra länder, låg revolutionsteorin i händerna på någon finne, som studerat vid Frunze-akademien. Under ett par år sköttes detta fack av Akseli Anttila, på denna tid elev i akademien, sedermera terijokiregeringens krigsminister.

Sådana var alltså Leninskolans undervisningsämnen och metoder. En stor del av dessa ämnen övertogs sedan av Sirola-institutet i Finland. Detta är s.a.s. en systeranstalt till Leninskolan, dock i något friserad form, ty institutet är i behov av det statsunderstöd, som beviljas alla av undervisningsministeriet kontrollerade läroinrättningar. Ämnen som upprorsteknik och kaparmetoder inom arbetarrörelsen döljer sig under vackrare namn. Men enligt vad jag vet har man inte frångått undervisningen i dessa fack.

Leninskolan var ganska ensamstående i sitt slag. Den lyckades på ett verkligt storartat sätt inympa den revolutionära andan, den äkta kommunistiska kaderandan, hos sina adepter. Detta kom tydligt fram i många sektorer, särskilt i den finska. Finlandssektorn var i alla avseenden en förebild för de andra, det kunde jag konstatera under min tid först som elev, sedan som lärare i skolan. Detta är inte något tomt skryt utan ett faktum. Även om det fanns mycket större sektorer — såsom de tyska, franska, engelska, kinesiska o.s.v. — erövrade finnarna exempelvis åren 1934-36 alla de tre röda fanorna. I skolan tävlade man nämligen om tre röda fanor, av vilka en gavs för uppnådda studieresultat, en annan för fysisk kultur och en tredje för intellektuella intressen.

Den första fanan tävlade man om sålunda, att de av skolan tillsatta granskningsnämnderna med tillhjälp av goda tolkar kontrollerade både undervisningsmetoderna och elevernas framsteg. Finnarnas goda resultat får nog i främsta rummet tillskrivas Sirola, en mästare i kaderuppfostran, men till en del även den utmärkta kamrat- och tävlingsandan. Den fysiska kulturens röda fana tillföll oss utan vidare, ty finnarna var de enda som kunde knipa poäng i skid- och skridskoåkning. Förresten var inte heller sommarsport oss främmande. Den röda fanan för intellektuella intressen gällde alla kulturyttringar: körsång, teaterföreställningar, festarrangemang samt ordning och snygghet i bostäderna.

Det vore dock ett misstag att tro, att dessa hedersbevisningar tillföll oss genom särskild gunst. Våra svåraste konkurrenter var tyskarna. De tyska eleverna var synnerligen ärelystna och hade en mycket högre bildningsnivå än vi. En stor procent av dem var studenter. Vår sektor däremot bestod till största delen av arbetare; i hopen fanns kanske en och annan elev, som gått i sam- eller flickskola, möjligen t.o.m. någon enstaka student, men dessa undantag gav ingen prägel åt gruppen; de hörde knappast ens till de bästa eleverna.

Det värdefullaste elementet utgjordes av dem, som arbetat inom den lagliga organisationsverksamhetens många olika grenar. Men det egentliga kraftmomentet — och det som förklarade våra framgångar — var nog vår samhörighetskänsla och vårt starka ansvarsmedvetande.

Jag har många gånger i mitt liv haft tillfälle att reflektera över vilka goda organisationer finnarna är, t.o.m. enkla arbetare. Särskilt tydligt kom detta drag fram i Leninskolan. Ofta bygger organisation på färdiga schema, men jag tror att till verklig organisationstalang hör även förmågan att improvisera, att snabbt gripa tjuren vid hornen. Det kunde t.ex. inträffa, att vi hade bara tre eller fyra dagar på oss att förbereda en fest. Finnarna improviserade programmet, som de själva nästan helt och hållet utförde, medan de andra satt med händerna i kors. Läsaren kan visserligen invända, att för mycket är för mycket. Men detta är inte självförhåvelse, utan fakta som gått till historien. Resultaten noterades vid möten inom Kominterns verkställande kommitté, och en Manuilski eller Dimitrov kunde endast anteckna i protokollet, att samma sektor, som föregående år uppnått så lysande resultat, åter detta år skördat lagrarna. Här hjälpte ingenting. När Dimitrov år 1935 blev generalsekreterare i Komintern lät han sitt eget lands sektor, Bulgariensektorn, veta att den måste vinna för sin egen äras och hans ryktes skull. Bulgarna utmärkte sig också under läsåret 1935-36, men kunde dock inte slå oss finnar.

Det var betecknande, att då sport- eller kulturtävlingarna pågick som hetast kom de stora pamparna inom Komintern sina respektive sektorer till hjälp. Pieck, Florin och Ulbricht hjälpte tyskarna, Dimitrov bulgarerna, Gottwald tjeckerna och Togliatti italienarna. Även Kuusinen, som annars inte befattade sig med dylika saker, var troget med för att bistå oss. Han trimmade oss dagen före en skidlöpning, gav teoretiska instruktioner och vallade t.o.m. skidorna på tävlingsplatsen, alldeles som en Veli Saarinen sköter en finsk olympisk trupp. I sträng kyla jobbade han hela morgonen på Sparvbergets sluttningar eller Moskvaflodens is. Och vid skridskotävlingarna lånade han ut sina goda skridskor, vilka han fått från Sverige, åt dem som skulle försvara Finlands ära. Då det inte fanns utbildade prisdomare var han också med och parlaterade och förde finnarnas talan mot alla andra.

Internationalismen spelade ännu inte någon roll i denna internationella skola. Nationalismen satt i högsätet, och det var mången gång nära att tävlingarna urartat i handgemäng. Vid en skidtävling höll ett regelrätt slagsmål på att bryta ut. Orsaken var följande:

Då vår sektor föregående år segrat överlägset hade tyskarna bildat en specialgrupp av österrikiska alpskidlöpare, som nu skulle utföra underverk. Men för säkerhets skull beklagade de sig för skolans ledning över att vi finnar följde fel taktik, då vi tvingade löparna att starta parvis med en halv minuts mellanrum. De fordrade gemensam start. Vi motsatte oss bestämt detta krav, men då kallade Kirsjanova mig till sig och sade, att eftersom så många klagomål ingått, måste starten ske på samma gång för alla — själv förstod hon sig ju inte ett dyft på skidsport! Detta samtal ägde rum dagen före tävlingen. Nå, vad kunde vi göra, direktiv var direktiv. Vi hade dock så mycket tid på oss att Kuusinen och jag hann komma överens om taktiken.

Bansträckan var tio kilometer lång, och det fanns rikligt med snö. Då deltagarantalet steg till över hundra, måste det bli avgörande för utgången, vilka som i den första rusningen hann snabbast in på spåret. De våra fick order att för brinnande livet söka komma i spetsen, och på morgonen tog vi dessutom upp några sidospår på c:a en kilometers omkrets. På detta sätt störtade löparna ur vår sektor fram och ryckte till sig ledningen, för att sedan hålla ganska sakta fart. När tyskarna försökte skida förbi i den lösa snön lyckades det inte, ty det fanns alltid möjligheter att öka farten på spåret. Och på dessa spår kunde sedan de våra trötta ut alpernas hjältar efter tre, fyra kilometer, så att finnarna, både pojkar och flickor, anlände som de första till målet.

Följden blev givetvis ett förfärligt rabalder. Tyskarna inlade protest och skrek högljutt om sabotage, vilket ju var en allvarlig anklagelse. Men Kuusinen och jag försvarade oss manligt: ni fordrade ju själva denna taktik; om ni hade följt internationella regler hade något dylikt aldrig hänt.

En annan gång gällde det tävlingar i gymnastik. Jag hade aldrig varit gymnast, ännu mindre prisdomare i denna idrott, men efter ett nytt, ordentligt gräl med tyskarna och även med ledarna för några andra sektorer, ställde jag mig till disposition som domare i kvinnornas gymnastiktävlan. Så mycket hade jag ändå snusat mig till, att man inte vågade lita alltför mycket på minnet, utan att det gällde att göra upp något slags förteckning över gymnasternas rörelser. Vi var tre, fyra domare, alla lika stora auktoriteter, men jag var den enda som noggrant antecknade poäng för varje prestation. När vi sedan samlades för att göra en sammanfattning av resultaten hade de andra bara en allmän minnesbild av att den eller den var bra på räcket, att den eller den var dålig på bocken, o.s.v. i samma stil — ingenting annat än bra eller dålig. Jag hade gjort en poängberäkning — 20-15-13 — och det blev alltid så att våra flickor hade någon poäng mera än tyskorna.

— Huru många poäng, kamrater upprepade jag envist. Och våra flickor vann.

Visserligen hade vi goda gymnaster, t.ex. Aili Mäkinen, som nu är sekreterare vid informationsbyrån, men jag tvivlar på att ens Aili kunnat placera sig så väl utan den poängberäkning som skedde på tyskornas bekostnad.

Våra trogna medhjälpare, så snart det blev gräl mellan de större sektorerna och oss, var kineserna. I den kinesiska sektorn gjorde sig inte den minsta bitterhet eller avund gällande. Vi förbrödrade oss med kineserna och besökte deras fester, liksom de kom till våra.

Som kursböcker använde vi de bästa som stod att få på finska. En del hade vi tagit med oss från Finland, men huvudparten bestod av skrifter tryckta i Leningrad för Östkarelen räkning. De behandlade historia, leninism och stalinism, dessutom läste vi Lenins och Stalins samlade verk. Men största delen av de texter, som begagnades vid våra kurser, hade översatts från ryska och stencilerats — allt var ju inte lämpat att trycka och sprida bland folket.

Leninskolans grundliga undervisning hade avsedd effekt, och särskilt mycket betydde den för dem som inte hade någon tidigare bildning. Det fanns t.o.m. sådana — inte bara i vår utan också i andra sektorer — vilkas rättskrivningsförmåga kunde ifrågasättas. I en politisk högskola får rättskrivning inte förekomma som officiellt ämne, men saken upphjälptes genom att de mera försigkomna eleverna — som övertids- eller nattarbete — tog sig an de okunniga. Och när dessa enkla själar under ett par års tid fått ett hundratal extra lektioner vid sidan av de ordinarie, lärde sig många av dem att föra pennan på ett tillfredsställande sätt.

Det är klart — och rent av belysande — att det i våra dagar i FKP:s ledning finns personer,

som bara gått i Leninskolan. Ty detta var den enda skola, som på den tiden var acceptabel ur kommunistisk synvinkel. En annan sak är, att med tanke på den finska arbetarrörelsen en Aaltonen, en Pessi, en Tattari, för att nämna bara några av dem, vilka besökt skolan, inte ens ur kommunistisk synpunkt är de bästa ledarna. De har inte reda på de olika skedena i arbetarrörelsens utveckling såsom de, vilka skolats i Finlands offentliga arbetarorganisationer. Desto bättre känner de den ryska kommunismen, kominform- och kominternkommunismen. Avsikten har ju också varit att tillämpa samma principer i Finland, utan att alls fråga efter vad som passar bäst för landet.

De varaktigaste minnena hänför sig vanligtvis — både då det gäller lärare och elever — till händelser och intermezzon utanför det organiserade skolarbetet. Här några minnesblomster från Lenin-skolan.

Enligt vad jag erinrar mig kom Armas Äikiä till skolan år 1935 och började strax spela rollen av Den Store Skalden. I Finland hade han varit redaktör för en tidning och publicerat dikter, i huvudsak just dikter. Han hade svårt att finna sig till rätta som vanlig lärjunge, försökte ställa sig i nivå med lärarna eller åtminstone vara förmer än de andra eleverna. Äikiä var inte heller något ljus i vanliga skolämnen. Då jag undervisade i arbetarrörelsens eller fackorganisationens historia, lade jag märke till, att medan de övriga eleverna läste sina läxor och arbetade på sina uppgifter — och även lärde sig något — Äikiä höll till i diktens rosengårdar.

Han skrev en mängd dikter under de första månaderna och gick ofta an med mig att dessa borde föredragas i skolan. Framför allt ansåg han att de borde kritiseras eller prisas offentligt. Jag svarade, att då jag inte i högre grad begrep mig på dikt, vågade jag mig inte på någon bedömning, men jag lovade försöka intressera Kuusinen för saken. Denne var ju själv diktare. Jag tog med mig en tjock lunta innehållande Aikids dikter och bad Kuusinen läsa dem och avge ett offentligt omdöme. Kuusinen var mycket motsträvig och sade, att han redan tidigare tagit del av denne skalds alster och fått den uppfattningen att mannen saknade talang. En dikt, som författaren kallat ”Lenins order” och som framförts av en talkör i Leninskolan, utvisade enligt Kuusinen, att Äikiä inte ens visste vad han skrev om, alldeles frånsatt att han inte behärskade verstekniken. Efter en lång övertalning fick jag emellertid Kuusinen att taga luntan med sig. Och under ett par, tre veckor gick han genom Aikids produktion med den grundlighet, som var honom egen. Sedan bestämdes tidpunkten, då Kuusinen skulle framföra sin kritik. Vi såg fram mot en festlig afton, ty Kuusinen hörde inte till de permanenta gästerna i vår skola, och dessutom skulle vi få veta om Äikiä var skald eller inte. Utom lärare och elever vid sektorn inbjöds också andra landsman i Moskva till det högtidliga tillfället. Något ytterligare program hade vi inte arrangerat.

Kuusinen började sin framställning med en för honom typisk cirkelgång. Han talade först om diktning i allmänhet och om sättet att skriva dikter isynnerhet, höll med andra ord ett litet föredrag om vad som menas med att dikta. Kuusinen är ju i viss mån fackman på området, och vi brukade ofta säga att han borde ha stannat innanför litteraturens rāmärken. Då hade han kanske uppnått ryktbarhet med mindre ansträngning och risker än som politiker. Efter sitt inledningsanförande övergick Kuusinen till Aikids produktion, läste en av dennes dikter och frågade sedan med typisk kuusinensk försmädlighet:

— Vad måntro skalden menar när han säger så här?

Vi var alla idel öra — det lät ju inte riktigt lovande för den unge diktaren.

— Om han avsett antingen detta eller detta hade det varit möjligt att i båda fallen säga det på ett annat sätt. Fast jag många gånger läst genom dikten, kan jag inte riktigt förstå, vad

författaren menar med den. Jag är ingen skald men jag har försökt göra en egen version av samma dikt. Jag antar nämligen att det är följande som Äikiä verkligen avsett.

Därpå föredrog Kuusinen sitt eget alster och bad om kritik. För säkerhets skull läste han de båda versionerna och uppmanade oss att säga vilken av dem som klingade bättre för örat. Givetvis märkte vem som helst genast den enorma skillnaden — inte bara därför att den ena av dikterna var skriven av den store ledaren Kuusinen, den andra av Äikiä. Kuusinen presenterade tre, fyra dikter och övergick därpå till sin värdesättning av Äikiä. Summa summarum: ett grundfel hos denne var att han inte begrep ordens betydelse. Det fanns färgblinda individer, men också ordblinda eller orddöva människor, som inte uppfattade om ett ord var lyriskt eller prosaiskt. Till dessa hörde Äikiä. Sedan reciterade Kuusinen en ny dikt och uppmärksamgjorde oss på huru en för övrigt vacker rad kan falla platt till marken genom ett olämpligt ord. Därför blev Äikiäs dikter bara lösa fragment. En skald bör kunna mera än bara rada upp orden efter varandra och tvinga dem att framstå som dikt. Han måste ha någonting att säga, och han bör behärska verstekniken, även om han inte använder sig av klassiska versmått. Också den fria versen har sina regler, det går inte att skriva hur som helst. Slutligen talade han de sista tio minuterna ganska allvarsamt om amatördiktningens vådor. En skomakare bör hålla sig vid sin läst. Prosa kunde Äikiä ju försöka skriva, men den som snickrat ihop dessa dikter blev aldrig någon skald.

Senare, då Äikiä återvänt till Finland och där publicerat ett eller annat, kallade professor Unto Kupiainen i en radioöversikt hans alster ”den finska diktningens fågelskrämna”. Något tidigare hade Äikiäs partikamrat Elvi Sinervo bedömt honom på ungefär samma sätt, ehuru med andra ord. När Äikiä sedan rasade i Työkansan Sanomat (Arbetarfolkets Tidning) mot Kupiainen och stämplade denne som fascist och som en man, vilken inte begrep sig på poesi, kom jag att tänka på, att det varken var Kupiainen eller Elvi Sinervo som först betecknat hans dikt som fågelskrämna, utan själve Otto Ville Kuusinen.

Äikiä hörde inte till dem, som lät tysta sig i första rappet. Da man på den tiden — isynnerhet bland finnarna — ansåg sig ha rätt att i viss mån kritisera t.o.m. sina ledare, begagnade sig Äikiä av ordet och gav oss klart besked. Kuusinen begrep sig inte ett dyft på poesi och han hade läst Äikiäs dikter såsom fan läser bibeln. Ändå vågade han inte stämpla Kuusinen som fascist, såsom han gjorde med Kupiainen. Att Äikiä gripits av dåligt humör var emellertid säkert, och vi skall senare få se vilka följderna blev.

I detta sammanhang faller tanken också på Johnny Oder, eller såsom han faktiskt hette: Martti Malmberg. Då Leninskolan var ett internat — eleverna bodde alltså i skolan — hade lärarna även andra uppgifter än att sköta den egentliga undervisningen. Elevernas ”familjeliv” gav ledningen en hel del att tänka på, trots att det rörde sig om vuxna personer, vilkas ålder varierade mellan aderton och fyrtio år. Då hälften av eleverna var män, hälften kvinnor, tog naturen givetvis ut sin rätt. Till en början placerades pojkarna för sig och flickorna för sig, 5-6 personer i samma rum. Men sedan skolan flyttat till Sparvberget, in i ett nyuppfört skolhus, där det fanns tvåpersoners rum, blev det snart så att pojkar och flickor slog sig samman parvis. Ett fall förtjänar särskilt omnämnas, emedan det har sina mänskliga drag.

En av sektorns yngsta elever var Martti Malmberg, som i skolan bar det hemliga namnet John Oder. Han kallades bara Johnny och var ingalunda något ljus, ung, för övrigt flyktig och ytlig. Dessutom var hans tal fjäskigt och sluddrigt, och lärarna förebrådde honom ideligen med orden: ”Säg det nu på nytt, ingen förstår ditt otydliga prat.” Men han hade förutsättningar att göra sig gällande i damernas värld: han var fruntimmerskarl och höll sig inte bara till den egna sektorns kvinnor. Som typisk anhängare av expansionspolitiken kastade han sina blickar även

på flickor från andra sektorer, och trots att han inte behärskade något annat språk än sitt modersmål tycktes han klara sig rätt väl bland dem.

Det hade hållits många föreläsningar för eleverna, där det betonats att de skulle iakttaga försiktighet i sexuella frågor, emedan det kunde medföra stora svårigheter om de ideligen måste avbryta studierna på grund av kärleksaffärer. Men Johnny tog inte predikningarna på allvar. Han rörde sig fortfarande ganska obehindrat på de erotiska jaktmarkerna. Och så hände det att han tog till flamma sekreteraren vid den svenska sektorn, en flicka som kallades Svensk-Greta. Då han uppvaktat henne intensivt ett par veckor blev stackars Greta gravid. Vid den tiden förekom ännu fri abort i Ryssland, med andra ord betraktades abort som något fullt naturligt. Och det var ingalunda första gången som dylika mellanfall ordnades upp på skolans sjukhus genom finlandssektorns förmedling. Också Svensk-Gretas sak reddes ut. Men den svenska sektorns chef — det var den i Finland födde Allan Vallenius, tidigare bibliotekarie i Åbo — förebrådde vår sektor, dels på skämt, dels på allvar: ”Ni låter era ungdomar fiska i främmande fiskevatten, och nu är vår sektor utan sekreterare!” Till raga på allt gick det inte som i många liknande fall, att vederbörande om ett par dagar kunde skrivas ut från sjukhuset; Greta måste för eftervård vistas där några veckor.

Ledningen inom vår sektor insåg, att Johnny behövde särskild upplysning för att undvika dylika fataliteter, och han förmanades och tillsades att hålla sig inom sina egna ramar.

Det var inte heller bättre än att abortförbud kort efter fallet Greta kom till stånd i hela Sovjetryssland, och så rigoröst var förbudet att det inte medgav ens utlänningarna några extra friheter. Alla måste underkasta sig Stalins stränga bestämmelser. Enligt dessa var abort tillåten endast i nödfall, på basen av läkarkonsultation. Nu hölls det särskilda föreläsningar, där betydelsen av försiktighet underströks. Och man kan lugnt säga att alla andra blev försiktiga men ingalunda Johnny

Tyvärr hade han till nästa offer — och nu höll han sig faktiskt inom sin egen sektor — utsett unga Majlis, en alldeles oerfaren flicka. Det gick med Majlis som det brukar gå, men det fanns inga möjligheter mera för abort. Majlis måste finna sig i att föda barn i dessa eländiga förhållanden, ja jag säger eländiga, ty de var verkligen under all kritik.

Nu måste sektorledningen allvarligt ingripa i fallet Johnny. Jag minns speciellt det raseriutbrott som vår sekreterare, den dugliga och energiska Aino Pesonen, fick i kansliet. Hon skrek, att det var förskräckligt att man numera inte hade tid med annat än Johnny Oders kärleksaffärer. Saken var verkligen inte enkel. Sekreteraren hade ett styvt arbete med att arrangera plats på sjukhus för flickan i fråga. Då barnbördshuset var överfulla efter abortförbudet gällde det att bereda rum för utlänningar på andra sjukhus. Men för att i Ryssland utverka den minsta ”propusk” eller licens måste ett otal formulär ifyllas. Och detta var ingen småsak. Sekreteraren måste sedan löpa omkring i miljonstaden och höra sig för om det fanns plats på någon vårdanstalt. Naturligtvis lyckades det slutligen för Aino att hitta en ledig säng, men så olyckligt gick det, på grund av de usla förhållandena på sjukhuset, att Majlis barn dog av vanvård kort efter födelsen.

Detta var en händelse som man inte kunde ta lätt på. Den kommenterades också allvarligt i trappor och korridorer, men Johnny viftade bara med kalla handen åt det hela. Jukka Lehtosaari, som var sektorns chef, och biträdande chefen Lauri Gustafsson ansåg, att Johnny aldrig kunde bli någon duglig funktionär eller stridsman i FKP:s kadrar. Av allt att döma skulle han utföra sin livsgärning i sol- och vårvärmens leder. Men man misstär sig ibland: jag har senare kunnat konstatera att Martti Malmberg — alias Johnny — avancerat till höga

poster och spelat en framträdande roll inom FKP:s centralledning. Sektorns uppfattning om dessa mänskliga felsteg hade tydligen varit alldeles oriktig, såvida inte — vilket ju också är möjligt — ledningen inom FKP under senare år koncentrerat sin verksamhet just till de områden, där Johnny Oders egenskaper är ett plus, då det gäller att göra karriär.

Jag skall återge en händelse som illustrerar huru man i Leninskolan ställde familjelivet i ideologiens tjänst.

Vi hade också andra förbindelser med den svenska sektorn och dess lärjungar än förargliga historier i stil med Johnny Oders och Gretas. Man hade även riktigt planlagda och organiserade kärleksaffärer. I den svenska sektorn fanns en lång, slank och ståtlig yngling vid namn Anton Strand, en verklig charmörtyp. Första gången råkade jag honom i skolans sanatorium på Krim. Där sällskapade han med en flicka ur den spanska sektorn. Hon var ovanligt parant och vacker, och paret väckte stor uppmärksamhet på Krims riviera. Anton Strand ville på fullt allvar gifta sig med spanjorskan. Han inlämnade genom sin sektor en officiell anhållan att få ingå äktenskap enligt rådsryska bestämmelser, senare bekräftade av svensk lag. Men skolans kaderavdelning — d.v.s. Kominterns hemliga polissektion — nekade: spanjorskan var inte pålitlig, och giftermålet ansågs olämpligt.

Saken förföll alltså, och Anton vandrade olycklig och med blödande hjärta i sektorns korridorer. Men då nöden är störst är hjälpen närmast. Anton kastade sina blickar på en bildad och söt flicka, eller rättare sagt fru, i den finska sektorn. Hon hade varit gift några år, men äktenskapet hade strandat. Denna Irja Nousiainen var hemma i Petroskoi, dit hennes föräldrar flyttat efter år 1918. Först hade hon besökt pastor Rauhamäkis samskola — pastorn har jag tidigare talat om i mina minnen — därefter hade hon haft nära förbindelser med en författargrupp i Petroskoi och gift sig där med en skald som hette Helo. Efter ett par års äktenskap hade hon flyttat till Moskva och tjänstgjorde nu som biträdande sekreterare vid partiets byrå. Hon kommenderades till Leninskolan för fortsatta studier, och blev sålunda föremål för Anton Strands ömma låga. De sällskapade träget, ehuru båda försäkrade att det inte var fråga om någon glödande kärlek. Men hos Jukka Lehtosaari, som skött FKP:s affärer i Sverige, uppstod tanken att gifta bort de unga två med varandra. Vår Irja var inte opålitlig som spanjorskan. Det kunde bli oss till stor hjälp och nytta om vi lyckades placera en av våra flickor i Sverige, som fru åt en medlem av det svenska kommunistpartiet, till på köpet en som av allt att döma skulle få en hög post vid återkomsten till hemlandet. Och så skred vi till nödiga åtgärder. Jag fick i uppdrag att tala med Irja om saken. Först var hon inte alls med på noterna. Hon trivdes bra i Sovjetunionen, var helt enkelt ett barn av den rådsryska andan, och hade ingen längtan till västliga länder. Men hon var i alla fall i så hög grad slav under partidisciplinen, att hon — då jag framställde saken ur ideologisk synvinkel — svarade:

— Vsjo rovno (det gör detsamma). Om partiets väl fordrar det är jag villig att underkasta mig vilka offer som helst.

Anton Strand tog inte det hela på alldeles samma sätt. När den svenska sektorns ledning talade med honom var han tämligen benägen att samtycka till förslaget, visserligen inte lika entusiastiskt som då det gällde spanjorskan, men inte alls motvilligt. Så ingicks då detta partipolitiska äktenskap, och år 1936 reste Irja till Sverige med sin Anton. De hade rådsryska papper på att de gift sig i Sovjetunionen. Och senare stadfästes äktenskapet enligt svensk lag.

Detta var ingalunda det enda äktenskap som vid denna tid iscensattes i Kominterns och Leninskolans regi; de arrangerades i tio-, t.o.m. i hundratal. Oftast blev de misslyckade, då de ju var rena tvångsäktenskap, men Antons och Irjas förbund har inte lidit skeppsbrott. Jag

råkade detta par ganska ofta då jag bodde i Stockholm; de verkade mycket harmoniska och väl samspelade, och de har utfört ett gott partiarbete. Irja har gjort FKP i Finland många värdefulla tjänster. Anton Strand blev visserligen senare anklagad av de svenska myndigheterna både för det ena och det andra, kanske med rätt, kanske med orätt. Utredningen av dessa frågor faller utanför ramen för min bok; jag har bara velat påvisa huru många järn i elden man vid sidan av den egentliga dagordningen hade i Leninskolan.

Vi skall ytterligare behandla fallet Pentikäinen.

Personer, som nått medelåldern, minns säkert en spioneriaffär, vilken på sin tid väckte stort uppseende. Löjtnant Pentikäinen tjänstgjorde vid generalstaben i Helsingfors och avslöjades plötsligt i början av år 1935 som spion, då han flydde till Sovjetunionen. Han körde med sin bil till Karelska näset och spatserade där över gränsen.

Det hade redan gått en tid, enligt vad jag minns ett halvt år eller mer, sedan hans flykt. Och vi partiledare befattade oss inte längre med historien. Men en dag år 1935 kom Sirola till mig och berättade hemlighetsfullt, att han just talat med en hög tjänsteman inom kaderavdelningen — Sirola var ju chef för Leninskolans finlandssektor — och erfarit följande:

Pentikäinen, som ända sedan han passerat gränsen, varit omhändertagen av röda arméns IV:de avdelning, alltså den politiska och underrättelseavdelningen, betraktades inte längre som nödvändig. Man hade pumpat honom på alla behövliga uppgifter och hade ingen användning för honom i framtiden. Dessutom hette det, att mannen var olämplig för tjänstgöring redan därför att han fått nys om en hel del av arbetsmetoderna beträffande Finland.

Man ville nu veta, om finlandssektorn på något sätt kunde använda honom. Det gällde inte att sända Pentikäinen till Finland, utan att betjäna sig av honom i Ryssland. Kunde den finska partiledningen taga honom till Leninskolan eller utbilda honom för specialuppgifter? Om finnarna inte behövde honom fanns det ingen annan råd än att låta honom försvinna i stillhet.

Sirola, som var känslig och samvetsöm, berättade uppskakad denna historia för mig. Han tillade att, enligt vad han kunde förstå, mannens dagar var räknade, ifall vi inte tog honom till skolan. Tanken föreföll mig motbjudande och direkt komprometterande. Ty fastän vi här undervisade i många fack vid sidan av de politiska, såsom upprorsteknik och dylikt, var skolan dock rent politisk till sin syftning. Skulle vi nu ta in en individ, som inte haft något att skaffa med politisk verksamhet, som aldrig varit i FKP:s rullor, som rätt och slätt var en spion! Men Sirola ville inte ha mannens liv på sitt samvete. Vi rådgjorde med Kuusinen, och även denne anslöt sig efter en stunds funderande till Sirolas åsikt. Det fanns intet annat val än att skriva in Pentikäinen som elev i Leninskolan. Sirola och jag började preparera honom för att han inte skulle avslöja sig genom sitt beteende. Vi tog för givet, att även om det funnits en hel del fotografier av Pentikäinen, folks observationsförmåga inte var så skarp, att man nu kunde känna igen honom på grund av dessa bilder. Dessutom skulle han berätta att han kom från en trakt, där man inte sysslade med politisk verksamhet. Vidare beslöt vi att han inte skulle uppträda i smorlädersstövlar som en arbetare, utan låta påskina att han var kontorist eller butiksbiträde, med andra ord att han hade högre bildning än en vanlig smorläderskarl. Sirola och jag instruerade honom under flera dagar, och när han verkade mogen skrevs han in i skolan och fick ett täcknamn såsom alla andra.

Man måste medge att Pentikäinen uppträdde som en förstklassig konspiratör. Under hela sin skoltid var han en samvetsgrann och god elev, vinnlade sig om sina hemuppgifter och utförde punktligt alla göromål. Han talade aldrig bredvid mun, lyste inte heller med sina kunskaper, han höll sig anspråkslöst i bakgrunden och lyckades på ett storartat sätt bevara sin hemlighet.

Av allt att döma var han av naturen rikt utrustad med förutsättningar att bli en utmärkt agent. Från hösten 1935 till följande vår — alltså ett helt läsår — besökte han skolan och gav inte i sitt uppträdande anledning till de minsta anmärkningar. Och enligt vad jag kunde se kom ingen av de andra eleverna underfund med, att bakom hans täcknamn dolde sig den kände spionen Pentikäinen. Fast det i vår sektor fanns personer som Sippola, under Leinos tid en av Detektiva Centralpolisens främsta krafter, slughuvuden som Armas Äikiä och Aili Mäkinen, Anne Laurikainen och Lauri Kantola, den senare bekant som radiorösten ”småkusin”, uttrycktes aldrig någon misstanke inför sektorns lärare eller chefer.

Kuusinen och jag — Sirola dog redan i november 1936 — höll givetvis ett öga på Pentikäinen. Mången gång undrade jag i mitt stilla sinne, huru vi skulle använda honom och vilket hans öde skulle bli när skolan var slut. Men saker och ting utvecklar sig ofta av sig själva, och så gick det även nu.

När vårterminen var slut och sektorn gjort sin s.k. praktikantresa till kolhoser och fabriker, var inbördeskriget i Spanien redan i full gång. Sovjetunionen sände frivilliga — åtminstone kallade man dem så — i tusental till den internationella brigaden. Leninskolans verksamhet avbröts helt och hållet, och man lät oss förstå, att alla manliga elever borde fara till Spanien och slåss. Som partisekreterare och lärare vid sektorn fick jag i uppdrag att framlägga ärendet, och detta skulle ske i den andan, att det var en partiplikt att resa. Samtidigt försäkrades det nog för formens skull, att var och en som inte önskade fara, fick ange skälet till sin vägran, blott det skedde genast. I vår sektor vägrade inte en enda.

Saken hade emellertid läckt ut på förhand, ty vi hade utsett några elever, bl.a. Lauri Kantola, som vi önskade behålla för särskilda uppdrag. Vi hoppades att i stället kunna rekvirera en skald till fronten, en som skulle känna sig manad att skriva Spaniens Fänrik Ståls Sägner. Men Armas Äikiä hade innan värvingen offentligt kom på tal i god tid hos ledningen för vår sektor ansökt om speciellt tillstånd att inte behöva gå med i kriget. Han var en av de få som redan på förhand begagnade sig av rätten att vägra.

Då erbjudandet gjordes, meddelade alla utan långa haranger, att de var beredda att resa till Spanien. Det var ju ett vackert resultat. Redan följande dag överfördes hela gruppen från vår läroinrättning till en annan skola, där den preparerades och förseddes med nödig utrustning. Militäruniformer fick givetvis inte förekomma; alla skickades i väg i civila kläder.

Före överflyttningen från Leninskolan gav man pojarna matsäck och förhållningsorder. Då jag betraktade dessa spanienfarare, som avlade sina löften utan många ord, fick jag för mig, att ingen av dem helhjärtat ville vara med — och vem skulle vilja det; de var redan så gamla att de visste vad krig var. Den enda, vars blick och hela uppenbarelse förrådde att han gärna reste, var Pentikäinen. Han levde liksom upp igen. Under hela skolåret hade han ridits av en mara; han var nämligen tillräckligt intelligent för att begripa, att man inte hade användning för honom längre. Han behövdes inte i arméns IV:de avdelning, inte heller i finlandssektorn, och han insåg att hans framtid var minst sagt osäker. Det var närmast ett slags skuggliv han förde från dag till dag, med en dödsdom hängande över sitt huvud. Att få fara ut i krig betydde för honom att komma ut ur en återvändsgränd. Han började verkligen känna sig som en annan människa. Den enda gång jag såg hans ögon lysa och hans hållning utstråla kraft och livsmod var i anmälningsögonblicket. När uppbådet var förbi, var han också den enda som drog mig åt sidan, tog mig i handen och sade:

— Det var ett lysande påhitt! Mitt liv börjar på nytt!

Han reste alltså till Spanien för att skapa sig en ny tillvaro.

Men till spanska inbördeskriget anknyter sig också andra minnen. Följande morgon, efter det sektorn flyttat över till den skola, där männen skulle prepareras, ringde skolans vaktmästare eller någon lägre kommissarie till mig och bad mig skynda till platsen. En av finnarna hade råkat i ett svårt dilemma.

Jag gav mig naturligtvis strax i väg och fann, att det var sektorns längsta och ståtligaste elev, kallad Bolsjoi-Kalle, som hamnat i en prekär situation. Han hette Väinö Tattari, var murare till professionen och rätt känd inom den kommunistiska fackföreningsrörelsen. Här satt nu denne Tattari, denne Bolsjoi-Kalle, hopsjunken på sängkanten i skolkasernen och förklarade med tårar i ögonen, att visst var detta en ledsam historia, men han kunde ingenting göra åt saken. Han ville tala med mig på nytt.

— Det var fel av mig, då jag inte redan i går bekände att jag inte vågar fara till Spanien. Jag fruktar kriget, jag är ingen soldat utan en fredens man. Men jag riskerade inte säga det öppet, då alla andra ville resa. Jag ansåg att det skulle ha försvagat vår front. Och jag har inte haft en blund i ögonen under hela natten, så rädd är jag, och lös mage har jag också fått. Du måste nu lova mig att jag inte behöver fara.

NI, detta var ganska snopet även för mig, som redan besökt Manuilski i Komintern och meddelat honom, att den finska sektorn som en man beslutat gå med. Den röda fanans mönstersektor hade även härvidlag visat gott föredöme. Men jag förstod att jag måste bege mig raka vägen till Manuilski och Dimitrov och bekänna, att det ändå inte var så helt med det finska modet, att åtminstone en av våra karlar fått lös mage och att beslutet inte varit så vackert och enhälligt som det först sett ut. Naturligtvis svor jag och yttrade mindre älskvärda sanningar till Tattari, men vad hjälpte det: jag måste ta hänsyn till mannens begäran.

— Stanna här, sade jag till honom. — Jag skall senare ordna att du skickas härifrån.

Jag gick till Dimitrov och Manuilski. Dimitrov blev ganska förbannad, studsade upp och ned som han brukade, och genmälde när han lugnat sig:

— Naturligtvis inträffar det sådana saker, men det var tråkigt att det skulle hända just i er sektor, som blivit så lovordad i alla avseenden. Skicka nu karlen hem så fort som möjligt och hälsa honom från mig, att sådana lösbyxor som han inte kan användas i partiets arbete, ännu mindre i förtroendeuppdrag.

Jag gjorde givetvis som jag blivit befalld. Vi sände Tattari iväg, men jag hade inte hjärta att framföra Dimitrovs hälsning.

Senare har jag anklagats för många försyndelser mot partiet. Och jag medger gärna att jag handlade brottsligt då jag inte framförde Dimitrovs och Manuilskis kategoriska order, att inga förtroendeuppdrag fick givas Väinö Tattari, och att han till dödedagar måste stämplas som en ynkrygg.

Spanienaffären fick ännu en epilög.

Alla arrangemang var redan klara. Tattari hade skickats bort och order givits om hans hemsändande till Finland. Då ringde på nytt samme lille kommissarie upp mig från förläggningen i skolan:

— Kom och ta hand om en av era män!

Igen skyndade jag dit, och denna gång gällde frågan en ung elev vid namn Veikko Sippola — samme Sippola, som senare blev en ombetrodd funktionär i Leinos statspolis. Han grät, ja grät i ordets bokstavliga bemärkelse och sade, att nog fick alla andra fara ut i krig, men inte han.

Det var da märkvärdigt! Sippola grät för att han inte fick gå med, och Tattari hade lipat för att han måste fara. Till Sippola hade man bara sagt: ”Ni reser inte!” Säkert misstänkte de honom för att vara en bedragare eller skojare, och nu skulle han naturligtvis fängslas. Pojken var utom sig av skräck och oro.

— Tag det lugnt, sade jag. Jag tror inte det hela är så farligt. Jag anar redan vad allt beror på.

Några dagar tidigare hade jag kommit att avge en del svar och förklaringar i anledning av ett dokument, som gällde Sippolas äldre bror, en officer i röda armén. Enligt vad jag minns gick han under namnet Kivekäs. Han var en framstående och god officer med kaptens rang, men man hade för vana att häkta honom varje gång han förflyttades från en truppavdelning till en annan. Det stod nämligen i hans papper att han var vitgardist. Han hade avtjänat sin värnplikt i Finlands Vita garde, och detta var nog för att man i den ryska översättningen av hans levnadsbeskrivning skulle beteckna honom som ”vit.” Chefen för varje ny truppavdelning, alltså en GPU-man, fastnade strax vid denna ordalydelse. Aha, här har vi ett egendomligt fall! Mannen är vitgardist, det bekänner han ju själv, huru kan en sådan man vara i röda armén! Och därför häktades han. Redan två gånger tidigare hade ”vitgardisten” Kivekäs anhållits, och nu satt han fast för tredje gången! När meritförteckningarna för spanienfararna granskades framgick det att Veikko Sippola var den röde officeren Kivekäs bror. Denne satt som bäst inne som GPU:s fånge, och då måste man ju också hindra brodern från att resa till Spanien.

Jag tog Sippola med mig, och det framgick snart att jag haft rätt: det var affären Kivekäs som låg till grund för det hela. Men också detta fall reddes ut, då vi lyckades få i GPU:männens något enkelt funtade skallar sanningen om Sippolas bror.

Veikko Sippola fick inte fara till Spanien, utan han sändes sedermera hem till Finland. Under åren efter kriget har han — såsom det framgått av tidningarnas spalter — hängivet och trofast verkat inom FKP.

Detta var alltså de tre grenadörerna: Pentikäinen, som med liv och lust drog ut i kriget, Tattari som först anmälde sig men sedan inte vågade fara, och Sippola som nog var hågad att resa och säkert, utan att vara överhövan entusiastisk för saken, skulle ha blivit en god soldat, ifall hans krigstjänst inte strandat på broderns ”vithet”.

Hemliv i Dom Praviteljstva

Ett tolvvånings hus mitt emot Kreml. — En stor och obekväm våning. — Ett liv i splendid isolation. — Pass för in- och utgående. — Verhusjka, de storas telefon. — Kaffebrist och Kuusinens kaffesump. — Lettiskan Palkina och grusiskan Marina. — Grannarna Rykov, Radek, Lozovski, Tomski och Bucharin. — GPU:s stora sigill. — Ingen av fångarna kommer tillbaka. — Kuusinens-55-årsfest. — Våra sommargrannar Manuilski, Pieck, Togliatti och Gottwald. — Aino Sarolas fantastiska upplevelser.

Min hustru — hon hade alltså fått tillstånd att komma till Ryssland — och jag logerade under vår första tid i Moskva på hotell Sojusnaja. Vi bodde i ett rum, där det nakna fönstret låg nästan i jämnhöjd med gatan. Det var högst generande att tända det elektriska ljuset under de mörka timmarna av dygnet. Nyfikna gatuvandrare tittade in alldeles som genom ett utställningsfönster. Småningom kunde vi dock av lakantyg förfärdiga gardiner, som nådde till halva fönsterhöjden. Efter en tid fick vi rum i Leninskolan. Då vi vistats nästan ett år i Moskva, föreslog Kuusinen på sommaren 1934, att vi skulle flytta över till hans bostad. Han disponerade nämligen över en stor, nästan tom våning, med andra ord: han bodde ensam och ville ha oss som hyresgäster. Sedan Kuusinen skilt sig från Aino Sarola hade han gift sig med

en lettisk kvinna vid namn Palkina. Men nu hade han fått nog av sin Palkina, skilt sig igen och längtade efter sällskap.

Vi svarade varken ja eller nej. Saken tålde att övervägas, och vi ansåg oss böra rådgöra även med andra, om det kunde anses lämpligt att utan vidare flytta till en så stor ledare som Kuusinen. Jag frågade Hertta och Riikka, och båda två — men isynnerhet Hertta — rådde oss på det bestämdaste att avstå från idén. Visserligen var bostaden fin, och att bo där skulle medföra en mängd betydande fördelar. ”Men det är svårt”, sade döttrarna, ”att komma överens med far, han är nyckfull och hans livsstil avviker i mycket från andra människors. Han kan i veckor vara angenäm och vänlig, tills han plötsligt försjuncker i ett slags nirvana. Då är han under långa tider otillgänglig och osällskaplig, och då är det vanskligt att veta vad han egentligen tänker på. Den som bor tillsammans med honom under dessa perioder har det inte lätt.” Därför hade inte heller Hertta och Riikka kunnat bo tillsammans med sin far. De berättade, att Kuusinen en gång hade övertalat Toivo Antikainen att flytta till honom — Aino hade rest sin väg och Palkina hade ännu inte gjort sitt inträde i Kuusiners liv — men efter några veckor fick Antikainen nog, packade sin kappsäck och återvände till hotell Lux.

Vi blev alltså grundligt varnade. Men Kuusinen höll fast vid sin plan och, såsom jag tidigare sagt, hör han till de människor, som med ganska stor säkerhet driver igenom vad de en gång fått i sitt huvud. Han kom ideligen tillbaka till frågan, och slutligen gick vi med på hans förslag.

Så hade vi då blivit Kuusiners hyresgäster i Dom praviteljstva, på den tiden ett av de största husen i Moskva. Enligt vad jag minns blev bygget färdigt 1931 och låg snett emot Kreml på motsatta sidan av Moskvafloden. Det var ett väldigt komplex på tolv våningar och omfattade nästan ett helt kvarter. Jag blev aldrig på det klara med huru många människor som bodde i kolossen. En nyfikenhet i detta avseende hade säkert inte varit hälsosam. Men mycket folk rymdes här, även om trängseln inte var tillnärmelsevis så stor som i genomsnittshus i Moskva. Också i den lägenhet, som redan då ritningarna gjordes, reserverades för Kuusinen, var yt-arealen så väldig, att våningen väl lämpat sig för en storkapitalistisk familj. Men planeringen av rummen var mycket illa genomförd. Dessutom var de onödigt omfattande. Kuusiners arbetsrum t.ex., vilket visserligen inte från början varit menat att fylla denna uppgift, var alltför rymligt t.o.m. för att användas som sal eller vardagsrum. Det var på samma sätt med vår bostad: den hade onödigt stora proportioner. Mellan Kuusiners arbetsrum och vårt låg ett mindre krypin, och på andra sidan gränsade vårt rum till Kuusiners sängkammare, stor och rymlig även den. Det fanns också ett kök och en väldig hall i lägenheten, vars sammanlagda areal jag uppskattar till ca tvåhundra kvadratmeter.

Jag har redan i förbigående talat om Dom praviteljstva. Det var planerat som en mönstergård, som skulle fylla det sista skriets fordringar både vad lyx och bekvämlighet beträffar. Då huset ritats och byggts för regeringens högsta tjänstemän måste det vara tip-top i alla avseenden. Men redan på byggnadsstadiet, innan komplexet ännu kommit under tak, visade det sig att huset började glida, väggarna ramlade, mellantaken föll in, o.s.v. De första arkitekterna och byggherrarna häktades, och enligt vad det påstås blev de t.o.m. skjutna. Med den andra gruppen arkitekter, som försökte bättra på den förstas arbete, gick det på samma sätt. Den tredje arkitektgruppen fick byggnaden färdig och i någorlunda beboeligt skick. Ofta sade vi oss, då vi betraktade huset, att man i detta land säkert häktat och skjutit folk för mindre synder än för uppförandet av ett dylikt bygge.

Det fanns bara två garderober i lägenheten. Den ena, avsedd för ytterplagg, rymde några rockar; den andra var smal och liten och hade så trånga hyllor att det var svårt att få någonting

att rymmas på dem. Jag nämnde redan huru rummen låg i förhållande till varandra. Trappan upptog mycket större utrymme än de ståtligaste trappuppgångar i västerländska hus, och hissanläggningen måste få det erkännandet att hissen fungerade.

Dörrarna i huset kunde ibland stängas, ibland inte, och genom springorna lyckades inte bara möss utan även större kräk ta sig in. Fönstren var något tätare, men annars var det inte mycket bevänt med dem. Golven skulle vara av fin parkett, men nästan varje platta var lös och höjde sig vackert upp för att sedan skramlande sjunka tillbaka i sin grop, när man trampade på den. Det såg befängt ut, då vattenlednings- och avloppsrören i detta lyxhus dragits utanpå väg-garna, en halv meter under taket, fullt synliga, såsom i källarvåningarna i våra stadsgårdar. Här susade och brusade och droppade de fuktiga rören allt vad de förmådde.

Som sagt: huset var inte alls planerat som något slags provisorisk hyreskasärn, utan som en mönsterbyggnad, som ett exempel på vilka lysande segrar arkitekturen snart skulle fira i hela landet. I sanningens intresse bör det dock nämnas, att med de oavbrutna reparationer huset undergick det år för år blev allt bättre. Parketten limmades fast då och då och även dörr-springorna tätades. Vidare måste vi medge, att de hus vi stiftade bekantskap med under senare hälften av 1930-talet var bättre byggda. Det talades mycket om sabotage och skadegörelse i Sovjetunionen, men en naturligare förklaring är nog att arkitekterna var oskickliga. De hade utbildats under sovjettiden och saknade erfarenhet av modernt husbygge. Därför blev husen sådana som de blev, mått och vikter stämde inte, grunden rasade och allt annat gick i samma stil. När jag senare hört de byggnader som ryssarna uppfört på Porkala-området kritiseras — och dessa byggen var säkert inte signerade av de bästa arkitekterna — har jag alltid kommit att tänka på Dom praviteljstva. Det byggdes inte av soldater, utan av arkitekter, och till på köpet av de bästa och namnkunnigaste i landet.

Dom praviteljstva var helt inrett och möblerat av staten. Här fanns rikligt med fula pjäser. I Kuusinens arbetsrum stod en väldig soffa, jag minns inte huru många meter den var, men lång och bred och i motsvarande grad anskrämlig. Skrivbordet hade vad formatet beträffar kunnat tillfredsställa vilken järnkansler som helst. Stort och högt, och inte heller särskilt vackert, var hans ryktbara kortskåp.

Det mest iögonenfallande i Kuusinens arbetsrum, där han tog emot sina gäster — och det fanns minsann plats att ta emot — var något som inte ingått i regeringens byggnadsplan, nämligen från taket hängande gymnastikredskap. Varje besökare frågade strax vad de skulle användas till. Kuusinen förklarade att han inte kände sig i form om han inte varje morgon gymnastiserade i ringarna. Och sant talade han, om man undantar den bagatellen, att han utförde sin hurtiga morgongymnastik på eftermiddagen, som var vanlig uppstigningstid för Kuusinen.

I detta hus levde vi hög grad i splendid isolation. Det var svårt att förmå till och med sina bästa vänner att komma på besök. De fann det motbjudande att underkasta sig alla de förhör och kontroller som föregick ett inträde. Dessutom kunde man inte bjuda vilka människor som helst, och det är inte sagt att de skulle sluppet in, även om man bjudit dem. I gården rådde ett strängt kommando. Man nöjde sig inte med portvakter, det fanns dessutom dag och natt en vakt utposterad i varje trappuppgång. Över vakterna stod en vaktchef, som kontrollerade var och en som kom in i huset. Alla hyresgäster hade naturligtvis en permanent ”propusk”, passersedel, och husets invånare kände vakterna igen efter första gången.

Såsom jag redan tidigare berättat bodde det inte mycket folk i gården. I varje våning fanns det bara två lägenheter, så stora att de upptog hela utrymmet. Om någon ville besöka t.ex. oss,

måste vakten kalla på vaktchefen, och denne tog reda på vem besöket gällde. När han fått veta detta frågade han efter gästens namn och pass, och då alla formaliteter var undanstökade ringde han till oss och meddelade, att den och den personen önskar besöka oss; kan vi ta emot? Om vi svarade jakande skrev vaktchefen ut en propusk, och vakten följde besökaren ända till vår dörr. Innan passersedeln överlämnades tog vaktchefen gästens pass i pant för den tid denne vistades i huset. På sedeln antecknades, att kamrat NN ämnar besöka kamrat XX klockan — och så angavs klockslaget, låt oss säga 10.12 – samt infördes datum. Jag måste sedan skriva på passersedeln, att kamrat NN gått ifrån mig klockan 11.23. Om personen i fråga haft med sig ett aldrig så litet paket, en portfölj eller någonting annat — vad som helst — måste ett särskilt papper utfärdas. Kamrat NN lämnade mig klockan 11.23 och medförde ett paket av det eller det utseendet.

Så gick det till då man skulle ut eller in. Systemet var nästan enastående i sitt slag, ty fastän propusktvång rådde också i Kominterns personalhotell, t.ex. på Lux, var det inte på långt när lika strängt som i Dom praviteljstva. Då läsaren antagligen ännu inte fått en tillräckligt klar bild av huru väldigt huset var, vill jag nämna, att vaktpersonalen bildade ett särskilt kompani i maj-paraden. Det fanns många trappuppgångar och vakterna växlades tre gånger i dygnet — alltså behövde man en hel liten armé. Alla vakter var GPU-män, och särskilt cheferna hörde till de mest pålitliga bland GPU-befälet. De hade också rätt höga militära grader.

Vårt liv i detta egendomliga hus var indelat i två skift. Min hustru och jag arbetade på dagen. Jag var naturligtvis på min byrå under tjänstetid. I Leninskolan arbetades det från morgon till kväll, och där höll jag dagliga föreläsningar. Min hustru besökte språkseminariet och arbetade också på dagen. Kuusinen, som var Stalins handsekreterare, rättade sig helt och hållet efter diktatorns vanor. Alla som stod Stalin nära eller var beroende av honom måste arbeta på natten, och om de inte arbetade, skulle de i alla fall hålla sig vakna. Också hemma hade Kuusinen två telefoner på sitt arbetsbord, och på byrån fanns det ännu flera. Den ena av bordstelefonerna var en vanlig stadstelefon, den andra en specialapparat, som vi kallade ”verhusjka”. Det var bara de högsta potentaterna, politbyråns medlemmar och Kominterns sekreterare, som fick ha en ”verhusjka” — jag hade inte rätt till en sådan. Centralen låg i Kreml, och när det ringde i verhusjkan förstod man, att nu gällde det ett samtal med en av de stora. Och man kände lätt igen signalen; den skilde sig starkt från de normala ringningarna.

Kuusinen svarade sällan i den vanliga telefonen. Det var alla möjliga människor som ringde, t.ex. finnar på besök i Moskva, vilka försökte komma i kontakt med honom den vägen, då de inte vågade be om företräde i gården där han bodde. Kuusinen viftade bara med kalla handen åt pinglet i sin telefon. Jag minns inte många tillfällen, då han brydde sig om att svara. Men så snart han hörde verhusjkasignalen skyndade han till som en oljad blix: det kunde ju hända att det var Stalin själv som ringde. Då var det likgiltigt var han befann sig: i sängen, vid kaffebordet, i vilket angeläget ärende som helst, kallelsen måste åtlydas.

Kuusinen arbetade således på natten och gick ofta till sängs först vid fem-, sextiden på morgonen, ibland ännu senare. Därför var det inte ovanligt att han steg upp klockan två eller tre på dagen. Av samma anledning ordnades arbetena vid Kuusinens — såsom vid många andra sekretariat — på det sättet, att bara de vanliga kanslibiträderna kom till byrån på morgonen för att sköta löpande ärenden. Alla konferenser ägde rum på kvällen eller på natten.

I vår bostad arbetades det alltså i två skift, och egentligen såg vi varandra först på kvällen, då vår dag var slut och Kuusinens började. Det var sällan vi åt tillsammans, ty Kuusinen intog sina måltider i kominternpamparnas matsal, vilken installerats på sjukhuset i Kremls ambolatorium. Också jag hade rätt att som kominternmedlem äta där, men jag begagnade mig

ytterst sällan av detta privilegium. Jag åt på en annan av Kominterns matserveringar, och helst åt jag hemma, tillsammans med min fru, som ju måste laga mat åt sig själv. Men kaffe drack vi ofta på tre man hand. Då vi kom hem på kvällarna och min fru kokade kaffe, behövde man inte truga Kuusinen att ta sig en tår på tand. Han var ständigt färdig att dricka kaffe med oss; denna dryck var hans främsta njutningsmedel. Dessutom hade han alltid en cigarrett mellan läpparna, men detta ville jag närmast kalla en ovana. Kaffe sörplade han i sig hela natten, och pannan måste konstant vara het. Det var ett av hans största bekymmer huru han skulle anskaffa kaffe. Varan var svår att uppbringa i Sovjetunionen, och det man fick — i ytterst små mängder — var av dålig kvalitet. Vanligtvis kom det kaffe till butikerna bara en gång i kvartalet. Då gick ”busktelefonen” sig varm mellan de finska familjerna: ”Nu forns det kaffe”, och lagren tömdes i en blink. I allmänhet köpte inte ryssarna av varan — inte ens de som hade god råd — de drack te. Men de många utlänningarna i Moskva var alltid på jakt efter kaffe. Kuusinen fick sitt genom vänner och bekanta i Sverige eller Amerika. Det oaktat hände det ofta att gudadrycken tog slut. Då blev det hårda tider för Kuusinen. Men den vise finner på råd! Han samlade troget på gammal sump, som han torkade och sparade för att ta av när nöden var som störst. Vår Herre ensam vet huru många gånger han kokade kaffe på samma sump.

Stundom måste vi skratta, stundom förargade vi oss över en av Kuusinens egenheter. Köket var varken till inredning eller utrustning något mönsterkök, men det hade i alla fall gas. Kuusinen ställde kaffepannan på gaslågan och gick in i sitt rum för att tänka över sina teser. Han promenerade av och an över golvet, kanske råkade också verhusjkan ringa. Då han sedan en halv, en eller ibland t.o.m. först två timmar senare kom ihåg sin panna — oftast var det lukten av bränt som fick honom att minnas den — och rusade till för att rädda vad som räddas kunde var pannan tom! Vattnet hade kokat slut, sumpen var bränd, botten förstörd. Detta var alltså slutet på visan! Kuusinen hade på hyllorna ovanför spisen ställt ut till beskådande en väldig mängd sorgliga rester av kaffepannor. Där fanns både elektriska pannor och pannor av aluminium, mässing, koppar och emalj. Jag räknade dem inte, men säkert steg deras antal till tjugo. Också vi berikade huset med ett par kaffepannor, men de likviderades snabbt. Emellertid föll det sig så, att som en följd av ett handelsavtal med Finland forns kaffepannor uppenbarade sig i ett stort varuhus, och av dem köpte Kuusinen ett helt lager. Även vi fick nya i stället för dem han förstört. Det blev igen en lycklig period för oss alla.

Vi hade levat detta stilla familjeliv redan under en längre tid, då det plötsligt fick färg, och mycket färg. En ung flicka av finsk härkomst, tidigare fosterdotter hos Kuusinen, återvände från en kommendering till Paris, där hon tjänstgjort inom Röda Hjälpens. Hon flyttade in till Kuusinen. Och denna unga, levande människa gav vår tillvaro ny friskhet. Hon var uppfylld av Paris, av parisiskt mode och av parisisk anda — också i politiskt hänseende. Hon var mycket intelligent, sällsynt språkkunnig och hade genom sitt umgänge med en mängd olika människor samlat ett aktningvärt förråd av anekdoter. Hon hade dessutom en annan gudagåva, som tål att nämnas för att den ger en bild av dåtida förhållanden: hon kunde använda kraftord på sex språk, givetvis bäst på ryska. Om det kommit tyg eller andra för fruntimmer begärliga ting till affärerna ställde sig min saktliga björneborgska fru i kö och fick vad hon fick. Flickan däremot struntade i köerna, strödde omkring sig etter och galla och trängde sig längst fram, jagande skräck i butiksbiträdena med sitt fräna språk. Om det gällde att sätta fart på en sak, t.ex. att utverka en passersedel av någon långsam byråkrat, grep flickan frankt i telefonluren, och vi samlades omkring henne alla tre för att beundra den virtuositet, med vilken hon behärskade hela registret av ryska skällsord — och detta är minsann inte litet. Passersedeln kom som på beställning.

Flickan blev sedan Kuusinens sekreterare och stannade på denna post hos oss nästan ett år. I själva verket trivdes hon inte med sitt yrke, och hennes situation blev ännu ledsammare, då GPU började hålla ett öga på henne, kallade henne till förhör och hotade att häkta henne under motiveringen, att hon uppträtt olämpligt på sin kommandoresa till Paris. Men det gick inte att komma till Kuusinen, som var Kominterns sekreterare, och på order av några mindre polistjänstemän häkta en person, som stod under hans beskydd. Dessutom lät Kuusinen påskina att flickan inte var honom likgiltig.

Men i längden blev det besvärligt att leva på detta sätt, och Kuusinen bad om min medverkan för att få flickan bort från Moskva. Vi hittade på, att vårt parti behövde speciellt utbildad arbetskraft i Stockholm. Här fanns det verkligen arbete, men vi trodde inte att man skulle nappa enbart på den kroken. Vi satte på ett ännu effektivare bete: hon skulle fara till Stockholm för att sköta de många ärenden, som uppstått till följd av spanska inbördeskriget. Detta krig har jag redan tidigare talat om. Det åstadkom bl.a., att folk som inte annars, ja kanske aldrig mera, skulle fått tillstånd att lämna Sovjetunionen, i en fart erhöill visum och pass och pengar för resan. De synades inte i sömmarna, man frågade inte efter om de var pålitliga eller opålitliga: de reste till krigsskådeplatsen i en viktig mission. Jag föreslog för Manuilski och Dimitrov, att flickan skulle skickas till Sverige för att sköta värvning och försörjning av svenskar, finnar och övriga nordbor, som önskade fara till Spanien. Hon lämpade sig bra för uppgiften, ty hon var mycket språkkunnig — talade t.o.m. franska flytande. Det tog skruv. Vi fick snabbt utresetillstånd för flickan, följde henne till flygfältet, och på det sättet blev vi kvitt henne och hon oss.

Nu hade vi det igen för en tid lugnt och angenämt på tremanhand. Vi hade alla vårt arbete och vår brådska, och de timmar vi hann vara tillsammans gick hastigt. Kuusinen var en kunskapsrik man — jag har glömt att tala om att han hade två stora väggar med bokhyllor fulla av böcker och att han fick tidningar och tidskrifter från Finland. Det uppstod aldrig ens den minsta schism mellan oss. Min fru och jag undrade, vad Hertta och Riikka egentligen menat då de sagt, att det var svårt att komma överens med Kuusinen. Visserligen märkte vi, att han ibland kunde vara nyckfull mot andra, men vi hade på något sätt råkat i hans gunst. Ibland var han mindre meddelsam, en aning svärmodig, försjunken i sina egna tankar. Då lät vi honom vara i fred, frågade ingenting, tills han igen om ett par dagar blev lika talträngd som vanligt och lika vänlig.

Men vår tillvaro på tremanhand varade inte heller nu länge. Kuusinen hade under en sanatorievistelse på Krim kastat sina blickar på en ung flicka, en kvinnlig läkare som hette Marina, enligt våra begrepp närmast medicinekandidat. Detta flickebarn var en typisk sovjetprodukt, en representant för den bildade klass, som vuxit fram under de nya makthavandena, och med henne följde en fläkt av ryskt liv, som var nytt för oss. Inte ens Kuusinen föreföll att känna det.

I Ryssland stod vid denna tid topparna, specialisterna högt i ropet. Även inom läkarvetenskapen var specialiseringen driven till sitt yttersta. Marina studerade hjärnbihanget, hypofysen, hos hunden. Hon var förtvivlad då hundarna dog i händerna på henne, innan hon hunnit taga ut hjärnbihanget, krossa det och spruta in det på nytt i bakbenet på djuret. Självfallet förstår jag mig inte ett dyft på läkarvetenskap, men jag har stor respekt för hjärnan, t.o.m. en hunds hjärna. Om ett så viktigt organ skall undersökas, låt vara på uppdrag av en professor, borde forskaren dock ha grundligare kunskaper om naturens allmänna ordning än vad fallet föreföll att vara med Marina. Luckorna i hennes vetenskapliga bildning framträdde i många sammanhang. När vi en gång tillbringade en weekend i Kuntsevo och min hustru

betraktade alarna för att på dem upptäcka han- och honblommor, tittade Marina på henne med förvåning. Och när vi äntligen lyckats förklara för henne, att också träden var tvåkönade, kände hennes munterhet inga gränser. Hon tog det för ett gott skämt.

Annars var Marina en riktigt trevlig flicka, och då Kuusinen gifte sig med henne enligt sovjetrisk lag, fick han en god hustru. Livet i vår kolhos förflöt lugnt och behagligt ända tills Marinas mor kom på besök. Hon var armeniska, hade bott i Tiflis som hustru till en förmögen köpman, och levde synbarligen i minnet av den forna tsarryska tiden. Hon hade inga tankar, inga intressen, kunde ingenting annat än steka kyckling, och det gjorde hon jämt och ständigt. Strängt taget skulle hon inte ha stört oss alls, om vi inte haft gemensam WC. Hon förstod sig inte på att använda den, vägrade att sätta sig, fastän sittbrädet var av polerad mahogny. Nej, den gamla tjocka tanten klev upp på skålen, och där stod hon och gjorde hela toaletten omöjlig för oss andra. Marina grälade på henne på armeniska, Kuusinen kom med finkänsliga anmärkningar, och då det var min hustrus tur att göra rent försökte också hon få tanten att taga reson. Men med en svepande och rentav gripande åtbörd förklarade gumman oskyldigt och med av rörelse vibrerande stämma, att hon älskade snygghet alltför högt för att smutsa sina händer med ett dylikt rengöringsarbete. Vi uppmanade henne att sitta på WC, men då förklarade hon, att en så fin dam som hon inte kunde slå sig ned på samma bräde som vi andra ..

Hon skulle alltså inte bli en långvarig medlem av vår ”kommun”. Fader Kuusinen började energiskt förbereda hennes återfärd till Kaukasien och till de förhållanden hon var van vid. Även Marina kom underfund med att modern inte riktigt passade i vår miljö. Och när vi våren 1937 återvände från en ferieresa hade gumman farit sin väg. Men då vi skulle koka hemkomstkaffe hittade vi inte vår kaffepanna någonstans. Kuusinen sade, att med tantens saker även packats ned några av våra tillhörigheter, bl.a. kaffepannan. Den hade nämligen ett isolerat handtag, och gumman hade inte nog kunnat förvåna sig över och beundra en panna, där handtaget inte blev hett. Vi unnade henne gärna detta underverk som avskedsgåva.

Våra grannar hörde till den högsta hierarkin i Sovjet. Alla rådsryska pampar, som inte bodde i Kreml — och där residerade utom Stalin blott tre eller fyra, ibland bara två — hade bostäder i vårt hus. Jag skall nämna endast några. I våningen under oss bodde kommunikationsminister Rykov, statsminister före Molotov, ända till år 1930 alltså en hög herre, en av regeringens viktigaste och mest inflytelserika medlemmar. Över oss bodde en berömdhet som Radek, mitt emot oss i samma våning Lozovski, generalsekreterare i den röda fackinternationalen, Profintern. Han blev senare andre utrikesminister. Litet lägre ned hade vi politbyråns och fackföreningsrörelsens högste chef, Tomski, och i en annan trappa bodde min gamle bekant Bucharin.

Givetvis umgicks vi inte mycket med dessa grannar, men vi träffade dem i alla fall av och till. Med Radek kom vi i kontakt något mera än med de andra. Han åkte ofta i hissen med en svart pudel, vars namn passade både för Radek och pudeln; den hette Tjort, Fan. Då Radek även annars var mycket livlig och rörlig, mötte man honom oftare än Rykov, Tomski, Lozovski och de andra storheterna i gården.

Vi kom på ytterligare ett annat sätt i kontakt med Radek. En natt började det nämligen sippra vatten genom taket i vårt rum. Vi väckte Kuusinen, ringde till portvakten, ringde också till Radek, som konstaterade att vattenkranen i hans badrum gått sönder eller öppnats, ty vattnet strömmade ned som i en fors. Radek kunde konsten att svära, och han svor också grundligt både över gården, rörkarlarna och hela klabbet, medan vi alla stod i trappan och undrade vad som nu skulle ske. Nog fanns det tillräckligt med utrymme i elva våningar och många vägar att välja på för vattenbäckarna, där de porlade fram överallt. Väggarna hade massor av hål,

stora råtthål i alla tolv våningar. Sovjeträttorna var ett strävsamt, högt syftande släkte, och gav Radek anledning till giftiga anmärkningar.

I gården fanns dessutom en matservering, som inte var avsedd för de högsta pamparna utan för medel- eller den ännu lägre aristokratin. Om vi någon sällsynt gång inte hade tid att besöka våra egna matställen måste vi anlita gårdens restaurang, och där träffade man ibland Radek och Bucharin. De var ofta tillsammans, och då skämtade de gärna om Kuusinen, som varit bådas hjärtevän en tid, men inte var det numera. De visste att jag bodde hos Kuusinen och frågade, vems rep Kuusinen nu höll på att smörja, samt ironiserade över annat i samma stil. Jag försvarade Kuusiners ära och rykte med liv och själ och låtsades bli stött, om man ens antydde att han smorde ett rep för någon av sina vänner.

De första tiderna av vår vistelse i detta hus gick helt bra, ända tills de stora förföljelserna började i slutet av år 1936. De kulminerade på våren och sommaren 1937. Då var det inte trevligt längre att åka upp i hiss dessa tio våningar. Skräcken ville inte släppa sitt grepp om ens sinne. Ty GPU:s sigill började uppträda på dörrarna i vårt hus. Sigillet var rött, kolossalt stort, ca 8—10 cm i genomskärning. Det placerades på dörren till de våningar, vilkas invånare redan häktats. Man såg det snart överallt, från nedersta våningen uppåt. En dag fanns sigillet på Rykovs dörr. Vi åkte i hissen en trappa upp till vår egen lägenhet, men bilden av Rykovs dörr satt liksom fastnaglad vid näthinnan. Även på Radeks, på Tomskis och på många andras dörrar lyste snart det röda inseglet. Det var en ohygglig tid. Man talade viskande med varandra och undrade för vem klockorna i Kreml nästa gång skulle klämta. Vem kom nu i turen? Alla hade gjort i ordning ett paket med en filt, ty man visste att detta var det enda man vid avfärden fick taga med sig. Sigillet satt ofta kvar på dörren tre, fyra månader, alltså under hela den tid, då våningens innehavare rannsakades, eller rättare sagt tills hans öde var slutgiltigt beseglat. Jag känner inte till ett enda fall, där en häktad skulle ha återvänt. Alla måste vandra vägen till slut. De anhöriga fick bege sig vart de ville, varhelst de kunde forna en plats för natten, såframnt inte hela familjen fördes bort. Våningen gavs åt en ny pamp, som övertog den föregående ämbete. Då avlägsnades sigillet, men vem den nye innehavaren var hade man oftast ingen aning om, ty dörren saknade namnplåt. Av försiktighetsskäl sattes inte namnen på dessa pampar ut: man levde i ständig fruktan för mördare, trots att gården och portarna var ytterst strängt bevakade.

För oss, som var sällskapliga människor, tedde sig tillvaron rätt enformig. Min hustru och jag började därför fundera på att anordna något slags kamrataftnar för att ibland sammanträffa med vänner och bekanta i Moskva. Vi planerade i stillhet en födelsedagsfest för Kuusinen, då han i oktober 1935 skulle fylla 55 år. Utan att nämna någonting om saken för festföremålet, skötte vi själva alla arrangemang och inbjöd våra närmaste vänner och kamrater till evenemanget. På förhand anskaffades extra tillstånd av ”propuskmästaren”, vaktchefen, och vi försäkrade honom att alla, som den dagen skulle komma till oss, var tillförlitliga personer. Först dygnet innan jubileet sade vi till Kuusinen, att han ”i morgon måste hålla sig hemma”.

Det blev en ganska munter skiva. Jag vet inte om Kuusinen anade något om de händelser som förestod, men åtminstone vi andra var lyckligt okunniga om dem. Två månader tidigare hade rättgången mot ”de sexton förrädarna” gått av stapeln, varvid Zinovjev och Kamenjev likviderats. Men vi ansåg att detta varit slutpunkten för en utrensning och anade ingalunda, att det var startskottet för en ny. Gylling var redan avskedad från statsministerposten i Rådskarelen men levde ännu på fri fot i Moskva. Honom inbjöd vi givetvis inte, ty Kuusinen hade ont samvete för hans skull och undvek honom.

De fasor, som följande år bar i sitt sköte, var alltså dolda bakom framtidens järnridå, och det

glada sällskapet kunde sorglöst hänge sig åt njutningen att äta kräftor. Tillgången på kräftor var stor vid denna tid på året, och vi hade också köpt rikliga mängder av de goda skaldjuren. Av Kuusinens släktingar deltog bara Riikka i festen; Hertta satt fängslad i Finland, Esa var i Karelen och svågern Laaksovirta hade föregående år likviderats i samband med mannerprocessen. Våra gäster utgjordes av klientel från Lux och Sojusnaja, bland dem även en och annan svensk kommunist. Slutligen började hela det uppslupna sällskapet dansa, och så vild var takten i en polska, att en av de dansande ramlade omkull och höll på att spräcka bakskallen Skulden till olyckan låg hos de lösa golvplattorna i Kuusinens arbetsrum.

Vi tillbringade vanligtvis veckosluten i Kuntsevo, 18-20 km västerut från Moskva längs Minskvägen. Då Porkala överlämnades och Paasikivi besökte Moskva, såg jag i tidningarna att han inkvarterats i en villa i Kuntsevo, sannolikt en av dem vi bebodde under Kominterns glansperiod i mitten och slutet av 1930-talet. Vi begav oss ibland i väg redan på fredagen, men oftast reste vi lördag eftermiddag och stannade borta till söndag kväll. Den villa vi disponerade över hade uppkallats efter Kuusinen Som medlem av Kominterns presidium hade också jag haft rätt till en egen villa, men Kuusinens var så stor att den gott rymde oss alla. Var och en fick ett eget rum, och vardagsrummet var gemensamt.

I Kuntsevo ägnade vi oss — d.v.s. vi som hörde till det kuusinenska bunkalaget — åt vanligt weekendliv. Men det hände ibland, ehuru mycket sällan, att också andra komintern- och sovjetpampar tog del i våra nöjen. De var visserligen inte lika intresserade av utflykter och sport som vi, utan föredrog biljardsalarnas och spelbordens förströelser. Till våra närmaste grannar hörde ryktbarheter som Kominterns sekreterare Manuilski, Tysklands nuvarande president -Wilhelm Pieck, ledaren för Italiens kommunistiska parti Togliatti, de franska kommunisternas partichef Marty, som klokt tigande levde på det namn han en gång skapat sig, samt den tjeckiske kommunistledaren Gottwald, vilken levde och dog som Tjeckoslovakiens president. Alla dessa storheter skymtar av och till i mina minnen.

Här kom vi dessutom i närmare kontakt med de maktavande i Komintern — med sekreterare och medlemmar av presidiet — än i vårt arbete, där samvaron utgjordes av audienser och konferenser. De flesta av de utländska kommunisterna hade sina familjer med sig, och vi blev således bekanta också med deras hustrur och barn, vilket var sällsynt i Ryssland. Här fick fruarna annars aldrig vara med. Manuilski var den ende, som ofta uppträdde i sällskap med sin hustru. Men han hade sin egen stil och kunde handla rätt självständigt. I början av 1930-talet lämnade han sin fru och sin stora barnskara, flyttade från Dom praviteljstva till Lux, där han övertog en lyxsvit, och gifte sig med en adelsdam från tsartiden. Hon var varken ung eller skön men mycket charmfull. Det skvallrades naturligtvis flitigt om saken, isynnerhet som den nya frun var av allt annat än proletärt ursprung. Men Manuilski kämpade som ett lejon för henne vid partiutrensningarna.

Vi bodde i Kuntsevo på ett av taggrådsstängsel och höga träplank avstängt och inhägnat område. Blodhundar och GPU-män bildade en vaktkedja, som ingen obehörig kunde tränga igenom. Annars hade området bevarats i nästan ursprungligt naturtillstånd. Vi hade rätt att bege oss därifrån, långt in på andra marker, men vakterna höll också då reda på att ingen avlägsnade sig utom synhåll för dem. De borgade för vår säkerhet, och vi kunde trygga som på vår mammas gata njuta av alla överklassens privilegier. Här fanns allt som kroppen trängade efter, vare sig vi åt på restaurang eller lät bära maten till vår villa; vi hade nöjen och förströelser att välja på, från biljardsalonger och konsertsalar till gymnastikinrättningar och skjutbanor. Vi disponerade över egna bilar och egna chaufförer, som förde oss dit vi ville och väntade på oss den tid vi dröjde borta. Hos Kuusinen fanns det ännu kvar så mycket av den

demokratiska surdegen, att han en gång bad sin chaufför äta med oss. Men för detta fick han uppbära mycket klander och vågade aldrig mera bryta mot rangbestämmelserna. Också Kuusinen chaufförer måste äta och fördriva tiden i för dem avsedda baracker. De hade sitt avgränsade område, och det var inte värt för någon av dem att i detta klasslösa samhälle sätta sig till bords med herrar och hidalgor.

Den historia jag nu skall berätta hänför sig inte till de år min fru och jag bodde i Dom praviteljstva. Den har samband med Kuusinen tidigare liv, som jag i någon mån försökt skildra, och kan därför ha sitt intresse.

Jag är säker på, att huru bristfällig min teckning av Aino Kuusinen (Aino Sarola) än varit, läsaren gärna vill höra något mera om hennes senare öden. Tyvärr vet jag inte så mycket som jag själv skulle önska, men ändå något.

Vi minns alltså, att denna charmfulla och energiska dam i högklackade skor och silkesstrumpor tog sig fram genom Karelen ödemarker till Petroskoi och efter en mängd besvärligheter blev fru Kuusinen. Genom sin ärelystnad, sin intelligens, och kanske också sin kvinnliga tjuskraft, förargade hon sina medsysstrar i Kominterns damsektion och åstadkom oro hos karlarna. Bland annat var hon orsak till en mycket tråkig brytning.

Sirola hade varit kommenderad till Berlin någon gång på 30-talet och där sammanträffat med Aino Kuusinen. De hade haft en stilla flirt; jag vågar svära på att det på sin höjd gällt en flyktig kyss. Men Sirolas olyckliga arvedel var hans evigt dåliga samvete, och det tvingade honom att i Moskva gå till Kuusinen och bikta sin synd. Denne blev naturligtvis förargad och röt:

— Ut härifrån! Du är en förbannad dumbom, då du kommer till mig och berättar sådana barnligheter!

Detta var ett fruktansvärt slag för Sirola, som hade hoppats på förlåtelse och väntat att Kuusinen skulle ha sagt: bry dig inte om det! Inte har det någon betydelse! I stället intog Kuusinen en kall och avvisande attityd, en besvikelse som var tung att bära för Sirola.

Då fru Aino bara ställde till orede i kominternkretsarna började Kuusinen ge henne uppdrag utanför Moskva. Ett par gånger var hon kommenderad till Förenta Staterna och Kanada och lyckades som agitator och kominternemissarie åstadkomma grundlig förvirring inom de kommunistiska partierna i dessa länder. Ännu i våra dagar kan man i Amerikas och Kanadas finskspråkiga tidningar läsa skarpa uttalanden om vad mrs. Kuusinen fick till stånd åren 1929-32.

Trots att Aino var mycket på resor utvecklade sig förhållandena så, att Kuusinen slutligen såg sig tvungen att söka laglig skilsmässa. Då jag anlände till Moskva hade Aino ingenting att skaffa med honom längre; hon brukade inte ens träffa honom. Någon direkt fiendskap existerade inte mellan dem, men de talade sällan om varandra.

Efter skilsmässan började ett nytt skede i Ainos liv. Hon hade fått till stånd en tillräcklig röra i Kominterns affärer, och därför avhölls hon från allt arbete i denna organisation. Enligt vad jag förstod togs hennes tjänster i anspråk av röda arméns IV avdelning, alltså den politiska och underrättelseavdelningen. Under de år jag vistades i Moskva var hon nästan alltid på resor i olika tjänsteuppdrag. Men en gång bjöd hon Sirola och mig på besök till sin bostad. Hon bodde förnämt, bland vackra reseminnen från alla jordens länder. Just då hade hon återvänt från en resa till Fjärran Östern; hon hade varit i

Japan och Kina och gjort avstickare till en del andra länder. Det framgick av samtalet — hon försökte visserligen vara återhållsam och hemlighetsfull, och vi undvek också att ställa frågor — att hon på sina resor åtföljdes av en stor svit, bl.a. en eller två kammarjungfrur och ibland t.o.m. en manlig tjänare. Hon uppträdde som en förnäm engelsk lady eller amerikansk dollarprinsessa, och iscensättningen måste vara därefter. Även när vi besökte henne svämmade rummet över av reseffekter, av amerikanska och engelska koffertar. Hon talade engelska och tyska, antagligen även franska, och språkbegåvad som hon var hade hon lärt sig t.o.m. något japanska. Hon hade faktiskt alla förutsättningar att framgångsrikt utföra de åligganden, som anförtrotts henne. Och i hemliga specialuppdrag reste hon omkring åtminstone åren 1932-38.

Här slutar mina egentliga informationer. Jag lämnade Moskva och hörde ingenting om henne förrän helt nyligen, kort innan denna bok publicerades. Dessa uppgifter härstammar från två vitt skilda källor.

För det första berättade en kvinna, som återvänt från fångläger i Sovjetunionen, att hon i ett läger träffat Aino Kuusinen, vilken enligt egen uppgift fängslades år 1938 på flygfältet, då hon kom tillbaka från en utlandsresa. Man anklagade henne för att vara spion och folkfiende, och ända från den stunden hade hon tillbringat sina dagar i fångenskap.

Något senare ringde en man till mig och relaterade följande historia: Han hade frigivits från ett fångläger och förflyttats till annan ort. Där råkade han en kvinna som sade sig vara Aino Kuusinen. Hon var dock inte fängslad längre, utan hade överförts till ett läger för frigivna äldre fångar. Först hade hon varit mycket förbehållsam i sina yttranden, men vid närmare bekantskap blivit mer öppenhjärtig. Hon hade talat om att hon år 1938 fått en dom på tjugo år, och att hon sedan dess vistats i olika fångläger. Enligt henne själv berodde hennes öde helt och hållet på att Otto Ville Kuusinen velat bli kvitt henne och få henne förpassad så långt bort som möjligt.

Dessa uppgifter har jag hittills inte haft möjlighet att kontrollera. Det är emellertid svårt att tro, att Kuusinen skulle ha blandat sig i domen över Aino. Åren 1937-38 gav det sig nästan av sig självt, att en människa som stuckit sin sked i så många politiska soppor som Aino Kuusinen åkte med vid utrensningarna. Det förefaller mig bara egendomligt, att hon förblivit vid liv — om uppgifterna faktiskt stämmer.

Aino Kuusinens äventyr i olika länder som kominternemissarie och agent för röda arméns IV avdelning skulle säkert ge stoff till de mest spännande romaner — alldeles fränsett den närbild hon kunde teckna av sin förre man Otto Ville Kuusinen Om hon hade tillfälle att skriva ned sina minnen skulle inte heller förmåga fattas henne, ty hon är en mångsidigt begåvad och sällsynt intelligent kvinna.

Tjuvarnas ånger

Kustaa Rovio har kvar bara den pyjamas han sover i. — Yrjö Sirola blir konstant bestulen på klocka och plånbok. — Min hustru håller i min resväska — och en främmande man säljer den. — Tyyne Tokoos väska länsas på sitt innehåll mitt framför näsan på henne. — En skollärares ånger. — Allmänna åklagaren Vyisjinski och tjuvarnas fackförening. — Greve Kos ja, tjuvarnas konung. — ”Vi vädjar till alla tjuvar i hela Sovjetunionen.” — Greven och evakueringen av Viborg.

Enligt den marxistisk-leninistisk-stalinistiska teorin hör stöld till de samhälleliga företeelser, som försvinner med kapitalismen. Men åtminstone under bolsjevikväldets första tid märktes inte de minsta tecken på att stöld, bedrägerier och andra liknande företeelser hade minskat,

ännu mindre att de skulle ha upphört helt. Antagligen gäller detsamma den dag som i dag är. På 1930-talet var stöld tvärtom en blomstrande näring i Sovjetunionen. Under Stalinkultens intensivaste skede vågade vi finnar inte i högre grad diskutera politiska frågor, ty faran för att råka på glid och hamna i klistret var mycket stor. Vårt huvudsamtalsämne var därför stölderna: vad som knyckts från den ena eller den andra av oss sedan vi träffats sist. Och det fanns inte den människa, från vilken ingenting stulits, inte ens så höga herrar som Gylling och Rovio, vilka reste i för dem reserverade vagnar. Rovio förlorade en gång alla sina kläder, trots att han åkte i sluten internationell sovvagn med beväpnade vakter vid båda utgångarna. Han hade ingenting annat kvar än den pyjamas han låg i, när han vaknade på stationen i Moskva. Då jag sedan råkade honom kunde han, lika litet som tjekisterna, förklara vem tjuven varit och huru stölden gått till.

Sirola, som var en verklig professorstyp, blev regelbundet bestulen på sin klocka och plånbok. Detta skedde vanligtvis i en överfylld spårvagn, där han måste stå och med ena handen hålla i sig i en stropp eller en stång. Då var barnfickan oskyddad, och det gick knappast en månad utan att den beskattades på sitt innehåll. Skandinaverna hade gjort det till sin huvuduppgift att förse Sirola med klockor. Varje gång en delegation kom från Sverige, Norge eller Danmark hade den med sig ett ur åt honom. Ändå var han under de år vi kamperade tillsammans för det mesta utan klocka. Men tjuvarnas byte inskränkte sig naturligtvis inte till detta; han blev dessutom ofta berövad sin plånbok och sina papper.

Man berättade den ena besynnerliga historien efter den andra, och själv fick jag en gång bevittna huru långt tjuvarna nått i sin teknik.

Då jag slutat Leninskolan 1934 och återvänt från en sanatorievistelse i Kaukasien, erhöll jag order av Kuusinen att fara till Teplo-Ogarevsk, som ligger i ett gränsområde mellan Ukraina och Moskvarayonen, för att lära känna landsbygden och förkovra mig i ryska språket. Jag skulle vistas här tre, fyra månader och måste därför ha en mängd saker med mig. En stor kappsäck fylldes, i huvudsak med kläder, och min fru följde mig till stationen i Moskva. Denna gång åkte jag ännu inte första klass i internationell vagn — jag hade inte rätt till denna förmån, då jag inte var medlem av Kominterns presidium. Emedan man varnat mig grundligt för tjuvar sade jag till min fru: ”Jag bär nu resväskan in i den där halvmörka vagnen och ställer den på bordet här vid det öppna fönstret. — Håll du i den, så kommer jag tillbaka hit.” Hon gjorde som jag bett och tog ett stadigt grepp om resväskans handtag. Jag skyndade mig ut igen till henne och grep själv tag i min väska. Vi stod och samtalande invid vagnsfönstret — det var ca tio minuter kvar till tågets avgång. Plötsligt kommer en man fram till oss och frågar:

— Kan ni växla femtio rubel Jag sålde just min resväska och behöver växelmynt.

Mannen föreföll misstänklig. Han var välklädd, ovanligt välklädd för att vara ryss. Jag svarade att jag inte kunde växla.

— Tack i alla fall, sade han, — tack så mycket. Är ni ester?

— Nej, svarade jag, — det är vi inte. Vi är ryssar.

— Aa, skrattade mannen och gick sin väg.

Några minuter senare vinkar han till oss från vagnsplattformen och ropar:

— Saken är klart Jag fick det hela ordnat.

Nåja, det intresserade oss inte alls; vi undrade bara varför i herrans namn vi måste veta om

karlen sålt sin kappsäck eller inte. I detsamma gavs avgångssignal och tåget visslade. Min hustru grep igen tag i resväskan och jag skyndade in i vagnen. När jag tagit avsked av henne och tåget satt sig i gång ämnade jag lyfta väskan upp i nätet. Men då kommer en man fram till mig och säger:

— Hej, var tänker ni placera min kappsäck?

— Men väskan är ju min!

— Nej, nog är den min, svarar mannen. — Jag köpte den just.

Hela avdelningen i vagnen vittnar med en mun att de såg mannen göra upp köpet; han köpte väskan och betalade tjugo rubel för den. Jag försäkrade, att den här kappsäcken var min. Det angick inte mig vad mannen köpt och av vem. Men min väska hade jag placerat här, min hustru höll i den, tills jag kom in i vagnen, och nu håller jag i den själv.

Det blev ett förfärligt oväsen. Alla var på det klara med att jag var en skojsare, och att då mannen köpt väskan var den hans. Oljudet blev så våldsamt, att man beslöt hämta tågkontrollören, en tjekist. Jag var i en sämre situation, emedan jag talade ryska rätt dåligt. Det var mitt andra år i Ryssland och jag var på väg till landsbygden för att lära mig språket praktiskt. Jag kunde inte annat än hålla hårt i kappsäckens handtag.

Tjekisten kom.

— Vad är det fråga om?

Alla skrek i munnen på varandra, att den här mannen köpt kappsäcken, han som sålde den gick ut och rådgjorde med mig, och när köpet var avslutat hade han meddelat mig att saken var klar. De kan inte förstå annat än att jag är en riktig ärkeskojsare och att den andre skälmen var min hantlangare. Jag försökte för min del göra det begripligt för tjekisten att kappsäckens innehåll skulle avslöja ägaren. Visste köparen vad som fanns i den? Det visste han nu inte, men han antog att den var tom.

— Nej, den är inte tom, svarade jag, — den är full med saker. Vet ni vad den innehåller?

Det kunde han inte veta.

— Men det vet jag, eftersom kappsäcken är min. Den innehåller bl.a. en läderrock, som kostar åtminstone tusen rubel. Ni har alltså köpt en resväska, där det utom mycket annat finns en dyrbar läderrock. Huru kan ni förklara den saken?

Det kunde han inte, men vad spelade det för roll, köpt som köpt.

— Har ni nyckel frågade tjekisten.

Jag drog fram nyckeln och öppnade resväskan. Där låg läderrocken, som jag haft med mig från Sverige, och en mängd andra kläder av europeiskt snitt, bl.a. en hel kostym. Man såg vid första ögonkastet att jag enligt sovjetrysk värdeskala medförde saker för minst tvåtusen rubel.

Tjekisten avgjorde frågan:

— Om denne man (alltså jag) vore en skojsare, varför skulle han genom en agent sälja allt detta för tjugo rubel? Ni får behålla er kappsäck och ni som låtit lura er har förlorat era pengar.

Jag tror nog att det som verkligen avgjorde saken var mina papper: Kominterns ”komandirofka” — kommenderingsbeviset — och en rekommendationsskrivelse av Kuusinen.

Mina reskamrater underhöll mig hela natten med stöldhistorier, en del mycket spännande, fastän jag säkert inte alltid begrep poängen. Allt emellanåt kom också kappsäcksfrågan på tapeten: ”Varför talade den där karlen med er före och efter det han sålt väskan?” Jag försökte berätta, att han ville växla pengar, men då min språkkunskap var rätt begränsad, är det troligt att mina åhörare förblev i den övertygelsen, att jag trots allt var en skum figur.

Det forns en uppsjö på dylika historier, men vi skall nöja oss med att relatera vad som hände Tyyne Tokoi.

Hon reste till Kaukasien i en liknande tågkupé med stoppade bänkar som den, i vilken jag upplevde mitt äventyr. Hennes ställning var inte så hög att den gav henne tillträde till de finaste vagnarna, men det passade sig inte heller att hon reste i den billigaste klassen. Sovvagnar var sällsynta, och hon måste färdas hela sträckan, som varade två och ett halvt dygn, i dagkupé. Hon, liksom alla andra, hade blivit varnad för tjuvar, och därför placerade hon på stationen i Leningrad sina reseffekter på bagagehyllan mittemot sin plats, för att ständigt ha dem under uppsikt. Då och då kastade hon ett öga på dem. Lyckligt och väl anlände hon till Kislovodsk och lyfte ned resväskan från hyllan. Den var egendomligt lätt. Resenärerna på den motsatta sidan hade med kniv skurit upp kappsäckens botten och tömt den på dess innehåll.

Då det alltså stals både av hög och av låg är det inte underligt att ett brev, som publicerades i Izvestija år 1935 (datum minns jag inte) väckte oerhört uppseende.

Brevet var adresserat till allmänna åklagaren — lagarnas högste väktare — Vyisjinski, vilken senare blev ryktbar som utrikesminister och sovjetrysk representant i FN. Skrivelsen var författad av en lärare vid en skola, som ledde till universitetet. Mannen saknade all kompetens och hade nått sin ställning på grund av stulna papper. Hans ursprungliga avsikt hade varit att behålla platsen bara tills han hittat på något nytt tjuvknep, men han hade blivit så intresserad av sitt arbete att han märkt att det för honom var ett verkligt kall. Och småningom kom han underfund med, att ett sådant jobb som att stjäla inte alls behövde förekomma i ett samhälle. Allra minst borde det praktiseras av honom, vars närmaste släktingar var stahanover. De hade vunnit ära och berömmelse och belönats med fina utmärkelsetecken. (Stahanovrörelsen hade börjat några månader tidigare.) Då han dessutom sett hur hans lärarkolleger kommit sig upp genom ärligt arbete, önskade han verkligen göra bokslut med sitt tidigare liv. Till råga på allt var detta psykologiskt nödvändigt för honom, då han som geografilärare ständigt måste tala om platser, där han begått sina brott: han hade rånat i Tjumen, stulit i Tobolsk, gjort alla möjliga fuffens i Samara och försnillat i Saratov. Emedan han under tiotal år levat bara på bedrägerier, stöld och rån fanns det knappast en enda plats i Rysslands geografi, som inte var förknippad med dessa ledsamma minnen. Nu önskade han alltså meddela allmänna åklagaren, att han var färdig att sona sina brottsliga handlingar, om de kunde sonas, inte i fängelset utan genom en fortsatt lärargärning. Men han ville inte sätta ut sitt namn, innan han fått reda på om en dylik uppgörelse var möjlig.

Allmänna åklagaren hade alltså publicerat brevet och som ett slut på visan tillfogat några korta rader, där han bad, att avsändaren skulle infinna sig på hans ämbetsrum den och den dagen, vid det och det klockslaget. Han kunde bara säga, att det fanns hopp om att ordna saken på det sätt brevskrivaren önskat.

Izvestija och Vetsjernaja Moskva, en kvällstidning som behandlade just dylika mindre rättsfall, publicerade långa redogörelser för huru det hela avlöpt. På den utsatta dagen hade till Vyisjinskis kansli kommit ett trettiootal personer, som alla hade med sig i fickan eller i handen det nummer av Izvestija, där lärarens brev och allmänna åklagarens kallelse fanns publi-

cerade. Alla bad om företräde hos åklagaren, och vaktmästaren uppmanade dem att vänta. De tog plats på bänkarna i väntrummet, utom en man som började vandra av och an, från den ena till den andra. Han viskade i deras öra:

— Gå inte in, här ligger en hund begravnen! De försöker på detta sätt fånga er i sin ryssja. Då ni är där inne och bekänner ert brott lägger de naturligtvis vantarna på er.

Tillfället var emellertid så frestande, att ingen avlägsnade sig, trots mannens viskningar och varningar. Själv gick han inte heller. Det visade sig senare, att han som viskat var ingen mindre än alla sovjetryska tjuvars konung, känd i tjuvarnas värld som ”greve Kostja”.

Då Vyisjinski anlände till sin ämbetslokal och såg denna massa av folk, lät han meddela, att han inte kunde ta emot dem; till detta skulle åtgå en hel dag, kanske mera. Han bad dem alla komma till Izvestijas samlingsal på kvällen. Där skulle var och en få tillfälle att tala fritt ur hjärtat.

Och så begav det sig, att många hundra personer samma afton infann sig i Izvestijas möteslokal. De första trettio hade på eftermiddagen låtit budet gå i tjuv världen, att det nu fanns en möjlighet att sona sina brott. Tidningarna gav en färgrik skildring av det egendomliga auditoriet, och isynnerhet av mötesdeltagarnas nervositet, då klockan slog sju, men Vyisjinski ännu inte visat sig. Alla steg upp och började oroligt röra på sig och kasta hotfulla blickar på de trettio ”funktionärerna”: säkert är ni allmänna åklagarens hantlangare och har fångat oss i er ryssja.

Männen skyndade sig att ringa upp Vyisjinski: varför kommer ni inte; är saken sjuka Vyisjinski svarade, att han var försenad på grund av andra möten, men han skulle säkert komma. Här låg ingen hund begravnen.

Han anlände slutligen ca tio minuter försenad och var förvånad över att så många människor samlats i möteslokalen. Han steg upp på estraden och sade, att han skulle förklara situationen, innan tjuvarna började med sina bekännelser. På basen av skollärens brev ville han säga att mindre förbrytelser, såsom bedrägerier, stölder och oblodiga rån, kunde sonas utan koncentrationsläger eller fängelse, förutsatt att de begåtts under förmildrande omständigheter och att ångern och omvändelsen verkligen var äkta. Men för politiska förbrytelser och mord fanns det intet hopp om nåd. Vi förstår mycket väl, sade han, att med de förhållanden, som tidigare rådde i Ryssland, stölderna var ett nödvändigt ont för det ryska folket. Sovjetunionen hade fått överta detta ledsamma arv, men såsom det av skollärens brev framgick, var det numera möjligt för sovjetryssen att leva på hederligt arbete. Stalin hade ordnat det hela så väl, att alla människor kunde komma till rätta utan att stjåla, etc.

Tidningarna omtalade vidare, att medan Vyisjinski framförde sitt tal tre män höll en liten konferens i ett hörn av salen, och då åklagaren slutat begärde en av dem ordet. Det framgick senare att mannen var moskvatjuvarnas konung. Han sade att de författat en resolution, som han bad att få läsa upp.

Vyisjinski gav sitt samtycke, och sedan ordföranden valts fortsatte mötet under övliga former. Tjuvarnas proklamation var ett märkligt dokument. Det publicerades sedermera och kommenterades många gånger. Tjuvarna förklarade här, ungefär i samma stil som Vyisjinski, att förhållandena tvingat dem in på brottets bana, men att numera ingen — efter det Stalin jämnat vägen för alla till ett nytt liv — behövde stjåla eller försnilla. ”Vi vädjar till alla tjuvar i Sovjetunionen, vi ber och hoppas att de skall upphöra med sina stölder och anmäla sig själva för myndigheterna på sina hemorter, så att detta avskyvärda hantverk får ett slut och de som

förr varit tjuvar blir dugliga söner av sitt land.”

Detta publicerades i dagstidningarna under stora rubriker, och ett egenartat skådespel tog vid. Dag efter dag ingick de mest fantastiska kriminalromaner, ”sanna berättelser” ur skålmarnas liv, i Izvestija, i Vetsjernaja Moskva och delvis även i moskvatidningen Pravda. En hade slagit in på brottets bana vid tio, en vid femton års ålder, en hade börjat redan under tsartiden, en under sovjetväldets första år. Men alla hade utan undantag anmält sig själva och biktat sin ånger. Det flöt in en oavbruten ström av dylika detaljerade redogörelser och bekännelser.

Greve Kostjas levnadsbeskrivning var en av de intressantaste — just samme Kostja som bedrivit propaganda i Vysisjinskis väntrum. Hans speciella marknad hade varit snälltågen till Fjärran Östern, där passagerarna var utlänningar, tidigare Neffunktionärer och affärsmän. Som medhjälpare hade han Sonja, en ung och skön ryska, som kunde utländska språk. De valde tillsammans ut sina offer efter det tåget avgått från Moskva eller Vladivostok. Välklädda som de var reste de själva i första klass. Sonja samtalade med de intet ont anande resenärerna i restaurangvagnen och fällde några droppar av ett sömnmedel i deras alkoholglas eller kaffekoppar. När offren sedan gick till sina vagnar för att lägga sig föll de i djup sömn. Då kom greve Kostja. Han länsade kupén på alla värdepapper, pengar och dyrbara föremål, men lämnade kläderna kvar. Detta var sällsynt, ty de sovjetryska tjuvarna gjorde i allmänhet rent hus vid sina notvarp. Greve Kostja var en verklig gentlemannabov!

Det framgick inte av levnadsteckningen, huru han kunnat bedriva sin verksamhet år efter år, utan att tjekesterna och kontrollörerna på tågen lagt märke till honom. Kanske hade han relationer till dem, kanske stod han rentav i deras sold. Det förblev också höljt i dunkel, huru han kunde resa så lyxbetonat som han gjorde, då det var oerhört svårt för andra än höga tjänstemän eller utlänningar att komma över sovplatser eller vagnsavdelningar i första klass på de ryska tågen. I alla fall skildrade denna berättelse en verklig gentlemannatjuvs liv och leverne. På hans konto kom varken mord eller högförräderi.

Greve Kostjas bikt slutade med en högtravande syndabekännelse: han fattig, syndig människa litade inte tillräckligt på sig själv! Han kunde inte ge den store Stalin en försäkran, att hans liv hädanefter skulle förbli fläckfritt, såvida han inte fick följa med arbetsexpeditionerna till Ishavet. Här ville han stanna åtminstone två år, i förhållanden där det inte fanns någon möjlighet för honom att utöva sitt forna yrke.

Myndigheterna gav honom omedelbart tillstånd till detta botgörarsjobb, men innan han fick resa, måste han förhjälpas sina olyckliga yrkesbröder till ett hederligt liv: han blev själen i en organisation, som skaffade arbete åt tjuvar. Fackföreningsrörelsen hade mobiliserats till myndigheternas hjälp, och de lokala avdelningarna landet runt jämnade vägen för botgörarna i samma fart som syndabekännelserna flöt in. Samtidigt gavs det order om att ingen av kamraterna på en arbetsplats fick se ned på dessa pionjärer för ett nytt liv, även om de kände till några detaljer i deras dunkla förflutna. Tvärtom måste tjuvarna bemötas med samma aktning och respekt som alla andra arbetare, ty de stod under fackorganisationens och myndigheternas speciella beskydd.

Dag efter dag fick man läsa om, huru denna folkrörelse bredde ut sig, från det avlägsnaste Sibirien, från Turkestan och Kaukasien, ända till Murmansk och Archangelsk. Överallt skyndade tjuvarna att anmäla sig själva. Denna process fortsatte vecka efter vecka, och skildringarna av bovarnas omvändelse var som sagt till ytterlighet fantastiska.

Jag skall berätta en episod, som belyser vår vän greve Kostjas frälsning från ondo:

En utländsk dam lämnar sina två resväskor i en hall på bangården i Kiev. Hon går till andra ändan av stationsbyggnaden för att lösa sig biljett eller köpa något. Greve Kostja råkar befinna sig på ort och ställe; han skall skicka iväg tre män, just tre av dessa beryktade tjuvar, till deras nya arbetsplats. En av dem, moskvaligans ledare, får syn på kappsäckarna. Hans ögon börjar glimma, och helt instinktivt leder stegen sakta men säkert mot de fina utländska läderväskorna. Greve Kostja märker strax vart det bär hän och lägger en tung hand på hans skuldra:

— Hör nu på, kamrat Mihailov: vi har lovat kamrat Stalin att aldrig mera stjäla. Kom ihåg, korn ihåg att fan tar dig, om du rör vid de där väskorna. Och du slår inte mera in på den vägen!

Härtill svarade alla tre, att det nog var fullkomligt riktigt, men varför skulle man lämna sina väskor på detta sätt? Det medförde ju en gruvlig själspina för andra.

Greve Kostja befallde männen att stanna där de stod och inte röra sig ur fläcken. Sedan gick han till den främmande damen, som väntade vid en biljettlucka, slog ihop klackarna och sade:

— Madame, här får man aldrig lämna sina kappsäckar på det sätt ni gjort; de kan bli stulna. Nu finns de nog kvar där borta, för jag har skött om att ingen farit i väg med dem. Jag skall fortfarande göra det, men lämna aldrig mera era resväskor vind för våg!

Alltså var det greve Kostja och tre av Moskväs värsta skälmar — bland alla bovar de sämst beryktade — som räddade den utländska damens väskor. Tidningarna gav denna gärning en symbolisk tolkning: på detta sätt rycktes i Sovjetunionen det onda upp med rötterna.

Redan hade enligt pressen tio- kanske hundratusentals brottslingar placerats i hederligt arbete. Man väntade bara att brottsligheten — denna otäcka kvarleva från ett kapitalistiskt samhälle — så gott som helt skulle försvinna. Inte bara stölder, utan också bedrägerier och rån måste utplånas ur bilden. T.o.m. mord kunde sonas, om de begåtts under mycket förmildrande omständigheter.

Det var ju en både spännande och uppbygglig lektyr, som tidningarna bjöd sina läsare på, och tre månader levde vi med i denna väckelse: Kuusinen, min hustru och jag. Men en dag var det plötsligt slut; tidningarna teg som muren om dessa till hederligt folk förvandlade skälmar. I vår krets undrades det mycket över denna tystnad, och vi frågade oss vad den kunde bero på.

Jag förde saken på tal med en känd fackföreningspamp.

— Varför skriver tidningarna inte mera om tjuvarna? frågade jag. Har stölderna alldeles upphört?

Pampens uppsyn mulnade.

— Ack, gode man, jag önskar att ingen någonsin mera skall tala med mig om tjuvar. Att hela saken skall bli glömd och begravd.

— Men varför det?

— Nåja, vi fackföreningsledare utgick, liksom våra ämbetsmän med kamrat Stalin och tjekesterna i spetsen, godtroget från den uppfattningen, att man verkligen skulle kunna utplåna den skamfläck som ohederlighet innebär. Vi skickade skojare i tusental, ja t.o.m. i tiotusental till arbetsplatserna; de kom i stora skaror och anmälde sig, och jag tror att deras ånger var allvarligt menad och att de faktiskt ville slå in på en bättre väg. Vi gav dem arbete, men nästan från första dagen ingick meddelanden om, att det stals alldeles fruktansvärt överallt dit de

kom. Arbetarna blev bestulna på sina kläder, på alla sina tillhörigheter, på varje sak som låg inom räckhåll för brottslingarna. Först opererade de på arbetsplatserna, sedan började de stjäla och göra inbrott i omgivningarna. Då arbetarna dessutom, som du vet, till största delen bor i baracker, i gemensamma förläggningar, gick tjuvarnas fräckhet snart över alla gränser. De stal t.o.m. arbetsredskapen och sålde dem, gjorde rent hus på arbetsplatserna, ända tills deras hederliga kamrater inlade en våldsamt protest: de vägrade att utföra det minsta, om inte tjuvarna skickades bort. Det fanns intet annat val än att ge dem respass, in genom en port, ut genom en annan. Huvudparten av dem sitter igen bakom lås och bom. Den enda fördelen med hela experimentet är, att vi kunnat fösa in en väldig mängd av dessa brottsliga element i fängelser och koncentrationsläger, fast det inte alls var meningen från början. Kamrat Stalins och kamrat Vjisjinskis avsikter var nog de bästa, förde trodde att man på denna väg skulle få stölderna att minska.

— Na, frågade jag, — men hur är det då med själva huvudsaken? Är stöld i alla fall något annat än en produkt av förhållanden och miljö?

Denne höge fackföreningspamp kunde inte säga annat än att de trots allt inte ville överge sin teori: ohederlighet kunde helt avlägsnas ur ett samhälle, ifall förhållandena förändrades så mycket, att folk faktiskt kunde komma till rätta utan att förskingra, stjäla och begå andra liknande brott.

— Våra omständigheter lämnar av allt att döma ännu så mycket övrigt att önska, både i fråga om arbetarnas bostäder, kläder och löner, att stöld bär sig. Det är lättare att förtjäna sitt bröd genom att stjäla än med hederligt arbete. Endast på detta sätt kan vi förklara resultatet av vårt stora experiment.

Skådespelet var alltså slut. Min hustru och jag hade redan glömt bort hela saken. Men år 1941, då Viborg hade återerövrats, läste vi i tidningen om en rysk fånge, som berättade huru staden hösten 1940 och i början av år 1941 evakuerats och tömts på alla värdeföremål. Dessa hade förts till Sovjetunionen. Fången, en hög sovjetrysk tjänsteman i Viborg, berättade vidare att evakueringen organiserades och leddes av en greve Kostja, vilken vunnit stor ryktbarhet på 1930-talet genom att skaffa arbete åt tjuvar. Jag har inte reda på, om greve Kostja verkligen tillbringade sina två år på en ishavsexpedition och om han till sinnelaget blivit en rättrogen sovjetmedborgare. Men av notisen att döma hade de stalinistiska myndigheterna förstått att använda sig av hans gamla yrkesskicklighet vid Viborgs evakuering. Man kan inte veta, om han också tänkte på sin egen fördel, eller om han faktiskt blivit till den grad en ny människa att han evakuerade Viborg helt för statens räkning. Möjligen var greve Kostja den ende, som levde till sin förbättring.

Kolhosliv

Tre månader i Teplo-Ogarevsk sommaren 1934. — Verksamhet på en traktorstation. — Byggnaderna saknar grund. — "Svarta kavalleriet" och andra nattliga orosstifiare. — "Loppan hoppar 40-50 cm." — En latrin som sträcker sig från Norra Ishavet till Svarta Havet. — Bostäder, löner och övriga livsvillkor i kolhoserna. — Marx' värdeteori för 14-16-åringar. — En tysk lärarinna som inte kan tyska. — "Den som kommer hit får ett slag med yxan." — Frivillig anslutning genom tvångsbeskattning. — Årslön: bröd för 75 rubel. — Omröstning, häktning och dans i "Röda oktober".

Kuusinen hade sommaren 1934 skaffat mig en kominternkommendering till landsbygden, dels för att grundligt sätta mig in i mitt arbete, dels — och framför allt — för att jag skulle

förkovra mig i ryska. Han var mycket mån om att höja mina språkkunskaper.

Hittills visste jag ingenting annat om landsbygdens liv än det jag fått lära mig i Leninskolan och genom sovjettidningarna. I dem försäkrades både för ryssar och utlänningar, att bönderna i överväldigande majoritet anslutit sig till kolhoserna, sedan dessa grundats åren 1929-30. Böndernas tillvaro hade förändrats som genom ett trollslag. Allt hade blivit bättre: bostäder, kläder. T.o.m. kulturlivet hade utvecklats efter det kolhoserna bildades, för att inte tala om vilka framsteg det gjort sedan tsartiden. ”Livet har blivit glatt och lyckligt”, hade Stalin sagt.

Jag hade på exkursioner med utlänningar och med min skola besökt många kolhoser i Moskvas omgivningar, verkliga mönsterinrättningar. Bostäderna var ganska bra, det fanns ingenting att anmärka på arbetsredskapen, och även de hygieniska förhållandena och socialvården var ovanligt väl organiserade. Jag fick det intrycket, att också om allt i det stora Ryssland inte var lika utmärkt, förhållandena ändå var drägliga och säkert många gånger bättre än förut.

Min resa gick till Teplo-Ogarevskrayonen eller -distriktet. Det låg på gränsen mellan Moskva- och Ukrainaområdena, ungefär hundra kilometer från staden Tula. I detta distrikt fanns kolhosen Sovjeti Lenina — alltså Lenins råd — vars hedersledare Komintern var. Hedersledarskapet betydde, att någon av stadens inrättningar åtog sig att hjälpa kolhosen genom att under skördekampanjen sända dit arbetskraft, understöda den med pengar o.s.v. Avsikten hade varit att inkvartera mig i Sovjeta Lenina, men då det inte fanns något lämpligt rum, skickades jag till traktorstationens politbyrå, där jag skulle få bo.

Sådana stationer hade grundats överallt på landsbygden, efter det kolhosorganisationen skapats. Beroende på storleken försörjde de 30-50 kolhoser; den station jag kom till skötte 30. I överensstämmelse med systemet hade stationen också en politisk byrå, vars chef var politikommissarie. Nu fick han ta hand även om mig.

Kommissarien hette Maslov. Han hade tidigare varit partisekreterare vid Pravdas medarbetarstab i Moskva, alltså haft en ansvarsfull ställning. Av någon anledning, kanske på grund av sin duglighet, hade han kommenderats att övervaka detta jättelika distrikt.

Maslov var intelligent och angenäm och gjorde från början ett sympatiskt intryck på mig. Detsamma kunde man sannerligen inte säga om omgivningen. Den tekniska personalen var stor, men man upptäckte inte ett enda glatt ansikte. Alla föreföll att vara nedtyngda av djupt missmod; sinnesstämningen var som i ett fångläger. Arbetskläderna var eländiga, idel trasor. Man såg inte något liknande i Moskva, fast folk inte heller där var vidare fint klädda. Bostäderna tog i alla fall priset ifråga om uselhet. Traktorstationen var bara några år gammal, men ändå rämnade den både invändigt och utvändigt. Hela byggnadssättet var ur nordisk synpunkt omöjligt: ingen grund hade grävts, och det var inte förvånansvärt att förfallet grinade redan efter den första vintern.

Jag bodde i tjänstemännens hus. Här logerade också det högsta befälet, med undantag för politchefen själv, agronomerna, maskiningenjörerna och arkitekten, som planerat och byggt det hela. Jag fick dela rum med arkitekten. Han var ovanligt sympatisk och vänlig och kände också till andra länder än Ryssland. Han hade av en eller annan orsak råkat i onåd hos regeringen och dömts till ett frihetsstraff på fem år. Jag kom aldrig underfund med av vilken anledning; möjligen visste han det inte ens själv. Han var i alla fall dömd, men då fångelserna var till trängsel fyllda, hade man förvisat honom hit för att bland annat bygga dessa hus. Det stod honom fritt att röra sig var han ville på området, men han fick inte avlägsna sig utan tillstånd av myndigheterna. Alltså fånge!

Vårt rum hörde inte till de sämsta i huset, men enligt finländska begrepp var det omöjligt som människoboning, åtminstone vintertid. Vinden ven in genom dörr- och fönsterspringorna. På sensommaren och hösten gjorde det ingenting, vi fick ju bara frisk luft. Värre var det med den fruktansvärda mängd parasiter, som tagit byggnaden i besittning: här huserade fritt både loppor och löss, råttor och möss. I dessa ödebygder tycktes det höra till ordningen för dagen, att då säden på hösten bärgats, råttor och möss i väldiga skaror flyttade in i människornas bostäder. De hade fritt spelrum under golvet och på vindarna i dessa ruckel, och då man aldrig förde krig mot dem är det lätt att begripa vilket gissel de blev. Men vad som förvånade mig mest — och det förvånar mig ännu i dag — är att människorna inte föreföll det ringaste besvärade. Fastän råttorna och mössen levde till alldeles förskräckligt och vägglössen var så talrika, att man på natten med handen måste stryka bort dem från ansiktet, tycktes folk anse att de hörde till oundvikligheterna i livet.

Visserligen hade jag under min fängelsetid fått lov att vänja mig vid ohyra, men denna ryska landsbygd var någonting för sig. När jag berättat om den för mina vänner, har jag av deras ansiktsuttryck förstått att jag överskridit det trovärdigas gräns. Efter det jag lagt mig första kvällen, blev jag angripen av sådana ofantliga arméer loppor och löss att jag bleknade och flydde ut på garden. Då jag samlat tillräckligt med mod försökte jag på nytt krypa i säng, men övermakt är övermakt, och jag satt resten av natten ute under bar himmel.

Följande dag rengjorde jag sängbotten och skakade sängkläderna, så att av horderna på flera tusen löss återstod endast ett hundratal. Men vad skulle jag göra med lopporna? Min rumskamrat kom mig till hjälp. Han hade intresserat följt med mina förehavanden, fast han inte själv brydde sig om att riva upp himmel och jord för litet ohyra.

— Tjornaja kavaljerija (svarta kavalleriet) är lätt att värja sig mot, sade han. Loppan hoppar 40-50 cm. Om ni drar sängen ut mitt på golvet och lägger ett 60-70 cm brett oljebälte omkring den får ni vara i fred.

Jag gjorde som han sade, och det visade sig vara ett utomordentligt råd. Svarta kavalleriet tycktes verkligen inte kunna överskrida detta dödsbälte, och vägglusarméerna fick ingen förstärkning utifrån. Varje dag bar jag från lagret ett stort ämbar fotogen, som jag frikostigt använde, ty blockadspärren måste ofta förnyas. Råttornas och mössens oväsen kunde man inte förhindra, men så stor är människans anpassningsförmåga, att jag efter några nätter sov som en stock.

En sak lade jag märke till strax vid ankomsten. Stenfoten av cement var hög och golvet alltså beläget rätt högt ovanför marken. Tamburen och den långa korridoren saknade emellertid golv, och det gällde att gå längs en plank, löst utplacerad på stödbalkarna. Jag sade till arkitekten, att fast huset ännu inte var färdigt, höll det ju redan på att falla samman. Han svarade att huset nog var färdigt, men förra vintern hade det rått en sådan brist på ved, att invånarna eldat upp golvet. Ändå brydde sig ingen om att försöka åstadkomma ett nytt golv. Jag är säker på att systemet med plankan förblev bestående. Dylikt var ryssarna vana vid; slarv och slöseri var för dem naturliga företeelser.

I kolhoserna fanns vanligtvis inga bekvämlighetsinrättningar, och detsamma var fallet med traktorstationerna. Men denna station var en mönsterinrättning, och därför hade man för två år sedan uppfört ett uthus av ordinär typ. Det hade under min tid inte längre någon funktion, ty först hade man använt sittlådan, sedan golvet, därpå marken runt omkring. Nu hade man redan kommit c:a 20 meter från själva uthuset, men detta generade på intet sätt invånarna. Jag frågade Maslov om man uppfört en annan bekvämlighetsinrättning, eller varför man inte

gjorde den som fanns användbar.

Han smålog brett:

— Vot, Arvo Oskarovitj, varför vara missnöjd med det man har! Redan i århundraden har vi på den ryska landsbygden haft en latrin, som sträcker sig från Norra Ishavet till Svarta havet. En bekväm och luftig inrättning!

Såsom jag tidigare nämnt försörjde denna traktorstation mer än 30 kolhoser, åt vilka den hyrde ut lantbruksmaskiner och alla slags arbetsredskap. Det var en av de största traktorstationerna i Ryssland. Till kolhoserna hörde c:a 100—500 medlemmar eller hushåll. Detta stora medlemsantal representerade en väldig ekonomisk gemenskap. De flesta av familjerna var ytterst barnrika; i medeltal bestod en familj av minst sex personer. Man kunde alltså räkna med, att åtminstone 3 000 människor bodde i de allra största kolhoserna. Detta var ingen liten odling, och även åkrarna i en sådan kolhos var överväldigande stora sedda med finska ögon. Då traktorerna var ute och skar råg fick de ibland köra en halv timme, innan de återvände till utgångspunkten. Sträckan blev naturligtvis mindre för varje gång, men den yttersta rutten var mycket lång.

Till politichefens åligganden hörde övervakning av att kolhoserna planenligt fullgjorde sitt arbetsprogram. Han måste därför besöka dem varje dag. I allmänhet hade man ordnat det så att man tog en kolhos i sänder. Här stannade man en hel dag, höll möten och kontrollerade ibland en, ibland en annan grupps prestationer. Jag fick följa med politruken och blev därför grundligt förtrogen med kolhossystemet, med invånarna och deras förhållanden. Den allmännaste byggnadsstilen var här, liksom i hela Moskvaområdet ända till mellersta Volga, lerrucklen med halmtak. Detta hade jag själv kunnat konstatera på mina resor. Vanligtvis bestod byggnaderna av ett enda rum. De varierade något till storleken, men i genomsnitt var de sex—sju, ibland ända till tio meter långa och fyra—fem meter breda. I regel var byggnaden delad i två delar genom en gles brädvägg, som inte ens nådde till taket. Den ena hälften av rummet gjorde tjänst som människoboning — där fanns en stor ugn som upptog halva golvytan — den andra hälften var fä- och hönshus. Många hade vid denna tid en ko eller en kalv, en del dessutom ett svin, och nästan alla hade fjäderfän.

Några möbler att tala om fanns det knappast. Få familjer hade sängar, människorna tycktes sova på ugnen. Här och där, men långtifrån i alla hus, såg man ett bord och en brits som påminde om säng. Bohaget bestod för det mesta av något slags primitivt bord och en lika primitiv bänk. Jag fann det mycket egendomligt att blott enstaka byggnader hade brädgolv. Några stugor ståtade med tegelgolv, men teglen var glesa och mellan dem lyste leran fram. Den vanligaste golvtypen var enbart jord och lera. Särskilt under hösten, då det regnade mycket och ofta, fastnade den mjuka mullen vid de våta skorna, vilka avsatte fula spår på lergolvet. Då måste man verkligen säga, att om dessa rucklen under den torra tiden hade den ringaste likhet med människoboningar, var de under regntiden alldeles förskräckliga att vistas i.

Små, nästan nakna barn, de flesta klädda bara i smutsiga trasor, ytterst få i något slags byxor, satt, kröp eller gick i denna lersmörja, och det är lätt att föreställa sig hur de såg ut.

Befolkningen var i alla fall sedan århundraden van vid detta liv. Människorna på landsbygden verkade inte undernärda; de var inte påfallande magra, alla var tvärtom normalt feta. Naturligtvis såg man mycket mer än i Finland rachitiska, hjulbenta barn och ungar med stora magar, men ändå förvånansvärt litet om man betänker, vilken miljö de levde i, och tar i betraktande levnadsvanor och näringsförhållanden. Det låg nära till hands att tro, att det inte kunde utvecklas annat än ett svagt släkte av dylika barn. Men — och däri ligger det

paradoxala — vilken underbar kraft var det väl, som räddade dessa ungar från stall och fähus till livet och lät dem bli starka och friska människor? Är detta förklaringen till att det ryska folket uthärdar nästan vad som helst.

De flesta kolhoser hade sina egna förberedande skolor, och i själva centrum fanns det ett stort läroverk, som motsvarade vår mellanskola. Som rektor för denna läroinrättning fungerade hustrun till politavdelningens biträdande chef, en ung man från Moskva. Hon hade i snabb takt tagit studenten, genomgått lärarseminariet och därefter kommenderats hit som rektor. Det var en mycket energisk och sympatisk ung kvinna. Jag kom att ha en hel del att göra med henne och besökte henne många gånger både i hennes hem och i skolan. Det var betecknande att hon, i brist på lärare, vid sidan av sitt rektorsämbete även måste sköta lektoratet i tyska, fastän hon inte hade det ringaste begrepp om språket. Hon hade knappast läst tyska i skolan, och även om hon gjort det hade det skett under ledning av alldeles odugliga lärare. Nu hade man sänt henne kursböcker för undervisningen, och hon frågade mig, huru de tyska diftongerna uttalas. Också då det gällde grammatiken var hon på sju famnars vatten, ty ryskan skiljer sig rätt mycket från tyskan. Mina kunskaper grundade sig på de självstudier jag idkat i fångelset, men jag kunde ändå i någon mån hjälpa språklärarinnan i denna storskola på traven.

Det var intressant att konstatera, att politiska ämnen såsom kommunism, partihistoria, leninism, stalinism och historisk materialism, upptog största delen av lektionsplanen i detta landsortsläroverk. Dessutom skedde undervisningen, som jag ofta kom att följa med, enligt sådana schema och direktiv, att inte ens de mest begåvade eleverna kunde uppfatta vad det var fråga om. Då dessa pojkar på 14-16 år skulle lära sig Marx' värdeteori, som även hos en vuxen förutsätter ett skarpt och vaket intellekt, föreföll mig hela systemet lindrigt sagt på villovägar. Egendomligt nog var skolans rektor och lärarkår av samma mening: ansträngningarna svarade ej mot resultatet. Undervisningen i de matematiska ämnena stod på en mycket hög nivå i jämförelse med andra ämnen, och detsamma kunde man i vissa avseenden säga om fysiken och kemin, där behovet av hjälpmaterial var väl tillgodosett. De humanistiska ämnena var en gång för alla styvmoderligt behandlade.

I distriktets centrum fanns ett sjukhus, till bristningsgränsen fyllt av patienter. Det var ursprungligen inte byggt som sjukhus; en gammal herrgård hade tagits i bruk för ändamålet. Kanske garden hade reparerats något, men hygien och allt det övriga fick inte en nordbo att tänka på sjukhus, snarare di på en barack eller ett stockskjul. Från operationsalar och instrument till de minsta detaljer var allt på en så primitiv nivå, att man knappast ens i en dunkel forntid sett något liknande i Finland. Här har man alltid strävat åtminstone till snygghet. Vid detta sjukhus kunde inte mer än en liten bråkdel av de hjälpbehövande tagas in. Då jag rörde mig i kolhoser och hem var det räknade gånger jag inte träffade på några sjuka, och många av dem föreföll så dåliga att de var i absolut behov av vård. Också epidemierna florerade på den tiden. Man har sagt mig, att två sjukdomsgissel, rödsot och fläcktyfus, hör intimt samman med ryskt liv. Den senare sjukdomen, som är mycket farlig, grasserade även i dessa trakter, men alla de angripna fick inte plats på sjukhuset.

Jag glömmer aldrig en syn som jag varje dag såg genom mitt fönster. En skröplig gumma, kanske inte alldeles färdig för graven, men oduglig till arbete, släpade varje morgon ur sin koja en ung man ut i solskenet. Här satt de båda, medan hon plockade löss ur hans hår och kläder. En gång, då jag gick förbi, förhörde jag mig om deras öden. Mannen berättade att han arbetat på traktorstationen tills han insjuknat i galopperande lungdot.

— Jag gick till läkaren; han befriade mig från arbetet och befallde mig att äta kraftig och god mat. Men var skall man ta maten? Inte har vi annat än svartbröd — och inte heller det i

överflöd.

Mannens blick skar mig, i hjärtat, när han tillade:

— Vem vet, kanske skulle jag klarat mig, om jag strax från början fått den där ”kraftiga” maten.

Han förstod att han var dömd en gång för alla. Han och hans sjuka mor hade inte pengar till mat, och även om de haft skulle det inte ha hjälpt. Bättre föda stod överhuvud inte att få: möjligen kunde man få köpa ett kilo smör i en stadsbutik, om lyckan var god. Samtidigt som den lömska bacillen förtärde hans lungor, utförde svälten sitt förstörelseverk i varje cell av hans kropp. Kort därpå grydde också den dagen, då gammelmor inte längre behövde släpa ut sin son; mager som ett benrangel bars han med fötterna före bort från deras ruckel.

Livet är grymt, då det visar sig i all sin grymhet, men det behöver inte därför vara groteskt. Varje gång jag såg ynglingen kippa efter luft och hans trötta, skröpliga mor sitta bredvid honom och plocka löss, stod för min inre syn Stalins fras, vilken med stora bokstäver förkunnade såväl i Moskva som överallt på kolhosväggarna:

MÄNNISKAN ÄR VAR DYRBARASTE EGENDOM; HENNE BOR VI SKYDDA SOM VAR ÖGONSTEN.

Och en annan:

LIVET BLIR FOR VARJE DAG ALLT GLADARE OCH LYCKLIGARE.

Det var groteskt.

Några kulturella yttringar förekom inte på många kilometers omkrets. Man höll visserligen möten och tal i kolhosernas kanslier, och de större kolhoserna disponerade rum som liknade festsalar, där kvällssamkväm kunde gå av stapeln, men dessa var ytterst sällsynta. Människorna hade inte lust till något slag av frivillig förströelse. De gjorde allt av tvång; infann sig vid mötena, kom till föredragstillfällena av tvång. Om de var säkra på att inte bli straffade uteblev de. T.o.m. så sällsynta nöjen som en filmförevisning lockade åskådare i mycket begränsade mängder. Endast i distriktets centrum, där funktionärerna bodde och där även de bästa biograferna fanns, strömmade publiken till. Men den var inte från kolhoserna. Kolhosmänniskan var alldeles apatisk och förslöad. Det finska folklynnnet verkar ofta buttert och tungsint, men en sådan modlöshet som här påträffar man ingenstans i mitt hemland.

Leninskolan hade lärt oss, det hade predikats vid alla Kominterns informationstillfällen, och tidningarna hade skrivit, att anslutningen till kolhoserna var frivillig Ingen skulle med våld tvingas in i dem. Då kolhoserna först bildades hade visserligen fel begåtts: en del politkommissarier hade använt sig av hårdhänthet och hot, men när detta kom till Stalins kännedom gav han sträng befallning, att det måste bli slut på tvång och våldsåtgärder. Hela kolhossystemet skulle bygga på frivillighetens grund.

Ehuru jag inte ens i Moskva tagit Stalins försäkringar helt på allvar, hade jag inte tillnärmelsevis insett den fulla sanningen. Men jag behövde tillbringa bara en kort tid av min kommentering på detta observationsfält för att komma underfund med, att inte ens hälften av kolhosbönderna frivilligt anslutit sig till systemet. Endast en liten del av de allra fattigaste, vilkas jordplättar var oansenligt små och vilka inte hade vare sig förmögenhet, kor eller hästar, hade gjort det av fri vilja, sällan de egentliga bönderna. När man talade med dem framgick det snart, vilka som anslutit sig frivilligt och vilka inte. Det var intressant att konstatera, att så oerhört långt som GPU-terrorn sträckte sig på industriorterna redan år 1934, och så försiktigt

som människorna yttrade sig i Moskva, bönderna på landsbygden uttalade sig ovanligt djärvt. Mitt första intryck, som också blev det bestående, var att alla var kontrarevolutionärer och att hela landsbygden stod i fullt uppror mot Moskva och Stalin. De lovord, som man i städerna ägnade den store Stalin, hörde man inte på landsbygden. Om bönderna någon gång måste ge ett visst erkännande åt rådsregeringen, kritiserade de i stället desto skarpare de tvångsåtgärder, som vidtogs mot dem själva. Det hade visserligen förflutit fem år sedan kolhoserna bildades, och hela tiden hade en stark påtryckning utövats, men ännu var 18 % av bönderna i detta distrikt privatföretagare. Inom vissa områden hade över 90% anslutit sig till kolhoserna, inom andra något mindre än 80%, men här var 82% kolhosanslutna och 18% stod utanför systemet. Just nu — det gällde alltså år 1934 — hade en ny framstöt företagits mot de privata bönderna. Jag var i tillfälle att följa med huru dessa 18% tvingades att ”frivilligt” ansluta sig till kolhoserna.

Metoderna var många och av olika slag. Den första var en så stor beskattning att ingen kunde gå i land med den. I förhållande till betalningsförmågan var den två eller tre gånger för hög. Dessa människor var visserligen inga kulaker, förmögna bönder: de senare var redan alla likviderade. De här bönderna var tvärtom så fattiga, att fastän vi besökte många tiotal jordbruk, endast en familj hade häst och tre familjer kor. Kort sagt: vi lyckades röva bara de tre korna, ehuru vi försökte roffa åt oss också hästen. En familj fick nätt och jämnt så mycket spannmål från sitt lantbruk, att man med knapp nöd kom till rätta.

Jorden plöjdes upp med årder, skörden skars med skära och tröskades på mattor utanför stugorna, ty man saknade t.o.m. de primitivaste maskinella tröskanordningar. Nu beräknade man, att om en åker gav 10 hektoliter råg, den skulle beskattas för 20 hl. Man höll noga reda på, då rågen hade skurits och bönderna i något hastigare takt försökt torka den utanför stugan och tröska några kappar, att den blev utmätt förrän de hunnit använda någonting för egen räkning.

Om en enskild bonde kunde erlägga en skatte-enhet, t.ex. 10 hl, pålade man honom strax en tillägsskatt på 20 hl, vilken utmättes följande dag. Oftast var det emellertid redan innan vi gav oss i väg avgjort, vilka av bönderna som utan vidare skulle häktas. De andras hotfulla uppträdande gav anledning att häkta även dem. Och då karlarna sänts till koncentrationslägren, anslöt sig kvinnor och barn till kolhosen. Så enkelt skedde den frivilliga anslutningen.

Jag har varit med om mycket, men sällan om något så förskräckligt som detta. Från vår station begav sig 7-8 beväpnade skatteindrivare, i vilkas fotspår elände och förbannelse följde. Männen hotade och svor — i Ryssland kan man den konsten — kvinnorna grät och bönföll, barnen tjöt. Men allt var förgäves — varje uns togs ifrån dem, inte en brödbit blev kvar. I dessa rucklen fanns inte många gömställen. Var något undangömt låg det bland klädtrasorna på ugnen. Och fastän vi besökte många tiotal familjer fick vi ingenstans ihop en hel säck med säd, oftast bara tio, tjugo kilo och några brödstycken.

På detta sätt fortsatte vi dag efter dag. Ibland företog vi nya avstickare till gårdar, som redan plundrats, för att se om någon säd kommit fram. Ofta hände det också att vi gjorde ett kap, ty bönderna hade förra gången gömt sina lager någonstans utom räckhåll för oss. Vanligtvis ägde då följande replikväxling rum:

— När skall ni upphöra med era röverier?

— Varför ansluter ni er inte till kolhosen?

— Nog kan man ju lika gott dö i sitt eget elände. Inte blir det bättre i kolhoserna. Också de

plundras på allting, och barnen dör av svält.

Någon gång uppstod även spännande situationer. En gårdsplan måste man gå till via en smal stuggränd, och där stod en gubbe med yxan i näven.

— Den som kommer hit får ett slag med yxan!

Det blev naturligtvis ett väldigt oväsen i rysk stil. Gubben skrek och svängde med yxan, våra män svor och hotade med vapnen. På ett avstånd av trehundra meter såg vi en halvvuxen pojke på hästryggen galoppera bort över stäppen. Gubben visade ditåt och sade:

— Inte hade jag någon annan mening än att pojken skulle hinna gömma sig med hästen.

Detta var det enda tillfälle, då en strimma humor lyste fram.

Jag skall alltid komma ihåg en händelse, som jag var vittne till på distriktsbyrån, där vi avlämnade vårt byte. En bondkvinna hade varit borta från sitt hem, då vi gjort vår rensningsaktion, och infann sig nu på byrån för att be, att vi skulle återskänka henne åtminstone så mycket, att hon denna dag kunde ge mat åt sina barn. Hon var eländigt klädd, som nästan alla i dessa trakter; vid hennes trasiga kjolfäll hängde två ungar, den ena ca fem, den andra två år, och under kjolen väntade synbarligen ett tredje barn på sitt inträde i denna härliga värld.

— Varför ansluter du dig inte till kolhosen?

Kvinnan svimmade och föll. Kjolen drogs upp, det äldsta barnet ryckte och slet i moderns trasor för att skyla de magra låren, men krafterna räckte inte till. Politchefen, distriktsstyrelsens ordförande och milisen låtsades om ingenting. Som utlänning kunde jag inte blanda mig i saken. Jag tänkte bara: ”Människan är vår dyrbaraste egendom.”

Hurudant var då kolhoslivet, mot vilket bönderna inte ville byta ut sitt eget elände?

Kolhos är kort sagt ett andelslag, där alla medlemmar utför så mycket arbete de någonsin förmår. När den gemensamma årsinkomsten är uträknad, ser ledningen huru stor den lön blir som man kan betala för varje arbetsdag. Det beror på förhållandena, vilken gren av jordbruk en kolhos bedriver. Inom det distrikt jag kommenderats till fanns det egentligen bara rågkolhosor; vete odlades mycket litet, grönsaker och rotfrukter endast för eget bruk. Lönen betalades ut i säd. Jag förde noggranna anteckningar, då jag råkade vara med under skördetiden. Säden var redan inhöstad när jag reste bort i slutet av september.

Dagspenningen varierade mellan fyra och nio kilo säd. I medeltal utgjordes den av sex kilo, som alltså ställdes till bondens eget förfogande. I de bäst avlönade familjerna var ca fem personer i full sysselsättning: mannen, hustrun och tre vuxna barn, av vilka var och en under året fullgjorde i medeltal tvåhundra arbetsdagar. Om vintern gör man ingenting, och tvåhundra dagsverken betyder alltså, att man under den brådaste sommartiden måste arbeta dygnet runt. De största kolhosjnikfamiljerna avverkade 5 X 200 eller tusen arbetsdagar om året. Då dagspenningen i regel beräknades utgöra sex kilo säd, förtjänade en sådan familj årligen 6 000 kg, utom vad den fick behålla från odlingarna kring stugknuten.

En dylik familj av maximal storlek omfattade lika många barn som vuxna, alltså sammanlagt nio till tio personer. För vars och ens uppehälle måste man beräkna 350 kg spannmål om året, vilket enligt vår uppfattning är mycket, men normalt för ryssen. Denna familj fick alltså 3500 kg brödsäd för sitt eget hushåll. Då återstod 2 500 kg. Om de fått sälja överskottet, såsom kolhosgrundlagen bestämde, i den fria handeln, där spannmålspriset var 2 rubel per kilo, hade deras årsinkomst utgjort 5 000 rubel, eller 1 000 rubel per arbetare. Det hade varit en lag, men åtminstone nödortfigt acceptabel lön. Dock hände det regelbundet varje år, då säden var

bärgad, att förutom den säd, som kolhoserna betalat åt staten som ersättning för maskinhjälpen, även överskottet måste levereras. Det var vanligtvis ett vackert dekret: i vissa trakter hade skörden varit dålig — för att hjälpa upp saken var de kolhoser, som fått en bättre skörd, tvungna att sälja sin spannmål åt staten för ett på förhand fastslaget pris.

All spannmål låg ju i en och samma hand, och därför visste man alltid huru många tiotusen kilo som betecknade överskottet. En enkel räkneoperation utvisade, att kolhosen ”Lenins råd” kunde sälja 20 000 kg spannmål åt staten för is kopek kilot. På detta sätt måste familjen Ivanov, som skulle ha fått 5 000 rubel i den fria handeln, avstå från sin spannmål för futtiga 375 rubel. Detta betydde — utom säden — 75 rubel i årsinkomst per individ. Liknande uppgifter fick jag från många kolhoser, men denna rapport härstammar från Kominterns eget ”Sovjeti Lenina”. Ordföranden i kolhosen kunde endast konstatera, att ”vår inkomst skulle ha varit jämförelsevis god, men då staten roffar åt sig allting, återstår för oss bara att suga på ramarna.” Vad man fick för 75 rubel var det inte lönt att tala om. Kläder och skoplagg var lika dyra som i städerna. För 75 rubel kunde man inte ens köpa ett par stövlar.

Ändå bör man inte tro, att försäljningen av denna överskottssäd gick smärtfritt till. Skörden var visserligen inte i våra ögon stor, endast 800-900 kg per hektar, men ur rysk synpunkt var den så pass tillfredsställande, att kolhosjniken redan räknade ut vad han skulle köpa åt sig själv för sitt överskott. — Åtminstone skulle staten denna gång inte röva ifrån honom all säd.

Bönderna visste inte vilken glad överraskning Stalin hade i beredskap för dem. Även Maslov blev förfärad när han fick se siffrorna. Stalin utfärdade nämligen ett dekret, att då staten inte på vanlig väg erhållit tillräckligt med spannmål för industriernas försörjning måste kolhoserna i överskottstrakter sälja åt staten all den spannmål, som inte var absolut nödvändig för medlemmarnas egen förbrukning. Varje politruk fick kontrollsiffror över huru många ton hans område skulle leverera. ”Omöjligt!”, utropade Maslov. ”Från detta område kan man inte pressa fram åttatusen ton, om man inte plockar utsäde och allt!”

Men ukas är ukas. Maslov gjorde hastigt upp en förteckning över huru mycket var och en av hans cirka trettio kolhoser måste ”sälja” åt staten.

Jag var i tillfälle att som observatör bevittna huru ”köpen” gick till. Inköpsbrigaden räknade utom Maslov två miliser, en GPU-man, distriktskommitténs representant och författaren. Alltså sex man, av vilka fem bar muserpistol vid bältet.

Förrättningen skedde sålunda, att bönderna i varje kolhos på en bestämd dag sammankallades till ett möte. Dit anlände vår brigad för att verkställa köpen. Maslov läste upp politbyråns order, enligt vilken denna krets inom Teplo-Ogarevskrayonen skulle leverera 8 000 ton spannmål. Han sade, att kolhosen därför måste sälja så och så mycket. I varje kolhos hördes först ett dovt mummel. Med en mun förkunnade sedan bönderna, att de inte skulle ha kvar ens så mycket att de kunde klara livhanken.

— Har inte kamrat Stalin sagt, att vi har rätt att sälja överskottet på torget? Där får vi två rubel per kilo, medan staten betalar bara is kopek. För vilka pengar skall vi då köpa salt, socker och te, om staten för is kopek rövar av oss all spannmål vi tänkt sälja?

En gubbe yttrade i den gnällande ton som är typisk för den ryske lantmannen, då han klagar över sin hårda lott:

— Ensam måste jag livnära en stor familj. Barnen är alla små. Jag har varit flitig, gjort trehundra arbetsdagar för kolhosen. För det fick jag bara tusenfemhundra kilo säd. Vi är fem personer, vi förbrukar tusentrehundra kilo. För tvåhundra kilo hade jag på torget fått

fyrahundra rubel, alltså två rubel per kilo. Jag borde köpa kläder åt barnen. Nu får jag bara trettio rubel. Vad kan jag köpa för dem?

Man bråkade och knotade i ett par timmar, men sedan tog GPU-mannen och milisen till strängare tongångar: ”Detta är kontrarevolutionärt prat, och kamrat Stalin har givit order om att fängsla och strängt bestraffa alla kontrarevolutionärer och folkfiender. Om ni inte nu säljer den bestämda mängden, måste kolhosen likvideras som kontrarevolutionär.

Efter ett dylikt föredrag frågade Maslov: — Kto za, kto protiv? — vem är för, vem emot? I ett par kolhoser sträckte ca hälften upp handen så mycket att det kunde tolkas som ett medgivande, men i de flesta fall gav den första omröstningen negativt resultat. Ett nytt ”möte” hölls. Miliserna, GPU-mannen och politruken ökade hotet, och vid den andra eller tredje omröstningen fick man slutligen majoritet till statens favör.

På detta sätt köpte vi med framgång flera hundra ton spannmål från kolhoserna, och distrikts-tidningen omtalade dagligen, hur den och den kolhosens medlemmar ”under stor entusiasm enhälligt beslutat sälja spannmål at staten, till och med mer än vad som fordrats.” Så en dag kom vi till en kolhos, som kallades ”Röda oktober”. Det var en av de bästa, medelstor, med ungefär 200 hushåll. Kolhosbönderna hade mangrant infunnit sig till mötet. Maslov läste upp sin gamla läxa, meddelade att ”Röda oktober” måste sälja tvåhundra ton och frågade slutligen:

— Vem är för, vem emot?

Alla var emot. Inte en enda röstade för Maslovs förslag. Den relativa medgörligheten i andra kolhoser hade kunnat bero på, att kolhosens ordförande varit kommunist och mjukat upp de övriga på förhand. I ”Röda oktober” fanns det inte en enda partimedlem och endast några få som hörde till ungdomsförbundet. Ordföranden, en tämligen ung man, som tidigare varit lantarbetare, öppnade diskussionen:

— En god skörd har vi fått. Vi arbetade träget, och inhöstningen lyckades också bra. Men sälja kan vi inte. Vi behöver skoplugg och kläder för att orka över vintern.

Sedan läste han upp några moment ur ”de stalinistiska kolhosernas grundlag”, där det hette, att överskottet fick säljas i den fria marknaden till gängse pris. Detta löfte av fader Stalin — vilken ordföranden svor på att han älskade över allt annat i världen — fick ingen bryta, inte ens Stalin själv. Talaren vittnade, att kolhosmedlemmarna var utan kläder och skodon, utan salt, socker och te. Allt detta måste de skaffa sig för spannmålspengarna, men om staten rövade säden ifrån dem för is kopek kilot, fick de ingenting.

— Ni får gärna skjuta, men ”Röda oktober” säljer inte spannmål.

Detsamma försäkrade många andra kolhosmedlemmar, både män och kvinnor.

Det hela började bli spännande. Men Maslov, milisen och GPU-mannen var alldeles oberörda. De höll allt emellanåt hotfulla tal och försäkrade, att bönderna nog skulle sälja. Ny omröstning, med lika magert resultat. Endast en man med sjukligt utseende, kandidat för medlemskap i partiet — den enda medlemmen för resten i hela kolhosen — röstade för, alla andra emot. Mötet upplöstes, men efter några minuter sammankallades det på nytt. Politruken framlägger samma fråga till avgörande och upprepar sin motivering. Så pågår det hela natten, men utgången är alltid given: en för, alla andra emot. Först i dag gryningen slutade detta spektakel, och som avslutning på det hela försäkrade Maslov, att bönderna ännu skulle komma att sälja, ”sedan man provat på andra medel”.

På hemvägen var jag nyfiken att höra, med vilket hemligt vapen politruken trodde sig kunna

besegra den, enligt min mening, oslagbara kolhosen ”Röda oktober”. Han skrattade segervisst och sade:

— I morgon kväll får du se.

Vi vilade hela dagen, och på kvällen for vi igen ut till ”Röda oktober”. Vårt sällskap hade utökats med två miliser och ytterligare en GPU-man; dessutom medföljde en lastbil från traktorstationen. Vi åkte nu i tre bilar och var nio man starka, chaufförerna inte medräknade. Kolhosjnikerna var lika talrikt församlade som föregående kväll. När de märkte, att de beväpnades antal hade ökats och att vi hade en lastbil med oss, trodde de att vi nu beslutat ta spannmålen med våld. Detsamma trodde jag. Spänningen steg. Det låg elektricitet i luften. Redan innan mötet började hörde jag från flera håll: ”Om de försöker ta säden med våld — ja, då skall vi slåss!”

Maslov öppnade mötet, och utan att spilla många ord meddelade han, att vi genom de lokala myndigheterna fått reda på, att ordföranden i ”Röda oktober” samt två andra kolhosmedlemmar (de som föregående kväll skarpast motsatt sig försäljningen) hade idkat spannmålssvindel och sålt råg på torget till överpris. Därför måste han, politruken, så ledsamt och motbjudande det än var, häkta dem, ty lagen i Sovjet straffade sådant strängt: minst två års fängelse och förvisning till fjärran ort. Då han sagt detta gav han tecken åt miliserna, som strax förde de anklagade ut till den väntande lastbilen. Och i samma andedrag fortsatte han:

— Nå, nu skall vi rösta: vem är för, vem emot!

Det uppstod ett förfärligt oväsen. Alla skrek. Ingen bad om och ingen fick ordet. Från alla håll hördes hotelser. Några ropade att de skulle skriva till kamrat Stalin och till Kalinin. Dessa skulle inte godkänna något dylikt. De häktades anhöriga försökte tigga om nåd. När Maslov, vilken fungerat som ordförande, något lyckats dämpa ner skriket, bad han att alla de, som röstade för statens erbjudande, skulle sträcka upp handen. Till min stora förvåning märkte jag nu, att till gårdagens enda hand sällade sig sex andra. Den övervägande majoriteten var dock emot.

Fastän jag redan blivit van vid både det ena och det andra, var jag chockerad och samtidigt nyfiken på vad Maslov skulle säga, när ”Röda oktober” inte gav sig ens inför hans hemliga vapen. Men han meddelade bara helt lugnt, som om intet hade hänt, att ett nytt möte skulle hållas. Han drog åter fram ett papper ur fickan och sade, att de lokala myndigheterna kommit underfund med, att även kolhosmedlemmarna Kulikov och Stepanov, liksom många andra, vilkas namn han ännu inte ville nämna, hade idkat spannmålssvindel. Därför måste han låta häkta också dem. Kulikov och Stepanov greps omedelbart och fördes till bilen. Så följde skrik och bråk igen — och slutligen en ny omröstning. Utom de tidigare sex röstade nu ett par tiotal för Maslovs förslag. Efter detta förrättade Maslov ytterligare två omröstningar och lät häkta fem kolhosmedlemmar, men någon majoritet för spannmålsförsäljningen fick vi ännu inte den natten. Sällskapet återvände på morgonsidan till traktorstationen i en något missmodig stämning. Som krigsbyte hade vi tio fångar, vilka transporterades till distriktets milisfängelse. Därifrån sändes de någon av de följande dagarna vidare till tvångsarbete bortom Ural eller till fjärran belägna nordliga trakter.

”Röda oktobers” kamp hade väckt oerhört uppseende i alla närbelägna kolhoser. Jag hörde, att samtliga bönder i trakten med spänning avvaktade hur det skulle sluta för ”Röda oktober” och sände uppmuntrande budskap: ”Ge er inte!” Det hade blivit en hederssak för politrukerna och GPU att visa, att de behärskade situationen. Maslov stod hela följande dag i kontakt med Moskva och fick nya order.

Jag försökte i all anspråkslöshet framhålla för honom min egen uppfattning: detta var fruktansvärt!

— Inte har ju de personer, som du låtit häkta, alls begått de brott du anklagar dem för. Kommer inte detta att leda till uppror i hela trakten? Och vad tror du Stalin och de andra ledarna i Moskva säger, när du far fram med en sådan terror? Naturligtvis kommer kolhosmedlemmarna att klaga och skvallra. Vore det inte bättre, att du och dina miliser utan vidare skulle ta dessa spannmålston ur kolhosförråden och lämna hela den blodiga ironin med omröstningen därhän. Detta är ju rena plundringen.

Maslov bara smålog gemytligt och förklarade:

— Du förstår ännu inte huru kolhosjinikerna skall behandlas. Och tror du, att jag gör det på egen risk? Jag har fått order från allra högsta ort i Moskva. Men ordern lyder också, att det inte skall vara någon tvångsrekvisition, utan kolhosen måste med alla lagliga medel fås att rösta för statens köp. Ser du, då säljer den ”frivilligt”, vilket är en helt annan sak än tvångsleverans.

Utom den officiella förklaringen medgav han ändå, att visserligen var en dylik terror ganska fruktansvärd och omröstningen en blodig ironi, men vad skulle man göra? ”Jag har fått en kall befallning, att från detta distrikt måste tagas ut så och så många ton, och gör jag det inte, blir jag själv likviderad.”

På kvällen den tredje dagen förbereddes det slutliga och förkrossande slaget mot ”Röda oktober”. Inköpsmanskapat ökades, och nu hade vi två lastbilar i släptåg. Utanför kolhoskansliet samlades ett stort uppbåd nyfikna från andra kolhoser. Miliserna och GPU-männen skingrade dem, innan ”mötet” öppnades. När inköpsbrigaden steg in i salen, hördes en röst i församlingen:

— Nu ämnar de svinen försöka häkta hela kolhosen, eftersom de kommer med två lastbilar.

Redan vid mötets början kunde vi konstatera att ”Röda oktober” höll på att kapitulera. Men segt och motvilligt gick det. — Man röstade — fåfängt! Åter häktades ett par kolhosmedlemmar. Nytt möte. Ny omröstning. Nya häktningar. En så tryckande stämning har jag sällan varit med om. Det höll på att bli mörkt. Kerasin — fotogen — hade man inte sett till på flera år i dessa trakter. Man kunde inte ens tända en lampa, fast traktorstationen hade fotogen i överflöd. Mötet hölls i ett mörker, som sjöd av vrede och envist trots. Ljus tändes bara, när någon på Maslovs order anhölls. Omröstning följde på omröstning, striden fortgick, vi tog ett tiotal fångar. Slutligen, i gryningen, sade en gammal man:

— Inte blir det bättre genom detta. De kommer igen i morgon och i övermorgon, till det inte mera finns någon kvar i vår kolhos.

Maslov arrangerade strax en omröstning, som resulterade i en obetydlig majoritet. Men det var tillräckligt. När sedan protokollet skulle skrivas, fäste jag mig vid samme gamle mans, i klagande ton framförda, giftiga anmärkning:

— Nog kunde de ha tagit med sig åtminstone så mycket kerasin, att man sett att underteckna deras plundringsprotokoll.

Om jag inbillat mig redan förstå något av ryskt kommando, misstog jag mig grundligt, ty nu följde den gendomligaste omgången:

När plundringsprotokollet var undertecknat, frågade rövarbandets hövding, om inte någon hade ett dragspel, så man kunde dansa. Och se! Ett dragspel kom fram, de kolhosmedlemmar,

som inte häktats, bildade en ring: en spelade, andra slog takten med händerna. Och mitt i ringen dansade både rövare och kolhosjiniker, politruk och GPU-män så att klackarna slog i taket. Föregående kväll hade jag av det väldiga bråket och de våldsamma hotelserna slutit mig till, att knappast någon av ”inköparna” skulle fara härifrån med livet i behåll. Men då jag betraktade dansen förstod jag, att jag dragit mina slutsatser enligt finsk bedömning. Jag sade också på hemvägen till Maslov, att om man i Finland sökt verkställa dylika ”inköp” bland bönderna, knivar och besman mycket snart skulle flugit i luften, och inte en enda ”inköpare” skulle återvänt med livet i behåll, t.o.m. om de varit flera än här. Han svarade, att det ryska folket under århundraden har vant sig vid dylik behandling. Visserligen hade det hänt även i dessa trakter, att en ordförande i någon kolhos bakifrån skjutits ned i mörkret, och ett par traktorförare dödats, men sådana utbrott av bitterhet gick över, och man levde igen på vanligt sätt.

När jag återvände till Moskva och berättade för mina landsmän, på vilket sätt kolhoserna utvecklats och huru ria och omänskliga de metoder var som användes, ville ingen tro mig. Kuusinen var alldeles ifrån sig. Han hade inte kunnat föreställa sig, att verkligheten tedde sig på detta sätt. Och jag fruktar, att mina avslöjanden blev en ny spik i den idealistiske Sirolas likkista.

Det låg egentligen ingenting förvånansvärt i, att våra ledare inte kände till förhållandena, då inte heller andra tycktes göra det. I sitt stora tal våren 1956 sade Chrustjov nämligen följande:

Stalin kände landsbygden och lantbruket bara genom filmen, och dessa filmer hade förvandlat och förskönat böndernas tillvaro.

De flesta filmer framställde kolhoslivet med borden dignande under stekta kalkoner och gäss. Synbarligen trodde Stalin, att det såg ut på det sättet.

Vladimir Iljitj Lenin betraktade livet med andra ögon. — Han stod alltid folket nära.

Stalin isolerade sig, han rörde sig aldrig bland folket. Denna situation varade tiotals år. Sista gången han gjorde en avstickare till en landsby var i januari 1928, då han besökte Sibirien i samband med spannmålsöverlåtelse. Hur skulle han då ha kunnat känna till förhållandena på landet?

Diskuterade man dessa frågor med en sakkunnig ryss, gav han utan omsvep följande förklaring, som samtidigt var ett försvar:

”Det regnar inte någon realförmögenhet från himlen, med vilken vi kunde skapa en storindustri. De medel som behövs måste tagas från den källa, vi har lättast att ösa ur, nämligen jordbruket, böndernas arbete och egendom. Utan en kraftig storindustri uppnås intet välstånd, och först när detta skett må bönderna fritt sälja sin spannmål — men inte förr.” Ett gott svar, även om det inte förklarar, varför metoderna var så grymma. Men det är en sak för sig. Huvudsaken kvarstår i alla fall: rådssystemet hade åtminstone vid den tidpunkt jag talar om inte lyckats höja lantbefolkningens standard från den tsartida nivån.

Det allra märkvärdigaste var slutligen, att landsortstidningarna två gånger i veckan berättade, huru bönderna i tecknet av den revolutionära hänryckningen sålde sin spannmål åt Stalin för spottpris. Och tidningarna delades ut bland offren!

Det är svårt för en västerlänning, åtminstone för en finne, att fatta något dylikt.

Som ett slags efterskrift till detta kapitel lämpar sig kanske ett stycke, som jag lånat ur ”Det sovjetryska kommunistpartiets (bolsjevikpartiets) historia”, sid. 294 (femte finska upplagan, Petroskoi 1949). Det behandlar partiets XII representantkongress, som hölls i april 1923:

”Representantmötet avslag också Trotskijs försök att påtvinga partiet en fördärvbringande politik i förhållandet till bönderna. Mötet framhöll, att man inte fick glömma det faktum, att en överväldigande majoritet av landets befolkning utgöres av bönder med småbruk. Kongressen påpekade vidare, att utvecklingen av industrin, och i samband härmed även av storindustrin, inte fick gå stick i stäv mot böndernas intressen, utan måste ske i nära förbund med dem, till fromma för hela det arbetande folket. Dessa klämmor riktade sig mot Trotskij, som ville bygga ut storindustrin på böndernas bekostnad och som i själva verket inte erkände en politik, vilken syftade till att förena proletariatet och landsbygdens befolkning.”

Stalin var klartänkt och arbetsam, en god organisatör och en lysande taktiker, men en skapande förmåga var han inte, hur gärna han än talade om ”den skapande socialismen”. Ideologin lånade han av Lenin, metoderna av de grymmaste despoterna på Tsarryslands tron. Det är dock egendomligt att konstatera, att han inte tvekade att övertaga idéer ens av sina bittraste fiender.

Komintern

Som medlemmar antages endast organisationer, vilka erkänner den väpnade revolutionen och proletariatets diktatur. — Den verkställande kommittén och presidiet. — Världskartan är delad mellan sekreterarna. — Världsrevolutionens stab och högkvarter. — De underjordiska minor, som Komintern placerade ut på 1920-1930-talet, kreverar nu. — En ytterst hemlig radioskola. — Oerhörda kostnader. — Hella Wuolijoki bidrar, sig själv ovetande, till partiets finansiering i Finland.

Många, som endast ytligt känner förhållandena och vet, att Komintern upphörde med sin verksamhet under kriget, tror kanske att denna organisation bara har historiskt intresse. Jag ville påstå, att man först nu till fullo kan bedöma Kominterns inflytande.

Senare skall jag återkomma till detta påstående.

Innan Komintern grundades år 1919, närmast på Lenins initiativ, hade det funnits två internationella arbetarorganisationer: den av Marx och Engels bildade första internationalen och — sedan denna upphört med sin verksamhet — den andra internationalen, som starkt skakade i sina fogar under det första världskriget. Dessutom hade man fackföreningarnas internationella organisation, känd under namn av ”Amsterdaminternationalen.”

När den tredje internationalen grundades i Moskva på Lenins initiativ, fick den heta Kom(munistiska) intern(ationalen). Det var inte meningen, att i denna organisation uppta vilka arbetarpartier som helst. Lenin planerade den som internationellt organ för de revolutionära arbetarna, d.v.s. för partier och arbetare, vilka godkände en väpnad revolution och proletariatets diktatur. Därför dikterade han redan vid internationalens andra kongress (1920) 21 villkor för de partier, som önskade ansluta sig till densamma. Ingen anslutning kunde således komma i fråga för andra än dem, vilka understödde dessa 21 punkter. De viktigaste gick ut på att acceptera väpnad revolution, att med våld besegra den kapitalistiska eller borgerliga samhällsordningen och att erkänna proletariatets diktatur. Alltså godtogs inga parlamentariska former eller vägar, som från kapitalismen ledde över till kommunismen. Detta var grundprincipen, som hela arbetet byggde på.

Jag har redan tidigare — i första delen av dessa minnen — berättat hur vi finnar — och jämte oss en del representanter även från andra länder — tvivlade på att Komintern kunde bli en verklig föreningslänk mellan kommunistpartierna, av den anledningen att den hade sitt säte i Moskva och åtnjöt rysk gästfrihet, d.v.s. att organisationen upprätthölls av ryska staten. Vi

fruktade, att den främst skulle komma att främja ryska statsintressen, ryska stormaktssträvanden, och att Komintern förr eller senare, om inte redan då den bildades, skulle bli ett organ för rysk utrikespolitik. Att våra farhågor var befogade har vi senare kunnat konstatera.

Organisationen gick alltså i korthet ut på, att alla partier, som godkände de 21 teserna, blev medlemmar. Om något parti gjorde den minsta avvikelse, fick det en anmärkning och skildes sedan från Komintern. För Norges vidkommande hände det också, att landets kommunistiska parti godkände teserna och anslöt sig till organisationen, men några år senare ansåg partiet, att det inte kunde realisera dem och avgick frivilligt.

Enligt stadgarna fick två partier från samma land inte höra till Komintern. I många outvecklade länder, där kommunismen eller överhuvud den organiserade arbetarrörelsen ännu inte hade något fotfäste, grundades på initiativ av Moskva — d.v.s. Komintern — åtminstone ett formellt kommunistiskt parti. Sålunda hörde på 1930-talet till denna organisation ett parti i varje land, ända från Afrika och Asien till de europeiska länderna. En del av dessa kommunistiska partier, t.ex. i Skandinavien, Frankrike, Holland och Belgien, arbetade legalt och offentligt, men största delen var illegala. Ledningen för nästan alla de illegala partierna — i synnerhet de största, såsom Polens, Finlands, Jugoslaviens, Bulgariens, Rumäniens, Ungerns etc. — arbetade i Moskva under beskydd av och med finansiellt stöd av Komintern. Varje parti, som fritt kunde verka i sitt eget land, hade en representant eller representation i Komintern, ungefär på samma sätt som den katolska kyrkan i olika länder är ackrediterad hos påven.

Komintern bildades sålunda av partier, och kongressen var formellt det högsta organet. Den valde en verkställande kommitté, vars medlemsantal växlade mellan 30 och 46, och denna kommitté i sin tur utsåg ett presidium med 15-19 medlemmar och 10-12 suppleanter. Kongressen sammanträdde då och då, intill 1935 endast sju gånger. Men under mellantiderna hade hållits mindre kongresser, som kallades Kominterns plenum. De representerade utvidgade möten för den verkställande kommittén.

Den egentliga ledningen tillhörde — i varje fall formellt — presidiet, vars medlemmar till största delen tjänstgjorde i Moskva, och ett sekretariat, bestående av kominternsekreterarna. I början var sekretariatet inte särskilt stort, men senare växte det, och efter kongressen år 1935 steg sekreterarnas antal till ett tiotal: sju permanenta och tre vicesekreterare. Således hade varje sekreterare sitt eget stora maskineri, som arbetade dag och natt året runt. Presidiet sammanträdde allt emellanåt, ibland en gång i veckan, ibland varannan vecka, beroende på vad ärendena krävde. Den verkställande kommittén hade möte bara ett par gånger om året, kongressen en gång på tre år.

Sekretariatet handhade alla upptänkliga frågor av politisk och ekonomisk natur. Varje sekreterare verkade på sitt eget område. Världskartan delades upp mellan sekreterarna, så att var och en erhöll några länder, en del större, andra mindre. På Kuusinens lott föll hela Asien. Han hade förut haft hand om Västeuropa, en tid även om Amerika, men nu hörde till hans sekretariat Kina, Japan och Indien. Partiet i Finland hade tidigare varit underordnat en sekreterare vid namn Pjatinitski, men efter kongressen 1935 hade det anförtrotts åt Moskvin, en nykomling som jag skall tala mera om senare.

Sekretariaten skötte alltså partierna i de länder, som tilldelats dem. Med andra ord: partierna måste till sekreterarna avge rapport om händelser och partiverksamhet i respektive länder. Ofta ingrep sekreterarna självmant med krav på rapporter och redogörelser.

På detta sätt var världshändelserna i själva verket koncentrerade till kominternapparaten. Den

låg i Moskva, invid Kremls murar, vid ändan av Kominterngatan i en stor och fin byggnad. Dessutom hade Komintern många andra hus på olika håll i staden, där sekreterare och underavdelningar arbetade. Från detta centrum sökte man behärska världshändelserna, åtminstone i den mån de gällde arbetarrörelsen; här planerades revolutioner och upplinjerades folkfronten av år 1935. Den skulle med väldigt uppstånd utgå från Frankrike och sedan sträcka sig vidare över hela världen.

Komintern var verkligen världsrevolutionens stab eller högkvarter. Här fick man märkliga saker till stånd redan på den tid det nu är fråga om, men ännu märkligare efter det kominternverksamheten upphört officiellt. Jag har ofta lagt märke till, huru t.ex. de underjordiska minor, som på 1920- och 1930-talen placerades ut över hela Asien och Afrika, med väldig kraft och snabbhet kreverat efter det andra världskriget. Därför vågar jag påstå, att man först nu verkligen kan bedöma den tredje internationalens inflytande. Samtidigt utbildade Komintern revolutionära ledare och fackmän i stor skala. Men organisationen inskränkte sig inte till, att låta varje parti självt lära upp sina revolutionära kadrar, utan dessa utbildades även i skolor, som upprätthölls och leddes av Komintern.

I andra sammanhang har jag talat om De västliga minoriteternas universitet, om Leninskolan och de karelska skolorna, där vi finnar utbildades. På samma sätt erhöll kommunister från många andra länder sin utbildning. Det fanns ett särskilt "Universitet för Österns folk" och krigshögskolor, därifrån militärspecialister för olika länder utdimitterades. Men det förekom också tekniska läroverk, med enbart revolutionär teknik på programmet: gatustrider och sabotage, allt som hörde till saken. I närheten av Moskva låg dessutom en radioskola. De allra pålitligaste bland unga partimedlemmar i olika länder var hitkommenderade för att lära sig radioteknik.

Då jag tillhörde kominternpresidiet var jag i tillfälle att under några dagar följa med verksamheten i radioskolan. Den arbetade så hemligt, att inte ens alla presidiemedlemmar kände till skolans existens, bland de finska ledarna endast Kuusinen. Genom Manuilski och Dimitrov skaffade han mig tillträde till skolan för att reda ut en kontrovers mellan några hitkommenderade finnar och representanter för ett par andra nationaliteter. Skolan bestod av en stor byggnad, omgiven av taggtrådsstängsel. Här hade man installerat alla upptänkliga radiouppfinningar av nyaste modell: apparater för kortvåg, mellanvåg och långvåg. Den viktigaste var dock kortvågsanläggningen. Man såg gärna, att de som kommenderades hit hade teknisk utbildning, eller åtminstone en viss teknisk underbyggnad. Här fick eleverna — bland dem också några kvinnor — en så grundlig undervisning i radioteknik, att de av ett rätt bristfälligt material kunde montera upp både mottagare och avsändare även i mycket primitiva förhållanden. Givetvis utbildades alla till specialister på radiocode.

Det fanns knappast en punkt på jordklotet, som Moskva inte hade förbindelse med. Radiopersonalen inom en avdelning i skolan stod i permanent kontakt med partiernas illegala stationer i alla olika världsdelar. På denna väg erhöll Komintern snabbast sina informationer från andra länder — även från Finland. Förbindelsen sköttes av flera tiotal personer, och ännu större var givetvis de grupper som samtidigt fick undervisning här. I skolan fanns vid denna tid tre finnar: en kvinna, som skötte radioutsändningen, och två pojkar som gick i lära. De hade stränga förhållningsorder: sedan de avslutat kursen och fått arbete, var som helst på jordklotet, fick de inte så mycket som antyda skolans existens. Den var alltså Kominterns centrala nervsystem, som till den högsta ledningen, organisationens hjärna, förmedlade kunskap om vad som hände i världens alla hörn. Det är givet att man sökte hemlighålla skolans existens, och man har faktiskt sällan hört talas om den.

Självfallet exploaterade ett dylikt väldigt skolnät oerhörda summor. Enbart radioskolan, och i samband med den mottagnings- och avsändningsanläggningarna, satte fantastiska belopp i rullning Stora pengar slukade också inrättningar som Leninskolan, där ett tusental elever bodde och studerade gratis året om, och där lärare och övriga funktionärer steg till ca hundra personer. Dessutom fanns det i Ryssland många andra slag av politiska undervisningsanstalter, och ytterligare finansierade man skolor utanför landets gränser, alltså i länder, där de kommunistiska partierna legalt eller till hälften legalt kunde upprätthålla kommunistiska kaderskolor. Det är svårt att veta, huru många tusen revolutionära ledare, fack- och kaderarbetare som varje år sammanlagt utdimitterades från dessa skolor. Antalet kunde variera med åren, men det var alltid fråga om flera tusental, ty enbart från Leninskolan, där kurserna i allmänhet varade två år, utgick 500 elever.

Jag nämnde redan tidigare, att kongressen var Kominterns högsta beslutande organ. Även jag var i tillfälle att delta i två kongresser: den tredje och den sjunde. Vid den tredje, som ansågs vara 1920-talets viktigaste kongress, var Lenin ännu med. Han ledde mötena, och här godkändes de kanske betydelsefullaste programpunkterna. Den sjunde kongressen gick av stapeln år 1935. Då blev jag invald i den verkställande kommittén och i presidiet och höll ett tal, som Pravda publicerade. Dessutom tog jag del i två kominternplena, alltså just utvidgade verkställande kommittémöten; vidare var jag med vid många vanliga kommittésammanträden och presidiemöten. Således har jag mycket mer än en aning — eller känsla i fingertopparna — om institutionens arbete och metoder.

Det är svårt att i ett kort kapitel skildra de resultat som uppnåddes, men till största delen är det nog Kominterns förtjänst att den kommunistiska världen i våra dagar är så överväldigande stor som den är. Komintern — namnet ändrades senare till Kominform — fungerade som ett slags sovjetrisk utrikesbyrå och utvidgade i hög grad Sovjetunionens verkningskrets, framför allt i Asien men också i de flesta andra länder. När Komintern grundades år 1919 var Sovjet ännu en famlande, kommunistisk stat, som tog sina första vacklande steg. Ryssland var visserligen stort till ytinnehållet, en sjättedel av jordklotet, men som stat var landet varken kraftfullt eller inflytelserikt jämfört med vad det varit före det första världskriget, vad det blev efter det andra och särskilt vad det är i dag.

Kominterns arbete har alltså krönts med överväldigande framgång. Skolningen av de kommunistiska kadrarna, som jag med några penndrag försökt ge en bild av, har skänkt mångdubbel avkastning på de summor den slukat. Omräknade i finskt mynt skulle dessa enligt dagens valutakurs säkert stiga till tusentals miljarder mark. Dessutom har Komintern betalat enorma subsidier åt alla partier, ty utan understöd hade dessa inte kommit till rätta. Jag har inte hört om ett enda parti, som ens tillnärmelsevis kunnat finansieras med egna medel, för att inte alls tala om t.ex. Finlands kommunistiska parti, vilket under hela sin existens levat uteslutande på Komintern. Redan på 1920-talet erhöll det väldiga hjälpbelopp. Visserligen försökte man då bedriva även självständig finansieringsverksamhet, om också i anspråkslös skala. Bland annat strävade partiet till att upprätthålla sina tidningar på egen bekostnad.

Men på 1930-talet, då partiet inte längre hade några inkomster, underhölls det helt och hållet av Komintern. Stora summor flöt regelbundet in i partikassan. Jag anser det onödigt att här precisera tal, även om sådana skulle stå mig till buds för Finlands räkning Inte heller partiet i Sverige har någonsin kommit till rätta med egna medel. På grund av sitt stora penningbehov var det Kominterns sorgebarn.

Ehuru det haft legala verksamhetsmöjligheter har det aldrig förmått betala ur egen ficka mer än en liten bråkdel av utgifterna. Ännu mera slukade de stora partierna, t.ex. Tysklands,

Frankrikes och Italiens. Men det sparades eller knusslades aldrig. Man utgick ifrån, att partierna var lönande femte kolonner, som åtminstone i slutstriderna — eller varför inte också under en fortsatt kamp — skulle till fullo visa sig värda de svindlande belopp som slösats på dem.

Jag har i första delen av mina minnen ingående skildrat den III kongressen år 1921. Men som kontrast till den kan det vara på sin plats att ge några närbilder också från 1935 års VII kongress. Denna var till deltagarantalet den största, och historisk i det hänseendet, att kongressen på samma gång var den sista. Komintern fungerade ju officiellt till år 1943, men efter år 1935 hölls inga kongresser. Det ur min synpunkt intressantaste vid VII kongressen var att hela tiden göra jämförelser med den III:dje.

Denna gång sammanträdde vi inte i Kreml, utan i Fackföreningarnas Hus, där ett otal större och mindre kongresser ägt rum. Inramningen var, liksom i Kreml, ytterst pompös, och i synnerhet öppningshögtidligheterna omgavs av mycken dekorativ ståt. Den största skillnaden, som emellertid verkade direkt förkrossande på mig, var att här inte förekom de minsta åsiktsbrytningar, inte det ringaste missljud. Kongressen var helt likriktad. Befallningen: en fårkätte, en herde, alla måste bräka i samma tonart, var redan verkställd här. Kongressen år 1921, som leddes av Lenin, var levande. Då diskuterade man, grälade och höll glödande tal för och emot, framställde förslag och företog omröstningar, pratade och polemiserade i olika grupper — kort sagt: på den tiden var ordet ännu fritt i den kommunistiska världen, och man vågade också begagna sig av det. Denna gång var det inte tal om något liknande. Snarare undvek man även de minsta gruppbildningar och gruppdiskussioner. Det fanns fullt skäl att anta, att man hela tiden stod under uppsikt. Vid första bästa tillfälle skulle någon draga en slutsats och formulera en misstanke: vilken fraktion tillhör de där tre männen och vad konspirerar de om? Därför gick vi helst och satte oss på våra bänkar, direkt till de platser som reserverats för varje lands representation.

År 1921 var de flesta av talen oförberedda, det förekom inga tjocka pappersrullar, och man talade ofta i stundens inspiration. Nu läste var och en upp från ett papper långa, enformiga haranger, alltid bara ett och detsamma: Stalins storhet, Stalins vishet. Rekordet sattes av Dimitrov. Han pratade i flera timmar. Då hans föredrag trycktes blev det en bok på 200 sidor, fast det förkortades avsevärt. Talet riktade sig mot fascismen. Dimitrov hade ju vid rättgången i Leipzig utropats till fascismens fiende n:o 1 och i tecknet av detta blivit Kominterns generalsekreterare. Han åtnjöt Stalins fulla förtroende och knuffades dag för dag till allt mera framträdande positioner. De andra kominternsekreterarna råkade härvid i hög grad i skuggan, bland dem t.o.m. Manuilski, Kuusinen och Togliatti. Men hjältemodigt kämpade också andra ögontjänare. Varje talare hade bemödat sig om att låta Stalins namn så ofta som möjligt slinka med — Den Store, Den Vise Stalin — ty man visste, att varje gång Stalins namn nämndes följde en applåd. Talarna hade nog annars blivit utan bifallsyttringar, men namnet Stalin — oberoende av i vilka sammanhang, oberoende av på vilket språk man orerade — var alltid signalen till att nu skulle det klappas. På detta sätt avbröts många anföranden ca tio gånger, ibland t.o.m. ett par, tre gånger på fem minuter, och däremellan reste sig den entusiastiska församlingen och hyllade Stalin med lyfta händer. Till råga på allt hurrades det efter varje tal för den store Stalin. Så sjöngs en revolutionär sång, någon av dem som vid denna tid var på modet, t.ex. den italienska "Bandiera Rossa", den tyska "Der rote Wedding" och den franska "Carmagnole". Ideligen skallade dessa sånger i mötessalen.

Alla tal hade på förhand stämts i samma tonläge, längs linjer som Stalin dragit upp före kongressen. Naturligtvis granskades inte talen i förväg, men riktningen var given, och ingen

skulle ha fallit på den idén att avvika från den. Det behövdes inte en enda omröstning, då allt var bestämt från början. Bara en självmordskandidat hade krävt omröstning.

Den finska representationen vid denna kongress var anspråkslös i jämförelse med vad den varit år 1921. Vår position vid Komintern var inte numera särskilt stark, och det finska partiet stod inte lika högt i kurs som förr. Tvärtom var dess rykte ganska skamfilat. Isynnerhet under krisåren 1929-3 i hade partiet kritiserats skarpt i Komintern för att det inte ingripit eller utträttat det minsta, då den fascistiska lapporörelsen härjade som värst i Finland. Det kommunistiska motståndet hade varit obefintligt, och för detta fick FKP:s ledning, så snart tillfälle gavs, uppbära mycket klander, både i komintern-ledarnas tal och i Kominterns resolutioner. Vi stod alltså inte på piedestal som för tjugo år sedan. Från Finland hade inga delegater kallats, utan vår representation var sammansatt i Moskva. Utom av Kuusinen bestod den av Hannes Mäkinen, Jukka Lehtosaari, Sirola och mig.

Det var på förhand bestämt att jag skulle tala på Finlands vägnar. Kuusinen höll som kominternsekreterare ett föredrag om den internationella kommunistungdomens ställning — det hörde nämligen till hans åligganden, att vid sidan av sin sekreterarpost övervaka den kommunistiska Ungdoms-internationalens verksamhet. Jag behandlade i mitt tal det finska partiets situation och uppgifter. Också mitt anförande var noga övervägt och planerat; gång på gång hade Kuusinen och jag läst igenom det tillsammans och granskat det ord för ord. Vi hade gjort en massa rättelser, så att inte den minsta avvikelse från linjen kunde skönjas. Naturligtvis måste även detta tal innehålla de sedvanliga lovsångerna över Stalin, och jag kan inte berömma mig av att jag på minsta sätt skulle ha avvikit från den ton av förgudning som behärskade kongressen. Visserligen var ”stalinismerna” glesare inströdda i mitt än i de stora ledarnas, speciellt sydlänningarnas och ryssarnas tal, men åtminstone i slutet måste glosorna finnas, och kanske en eller ett par gånger i mitten.

I dessa tecken fortgick alltså kongressen. Och såsom jag redan sade, gjorde den, trots allt hurrande, all beskäftighet och all högljudd entusiasm, ett beklämmande intryck på den, som tidigare varit med om internationella kongresser och sett huru människorna där fritt vågade yttra sig och draga en lans för sina idéer. Strax efter det kongressen var slut, sammanträdde en vid densamma utsedd verkställande kommitté, vars förste man givetvis var Stalin. Kommittén valde i sin tur ett presidium eller talmanskap, där jag blev suppleant. Trots detta fick jag från början fungera som ständig medlem, ty en stor del av de ordinarie medlemmarna bodde inte i Moskva och jag måste träda till i deras ställe. Jag erhöll alltså en betydande ställning i denna kommunistiska hierarki. En medlem av Kominterns presidium var i de flesta fall jämställd med medlemmarna av det ryska partiets politbyrå. De hade ungefär samma rättigheter. Jag fick en position, därifrån jag kunde överblicka händelserna på ett helt annat sätt än de, som hade en obetydlig, eller ingen ställning alls i hierarkin, som alltså bara var vanliga sovjetmedborgare.

Först några år senare fick den VII kongressen i våra — och även i många andras — ögon ett drag av spännande äventyrsromantik. Det var då Jagoda-processen iscensattes år 1937. Det framgick nämligen under rättegången, att en ung man i den tyska delegationen — jag vill minnas att han hette Olberg — mutats att skjuta Stalin. Diktatorn hade varit närvarande blott vid kongressens öppnande, vid ett plenum och vid avslutningsfestligheterna. Och nu anklagades alltså Olberg för att ha velat bringa Stalin om livet. Han erkände att anklagelsen var befogad och berättade, att han under hela kongressen varit mycket nervös och suttit med pistolen i fickan och bara väntat på ett tillfälle att trycka av. Ett egendomligt sammanträffande gjorde, att den tyska delegationen råkade ha sina platser i bänkraden framför oss. Vi kunde

efteråt konstatera, att samme Olberg suttit rakt framför mig.

Jag är alldeles säker på, att om han visat minsta tecken till nervositet, särskilt om han grävt efter något i fickan, vi nog skulle ha observerat det. Dessutom satt Stalin på så långt avstånd från oss att inte ens en mästerskytt haft stora chanser att nå honom med ett skott. Hela Olberg-affären föreföll oss konstruerad. Och frågar man sig, huru sådana bekännelser kunde avlockas Olberg och andra anklagade, har partiets generalsekreterare Chrustjov på ett övertygande sätt besvarat frågan i sitt tal vid partimötet 1956. Han sade nämligen, att bekännelserna framtvingades enligt Stalins metod: ”Slå, slå, slå, ända tills de bekänner. I annat fall blir ni själv ett huvud kortare!”

Som sagt: kongressen gick helt och hållet efter de politiska linjer som Stalin på förhand dragit upp. Han och hans stab hade kommit till den slutsatsen, att kapitalismen vid denna tid låg i sina sista dödsryckningar. Krisen år 1929-1932 hade varit början till slutet. Kapitalismen kunde kanske lyfta sitt huvud en aning i en tillfällig återhämtning, men då var det på sin höjd fråga om ett par år, ingalunda om årtionden. Detta var den röda tråden i analysen av världskapitalismen. Ett annat ledmotiv var folkfronten, som skulle slutgiltigt krossa kapitalismen, vilken i sin dödsstrid gripit efter det sista halmstrået: fascismen och nazismen. För att definitivt slå ned dem skulle således folkfronten upprättas, och då detta skett var vägen till världsrevolution öppen.

Folkfronten var alltså ett mycket centralt tema. Många talare predikade om dem, och betydande resultat uppnåddes också på denna linje efter kongressen. I Frankrike bildades t.o.m. en folkfrontsregering under ledning av socialisten Léon Blum, men idén väckte stark genklang även i många andra länder. Huru felaktig kommunisternas diagnos av den kapitalistiska världen och dess konflikter var kunde bevisas genom otaliga citat. Men jag har med avsikt undvikit att i min bok citera slutklämmor och resolutioner och skall som prov på bolsjevikernas egendomliga analyseringskonst anföra endast följande stycke:

”Konflikten i det imperialistiska lägret har nått sin tillspetsning i förhållandet mellan Amerika och England. Det återverkar på alla världspolitiska konflikter och har redan i Sydamerika, där Englands och Amerikas fientliga intressen skarpt korsat varandra, lett till krig mellan de båda rikenas vasallstater (Bolivia — Paraguay — Columbia — Peru). Nya krigiska sammanstötningar hotar i Syd- och Centralamerika (Columbia — Venezuela).

Redan detta uttalande visar hur litet dessa Kominterns stora experter begrep av världspolitiskt skeende och motsättningar mellan stormakterna. Ännu i nådens år 1935 kunde de på fullt allvar påstå, att grundkonflikten i det imperialistiska lägret bestod av konkurrensen mellan Amerika och England, att den skulle leda till en urladdning och längs denna väg vidare till ett väntat och efterlängtat världskrig!

Men med svidande hjärta har även kominternledarna fått bevittna, att ingen allvarlig konflikt uppstått mellan England och Amerika, utan att de tvärtom i kritiska lägen slutit upp vid varandras sida. På samma sätt som i det första världskriget bildade den anglosaxiska världen också i det andra en enhetlig front. På dylika falska hypoteser byggde alltså Komintern sin politik och lade upp sin verksamhet med ett nytt världskrig i sikte. Jag nämnde redan, att Dimitrov höll ett överväldigande långt tal, där han särskilt berörde kampen mot fascismen. I många sammanhang fördömde han strängt varje medborgargrupp, varje stat och regering, som i en eller annan form hjälpte de tyska nazisterna eller de italienska fascisterna. Enligt Dimitrov var alla dylika partier, grupper eller stater fredens fiender och nazismens beskyddare, och som sådana måste de behandlas, dömas och förgöras.

Men när kriget stod för dörren år 1939, vilka var det väl då, som skyndade sig att som de första stöda nazismens Naturligtvis Stalin, som genom att sluta förbund med Hitler hjälpte denne att börja världskriget. Och sedan Dimitrov, samme Dimitrov som i sitt långa tal uttalat en dom över alla partier, statsmän och regeringar, vilka hjälpte nazisterna. Han måste nu som Kominterns generalsekreterare ge sin välsignelse åt Hitlers anfall mot Polen och se med förståelse på de telegram, vilka Molotov sände Hitler, när den senare hade ockuperat Danmark, Norge, Holland och Belgien och med all kraft angrep Frankrike. Efter varje stor seger lyckönskade Molotov den tyske diktatorn, och Kominterns ledning förklarade, att Hitler egentligen kämpade för framstegen i världen, medan hans motståndare, isynnerhet England och Frankrike, men naturligtvis också Amerika, krigade för reaktionära mål. I ett så egendomligt ljus ställdes blott fyra år senare de stora talen och slutklämmarna under Kominterns sista kongress. Jag skall som smakbit citera ytterligare ett kongressuttalande, vilket ger en träffande bild av situationen:

”Om någon svag stat blir föremål för angrepp av en eller flera imperialistiska stormakter, vilka hotar att förintä dess nationella oberoende eller dess nationella enhet och få till stånd en delning av landet — såsom historien visar att det skett med Polen —, kan det försvarskrig, som landets nationellt sinnade borgerskap för mot angriparna, få karaktären av ett frihetskrig. Och detta krig kan inte landets arbetarklass och kommunister låta bli att taga del i. Kommunisternas uppgift blir då — i oförsonlig kamp för arbetarnas, de arbetande böndernas och de nationella minoriteternas ekonomiska och politiska trygghet — att som de främsta ledens stöttrupper på samma gång kämpa för nationellt oberoende. Denna kamp skall föras ända till slutet, utan att det ”egna” landets borgerskap skall bli i tillfälle att ingå avtal med de angripande makterna på bekostnad av rikets fördel.”

Jag har valt detta citat för att det klart visar, vilket ironiskt ljus som föll över Kominterns beslut, då Hitler med Stalins medgivande angrep Polen den 1 september 1939. Ty då skyndade sig Komintern att genom Dimitrov och Manuilski fördöma varje polack, som satte sig till motvärn mot detta imperialistiska stormaktsanfall. Och inte nog härmed: när Stalin 17 dagar senare lät sin egen armé angripa Polen, och härigenom slog kniven i det blödande landets rygg, stämplades alla för sin nationella frihet kämpande arbetare som förrädare. Således var de, vilka försvarade Polens självständighet och oberoende mot Hitler, landsförrädare, och i dubbel måtto förrädare var naturligtvis de, vilka försökte skydda landet mot Sovjetunionen.

Dessa få exempel ger belägg för, huru osjälvständig Komintern i själva verket var. Den var närmast att betrakta som ett specialorgan för Sovjetunionens utrikesministerium, eller rättare sagt som Stalins villiga redskap, då det gällde att göra hastiga kovändningar och att stjäla och förvränga partiets beslut och dess egen politiska linje.

Det var därför naturligt, att då världskriget rasade som värst, Komintern begick harakiri — eller mera exakt: den gömdes i all stillhet undan. Men Stalin avstod inte ens nu utan vidare från detta sitt instrument, utan sålde det till Västerlandet för ett mycket högt pris. Han hörde under krigets första år de allierade makternas ledare upprepade gånger beklaga, att förbundet mellan öst och väst, mellan Moskva och Washington, mellan Sovjet och västmakterna i hög grad blev lidande av att det fanns en institution som Komintern; om den inte funnits hade västmakternas hjälp varit mycket effektivare. På denna grund ansåg Stalin det också klokast, att redan före Teherankonferensen avge en högtidlig förklaring, att Komintern upphört med sin verksamhet. Och för detta krävde han ett svindlande pris vid konferenserna såväl i Teheran som på Jalta. Han sålde Komintern närmast till Roosevelt: den hjälp som Amerika under kriget beviljade Sovjetunionen steg till hela II miljarder dollar, men hela summan torde ännu i dag inte vara betald.

På detta sätt avyttrades alltså Komintern, tills organisationen efter år 1947 åter började uppträda offentligt. Naturligtvis var den i verksamhet hela tiden, men nu hoppade den fram som gubben ur lådan under namn av Kominform. År 1956 lät man den på nytt upphöra, några timmar innan Sovjetunionens nuvarande ledare Chrustjov och Bulganin steg i land i London på sitt ryktbara englandsbesök. Kurragömmaleken fortfar.

Slutligen en liten historia om FKP:s finansiering.

Ända till år 1935 satt en sekreterare vid namn Pjatsnitski på Kominterns kassakista. Han var en mycket hårdkokt och sniken jude och lyfte inte på kistlocket i första rapporten. Vid den sjunde kongressen kastades han överbord, fängslades och likviderades på Stalins befallning. På hans plats kom en man som kallades Moskvin — enligt vad jag minns var hans riktiga namn Triliser. Innan Moskvin blev medlem av Komintern hade han varit en framträdande funktionär i GPU. Under det första världskriget hade han idkat underjordisk kommunistisk verksamhet i Finland och där kommit i kontakt med många människor, isynnerhet kvinnor. Dessa hade varit utomordentliga medhjälpare. Han hade under arbetets gång blivit oerhört intagen av Hella Wuolijoki och bevarat den allra vackraste bild av henne.

Då jag senare som partisekreterare allt emellanåt måste uppvakta Moskvin i penningaffärer, inledde jag vanligtvis mitt anförande med att tala högstämt om finska kvinnor, om det storartade arbete dessa igen utfört o.s.v. Småningom ledde jag samtalet in på Hella Wuolijoki och berättade, att nu hade denna förtjusande kvinna gjort det eller det, och avrundade slutligen min redogörelse med en bön om så och så många tusen dollar. Understöden betalades vanligtvis i dollar, någon gång i svenska kronor. Moskvin anade redan på förhand, vad detta beröm av kvinnorna och lovsångerna över Hella skulle utmynna i, och han sade ibland smått vresigt, men oftast godmodigt skrattande, att ”nog förstår du då att ta sikte på min svaga sida”. Och pengarna fick jag. Sålunda kom Hella Wuolijoki, som på 1920-talet inte lånat oss ens så mycket pengar, att vi kunnat trycka Socialistiska Arbetarpartiets stadgar, att sig själv ovetande understöda och finansiera vårt parti genom den tjuskraft hon engång i världen utövade.

Hemligheten med Stalins välde

Revolutionär diktatur. — Diktatorn faller ur rollen. — Goda rådgivare. — Åsikter, som strax blev lag. — Tre hemliga polisorganisationer: envåldsmaktens kärna. — Bakom de stora utrensningarnas kulisser. — En tiondel av folket till koncentrationsläger. — 30.000 officerare likvideras. — GPU:s uppbyggnad och arbetsmetoder. — Alla spionerar på alla. — ”Talar man rent ut betyder det förvisning, berömmar man förhållandena får man stryk bakom knuten.” — ”Hella Wuolijoki står i Secret Services tjänst”, säger Jesjov. — GPU häktar Gylling och Rovio. — Även Kuusinen är i fara.

I alla politiska kretsar världen runt har man förvånat sig över att en liten grupp, inom en kort tidrymd på knappt tjugo år, förmådde skapa en så maktfullkomlig diktatur som den stalinska i själva verket blev redan i mitten av 1930-talet. Diktaturen som sådan är ju en urgammal företeelse, världshistorien känner den i olika former och faser och vet, att den till sin natur varit lika skrupelfri som Stalins diktatur. Men det föreligger dock en väsentlig skillnad. Det diktatoriska välde, som Roms av kejsarvansinne besatta härskare utövade, var t.o.m. under deras våldsammaste perioder ”borgerligt”, d.v.s. det inkräktade inte nämnvärt på undersåtarnas dagliga tillvaro; på sin höjd gav det vissa samhällsgrupper anledning till fruktan. Men Stalins diktatur var revolutionär: den grep djupt in i varje enskild medborgares liv och tvingade alla att leva på ett sätt, som inte tillfredsställer någon människa.

Tar man denna väsentliga skillnad i betraktande är det min uppfattning, att man får leta förgäves i världshistorien efter en motsvarighet till Stalins envælde. Man finner den inte ens i det mörkaste Afrika. Om de blodtörstiga zuluhärskarna Dingaen och Panda gäller detsamma som om de romerska kejsarna: endast de djärvaste jägarna, som var farliga för härskaren, hade skäl till oro. I Stalins Sovjetryssland fanns inte en enda människa, som inte levde i fruktan och osäkerhet.

Andra diktatorer av vår tid, t.ex. Hitler eller Mussolini, kan trots rasgalenskap och mordmani och gaskamrar inte tjäna som jämförelseobjekt. Deras diktatur kunde aldrig bli total. Gamla, ingrodda livsformer, som de inte förmådde ändra på i nämnvärd mån, hindrade detta. Ett annat hinder utgjorde storfinsan. Men Stalins makt var en gång för alla obegränsad — givetvis inom ramen för mänskliga, eller kanske vi borde säga omänskliga resurser.

Chrustjov förklarar rent ut i sitt stora tal:

”Väldet, koncentrerat i händerna på en enda person, Stalin, ledde till allvarliga konsekvenser under den stora fosterländska kampen.

Eftersom han hade en obegränsad makt, hängav han sig åt våldsamt godtycke och förkvävde andra människor moraliskt och kroppsligt. Det uppstod en situation, där det var omöjligt att ge uttryck för en egen vilja.”

Vi kan betrakta Chrustjov som ett ojävigt vittne: då inte ens den närmaste ringen kring diktatorn — för övrigt nog så mäktiga män — förmådde påverka honom det minsta, var hans makt sannerligen obegränsad.

En ytlig betraktare hade visserligen kunnat draga andra slutsatser, och även de västerländska tidningarnas korrespondenter lät ibland lura sig av det parlamentariska och kollegiala skådespel, som Stalin satte i scen för dem.

Regeringssystemet var följande:

Närmast Stalin stod politbyrån, som var ett ledande organ och omfattade en av partiets centralkommitté skapad (vald) grupp på 12-13 personer. Sedan följde det kommunistiska partiets centralkommitté och partikongressen. Detta var alltså partilinjen. På den administrativa linjen åter stod allra främst sovjetregeringen och rådskommissioner av olika grad och betydelse, ända från byråd till Högsta rådet. Samtliga organisationer var tänkta som styrande och maktägande organ, men genom att bryta alla organisationsdemokratiska lagar tog Stalin dem i bruk för sin personliga maktutövning, åtminstone varje gång det gällde stora och viktiga frågor. Endast i mindre ärenden hade de rätt att själva bestämma och avgöra.

Enligt Lenins stadgar — vilka Stalin vid Lenins grav gick ed på att följa — är Det Kommunistiska Partiet sovjetsystemets högsta maktägande organ. Men då Stalin i mitten av 1930-talet fått allt välde koncentrerat hos sig, lämnade han även partiet nästan helt på sidan. Fastän stadgarna förutsatte, att partikongressen skulle inkallas vartannat år, drog han ut på tiden mellan den 18:de och 19:de kongressen, så att den mellanliggande perioden kom att omfatta hela 13 år. Han behövde inte ens Centralkommittén, som mellan partikongresserna skulle representera det högsta maktorganet. Chrustjov säger: ”Centralkommittén sammankallades nästan aldrig. Det torde vara tillräckligt att omnämna, att under alla den fosterländska kampens år inte ett enda möte hölls i kommittén.”

Men varken Centralkommitténs medlemmar eller representanterna för partikongressen torde ha haft någon större lust att sammanträda eller att ens bli invalda i dessa organisationer, ty de visste att de i så fall lätt kunde drabbas av Stalins vrede och hämndlystnad. Enligt den ofta

citerade generalsekreteraren Chrustjovs vittnesbörd häktades och sköts åren 1937-38 nittioåtta — eller 70% — av de etthundratrettionio personer, som vid 17:de partikongressen invalts i Centralkommittén. Av representanterna vid samma kongress häktades och sköts ettusenetthundraåtta personer, eller drygt hälften.

Alla andra administrativa organ blev för Stalin lika betydelselösa som partiet. Institutioner som rådsparlamentet, nationaliteternas råd och Högsta rådet var bara kulisser. De sammanträdde på sin höjd ett par gånger om året för att åhöra genomläsningen av budgeten, fantastiska sifferserier, vilka ingen hade möjlighet att kontrollera och om vilkas användning man inte fick ett klart begrepp. Råden hade ingen lagstiftande betydelse; deras uppgift var bara att klappa i händerna då Stalins hejdukar talade.

Stalins maktfullkomlighet var äkta, och därför kunde han intaga en annan attityd än Hitler och Mussolini. Dessa båda herrar framhävde alltid sig själva och stoltserade med sin makt, medan Stalin aldrig talade om sig själv, utan endast om partiet, om regeringen och om det sovjetryska folket. Hade man inte känt till hans obegränsade maktställning, skulle man vid möten, där han framträdde, lätt kunnat få en fel uppfattning om honom. Han ville aldrig avgöra något ensam, utan sade alltid:

— Varför pratar ni om mig? Håll er till sak!

Ytterst sällan föll han ur sin roll och glömde sin stil. En sådan lapsus inträffade emellertid år 1945, då Finlands delegation i Moskva förde på tal frågan om förlängning av krigsskadeståndets betalningstider. Stalin frågade, vad finnarna ansåg: var det bra om tiden förlängdes från sex till åtta år? — Utmärkt! — Gott, vi förlänger den då! sade Stalin.

Enligt sovjetrysk lag tillkommer beslutanderätten i sådana frågor regeringen och rådsparlamentet. Men nu behövde Stalin dem inte, t.o.m. politbyrån lämnades utanför. — Får vi meddela nyheten offentligt? frågade mina landsmän. — Ja, saken är klar, svarade Stalin.

Det är svårt att säga vad Stalins beteende berodde på, ty det var ytterst sällan han föll ur sin roll. Anspråkslöshet utåt var hans maskering. Men de som var i tillfälle att följa med behandlingen av de viktigaste frågorna har alla vittnat om hans absoluta egenmäktighet. Vid konferenserna under kriget — detta säger t.ex. USA:s utrikesminister Byrnes — fattade Stalin personligen alla avgöranden, utan att rådgöra med någon. T.ex. Molotov hade ingen möjlighet att konferera på egen hand. I varje detalj måste han ringa till Stalin och be om direktiv.

Men Stalins maktfullkomlighet var inte förenad med skrytsamma yttre åthävor. Han hade en stor skara goda rådgivare och han hörde på dem. Jag kunde själv konstatera, att han satte stort värde t.ex. på tekniska fackmän. Men å andra sidan förstod också dessa tekniker att rätt uppfatta den snabbhet, med vilken Stalin likviderade alla personer som misshagade eller förargade honom. Även fackmännen snusade sig till hans minsta önskningar — alldeles på samma sätt som diktatorns politiska rådgivare. En ingenjör kunde kanske, stödd på sifferradernas obevekliga logik, hålla fast vid sin ståndpunkt, men så snart man hamnade något på sidan om den rena matematikens tydligt utstakade sifferväg, låt oss säga in på intuitionens mera dunkla domäner, fick man ty sig till sitt luktorgan. Det hände ibland, att arkitekten glömde bort Stalin, då han gjorde sina areal- och hållfasthetsberäkningar, men när byggnadens yttre skisserades upp försökte han noga komma ihåg vilka djupa tankar Stalin uttryckt i fråga om arkitekturen.

Ännu värre var det då man kom in på den ryska nationalkonstens olika områden. Stalin begick visserligen inte samma fel som Hitler: att vilja uppträda som stor estet, men naturligtvis hade

han, liksom varje människa, sin egen mening om konst. Skillnaden var bara den, att hans åsikter var en diktators — och världshistoriens kanske mest fruktade diktators. När han någon gång begick misstaget att uttala sin mening offentligt blev den omedelbart gällande lag. Vi känner till historien om den polska författarinnan Wanda Wasilewska, vars arbete ”Jorden” hade fått dålig kritik Stalin förklarade öppet att han tyckte om boken, och i samma ögonblick försvann kritikerna från skådebanan. Wanda Wasilewska hade blivit en fixstjärna på sovjetlitteraturens himmel, och t.o.m. hennes man, Korneitjuk, vilken av rådsrysk aristokrati betraktats som alla tiders narr — om med rätt eller orätt vet jag inte — förvandlades med ett slag till en betydande person.

Ett annat exempel kan vi taga från filmindustrins område. År 1935 sände den rådsryska filmverkstaden ut ett alster, som inte skilde sig från sina föregångare — filmen var kraftigt kryddad med propaganda. Den hette Tsjapajev och skildrade inbördeskriget. Hjälten var av vanlig bondtyp, befälhavare för en mindre kavalleritrupp, och utförde de otroligaste bragder. Filmen väckte inte större uppseende, tvärtom fann man t.o.m. negativa sidor hos den.

Stalin hade en liten biografi Kreml, där även Tsjapajev uppfördes. Av någon anledning tilltalade filmen husets herre, och han gav den högsta betyg. Efter detta tog man en mängd kopior av konstverket, det spreds över hela det vida Ryssland, och huvudrollens innehavare fick de högsta utmärkelsetecken. Regissörerna, bröderna Vasiljev, utropades till landets främsta förmågor på området, Tsjapajev till mönsterfilm, och landet höll på att drunkna i alster av samma typ.

Jag skall lämna till en annan gång alla spekulationer över, huru nivellerande på ett lands kulturella liv dylika diktatorsord verkar, likaså den omständigheten, att vetenskapen helt måste anpassa sig efter de marxistisk-leninistisk-stalinistiska lärosatserna. I detta sammanhang räcker det med att konstatera, att vetenskapen upphörde att vara en provosten på sanningen och konsten att avspegla den. Jag återvänder i stället till områden, där Stalin ansåg sig vara obestriddlig auktoritet. Till dem hörde inrikes- och utrikespolitik, nationalekonomi samt senare krigsvetenskap och krigskonst. Andra specialister ställdes ofta på hårda prov, t.ex. förste rådgivaren i politiska frågor, vännen Kuusinen, som emellertid visade en aktningsvärd förmåga att snusa sig till Stalins åsikter. En rådgivare sedan lång tid var också professorn i nationalekonomi, Varga, men han hade inte samma goda tur som Kuusinen. Det är ju dessutom möjligt, att det råder strängare och hårdare lagar på det ekonomiska området än på andra och att misstagen här kommer lättare i dagen. Varga hade fått i uppdrag att ställa den kapitalistiska världens horoskop för 2-3-5 år framåt.

Han gjorde ett förtvivlat arbete och använde de bästa sakkunniga som experter. Men åtminstone under de år, jag på nära håll följde hans verksamhet, misslyckades han många gånger, och hans misslyckanden behandlades i Kominterns presidium. Kuusinen ansåg honom för en klåpare, men Stalin hade en annan uppfattning. Varga var hans personliga vän och bibehöll sin ställning ända till husbondens död.

Kort efter Stalins makttillträde, då diktatorn redan börjat inverka på den internationella politiken, hade han uttalat som sin åsikt, att den kapitalistiska världen befann sig i permanent depression och att verkningarna snart komme att visa sig. Det gällde för Varga att bevisa att Stalin hade rätt. Den stackars professorn och hans medhjälpare fick gråa hår vid försöken att framlägga fakta om den rådande depressionen i Amerika och i hela den kapitalistiska världen. När den ekonomiska nedgångsperioden åren 1929-1930 faktiskt började, triumferade Stalin:

— Vad var det jag sade! fast han sagt samma sak många gånger tidigare, alldeles i onödan.

Med Vargas tillhjälp bevisade han nu, att depressionstillståndet var permanent. Enligt tidigare teorier — Marx' och Lenins — skulle depressionsperioderna återkomma med tio års intervaller, men då de som konstant företeelse i den kapitalistiska världen passade in i Stalins politiska program, måste också bevisen skaffas fram.

Under Stalins livstid utspriddes allt emellanåt rykten om oenighet mellan honom och krigsledningen, mellan honom och Molotov eller mellan honom och Sjdanov, vilket som bäst lämpade sig för tillfället. Allt dylikt prat var skrattretande! De sista meningsdifferenserna gjorde sig gällande i politbyrån, i partiet och i regeringen åren 1927-1929, men de var också de sista! Olika åsikter fanns det nog, huru mycket som helst, men vem brydde sig om åsikter hos koncentrationslägrens fångar! Opposition kunde förekomma bara bland konspiratörer — aldrig öppet.

Med dessa rader har jag — kanske t.o.m. väl utförligt — försökt bevisa Stalins totala envælde.

På vad grundade det sig? Och huru kan en man göra bruk av en makt, tidigare okänd i världshistorien? Kommunisterna sade ända till Stalins död, att den baserade sig på hans personliga snille• han företrädde på ett lysande sätt egenskaper, vilka folket satte högt, och nådde härigenom sin storhet. Denna förklaring var utländska kommunister och intellektuella snobbar mycket mer benägna att tro på än ryssarna själva, som kände till de verkliga förhållandena. Stalin var obestriddligen mycket begåvad och framför allt oerhört energisk. Världshistorien skall utan tvivel ge fullt erkännande åt hans arbetsförmåga och åt den personliga kraft, som han inlade i sitt stora politiska bygge. Men framför allt kommer eftervärlden säkert att beundra hans klokhed, då det gällde att skapa det märkliga system, med vilket han kunde realisera och upprätthålla sin självhärskarmakt.

Jag ville säga, att Stalins maktfullkomlighet inte berodde på hans personliga storhet, utan byggde på tre institutioner, vilka han på ett enastående sätt förstod att använda sig av. Den första var statspolisen, GPU, den andra röda armén — och framför allt arméns politiska eller IV avdelning —, den tredje kommunistiska partiet och närmare bestämt dess viktigaste organ, partiets kontrollkommission. Dessa tre institutioner var i själva verket tre hemliga polisorganisationer. Därför kan Stalins diktatur med allt skäl betecknas som en polisdiktatur.

Det har varit så mycket svårare för utlänningar att bedöma gåtfulla händelser i Sovjetunionen, då de inte känt till dessa tre organisationer och deras verksamhet. Egendomligt nog har även fullt sakkunniga personer undvikit att beröra dem eller också blandat ihop dem. Allt ont har skyllts på den institution, som omväxlande kallats Tjekan, OGPU, GPU, NKVD och MVD och som kort och gott betecknats som statspolisen. (Bokstavsförkortningen GPU är lika med Gosudarstvennoje polititjeskoje upravlenije, den centrala politiska statsförvaltningen, och MVD är Ministerstvo vnutrennych del eller helt enkelt inrikesministeriet). Den institution, som jag av gammal vana och för enkelhetens skull kallar GPU, är enligt gängse uppfattning i utlandet det terrorinstrument, med vars hjälp Stalin regerade. På sätt och vis är det riktigt, men bara på sätt och vis.

GPU, således det organ som utövade den statliga disciplinen, var av dessa tre institutioner den, som hade det största antalet funktionärer: den avlönade personalen steg till flera miljoner. Partiets kontrollkommission var också oerhört stor, men den avlönade arbetskraften var mindre än i GPU. Kontrollorganisationen byggde i hög grad på frivillig partiverksamhet. Arméns politiska avdelning och hemliga polis motsvarade alla länders kontraspionage, men i långt vidsträcktare betydelse än i andra stater. Dess verksamhet omfattade inte bara armén utan mycket större områden, och även denna institution sysselsatte väldiga människomassor.

Det var en oskriven lag, att de tre statliga organisationerna skulle tävla med varandra. Och resultaten av dessa tävlingar använde Stalin hänsynslöst till sin egen fördel. Var och en spionerade på de andra, för att härigenom nå största möjliga effektivitet i sitt arbete. Det var ingen lugn verksamhet sida vid sida för ett gemensamt väl. Tvärtom var det en knivskarp konkurrens och kamp på blodigt allvar. Stalin tycktes gilla tävlingsraseriet. Han trodde att arbetet härigenom bedrevs bättre och grundligare. Kanske just detta var den av Stalin mycket prisade socialistiska tävlingsandan. Dessa instanser angrep varandra ständigt och trampade varandra på tårna. Alla stödde, var och en på sitt håll, enväldet och vaktade på varann.

Bolsjevikledarna är säkert de enda statsmän och politiker som läst historia för att lära sig något — och som faktiskt lärt sig en del. Lenin sade efter revolutionen: ”Det finns ingen risk för att det skall uppstå en Bonaparte hos oss; på unga örnar klipper vi strax vingarna!” Denna tes kan delvis förklara en del svårbegripliga händelser under inbördeskrigets dagar. Stalin hade läst, att det inte gick att bygga upp ett envælde utan ett mäktigt livgarde. Men han hade också läst, att t.ex. i det romerska riket livgardet tog makten i sina händer, utnämnde kejsare och mördade dem efter förgottfinnande.

Stalins livvakt var GPU, som framgått ur den ursprungligen anspråkslösa Tjekan. Vilket ögonblick som helst kunde det falla den in att göra en statskupp, och även den störste diktator har bara ett liv, som han lätt kan mista. Mot ett sådant hot hade Stalin två trumfar på hand: partiets kontrollkommission och arméns IV avdelning. Om någon av de tre organisationerna blev farlig för enväldshärskaren fanns de två andra kvar. Den ömsesidiga konkurrensen, avundsjukan och den egna ambitionen gjorde att de inte kunde samarbeta annat än på order av Stalin. I Sovjetunionen skedde åren 1936-1938 stora omvälvningar och maktförskjutningar, men världen fick inte titta bakom kulisserna och hade ingen aning om att det var Stalin själv, som satte i scen allt detta för att öka och bevara sitt välde.

År 1936 höll GPU på att utvecklas till en farlig makt. Dess chef Jagoda började spela ett eget politiskt spel — eller åtminstone behöll han för sig själv informationer, som Stalin borde ha fått del av. Plötsligt placerades denne mäktige man på en obetydlig post, för att kort därpå fängslas och likvideras. Partiets kontrollkommission och arméns IV avdelning hade slagit till samtidigt, häktat GPU:s högsta chefer och i samma veva tusentals andra bland de ledande inom organisationen. De fick alla vandra samma väg. Det såg redan ut som om hela denna organisation skulle försvinna, men så övertog kontrollkommissionens chef Jesjov ledarskapet och GPU:s makt blev bara större. Det dröjde inte många månader innan armén och dess IV avdelning i sin tur blev slagna. Tuhatjevskij, en av Sovjetunionens dåvarande fem marskalkar, hade byggt upp armén och stod högt i gunst. General Gamarnik, chef för arméns politiska sektion, hade utvecklat IV avdelningen till en mäktig institution. Det fanns skäl att frukta, att dessa män skulle frestas att använda sina ypperliga redskap mot diktatorn själv. Men diktatorn hann förekomma dem. GPU och partiets kontrollkommission gjorde gemensam sak mot armén. Tuhatjevskij och hans stab häktades och sköts, Gamarnik begick självmord vid häktningstillfället. Leningrads kommandant Jakir, chefen för västra militärdistriktet Uborevitj, rektorn för militärakademien Moskva, Kork, kavallerikommandören Primakov och en stor mängd andra generaler likviderades jämte sina anhöriga. Marskalkarna Blücher och Jegorov fick vandra samma väg, sedan de först som medlemmar av militärtribunalen på Stalins order utfärdat dödsdomarna för de andra. Av arméns ca 80 000 officerare med högre rang än löjtnantsgrad likviderades 30 000.

Emellertid hade GPU blivit alltför starkt genom sin seger och genom de jättelika utrensningar, då organisationen utvecklat hela sin fruktansvärda slagkraft och sänt många miljoner av

Sovjetunionens medborgare till koncentrationslägren. Den måste alltså på nytt tryckas ned. Uppgiften utfördes av IV avdelningen, stödd av kontrollkommissionen. Jesjov och hans stab fängslades och avrättades. Jag har inte reda på, om Jesjov verkligen utgjorde en fara för Stalin, men det är alltid bäst att taga det säkra för det osäkra. Dessutom slog Stalin två flugor, om inte tre, i en smäll. Vilken statschef har inte läst Machiavelli Således kände också Stalin säkert Cesare Borgia, som först lät sina hantlangare härja som vilddjur och sedan dödade dem för att härigenom bevisa sin egen oskuld och rättrådighet. Då Jesjov likviderades framstod han alltså som en syndabock, och miljoner människor föreställde sig att deras oskuld skulle träda i dagen, när nu Jesjov fått sitt välförtjänta straff. Detta trodde t.o.m. en så erfaren och med systemet förtrogen man som Kustaa Rovio. Emellertid var det en fåfäng tro. — Den tredje fördelen med likvideringen av Jesjov och hans stab var, att många farliga vittnen härigenom tystades för alltid. GPU är närmast känd som en av de råaste och hänsynslösaste statliga polisorganisationer, som någonsin funnits, med ett skräckregemente man med fasa talat om i hela världen. Men sällan har man hört om huru GPU organiserats och byggts upp — och ännu mindre om dess arbetssystem. Denna organisation sysselsatte, som sagt, miljoner människor. Den hade en väl utbildad specialarmé, där alla vapenslag från giftgastrupper till flygstyrkor var företrädna, och enbart denna armé omfattade över en miljon man. Dessa besoldade krigare hade värvats bland röda arméns politiskt mest pålitliga element. I alla städer, stora som små, hade GPU egna, väldiga hus, som injagade våldsam skräck hos människorna. Vilken moskva-bo vet inte var Ljubjanka ligger; varje invånare i Leningrad känner Gorohovaja, i Petroskoi Vita huset o.s.v. De två förstnämnda är egentligen gatunamn, men talar man om dem, menar man GPU:s vid samma gator belägna lokala högkvarter. Organisationen hade sina egna avrättningsplatser och fängelser. Vid varje utländsk beskickning fanns en man, som hörde till GPU, och hans argusögon kunde överblicka allt. Dessa fakta var allmänt kända, men mindre känt var det övervaknings- och spionsystem, som gjorde GPU till något enastående i världshistorien och som i sin mån förklarar Stalins enorma makt.

När den polskfödde Dsersjinskij grundade Tjekan vid Rådsunionens tillblivelse, var den inte mycket farligare än tsartidens ohrana, vilken tjänat som förebild. Givetvis var Tjekan egenmäktigare, emedan den inte var underkastad kritik av en allmän opinion. Men först den stalinistiska reformen i mitten av 1930-talet gjorde GPU till en terrororganisation med tentakler över hela landet.

För att förklara systemet tar jag ett praktiskt exempel från min egen byrå.

Som partisekreterare hade jag sex manliga medhjälpare, samtliga medlemmar av det kommunistiska partiet. Dessutom arbetade på byrån några kvinnliga kontorister, men av dem var inte alla partimedlemmar.

En dag fick assistenten A (jag använder bara bokstavs-beteckningar i min skildring för att inte skada någon som eventuellt ännu lever) en enskild och hemlig order att komma till Ljubjanka, avdelningen för finlandsfrågor, vars chef var ingermanländaren Zaitsev. Denne bad honom sitta ned och började i vänlig, förtroendefull ton:

— Ni vet ju att Sovjetunionen fortfarande lever innanför en blockadring, som slagits kring landet av de kapitalistiska staterna, och ni förstår också, att dessa hela tiden sänder hit spioner och sabotörer. Ni inser alltså att vi måste skärpa vår kontroll efter bästa förmåga. Vi måste såsom väktare av folkväldet känna till även de minsta opinionsyttringar i varje institution, ty de kan ge oss värdefull vägledning. Vi har tagit reda på och fått veta om er, att ni är pålitlig, skarpögd och intelligent. Därför har vi beslutat be er då och då, kanske en eller ett par gånger i månaden, men i varje fall regelbundet och systematiskt, avlägga rapport om allt som passerar

på er byrå, om vad som pratas under kaffepauserna och även utom arbetstid. Detta är en särskild ynnest mot er och ett viktigt förtroendeuppdrag. Ni är den enda person på byrån som vi tagit kontakt med, då vi är säkra på er pålitlighet. Det är därför naturligt att ni inte knyster ett ord om detta för någon annan, ty då utsätter ni er själv för tråkigheter.

Zaitsev hade talat mycket måttfullt, men A. kände kalla kårar längs ryggen.

— Måste jag rapportera också om kamrat Tuominen?, frågade han.

— Om alla, och alldeles särskilt om honom.

— Men han har ju en hög ställning i partiet, och som partimedlem bör jag enligt våra beslut just för honom redovisa allt som passerar. Huru kan jag låta bli att tala om detta besök? Om jag inte rapporterar det bryter jag mot stadgarna, och som gammal partimedlem kan jag inte göra mig skyldig till något dylikt, försökte A. framhålla.

— Ni är ganska barnslig, kamrat A., sade Zaitsev. Vi misstror inte er chef, vi vet att han är gammal partiman och att han åtnjuter bevågenhet på högsta ort. Vi misstänker ingen på er byrå och har inte ofördelaktiga uppgifter om någon. Det hela rör sig bara om en kontrollåtgärd. Vi måste få veta allt. Allt, säger jag! Kamrat Kuusinen besöker ibland er byrå. Ni skall rapportera både vad han yttrar själv och allt vad ni hör andra säga om honom. Inte begår ni något brott mot partiet om ni gör som vi befäller, men om ni — jag upprepar det ännu en gång — pratar bredvid mun, råkar ni i stora svårigheter.

Samtalet var slut.

Strax följande morgon kom kamrat A. — han var en god vän till mig — och berättade hela historien såsom jag relaterat den här. Han var mycket nervös.

— Vad skall jag göra? Jag är villig att gå direkt till Zaitsev och säga att jag talat om det hela för dig.

— Fjäska inte nu, sade jag, låt oss vänta och se. Prata inte med någon om saken!

Det gick några dagar. Så kom min assistent B. i enskild audiens och berättade ungefär ord för ord samma historia som A. Också han påstod sig ha sagt till Zaitsev, att han omöjligt kunde spionera på sin chef och att han fått ett mycket beskt svar.

Efter ytterligare ett par veckor kom den tredje — vi skall kalla honom C. — och anförtrodde mig uppskakad vad han varit med om. Fastän de tre övriga assistenterna inte anmälde sig, förstod jag att de alla sex värvats för att spionera på varandra och på mig.

Jag berättade för Kuusinen om detta system, som arbetade bakom ryggen på oss, men han slog bort det hela:

— Det är lika i hela Komintern.

Jag märkte ändå att han blev ganska nervös, då han hörde att också han stod på listan över dem som var underkastade GPU:s kontroll. Det finns tydligen saker som en människa inte kan vänja sig vid.

A., B. och C. avgav då och då sina rapporter och berättade sedan — kanske för att freda sina samveten — för mig vad de sagt. De kunde också lugnt rapportera vad de ville, ty på vår byrå förekom inga tendenser att sabotera sovjetiska intressen. Ingenting märkvärdigt skedde, och alla lugnade sig. Men jag märkte tydligt, att atmosfären på byrån förändrades. Jag hörde aldrig mer några oskyldiga skämt; var och en gav akt på sina ord, och våra politiska samtal var bara

fraser om den store Stalin och det mäktiga Sovjet.

Det gick några veckor, och en morgon steg kamrat B. in i mitt rum, ytterst nervös. Han berättade att han föregående kväll varit på sedvanligt besök hos GPU. När han avlagt sin rapport hade Zaitsev frågat:

— Var befann ni er torsdag kväll?

B. försökte minnas det och svarade:

— Vi tillbringade aftonen hos kamrat C. Vi var fem personer, alla från vår byrå.

— Nå, vad talade ni om?

— Bara vanligt kafferepsprat. I varje fall sade ingen något olämpligt.

— Men diskuterade ni inte en artikel i Pravda, som gällde Finland? Och sade inte kamrat A. någonting om den?

B. blev ytterst förvånad.

— Ja, kamrat A. sade visst att den var välskriven.

— Och sedan? Hade inte kamrat A. också andra åsikter?

— Han yttrade, om jag minns rätt, att artikelförfattaren synbarligen inte helt kände till förhållandena i Finland. Men han avsåg ingenting förklenande med sitt yttrande. Kamrat A. är en trogen anhängare av Stalinlinjen. Jag kom inte ens att tänka på att uttalandet innehöll något olämpligt och har därför inte rapporterat det.

— Ni måste bättre erinra er allt dylikt. Ni diskuterar ömtåliga ämnen, ni uttalar er kritiskt om vad som skrivits i det kommunistiska partiets huvudorgan, och då har det till på köpet gällt ert eget land. Jag har redan tidigare observerat, kamrat B., att ert minne ibland sviker. Ni tycks inte vara riktigt ärlig mot oss. Detta är visserligen en bagatell, men jag anser mig dock ha skäl att varna er.

Och nu betraktade mig B. med uttrycket hos en piskad hund.

— Hör du, vi var där fem stycken, alla från vår byrå. Det kan inte finnas några inbyggda mikrofoner i väggen. Alltså måste någon ha rapporterat.

Den stackars karlen tycktes ha ett litet helvete i sin själ. Jag kunde bara säga:

— Du borde ju ha förstått, att du inte var den enda förbindelsemannen till GPU.

B. tycktes inse att jag visste något. Han sade ingenting, avlägsnade sig bara dyster i sinnet.

Det dröjde inte länge förrän A. och C., lika förfärade, kom och berättade samma sak. Alla förstod, såväl dessa tre, som talat med mig, som de andra tre, vilka ingenting sagt, att de spionerat på varann. Glädjen slocknade helt på vår byrå, ty var och en kände GPU:s hand i ett hotfullt struptag kring sin hals. Jag hade dessutom anledning att tro, att GPU värvat också byråns kvinnliga biträden, ty även deras beteende blev mera reserverat och konstlat.

De anställda på min byrå var hederliga människor. De försökte göra sina rapporter så slätstrukna som möjligt för att inte skada någon. Denna slutsats kom jag till, då ingen ”mitt i allt” häktades. De som försvann drogs senare in i den stora utrensningens virvlar.

Ett dylikt övervakningssystem blir ännu mera skrämmande genom att en enda omoralisk individs uppträdande kan ha så ödesdiga följder för andra. Han behöver inte ens ljuga ihop

något, han rapporterar bara att den eller de skrattat vid ett olämpligt tillfälle. Det är alldeles nog för att förstöra en eller flera människors liv.

Redan långt innan detta system nådde Komintern och finska och andra utländska kretsar, hade det avprovats i rent ryska institutioner och befunnits gott. Jag var i tillfälle att på mycket nära håll följa med verksamheten även på andra byråer och vid en del kända industrier, och jag kunde konstatera att systemet gällde överallt. Vid en fabrik t.ex., som Kaljunen ledde och som sysselsatte ett tusental arbetare, tillämpades det t.o.m. tidigare än hos oss. Jag är säker på detta, emedan det bland arbetarna fanns några av mina forna fängelsekamrater, och var och en av dem sade ungefär detsamma:

— Jag vet att många av oss har besökt GPU, och det ser ut som om våra dagar vore räknade.

Särskilt väl kommer jag ihåg Aleksi Hirvelä, en övertygad kommunist, som nästan tjugo år lett den hemliga FKP-polisens verksamhet i Finland och som nu fick kvittera ut slutlikvid hos GPU.

På vanliga arbetsplatser sträckte sig systemet inte till alla människor, utan främst till dem som innehade en representativ ställning, såsom arbetsledare och framstående partimedlemmar. Om en fabrik hade t.ex. 1 400 arbetare var av dem kanske 150-200 skyldiga att avlägga rapport hos GPU. Kontorspersonalens tjänster togs i anspråk i ännu högre grad, emedan kontoristerna hade mera krävande poster. I Östkarelen och i Leningraddistriktet rådde samma förhållande. Ryssarna tycktes klara GPU:s hedersuppdrag mycket bättre än finnarna, vilka inte var vidare framstående som angivare. Det var svårare för dem att hitta på lögner, att med flit missförstå oskyldigt prat, och därför blev de själva offer för systemet och fick vandra all världens väg.

På tal om Kominterns skolor har jag nämnt den internationella krigsakademin i Leningrad. Den hade arbetat nästan tjugo år. Där studerade ester, letter, litauer och östkarelare, men mina landsmän hade alltid varit i majoritet. År 1935-1936 hade bara tolv finnar sökt inträde i skolan, och då fann GPU det påkallat att arrangera en av sina karakteristiska provokationer.

Alla tolv hade värvats för systemet, men då ingenting framgick av deras rapporter, vilka vecka efter vecka var lika blacka och slätstrukna, gav GPU en av finnarna order, att han skulle försöka fly till Finland och locka med sig två av sina kamrater. Det fanns nämligen skäl att tro, att dessa var sovjetfientliga element. ”Skaffa er kartor och allt vad ni behöver, och rym sedan tillsammans!” — Finnen värvade alltså de två andra, och så skulle de ge sig i väg på tre man hand. Då allt var förberett enligt order, häktade GPU alla tre och konstaterade att de innehade kartor och annat bevismaterial i överflöd. Kort därpå häktades hela årskursen. Finnarna ställdes inför krigsrätt, anklagade för kontrarevolutionär verksamhet, tre av dem dessutom för flyktförsök. Initiativtagaren till flykten var givetvis oskyldig. Men de två, som värvats av den tredje, berättade, att de fått order av GPU att spionera på sina kamrater. Då det framgick, att en av kamraterna planlade ett flyktförsök, beslöt de att vara med för att komma hela planen på spåren. De hade också inför närmaste rapportinstans anmält vad som var i görningen. Alltså hade de inte hemlighållit någonting, för att inte alls tala om att de aldrig haft för avsikt att fly.

De häktade dömdes alla till tre, fyra års tukthus och förvisning till Sibirien. Jag blev i tillfälle att ganska ingående följa med denna affär. Finnarna var medlemmar av FKP, och det hörde till mina åligganden att bevaka deras rätt, men också att ta reda på vilka mindervärdiga element man sänt hit från Finland. Av domstolsprotokollen framgick ingenting annat än att de var kontrarevolutionärer och alldeles opålitliga. Men de brev, som pojkarna i fängelset skrev till Kuusinen och mig, omtalade det verkliga förhållandet klart och tydligt. Att uppgifterna var

riktiga intygade också skolans politkommissarie Antti Pylsy, gift med Tyyne Tokoi. Han kände GPU:s system, hade följt med utvecklingen av det ända från början, och han visste att flyktförsöket var ren provokation. Också han hade fått i uppdrag att rapportera allt som föreföll misstänkligt. Nu gav han en sanningsenlig redogörelse för detta fall, men det hjälpte inte. Något senare blev även han häktad och försvann. Av den finska gruppen sändes de flesta till olika orter, några till Sibirien, andra till Turkestan eller till trakterna kring Volga. Samtliga såg hopplöst på sitt läge, det framgick av deras brev. De var alla unga män på 24-25 år, men ett halvt år i koncentrationslägren hade brutit ned dem helt och hållet. Jag hörde aldrig mer av dem, lika litet som av andra häktade landsmän.

Men det finns många exempel som visar, vilka spår detta system avsatte bland våra landsmän, och jag skall nämna ytterligare ett par.

Jag kom i olika sammanhang att i mitten av 1930-talet röra mig rätt flitigt i Östkarelen för att söka höja stämningen bland landets befolkning och utlade läget efter ungefär följande schema: ”Ni har det svårt nu, det råder brist på bröd och kläder och det mesta av livets nödtröft, men detta är bara uppväxtårens besvärligheter. Den ryska industriella jätten växer nämligen så hastigt, att kläderna ständigt blir för små, och då uppstår det alltid nakna ställen.”

Männen kommenderades till mötena. Jag höll brandtal för dem i ovannämnda stil, någon kamrat framträdde med ett annat tal, och så uppmanade jag folket att yttra sig fritt. Jag använde alla upptänkliga konster och retoriska hjälpmedel för att entusiasmera dessa människor, vilka alla var finnar som jag själv, många dessutom inskrivna i FKP och gamla fackföreningsmedlemmar. Men jag talade för döva öron. Denna hundrahövdade skara var så apatisk och likgiltig, att det kändes som om jag stött mot en mur av fientligt sinnade främlingar. Ingen skrattade åt en lustighet. Jag hade ändå blivit van, både i Finland och i Ryssland, att allt emellanåt inhösta en applåd för en lyckad gliring. Trots mina förtvivalade ansträngningar att få en diskussion i gång molteg hela församlingen. Och på detta sätt slutade mötet.

Ett av de dystraste tillfällen av ovan omtalad art var jag med om på Vilka skogsarbetsplats i Östkarelen. Hannes Juvonen, numera intendent för Leninmuseet i Tammerfors, var då arbetslägrets chef. Han hade kommenderat hela sitt manskap, ungefär 200 personer till mötet, där Rovio och jag talade och försökte få en diskussion till stånd. Men vi möttes bara av tvåhundra fientliga ögonpar och en isande tystnad.

Bland männen fanns en gammal bekant. Då sammankomsten var slut sade jag suckande till honom: ”Men detta är ju alldeles förskräckligt!” Han svarade:

— Du tycks inte ha något begrepp om vår situation, såsom du utlägger och förklarar förhållandena för oss, och dessutom kräver du att vi skall diskutera dem. Talar man rent ut betyder det förvisning, berömmar man förhållandena får man stryk bakom knuten. Det finns ingen annan råd än att hålla käft.

Likadant var läget i Syväri, där en kraftstation byggdes. Det framgick klart, huru långt GPU:s terror drivit dessa finnar, och ändå blev de krossade av GPU. De skickades till platser, där de inte var farliga för sovjetmakten, långt bort till Sibiriens öde stäpper. Det mest tragiska var, att några av dem, som hamnat i fånglägren, själva fick den uppfattningen att de på ett eller annat sätt var brottsliga, då de inte kunnat anpassa sig efter sovjetsystemet, inte heller uppfylla GPU:s krav. Till råga på allt tyngdes de av svåra självförebåelser. Detta är ett av de hemskaste dragen i människans undergångsöde. En rättrogen kommunist, som måste vandra denna väg till koncentrationslägren, tvivlade på sin egen ärlighet: han ansåg själv att han

begått ett brott, för vilket han nu blev straffad. Han stod liksom mellan två eldar: som ärlig människa kunde han inte förråda sina bästa vänner och barndomskamrater, men han kunde lika litet svika iden. Och då sovjetsystemet och GPU var de konkreta representanterna för denna ide ville han inte heller bedra dem. När det alltså gällde att välja, strävade man så långt det var möjligt att tillmötesgå GPU.

Systemet var hemskt. Om man i Finland, eller överhuvud i västeuropeiska länder, där folkmentaliteten är en helt annan än i Ryssland, försökte tillämpa de ryska metoderna, skulle ännu större konflikter uppstå och ännu större mänskliga tragedier se dagen. Ty här skulle man inte kunna anpassa sig efter eller underkasta sig något dylikt.

Dessa få exempel bör räcka för att illustrera GPU:s arbetsmetoder. Systemet var ungefär detsamma, när det gällde kontrollen av partiet. I arméns IV:de avdelning var arbetssättet emellertid i stort sett annorlunda, emedan personalen till huvudsaklig del utgjordes av avlönat folk. Men kontroll- och spionerisystemet sträckte sig också här överallt, ingen gick fri. Inte ens själve Stalin. T.o.m. för honom fanns det en mapp. Och vem vet, om inte en främmande hand slutligen fick vidröra detta tresträngade makt- och kraftinstrument, som Stalin under årtal spelat på så mästerligt.

För att belysa den inbördes konkurrensen mellan organisationerna skall jag berätta om ett intressant fall, som berörde oss nära.

År 1937, då min hustru och jag var i Zeleznovodsk i Kaukasien för att sköta vår hälsa, inträffade följande i Moskva:

Hella Wuolijoki var på besök i staden i början av juni. Officiellt reste hon i affärer, men i själva verket var det fråga om helt andra saker. Hon hade råkat Gylling, som då arbetade hos Varga på forskningsanstalten för världsekonomin, vidare Kuusinen, vilken hon pratat med på sitt eget hämningslösa sätt och gett frikostiga upplysningar om sig själv. Som minne hade han fått hennes roman "Niskavuoren naiset" (Kvinnorna på Niskavuori). När vi återvände från Moskva berättade Kuusinen om Hellas besök och vad hon pratat om.

Några veckor senare företogs i Östkarelen åter en stor utrensning, den s.k. julirensningen. Som en följd av denna blev också Gylling och Rovio fängslade i Moskva.

Då Gylling var medlem av FKP:s centralkommitté måste jag som partisekreterare ha reda på varför han häktats, ty partiledningen blev härigenom starkt komprometterad. Jag anhöll om ett samtal med GPU-chefen Jesjov. Audiensen beviljades, vilket underlättades av det faktum, att Jesjov även tillhörde Kominterns presidium och alltså var gammal bekant till mig.

Vid tillfället var också finlandsavdelningens chef Zaitsev och hans assistent Jevreinov närvarande.

Jag gick rakt på sak och försökte få dem att tala om, varför Gylling, Rovio och några andra kända finnar hade häktats.

Den lille, snedvuxne Jesjov såg mycket allvarsam ut.

— Detta är en ledsam sak, sade han. — Ledsam för partiet i Finland och särskilt ledsam för er, då vi sett oss tvungna att anhålla medlemmar av Centralkommittén. Undersökningen är ännu i sitt första skede, men det hela ser illa ut. Hella Wuolijoki har besökt Gylling, och vi har fullgoda skäl att misstänka — ja, vi inte bara misstänker, vi har bevis — att Hella Wuolijoki står i Secret Services tjänst. Dess utom har hon berättat för Gylling, att hon är anställd i IV:de avdelningen. Vi vet inte om detta är sant, men om Secret Service har vi exakta uppgifter.

— Ni kan ju ringa upp IV:de avdelningens chef och höra efter om det stämmer, föreslog jag.

— Det skulle aldrig falla oss in att göra en dylik förfrågan. Men om uppgiften är riktig, kan vi alltså bevisa att IV:de avdelningen begagnar sig av en person, som är agent för Secret Service.

Nu tog Jevreinov till orda och sade, att Hella besökt även Kuusinen.

— Vi vet inte vad de talat om, men det kunde ju ni ta reda på.

— Nej, jag vägrar absolut att fråga Kuusinen.

— Men det vore mycket viktigt att veta vad de diskuterat och vilka uppgifter Kuusinen gett Hella. Ni vet ju själv att han använder henne för särskilda uppdrag?

Jag skakade på huvudet. Jevreinov fortsatte:

— Kuusinenens ställning är mycket farlig. Då ni bor hos honom och dessutom arbetar i samma instans, är också er situation ömtålig.

— Självfallet har jag märkt att allting här är farligt, men jag har inte råkat Hella i Moskva, överhuvud inte sett henne på tjugu år. Jag för min del har dessutom svårt att ta henne på allvar.

— Men nog kunde ni väl ändå fråga Kuusinen?

Jag visste, att om jag gav denne djävul mitt lillfinger bara för ett enda ögonblick, han automatiskt skulle ta först hela handen och sedan hela mannen.

— Jag vill inte spionera på Kuusinen! Ni har inte ens rätt att föreslå sådana uppdrag för en medlem av Kominterns presidium.

Jevreinov försökte få mig på bättre tankar och ville bland annat ha reda på huru intima Kuusinenens relationer till Hella var. Därpå började han berätta långa historier om Kuusinenens privatliv. Jevreinov hade nämligen tjänstgjort i Komintern under Kuusinen och kände både hans svagheter och hans styrka.

Kuusinenens ställning var ytterst penibel, förklarade Jevreinov. De kunde häkta honom när som helst. Huvudanklagelsen mot honom lydde, att han gått i borgen för hederligheten hos hundratals kommunister, vilka fängslats under de senaste månaderna. För det andra hade han komprometterande utländska förbindelser och för det tredje besöktes han av kvinnor med tvivelaktigt rykte, ja inte ens hans släktingar var pålitliga, förklarade Jevreinov.

Summa summarum var, att Kuusinenens position sviktade. Av honom kunde man inte vänta sig något stöd, varför jag gjorde klokast i att hjälpa till med hans likvidering.

Högste chefen Jesjov satt under hela diskussionen på sin plats och bekräftade assistentens tal genom att ideligen böja på huvudet.

Det var inte i någon glad sinnesstämning jag återvände till Dom praviteljstva efter denna informationsfärd, som varat ett par, tre timmar. Jag berättade på rak arm för Kuusinen en del av det vi diskuterat i GPU. Hans kvinnohistorier brydde jag mig inte om att beröra, inte heller hans svaga ställning, åtminstone inte med de ord som GPU använt, men jag nämnde om anklagelserna mot Gylling och om Hellas andel i denna trassliga härva samt GPU:s förslag, att jag skulle ta reda på vad som passerat mellan honom och Hella.

Kuusinen blev påfallande nervös. Han steg upp och började gå av och an, rökte den ena cigaretten efter den andra, skällde ut Hella och bad slutligen, att jag redan samma kväll skulle besöka Jesjov och berätta vad Hella sagt. Visserligen fanns det inte mycket att relatera, bara

Hellas vanliga prat om sitt arbete och skryt med litterära framgångar. — Det enda sakliga — huru sakligt det nu var — utgjorde väl påståendet, att hon kommit till Moskva på inbjudan av IV:de avdelningen. Kuusinen hade försökt att negligera det hela, som om han inte hört vad hon sagt, men Hella hade upprepat det. Sovjets, Kominterns eller FKP:s hemliga ärenden hade Kuusinen inte berört med en stavelse.

— Gå nu och tala om detta!

— Jag gör det under inga omständigheter. Du känner Jesjov bättre än jag, gå själv! Men tror du, att Hella är i tjänst hos Secret Service?

— Det lönar sig inte att tro vare sig det ena eller det andra, men inte talade hon med mig om något sådant. Omöjligt är det ju inte, med tanke på Hellas natur. Hör du nu, jag har så svårt att tala i egen sak. Kan inte du gå?

— Din bekantskap med de där herrarna är av äldre datum än min. Jevreinov var också med.

När Kuusinen hörde detta, blev han ännu mera ovillig. Sannolikt hade han på sin tid låtit Jevreinov känna av förmannens makt och myndighet. Däremot anhöll han sent på natten om audiens hos Manuilski, som var förbindelseman mellan Stalin och Kominterns presidium. Också Dimitrov hade kallats till Manuilski, och härifrån hade de ringt direkt till Stalin och rapporterat att Jesjov hotade likvidera Kuusinen. På morgonsidan kom Kuusinen hem och steg direkt in i vårt sovrum. Vi märkte strax, att han var mycket lugnare. Cigarretten, som inte velat hållas mellan hans läppar, när han gav sig iväg för några timmar sedan, satt nu stadigt på sin plats. Han berättade från början till slut vad som passerat, och upprepade två gånger Stalins svar till Manuilski: ”Säg Otto Vilgelmovitj, att Jesjov inte kommer att göra honom någonting. Bed honom bara gå hem och lägga sig.”

Men fastän han sålunda fått den store Stalins försäkran, att inte ett hår skulle krökas på hans huvud, tillbragte han dock många sömnlösa nätter med att gå igenom sina papper och böcker, så att intet komprometterande skulle hittas, om det blev husundersökning.

Samma röda tråd som överallt annorstädes genomlöpte också livet i Dom praviteljstva: fruktan och åter fruktan. Ingen, inte ens Stalins handsekreterare O. W. Kuusinen, kunde någonsin vara säker på, att han på morgonen skulle stiga upp från det läger, där han lagt sig på kvällen — under natten skulle han kanske föras till en annan plats. Och det var en grotesk tanke, då man just hade tecknat under Atlantdeklarationen med dess löfte att ”alla folk skulle befrias från fruktan”, att detta terrorsystem fick breda ut sig också till länder, där man tidigare inte hyst rädsla, åtminstone inte under så fruktansvärda former.

För den som själv känt detta tryck, är det nästan omöjligt att fatta, att människor år ut och år in förmår uthärda det, utan att ställa till uppror. Men i samma ögonblick inser man, att det i dessa länder inte funnits någon möjlighet att gripa till vapen. Ett uppror förutsätter en viss rörelsefrihet. Det förblev en flyktig dröm för ett fåtal människor, en dröm som man inte ens vågade viska om. Stalins diktatur var verkligen total och obegränsad.

Stalin i närbild

”Ni är alltså Arvo Oskarovitj. Jag är Josef Vissarionovitj.” — Läskdrycker i ett kabinett på Stora Teatern i Moskva. — Stalin minns Tammerfors. — ”Passen har lämnats åt polischefen.” — Angenäm avspänning. — Sekelgammal helgonkult. — O. W. Kuusinen vädrade vindkasten. — ”Genrih Grigorjevitj och håren på Matvejevs huvud.” — Fysiologen Pavlov och ”Stalins åsna”. — ”Det var kanske skäl att kasta en blick också på andra av Vasilis och Svetlanas

skolböcker, och då blev jag förskräckt”, förklarade Stalin.

Jag kan inte exakt påminna mig, när jag första gången mötte Stalin öga mot öga. År 1921 stod han ännu så mycket i skuggan av större ryktbarheter, att även om jag i något sammanhang törnat ihop med honom, det helt har gått ur mitt minne. När jag sommaren 1927 besökte Moskva, hade han redan nått topparna i den sovjetryska hierarkin, fastän han först på hösten vann sin slutliga seger över Trotskij. Som generalsekreterare i det kommunistiska partiet var han emellertid en mäktig man. Under Rovios ledning besökte jag Stalins sekretariat och blev då föreställd för honom, men detta sammanträffande har inte kvarlämnat någon starkare minnesbild hos mig. Jag kunde inte ryska på den tiden, och Finland var inte i de ryska ledarnas ögon — allra minst i Stalins — lika intressant som sex år tidigare. Stalin inledde alltså ingen tentamen med mig såsom en gång Lenin.

I själva verket hade Stalin redan år 1933 gjort upp med sina medtävlare. Deras slutliga likvidering var bara en teknisk fråga. När jag gått ut Leninskolan och hunnit så långt i mina språkstudier, att jag passabelt behärskade ryska, ansåg Kuusinen mig mogen att arbeta i ”den inre ringen”. Där kom jag i kontakt med Stalin. Han var medlem av Kominterns presidium, men besökte sällan dess möten. Däremot var han ofta med vid specialkonferenser, och alltid vid revolutionens minnesfester samt vid de stora koryféernas begravningar, då medlemmarna av presidiet och politbyrån stod som hedersvakt.

Han var vid dessa sammanträffanden ”kamrat Stalin”, och jag var ”kamrat Tuominen”, tills han ansåg tiden mogen att lägga bort titlarna. I ryskt sällskapsliv har man ju den trevliga otjestvo-tituleringen, som aldrig används i Europa. Otjestvo är fadersnamnet och begagnas vid tilltal i stället för släktnamnet. Ni-formen bibehålles fortfarande, men man är dock på halva vägen till närmare bekantskap. Det är alltså fråga om ett mellanstadium, som underlättar samvaron med jämställda individer, samtidigt som det slår en brygga mellan människor av olika samhällsklasser. Under vissa förhållanden kan även mycket obetydliga personer använda sig av ”otjestvo” i samtal med sina överordnade. Jag ville säga, att det skapats för att i någon mån minska klassmotsättningarna, som städse varit stora i Ryssland — och fortfarande är det.

När revolutionsfesterna firades på Stora Teatern i Moskva, satt alltid medlemmarna av politbyrån och Komintern på en hederstribun på scenen, med ansiktena vända mot publiken. Under mellanakten serverades denna grupp på 20-25 man förfriskningar i ett angränsande kabinett. Där slappnade vi av och lade för en stund bort de högtidliga miner vi haft på hederstribunen. Under en dylik paus — om jag inte minns fel var det den 6 november 1935 — kom jag att för första gången ha ett längre samtal med Stalin.

Då jag råkade nämna, att jag var hemma i Tammerfors, blev Stalin entusiastisk. Han hade många skäl därtill. Det främsta var, att Tammerfors utgjort ett viktigt inslag i den legend, som spunnits kring Stalins liv. Det var här som Lenin och Stalin första gången möttes, vid en bolsjevikkonferens år 1905. Detta historiska tillfälle relateras även i de mest kortfattade skildringar av det sovjetryska partiets historia. I början konstaterades bara faktum, men redan detta torra konstaterande spred en viss glans över Stalin. Hans hovhistoriker Jaroslavski lät sedan på Stalins bemärkelsedagar denna legend år efter år svälla ut, tills Lenin slutligen kom att framstå som den, vilken vid detta möte spelat andra fiolen.

Men Tammerfors hade säkert också utan allt detta stannat i Stalins minne. Besöket innebar för honom den första utrikesresan, det första personliga mötet med den europeiska världen. Redan renligheten i Tammerfors hade gjort ett outplånligt intryck på Stalin. Han var också imponerad — och smått road — av den skicklighet, med vilken arbetarledare och aktiva motståndare till

tsarismen lyckades sammanträda till hemliga konferenser, utan att ohranan och gendarmerna fick nys om det. Polismyndigheter, hotellägare och vaktmästare var nämligen med i intrigen. Revolutionärer från Ryssland reste sällan med pass — i ingen händelse med egna pass, — men i Tammerfors hade man arrangerat det så, att de vid ankomsten till hotellet bara meddelade på finska: ”Passen har lämnats åt polischefen.” Denna lösen var tillräcklig, ingen frågade något mera. Så var det överenskommet med hotellen.

Stalin försökte ur sitt minne gräva fram denna fras, som han med stor möda hade lärt sig trettio år tidigare, men hans tunga kunde inte mera forma de främmande orden. Det var lustigt att höra när han skrattande försökte rådbråka finskan — detta är ju alltid lustigt — och ännu trevligare är det att se potentater skratta. Också Kuusinen gjorde en lov kring vårt bord för att bli delaktig av munterheten, vilket även förunnades honom.

Tammerforsminnena spred kanske något slags återsken också över mig, ty Stalin frågade:

— Vad heter er far i förnamn?

— Oskari.

— Ni är alltså Arvo Oskarovitj. Jag heter Josef Vissarionovitj. Efter denna förbrödning glömde han aldrig — inte ens vid det flyktigaste sammanträffande — att fråga hur det stod till i Tammerfors.

Dylika gemytliga pratstunder var typiska för Stalin. Jag kunde under mina moskvaår aldrig upphöra att förvåna mig över kontrasten mellan själve mannen och de jättebilder, som föreställde honom. Denne koppärrige kaukasier av medellängd, med stora mustascher, var så avlägsen som möjligt från alla vedertagna föreställningar om en diktator. Han saknade helt Hitlers och Mussolinis stora later, så helt att han aldrig hetsade upp sig när han höll tal, hur lidelsefullt talets innehåll än var. Alltså en flärdfri och folklig typ, en vanlig ryss i smorlädersstövlar? Besvarar vi frågan jakande, och ytterligare definierar begreppet flärdfri som enkel och anspråkslös, hur kan man då förklara propagandans bild av ”folkets fader”, ”själarnas ingenjör”, en man, i vars namn de heligaste eder svurits, utan vilken det ryska folkets liv inte vore något liv. En man, som visste allt och kunde allt, lika stor tänkare och teoretiker som praktiker på alla områden. Stalin lärde ju dansöserna att dansa — en stor balettdansös berättade på fullt allvar i en tidningsintervju, att hon hade Stalin att tacka för hela sin konst — lärde backhopparna att hoppa, skridskoåkarna att åka skridskor, filarna att fila, skriftställarna att skriva, etc. etc.

Allt detta kan förklaras med att propaganda är propaganda och att propagandans art står i relation till objektets bildningsgrad. Det skulle aldrig fallit Hitlers och Mussolinis propaganda-agenter in att breda på så tjockt som här. Man kan säga, att århundradens helgonkult gått i blodet på det ryska folket, ty den ”upplysning”, som bolsjevikerna bedrivit, har inte kunnat tränga mycket djupt. De rättrogna ryssarna förstod inte gudstjänstens språk, kyrkoslavonskan, och lika litet förstår sovjetryssen, som lärt sig läsa och skriva, den dialektiska materialismens grundsatser. Marx förblir vid en dylik undervisning ett slags okänd dundergud bakom molnen. Jag tror inte, att jag misstar mig mycket om jag säger, att den ryska inställningen härvid påminner om den muhamedanska: Marx var Allah och Stalin hans profet. Sådan var också Stalins egen inställning: i tal och skrifter ställde han sig själv i skymundan, talade bara om kommunismen, om rådssystemet och partiet, och underströk alltid, att han var en representant för idén och en verkställare av den, ingenting annat. Men samtidigt förlänade propagandan honom övernaturliga egenskaper.

Kanske det någon gång i framtiden publiceras minnen och dyker upp dokument, som låter oss ana vad Stalin själv tänkte i sitt innersta om denna förgudningskampanj. Det har visserligen påståtts, att han trodde sig förstå de mest olikartade ting bättre än experterna: naturvetenskap, filologi, konst. Men smålog han i mustaschen då han läste sina propagandachefers utgjutelser? Det vet vi inte. Möjligen skall framtidens psykopatologer, på basen av insamlat material förklara, att hans själsliv var snedvridet Stalin var galen, han led av storhetsvansinne, kanske även av förföljelsemani.

Då — för ca tjugu år sedan — hade det inte fallit någon in att beteckna honom som galen. Han hade skött sitt spel alltför skickligt. Jag har i det föregående redan behandlat detta spel, då jag analyserat hemligheten med Stalins välde. Nu skall jag bara försöka att med några drag komplettera närbilden av Stalin.

Såsom känt njöt Lenin av andliga dueller och tycktes vara i sitt esse när han ensam måste mäta sina krafter mot en stor övermakt. Allt detta skedde öppet, i partiorganisationer eller tidningar Stalin ville aldrig polemisera — knappast hade han ens mäktat något mot det gamla gardets intelligenser. Också han argumenterade både i stora tal och artiklar, men ingen fick ordet efter honom. Alldeles felaktig är dock den allmänna uppfattningen, att han var absolut suverän redan i det första skedet av frågornas behandling, en tyrann, som från sin upphöjdhet dikterade alla beslut, vilka partiorganisationerna och regeringen sedan måste realisera. Tvärtom var Stalin vid ärendenas beredning ganska demokratisk, rentav kollegial, och detta speciellt då det gällde stora och viktiga frågor.

Ärenden av denna art sändes först till politbyrå för behandling. De prövades så att säga elementärt, material insamlades, och en tjänsteman vid politbyrå eller en sakkunnig fick i uppdrag att göra ett utkast

På ett dylikt förberedande stadium vägrade Stalin ofta att säga sin mening för att den inte skulle verka hämmande. Först sedan frågan vägts och synats i sömmarna och fått Stalins godkännande, blev den en lag, som inte fick kritiseras.

Arbetsättet var i och för sig gott, men hade i praktiken föga värde, då avvikande åsikter inte fick komma till synes och alltså inte kunde tagas i övervägande. Var och en, som fått i uppdrag att bereda ett ärende, sökte utgrunda diktatorns vilja och anpassa sitt förslag därefter.

Jag var under många år som Kuusinens granne i tillfälle att på nära håll följa med Stalins arbetsmetoder. Kuusinen var hans expert i ideologiska och internationella frågor och fick ofta lov att utföra specialuppdrag. Jag minns att den stackars Kuusinen vid många tillfällen såg förstörd ut, när han återvände från Kreml efter samtalen med Stalin, och jag tackade min lycka för att inte jag behövde vara i Kuusinens kläder. Ofta hade han inte den blekaste aning om Stalins åsikter, huru bestämt han än i regel kände på sig varifrån vinden blåste. Det var bara att under svett och plågor gnida geniknölarna för att söka komma underfund med saken. När han slutligen trodde sig vara på rätt väg, kunde det hända, att både det första och det andra utkastet underkändes helt eller delvis. Men vid diskussionen om dessa utkast brukade Kuusinen komma på fötter — eller kanske gällde detta diktatorn själv, vem vet. I alla fall tror jag, att Kuusinen klarade uppdragen rätt väl.

Jag sade, att Stalin inte tenterade mig om frågor, som angick Finland på samma sätt som Lenin en gång i tiden. Man får dock inte tro, att han inte följde med till och med de minsta opinionsyttringar mycket noggrant, särskilt i betraktande av att han hade händerna fulla med arbete för det stora Ryssland.

Ett typiskt exempel var Toivo Antikainen-affären 1935. En äldre generation minns den säkert, men för den yngre kan jag berätta, att Antikainen var en rödgardistofficer, som råkade fast i Finland och anklagades för att ha mördat en finsk frivillig i Östkarelen 1922.

Från Sovjetunionen sändes då till rådstuvurätten i Helsingfors en delegation på tio man för att vittna för Antikainen. Detektiva Centralpolisen lyckades locka en av dessa män, kolhosjniken Matvejev, att ”hoppa av” och återta sitt fördelaktiga vittnesmål.

Jag var tillsammans med Kuusinen på ett möte i Kreml, när Stalin fick syn på oss och kom fram till oss med ett brett småleende:

— Jag har just fått ett telegram från Helsingfors, sade han. — Matvejev har löpt över tillbaka, flytt ur finska polisens häkte och sökt asyl på Sovjetlegationen. Men nu löper han ingenstans mera. Han skickas tillbaka hit.

— Då kommer pressen i Finland och i hela västerlandet att skriva, att Matvejev likviderats, svarade vi ganska förvånade över att Stalin ägnade intresse åt en så obetydlig sak.

Stalin tittade ett par sekunder begrundande på oss och sade sedan:

— Det gör de säkert.

Så vände han sig till en av sina assistenter, som stod i närheten:

— Kalla hit Jagoda, jag vill tala med honom.

En stund senare kom också den ännu ganska enväldiga GPU-chefen.

— Genrih Grigorjevitj, sade Stalin till honom. — Ni svarar personligen för att inte ett hårstrå rörs på överlöparen Matvejevs huvud när han kommer hit. Tvärtom skall ni ordna det så bra för honom, att han ännu i ett eller ett par års tid kan visas för utländska tidningsmän i propagandasyfte.

Stalin kunde, som sagt, vara en trivsam sällskapsbroder i en liten förtrolig krets av bekanta. Han berättade gärna saftiga historier, skrattade t.o.m. ibland åt sig själv, också om man vid närmare eftertanke märkte, att det inte alls var honom utan någon annan man skrattat åt.

Ett exempel:

Politbyrån fick i sitt huvud, att det kunde vara skäl att placera en pålitlig man i Vetenskapsakademien för att hålla ett öga på de lärda männens göranden och låtanden. Man ansåg sig ha funnit en lämplig kandidat i den tidigare nämnde Jaroslavski, vilken utmärkt sig som bezbozjnikernas, ateisternas, ledare i kampen mot kyrkans inflytande, och vilken alltid varit Stalin trogen. Alltså fick Akademien order att välja in honom.

Som Vetenskapsakademins preses fungerade den världsberömde fysiologen Pavlov, år 1904 nobelpristagare i medicin. Han var varmt rättrogen och gjorde alltid korstecknet framför de heliga bilderna. Den bolsjevikiska intelligensen förstod emellertid att värdesätta honom så mycket, att de inte drog på mun åt honom, utan åt en robust marinsoldat. Denne hade nämligen, då han sett Pavlov göra korstecknet för en ikon på kyrkväggen, klappat honom på axeln och medlidsamt yttrat: — ”Andligt mörker, gubbstackare, andligt mörker”.

För den ortodoxe Pavlov var bezbozjniken Jaroslavski vad det röda klädet är för tjuren, och när ordern kom, skrek han:

- I helvete, det gör jag aldrig i livet! Då den romerska kejsaren Caligula ville skandalisera senaten, utnämnde han sin häst till senator, men han hade ändå så mycket förstånd, att han

gjorde det själv, han fordrade inte att senatorerna skulle skämma ut sig. Men nu krävs det av oss, att vi skall välja Stalins åsna till medlem av Akademien. Den gemenheten vill inte jag vara med om. Stalin får göra det själv.

Och Pavlov kastade demonstrativt klubban på bordet.

Politbyråmedlemmen, som fått i uppdrag att arrangera, saken, blev givetvis mäkta förskräckt: hur skulle han förklara historien för Stalin och vilket skulle Pavlovs öde bli? Men det hjälpte inte att slingra sig undan. Han måste avge sin rapport.

Stalin tittade först förvånad på honom, men brast sedan ut i ett hejdlöst skratt — han skrattade så, att hela kroppen skakade. När han hämtat sig något sade han:

— Sköt nu om att Pavlov får allt vad han behöver för sitt laboratorium. Han är verkligen en stor vetenskapsman.

Stalin berättade gärna denna historia för sina närmaste män och givetvis förenade sig hela den inre ringen i hans skratt — alla, utom Jaroslavski! Men denne fick senare balsam på såren: han utnämndes till akademiledamot, då Pavlov inte mera var ordförande.

Den gamle fysiologen torde ha varit den siste, som manligt sade vad han tänkte om Stalins åtgärder. Om andra gjorde det, var det slut med dem. Snart var det bara Stalin själv, som vågade skämta om ”övermänniskan” Stalin, såvitt nu detta skämt var äkta ...

Under alla tider har framstående folkledare — vare sig de varit kejsare, kungar, diktatorer eller andra — förstått propagandavärdet av anekdoter, vilka kretsat kring dem själva, trevliga historier som sedan spritts vidare. Följande historia om Stalin är en bland de bästa. För det första är historien god i sig själv, för det andra visar den, hur en sak kan bringas på rätt bog då husbonden i egen hög person griper sig an det hela för att reparera odugliga medhjälparens blamager. För det tredje döljer den helt avsikten.

En gång under år 1934 anlände Stalin till politbyråns möte med en stor bunt böcker under armen. När alla till dagordningen hörande ärenden hade behandlats, vände han sig till undervisningskommisarien Bubnov och frågade:

— Har du något begrepp om hurudan undervisningen är i Sovjetunionens skolor?

Bubnov blev orolig, men försökte med övertygelse i rösten förklara, att den var på hög nivå. Stalin nöjde sig inte med svaret, utan sade:

— Jag har föga tid att följa med mina barns skolgång, men en dag kom min pojke Vasili, som går i folkskolans tredje klass, till mig och skröt: ”Vet du far, jag har nu lärt mig Marx' värde- och värdestegringsteori.” — ”Det är ju intressant”, sade jag, tänkte på saken och frågade: ”Nå vad vet du vidare om Marx?” Och då började pojken läsa utantill några sidor om värde- och värdestegringsteorin. Jag frågade varifrån han hade allt detta? Han hade läst det i sin lärobok — och det var en utanläxa.

— Jag blev nästan bestört, fortsatte Stalin, — och bad pojken komma med boken. Verkligen fanns detta stycke där och mycket i samma stil. Betänk nu saken, kamrater, och speciellt du, Bubnov! I folkskolans andra och tredje klass fordras det, att barnen skall kunna rabbla upp värdestegringsteorin, alldeles som papegojor, utan att förstå ett ord. Det har för övrigt t.o.m. i partiledningen funnits kamrater, som trots stor beläsenhet aldrig förstått Marx. En av dem, Bucharin, har betecknats som partiets bästa teoretiker.

Stalin älskade dylika sidosparkar.

— Jag började tänka på, att det kanske var skäl att kasta en blick också i andra av Vasilis och Svetlanas skolböcker. Och jag måste säga, att jag blev förfärad. Exempelvis läroböckerna i partiets och Rysslands historia är fullständigt underhålliga. Jag frågade Svetlana vad hon visste om Katarina den stora. Hon svarade, att Katarina var ”en produkt av samhället”. Förträffligt! De historiska läroböckerna måste skrivas om!

Denna berättelse cirkulerade i Ryssland i olika versioner. Det skötte propagandan om. Den gjorde lycka och visade, att om sakerna gått på sned, var felet inte Stalins (såsom under tsartiden felet aldrig låg hos tsaren, utan hos hans dåliga rådgivare). Den fick också många av diktatorns kritiker att ändra uppfattning om honom. Men det tredje mål, vartill man strävade, och som man även nådde, var följande:

Stalin hade nu fått hela makten i sin hand, men detta framgick ännu inte i skolböckerna eller vid undervisningen. Därför måste de böcker, som hittills använts, och särskilt de, som behandlade Ryssland och det kommunistiska partiets historia, brännas och nya böcker skrivas. Diktatorn använde sin lille Vasili och den lilla Svetlana bara som medel i sin strävan att nå sitt mål. Ett resultat av detta till synes oskyldiga samtal på politbyrån var beslutet, att en betydande del av skolböckerna skulle brännas. Det varade dock månader, innan nya böcker i Stalins anda och enligt hans diktamen såg dagen. Partiets historia måste skrivas om till och med tre gånger. Först tredje gången, då Stalin själv dikterat det hela, kunde den godkännas. En liknande metamorfos skedde med Rysslands historia. Lenin hade låtit sådana mäktiga tsarer som Ivan den grymme och Peter den store framstå som tyranner och folkförtryckare. Detta skulle ändras: de måste framställas som stora tsarer, vilka folket älskade och avgudade. Denna lilla episod gav anledning till ett fullkomligt snöskred inom ideologierna. Sakligt sett innebar det, att Leninperioden förklarats avslutad och att en ny tid hade framgått. Också tidigare har bokbålen varit signaleldar, som tillkännagett att en ny anda brutit in.

Vid min ankomst till Sovjetunionen var det förbjudet att fira jul. Men man utrotar inte gamla seder bara genom order och dekret. Allmogen på landet firade ännu, om också i hemlighet, både jul och påsk. När den kristna kyrkan en gång i tiden inte fick folket att överge sina hedniska fester gav den kristligt innehåll åt dessa. Och därmed var saken klar. Kanske sovjetregeringen resonerade ungefär på samma sätt, eller också märkte den, att människorna blivit trötta på det grå vardagslivet, den ständiga påtryckningen—på slagorden och stahanovkulten — eller kanske alla dessa orsaker samverkade till att en tidningsartikel publicerades, i vilken det pläderades varmt för julfirandet.

Någon tid senare gav partiet och regeringen ut ett dekret: Detta år — 1936 — firar också Sovjetunionens folk julen; den skall firas som en nyårsfest. Då samlas sovjetmänniskorna kring julgranarna för att glädja sig åt sin fria och lyckliga tillvaro.

Man började entusiastiskt förbereda julfirandet. Då enligt planekonomin allt sker planmässigt, transporterades även julgranar i kolossala mängder t.ex. till Moskva. ”Sjirokaja natura” (ungefär en frikostig natur) gjorde sig gällande även här. Moskva är visserligen en stor stad med flera miljoner invånare, men hit kom åtminstone två gånger så många julgranar som man hade behövt. Utrymmet i de trångbodda lägenheterna medgav inte att varje familj köpte en gran. Men t.ex. vi, som bodde rymligt, hade två. Vi tog skadan igen efter julgranslösa år.

Så var det alltså jul också i Moskva, och den firades, efter en intervall på tjugo år, ovanligt grundligt. Till och med Stalin i sin upphöjdhet deltog i folkets glädje. Han ordnade en ståtlig julfest i Kreml i en för dylika ändamål reserverad våning. Som gäster hade inbjudits en liten utvald skara, medlemmar av politbyråns och Korninterns presidium. På detta sätt kom också

jag att vara med om festen.

I festvåningen såg man julgranar litet här och var, det ståtligaste trädet stod i en stor sal, där ett väldigt julbord var uppdukat. I ändan av bordet placerade sig Stalin, och vi övriga i den ordning som maktnoteringarna bestämde. I spänning väntade vi på vad som nu skulle följa. Politbyrå och Kominterns presidium hade omsorgsfullt förberett långa och uttömmande tal till den store Stalin, som just stod i begrepp att kliva upp till maktens tinnar. Det ansågs naturligt, att även denna fest arrangerats till Stalins ära. Fyra eller fem av politbyråns medlemmar hade talen färdigskrivna i fickorna. Vi hade kommit överens med Kominterns presidium, att Dimitrov och Manuilski skulle frambära uttrycken för våra hjärtans djupaste känslor.

Strax då vi bänkat oss, knackade Stalin till vår förvåning i glaset, steg upp och började i högtidlig ton ungefär sålunda:

— Kamrater! — Jag vill höja min bägare för vår lille far, livets och solens son, folkets befriare, socialismens arkitekt, det allvetande snillet ... (han nämnde alla de epitet, som på den tiden användes om honom) . . . den store folkledaren Josef Vissarionovitj Stalin och hoppas, att detta är det första och sista tal, som i kväll ägnas hans geni.

Det var en salva, som bland åhörarna exploderade i många, kanske något osäkra små skratt och leenden. Och sedan hade vi alla det riktigt trevligt — fast jag vågar inte uttala mig avgörande om dem, vilkas sekreterare svettats ihop de fina talen. Stämningen steg, då inga störande avbrott inträffade, historier berättades, man åt och drack grundligt; frid rådde och alla hade en god vilja.

Senare har Stalins närmaste män berättat fruktansvärda historier om honom — huru han i allra högsta grad fordrade rökelse och myrra, eller för att visa sin maktfullkomlighet kunde göra vilka galenskaper som helst. Partiets generalsekreterare Chrustjov anförde i sitt stora tal vid partikongressen i februari 1956 som exempel, att Stalin en gång bad honom dansa solo. Det hjälpte inte annat än att dansa — givetvis till stor munterhet för de närvarande. Om detta exempel kan jag säga varken det ena eller det andra. Möjligen ansåg diktatorn, att hans trogne tjänare behövde en liten näpst, och gav den själv, i stället för att ge uppdraget åt GPU ... Hur som helst: jag kom att i Kreml vara med vid många glada fester, men jag lade aldrig märke till att Stalin, ens när han var påverkad av alkohol, skulle ha uppträtt som en skrodör. Han blev bara språksammare än vanligt, en aning mera högröstad. Också skrattet blev mera bullersamt. Men det inträffade ofta, att andra höga herrar berusade sig, exempelvis Sjdjanov. Han var mycket trevlig och glad i nyktert tillstånd, men redan efter några glas vodka stack grälsjukan och giftgadden fram, och efter ytterligare några glas föll han under bordet och måste bäras bort.

Även om dylika intermezzon ibland inträffade, bör man dock inte tro, att Stalin var hemfallen åt dryckesorgier i Peter den stores stil. Festerna var rätt sällsynta, ty alla de stora sovjetledarna med Stalin i spetsen var veritabla arbetsmyror.

Det är visserligen sant, att samtidigt som Stalin på ovannämnt sätt ironiserade över sig själv (vilket han i en sluten krets hade råd till) sände partiets propagandachef — Tetjski hette han visst — till varenda rådshierarkisk trappa noggranna föreskrifter huru man i varje offentligt tal, stort eller litet, skulle ge Stalin vad Stalin tillhörde. När Gylling häktades, anklagades han bland annat för att han i början eller slutet av sina tal hade försummat frambära de vederbörliga lovsångerna till Stalins ära. Även den jul, som det nu varit fråga om, måste vid alla fester, både större och mindre, den store Stalin prisas. Endast i den intimaste kretsen i Kremls

hemmiljö kunde ett undantag beviljas.

År 1937 gästade den kände skriftställaren Lion Feuchtwanger Sovjetryssland och besökte då även Stalin. Enligt hans egen redogörelse ägde ungefär följande samtal rum:

Efter det välkomstorden växlats, frågade Feuchtwanger, om inte Stalin irriterades av den oerhörda stalinkult, som var utbredd över hela Ryssland. Överallt fanns Stalins bild, och framför den tändes rökelse, men vad Feuchtwanger upplevat i Tretjakov-galleriet övergick ändå allt annat: nästan på varje vägg hängde vid sidan av de gamla mästarnas tavlor någon propagandabild av Stalin, en bild, vars konstnärliga värde det inte ens lönade sig att tala om.

Stalin blev direkt förbluffad och frågade, om det faktiskt var sant, detta med Tretjakov-galleriet.

— Javisst, ni kan ju sända dit en man och undersöka saken.

— Det var egendomligt, sade Stalin. — Det är ju sabotage.

Och han gjorde en anteckning på ett papper, sannolikt en order om att hans bild skulle avlägsnas från galleriet. Det har senare berättats, att Stalin tecknade vargar när han talade med folk. Därom vet jag intet, men det är ett faktum, att varje gång jag besökte Stalin, skrev eller ritade han något på ett papper.

Feuchtwanger berättar vidare, att Stalin medgav, att inte heller han fann det trevligt att se sin bild överallt och att han äcklades av denna bilddyrkan lika mycket som utlänningarna. Men saken hade sin förklaring: Det ryska folket hade under århundraden vant sig att tänka konkret. Sådana begrepp som sovjetväldet, det kommunistiska partiet och allt vad därtill hör, var en ren abstraktion för den vanlige bonden och arbetaren, ett teoretiskt problem, medan kamrat Stalin var en konkret, alltså en handgriplig företeelse. I forna tider hade det ryska folket både Gud och tsaren. Bägge var konkreta såtillvida, att även i det fattigaste pörte hängde i ett hörn en ikon föreställande Guds moder samt en bild av tsaren, och framför dessa bilder brann ett ljus, åtminstone under högtiderna, om man bara haft pengar att köpa ett. När Gud och tsaren avlägsnades ur sin vrå, måste folket få något annat i stället, och därför var man tvungen tolerera att Stalins bild hängdes upp. Och även framför denna bild tändes ljus, om bara pengarna räckte till. Folket visste att det existerade en man som Stalin; de hade hört hans röst i radio, kanske hade någon t.o.m. sett honom med egna ögon och kunnat vittna om hans existens. Bilddyrkan var en nödvändig faktor vid det socialistiska uppbyggnadsarbetet i Sovjetunionen, och för en så stor sak måste personliga obehag övervinnas.

Denna förklaring förefaller oss förnuftig och trovärdig och kommer oss att betvivla, att Stalin själv trodde på sin halvgudomlighet, såsom hans närmaste arbetskamrater och vänner senare velat göra gällande. Chrustjov säger i det tidigare nämnda talet, att Stalins självupptagenhet gick så långt, att han till alla framställningar, som gällde honom, tillade starka adjektiv — allvetande, ofelbar — fastän redan författarna anhopat dem i sådana mängder att det verkade kväljande. Nåja, det är sant, att Chrustjov och de nuvarande sovjetledarna kände Stalin bättre än jag. Och självfallet är jag inte den rätte att jäva deras påståenden.

Otto Ville Kuusinen, Stalins handsekreterare, berättade ofta om små drag i Stalins karaktär. Han kom allt emellanåt att gästa denne, givetvis framför allt i ämbetsärenden, men även i mindre sällskap, ja stundom på tumanhand. Jag minns dock inte att han någonsin omtalat sådana vansinnigheter, som numera ingår i krönikan om Stalin. Tvärtom var denne enligt Kuusinen en trevlig sällskapsbroder. Han kunde dra alla slags historier, även sådana som var vanvördiga mot Sovjetunionen, om blott inte lyssnarna var alltför många. Man undrar bara av

vem han fått sina uppgifter. Sannolikt hade han hört dessa historier av sin hustru Nadezjda Allilujeva, som dog under mystiska omständigheter år 1931. Vissa källor gör gällande att hon mördades av Stalin, andra att hon begick självmord. Naturligtvis hade Stalin kunnat höra dessa anekdoter även i sin egen georgiska bekantskapskrets — de gamla kamraterna Jenukidze och Ordzjonikidze krusade honom inte. Hur som helst serverade Stalin gärna dessa historier i mindre sällskap och skrattade själv hjärtligt åt dem.

Av Kuusinens berättelser har särskilt en stannat i mitt minne.

Han hade tillbringat sensommaren på sanatoriet i Sotsjin, där också jag första gången fick en inblick i överklassens liv. Stalin vistades på ett litet slott i grannskapet och sände Kuusinen en inbjudan.

— Det var nog en plats, där man kunde trivas, fortsatte Kuusinen, om man glömde de höga och väl bevakade stängsel, som omgav det hela. Först diskuterade vi de allvarliga frågor, för vilkas skull jag kommit, men sedan började vi äta, dricka och skämta. Kuusinen spottade inte heller i glaset, och trots sin småväxthet tålde han alkohol väl. Men denna gång hade Stalin druckit mera än han. De var i rätt god stämning, då Stalin fann på, att nu skulle de skjuta — ”jag har en skjutbana här”, sade Stalin. — Kuusinen berättade, att även om ruset gör en person förstocket djärv, såsom Esko i Sockenskomakarna, han dock var så pass klar, att han förfärad utbrast: — Men nej, att bege sig till skjutbanan nu, när man var något på snusen — man kunde ju avlossa ett vådaskott — och vad, om Stalin i berusat tillstånd sköt ned honom, då skulle det knappast skrivas den minsta notis om saken — men om han sköt Stalin? Han försökte få Stalin att ta sitt förnuft till fånga, men denne bara skrattade:

— Nu går vi till skjutbanan, och därmed basta.

Och det gjorde de. Stalin sköt utmärkt och Kuusinen förlorade varje serie. Jag kan för min del intyga, att åtminstone i nyktert tillstånd sköt Kuusinen bra. Vi övade oss nämligen flitigt på weekenderna i Kuntsevo.

— Förlorade du med flit? — frågade jag Kuusinen. — Hade du vågat besegra diktatorn, även om du kunnat?

— Nå, i det tillstånd jag då var tänkte jag inte så mycket på vem som skulle vinna. Jag hade bara en enda tanke i huvudet: att jag inte ens i misstag fick vända vapnet åt fel håll. Och det var nog inte bara jag som var rädd! Stalins livvakt var ännu oroligare och försökte se till, att vapnet hölls i rätt riktning. Men Stalin viftade bort livvakten: De missförstår sin uppgift — vad behöver vi vakter till, när det gäller en skjutävlan mellan två vänner.

Jag kunde foga många liknande drag till närbilden av Stalin, men det kan vara nog med dessa för att visa huru livet levdes i hans närmaste omgivning och för att något rätta till de uppgifter, som hans intimaste vänner kommit med under en senare tid. De övriga kapitlen i denna bok ådagalägger tydligt nog, att Stalin verkligen var en tyrann. Det kommando, som är känt under namn av stalinism, var tillräckligt våldsamt och grymt ändå: de mänskliga drag, som jag här tecknat, förändrar inte mycket i despotens bild. Men måtta i allt, t.o.m. i smädelse.

Stalins grundlag

”Världens mest demokratiska grundlag.” — Fria val, men bara ett parti. — Kandidaterna nomineras på högsta ort. — Den som inte röstar, förlorar sitt livsmedelskort, sin bostad och sin rätt till läkarvård. — Lenin gjorde slut på den Heliga Synoden och grundade Komintern. — Stalin upplöste Komintern och återupprättade den Heliga Synoden. — ”Vad slår de för

stämpel där?” — Papper är papper och praktik är praktik. — Arbete åt alla, men inte enligt eget val. — Skilsmässa, de förmögnas privilegium.

År 1936 godkändes Stalins s.k. grundlag. Den har utgjort ett av de effektivaste inslagen i utlandspropagandan, men märkligt nog användes den, särskilt i början, även flitigt i inhemsk propaganda. Ingen västerländsk hjärna fattar, huru man inför ett folk kan påstå saker och ting, som det med egna ögon ser och i sitt eget skinn känner, att inte håller streck. Men så skedde likväl. Senare talades det bara i valtider om Stalins grundlag, men inför utlandet använde sig sovjetradion och tidningspressen i propagandasyfte av denna lag som exempel på de utomordentliga vinningar, vilka uppnåts i kampen för social rättvisa. Det är världens mest demokratiska grundlag, och man är särskilt mån om att understryka, att den redan till innebörden och bokstaven fördelaktigt skiljer sig från alla andra demokratiska grundlagar. Detta är dock inte den viktigaste skillnaden. Den ligger i det faktum, att varje paragraf och bestämmelse i den sovjetryska grundlagen i praktiken följes till punkt och pricka, medan detta inte är fallet med de kapitalistiska ländernas lagar. De rättigheter, som de garanterar, tillämpas bara på de särskilt gynnade klasserna. Lagen är inte densamma för alla, och många av paragraferna i de kapitalistiska ländernas grundlagar finns blott på papperet.

Detta har varit ett av de främsta argumenten i den rådsryska propagandan och upprepats ideligen i de kommunistiska ländernas press.

Saken fordrar närmare granskning.

När man går igenom Stalins grundlag punkt för punkt, märker man, att den inte ens på papperet är någon märklig skapelse. Jämför man den t.ex. med Finlands eller något annat demokratiskt lands grundlag, är skillnaden påfallande liten, t.o.m. i avseende på de mest demokratiska paragraferna. I den sovjetryska grundlagen finns emellertid goda och nyttiga, till och med förebildliga bestämmelser, vilka tävlar med grundlagsbestämmelserna i vilket demokratiskt land som helst och vilka med små avvikelser återfinns t ex i Finlands grundlag

Min avsikt är inte att redogöra för denna lag, ty den har behandlats offentligt många gånger och föreligger även på finska. Jag vill bara göra några kommentarer om dess tillämpning under Stalins tid och måste därför räkna upp några av de viktigaste paragraferna:

Allmän, hemlig och lika rösträtt;

yttrandefrihet, tryck- och församlingsfrihet, samt frihet att bilda sociala föreningar;

religionsfrihet;

telefon-, telegraf- och postcensur förbjudes;

alla medborgare i Sovjet har rätt till vila, rätt till kostnadsfri vistelse på sanatorier, vilohem och andra rekreationsorter;

fri skolundervisning för alla barn, oberoende av föräldrarnas ras eller ställning;

arbete åt alla — arbetslöshet är ett okänt begrepp i Sovjetunionen;

social trygghet, i vidsträcktaste bemärkelse och på alla områden;

Sovjetryssland är en union mellan många nationaliteter. Den bygger helt på frivillighetens grund; varje nationalitet kan lösgöra sig från denna union närhelst den önskar, bara genom enkel röstmajoritet;

Dessa paragrafer ter sig ju helt förnuftiga på papperet och företräder en genomgående demokratisk princip. Men vi har anledning att något granska deras tillämpning i praktiken.

Paragrafen om *de fria valen* blir betydelselös redan därför, att endast ett parti är tillåtet. Alla andra är förbjudna. Ett vanligt demokratiskt valsystem grundar sig på partierna. En annan omständighet, som gör det sovjetryska valsystemet bristfälligt, är det faktum, att under hela den tid Stalins grundlag har gällt en mycket betydande del av folket saknade rösträtt: de 10—15 miljoner människor, vilka var instängda i koncentrationsläger.

Men även om vi skulle förbigå dessa två moment, som visserligen i sig själva gör systemet ganska otillfredsställande, finns det andra faktorer, vilka ytterligare försvagar detsamma.

I grundlagen heter det, att utom det kommunistiska partiet även alla organisationer, såsom fackföreningsavdelningar, ungdomssamfund, kulturföreningar o.s.v. har rätt att ställa upp kandidater för parlamentsval och lägre grader av krets- och byrådsval. Men huru förhöll det sig i praktiken?

Jag känner valsystemet mycket väl, då jag som funktionär fick följa med valförberedelserna på nära håll. I praktiken skedde nomineringen sålunda, att Centralkommittén i Moskva redan före valen utsåg största delen av kandidaterna till Högsta rådet, ett hundratal personer, vilkas kandidaturer på grund av personliga förtjänster eller av politiska skäl ansågs värda att tagas i beaktande. Dessa kandidater fördelades på olika kretsar redan i Moskva. Även i de avlägsnaste landsändarna placerades i första förslagsrummet någon av centralledningens män samt dessutom en framstående ingenjör eller flygare. Det inträffade ofta, att kandidaten var totalt okänd för sina väljare, men de valde honom i alla fall till valkretsens representant i Högsta rådet. Sålunda blev en man vid namn Papanin, en nordpolsflygare, som inte var karelare, aldrig ens besökt Karelen, den Karelska Folkrepublikens kandidat. Invånarna i Uhtua och Kiestinki eller i Aunus hade intet intresse av att rösta på honom. För dem var det likgiltigt om han flugit över Nordpolen eller ej, men de hade inte blivit tillfrågade om sin åsikt. Moskva hade sagt sitt ord, och Papanin kom att för långa tider, ända från år 1939, representera Uhtua, Kiestinki och Aunus i Nationaliteternas råd i Moskva. Huru mycket han sedan kände till människornas önskemål och behov i Kiestinki eller Uhtua är ett kapitel för sig.

Centralkommittén utsåg visserligen inte alla medlemmar till Högsta rådet eller till Nationaliteternas råd. En del nominerades av kretskommittéer, men lägre partiinstanser hade knappast något att säga till om vid representantvalen. I praktiken gav Moskva order åt lokalkommittén i den karelska partiorganisationen: Ni äger välja de och de representanterna, bl.a. Papanin, som måste hedras för sin nordpolsflygning. Den karelska kretsbyrån vidarebefordrade ordern till partibyråerna i Uhtua, Kiestinki och Aunus. Då sedan de tio eller hundra kommunistorganen på området föreslog denne Papanin vid fackförenings-, ungdoms- och kulturavdelningarnas möten, betydde det, att alla med en mun röstade på honom, trots att ingen visste något annat om mannen än att han flugit över Nordpolen och att det var honom man skulle välja. Sålunda blev Papanin vid varje partimöte genom omröstning nominerad till kandidat. På samma sätt valdes alla övriga kandidater i Östkarelen. En del var karelare, ledande män inom den karelska regeringen, andra papaninfigurer. Valförfarandet var alltså, att den Karelska Folkrepubliken på basen av sitt invånarantal fick välja en representant till Högsta rådet, men enligt bestämmelserna i den store Stalins demokrati kunde varje republik och varje autonomt område, oberoende av storleken, dessutom välja tio medlemmar till Nationaliteternas råd. Således valde Östkarelen ytterligare tio Papanin-kandidater. När dessa nominerats och vid varje möte valts genom omröstning, betydde det, att kretsen ifråga enhälligt utsett dem till kandidater inom Stalins valförbund. Några andra konkurrerande kandidater fanns det inte och fick inte heller finnas. Så snart någon var föreslagen blev han också vald.

Under tre månaders tid hade agitatorerna färdats miltals för att bedriva hård propaganda för

Papanin. Alla visste att han skulle bli vald, eftersom det inte fanns några konkurrerande kandidater. Skådespelet måste i alla fall spelas till slut; det medgavs ingen avvikelse från regeln. Människorna var alla tvungna att gå till valurnorna. Egentligen borde det ha varit likgiltigt, om valet förrättades hemligt och slutet bakom draperier, eller öppet i allas närvaro, då andra listor än Papaninlistan inte fanns. Den enda möjligheten att handla annorlunda var, att väljaren bakom draperiet rev sönder röstsedeln och inte skrev sitt, utan ett falskt namn, men detta var ett lönlöst och farligt företag.

Valresultatet var vanligtvis lysande, i Stalinkretsen i Moskva en gång t.o.m. så lysande, att väljarprocenten var 100. När man betänker, att Stalinkretsen omfattar 200,000 röstberättigade människor, verkar detta nästan som ett under. Ty inom en så stor folkmassa skulle det överallt annorstädes i världen inträffa — till och med på själva valdagen — att någon blev sjuk eller dog, födde barn eller fick andra förhinder. Även nazisterna var stora trollkarlar, men deras röstsiffror begränsades dock till 90-95%. Detta spel med siffror, som också kom fram i femårsplaner och budgeter under Stalins tid, roade hela den övriga världen och den del av det rådsryska folket som vågade reflektera. Men systemet var kanske inte så dumt som en västerländskt tänkande person föreställer sig. Skämtaren har alltid den trumfen på hand, att ingen vet när han menar allvar — utlandet måste därför vara på sin vakt. För en enkel kolhosman, vars förmåga att räkna är begränsad, utgör dessa siffror ett till hälften mystiskt tidsfördriv. Också han tycker att det är trevligt att leka med tal. Och så hände det sig, att några valkretsar fick över 100% röster. Den lokala valnämnden lade — såsom t.ex. Matti Huhta — fram dylika siffror med allvarlig uppsyn. Men i Moskva förstod man, att det var olämpligt att redovisa för resultat över 100%.

I verkligheten begav sig nog mera människor — av dem som befann sig på fri fot och således kunde rösta — än vad man skulle tro till valurnorna. Detta var möjligt på grund av ett särskilt system, som ingenting har att göra med fria val utan med direkt valterror. Varje individ i Sovjetunionen har pass och arbetsbok. Under de månader man slog på propaganda-trummorna fick alla fabriksarbetare, och även alla husmödrar, som inte var i förvärvsarbete, en kategorisk order att gå till val. Detta var en medborgerlig skyldighet. Det var bäst att inte försumma sina plikter, ty passet var samtidigt ett kontrollpapper, av vilket det framgick om en person fullgjort sin röstningsplikt eller ej. Detta noterades i passet. Om ett pass saknade denna anteckning, var det lönlöst att söka livsmedelskort eller bostad, läkarvård eller några andra av de förmåner Sovjet erbjuder. Huru kunde en medborgare, som inte deltagit i valet, kräva några rättigheter? Skulle samma system tillämpas i Finland, nådde man säkert ganska nära 100%. Men då vore valen inte mera fria.

Omsorgerna om medborgarens plikter och rättigheter inskränkte sig emellertid inte härtill. Stora fabriker inställde driften under de timmar fabriken arbetare marscherade till valurnorna, med hornorkestrar i spetsen. Detta var en demonstrationsmarsch. Varje arbetare önskade lägga sin röst i urnan för att visa, att han på detta sätt röstade för den store kamrat Stalin. Man gick sjungande och marscherande — om marschen faktiskt var så munter som den såg ut är en annan fråga. Men varför skulle den inte ha varit det? En överväldigande majoritet av fabrikenas arbetare och de människor, som jag studerade, hade inte en klar föreställning om vad saken gällde, men de kunde ändå glädja sig åt några lediga timmar mitt under vanlig arbetstid. Visserligen medförde promenaden ingen nytta, men inte heller någon skada. Den skulle nu en gång för alla göras och så fick man ju frisk luft. Folket betraktade inte valförrättningen såsom människorna i demokratiska länder, vilka faktiskt förstår vad som krävs av dem och vad man strävar till. Sovjetmänniskorna fattar det inte, vilket ju kan vara det

lyckligaste, ty det är lättare för dem att spela med i skådespelet, då de inte förstår huru främmande för all verklig demokrati valdeltagandet är. På detta muntra sätt valde man det parlament, Högsta rådet och Nationaliteternas råd, som i den utländska pressen benämndes Sovjetparlamentet.

Det sammanträdde i Moskva två, ibland tre gånger om året. Mötet varade ett par, tre dagar, och under denna tid gav någon av sovjetregeringens koryféer, vanligtvis Molotov, finansministern eller en ingenjör i den tunga industrin, en oerhört lång redogörelse för situationen. Församlingen applåderade, ofta utan att förstå det ringaste av det hela. Men varje gång kamrat Stalins namn nämndes följde livliga applåder. Dessa lustigheter upprepades alltså under ett par tre dagar; alla klämmor godkändes enhälligt med stor entusiasm. Enligt vad jag förstått, röstades det aldrig, varken i Högsta rådet eller i Sovjetparlamentet, om två motsatta förslag. Man kunde ju tro, att det åtminstone för formens skull hade funnits även ett annat förslag, då västerländska parlament imiterades, men Stalin ansåg det onödigt. Alla anföranden var monotona, envar måste prisa initiativtagarens initiativ och särskilt kamrat Stalins stora visdom. Var Mussolinis Stora råd och Hitlers parlament parodier på demokratisk parlamentarism, fanns det dock flera demokratiska drag i dem än i Stalins rådsryska parlament.

På detta sätt gick det till i de högsta instanserna, och ungefär lika var det i de lägre. Också i denna hierarki fanns det många trappsteg med underråd, höga råd för olika republiker, kretsråd och byråd, där alla val försiggick enligt samma mönster. Stadens högsta organ utser kretsens och städernas råd, och för folket självt återstår ingenting annat än att lägga en valsedel i urnan med ett på förhand bestämt namn.

Sådan är den sovjetryska grundlagens viktigaste paragraf om allmän, hemlig och lika rösträtt. Det är egendomligt, då man i den utländska pressen, både den borgerliga och den socialdemokratiska, allt emellanåt finner artiklar, där det försäkras, att det i Ryssland förekommer allmänna, fria och hemliga val.

Yttrandefrihet, tryck- och församlingsfrihet samt rätt att bilda sociala föreningar. De som skrev grundlagen måste ha varit stora humorister.

Såsom vi redan sett tilläts ju inte andra partier än det kommunistiska. Detta hindrar dock inte lagstiftarna att i följande paragraf proklamera församlingsfrihet och rätt att bilda sociala sammanslutningar, yttrandefrihet och tryckfrihet. Men detta är ännu ingenting. Också de kapitalistiska ländernas grundlagar medger yttrandefrihet och tryckfrihet, men varje medborgare i Sovjetunionen har dessutom rätt att trycka egna tidningar och böcker, och för detta ändamål ställer staten gratis papper och tryckerier till hans förfogande. ”Dessa medborgerliga rättigheter tryggas genom att staten till det arbetande folkets disposition ställer boktryckerier, papperslager, offentliga byggnader, samfärdsmedel etc.”, heter det i grundlagens 125:te paragraf. Denna paragraf har ofta åberopats då grundlagen prisats.

I vilket annat land erbjuder staten partier eller enskilda medborgare papper och boktryckerier? Men hela världen vet, att i Sovjetunionen inga andra tidningar får publiceras än de kommunistiska och att även dessa är underkastade sträng censur och måste nöja sig med verksamhet på smal bas. Alltså gäller talet om yttrandefrihet och tryckfrihet, om gratispapper och boktryckerier bara det kommunistiska partiet. I tidningarna förekommer nog politiska skrivelser, där folkkommissarierna kritiseras, men de härstammar alltid från högre instans och betyder för respektive kommissarie eller tjänsteman slutet på hans liv. Sällan är en sovjetmedborgare så enkelt funtad, att han eller hon skulle försöka få in i ”Pravda” eller ”Izvestija” kritiska uttalanden om organisationer eller ledare. Kritiken kommer som en kall dusch, alltid efter en vink av

någon partiledare, också om vanliga medborgare mobiliserats att teckna sina namn under artikeln. Censur och likriktning sträcker sig i minsta detalj även till skönlitteraturen, ja ända till konst och musik. Märkligt nog kan t.o.m. musiken vara kapitalistisk och olämplig i Sovjetunionen.

Religionsfrihet. Lika egendomlig som de föregående paragraferna är grundlagens bestämmelser om religionsfrihet. Under de första tiderna av bolsjevikväldet strävade man att helt göra slut på religionen i Sovjetunionen. Kyrkorna förvandlades till biografteatrar och restauranger, eller också revs de ned och byggnadsmaterialet användes för andra byggen. I städerna hade kyrkorna bibehållits till ungefär 100/0, kanske 150/0; på landsbygden var de väsentligt flera. När Sovjetunionen sedan under krigsåren 1941-42 hade svårigheter och Stalin måste mobilisera alla upptänkliga reserver — kommunistpartiets och den röda arméns reserver räckte bara till för att under de första månaderna slå de tyska anfällen tillbaka —, förkunnade tidningarna med stora rubriker, att den i grundlagen utlovade religionsfriheten skulle infrias till punkt och pricka Stalin gick till och med så långt, att han återupprättade den Heliga synoden, som Peter den store grundat och Lenin gjort slut på år 1918. Alltså gjorde Lenin slut på den Heliga synoden och grundade Komintern, Stalin upplöste Komintern och grundade den Heliga synoden. Kyrkan fick alla upptänkliga, även utåt synliga fördelar, och det kungjordes särskilt i utlandet, att Stalin förlänat den ortodoxa kyrkan fullständig verksamhetsfrihet.

Den Heliga synoden och den ortodoxa kyrkan togs helt i bolsjevikpropagandans tjänst. Om någon försökte att trosvisst ge sig hän åt kyrkan, slutade hans tjänstgöring mycket snabbt. Det framgick tydligt av varje tal och skrivelse, som kom från patriarken i Moskva, att han inte hade någon annan ställning än andra sovjetryska politruker. Han måste som en vanlig kolhospolitruk prisa Stalin i sina tal. Sovjetunionen började sända representanter till religiösa kongresser i utlandet. Vid en baptistkongress höll den ryske representanten ett föredrag, som räckte mer än en timme — alldeles på samma sätt som representanterna för kommunistiska fackförenings- eller idrottsorganisationer brukade tala på internationella kongresser. Han berättade vilka hjältomodiga ansträngningar Sovjetunionen gjorde för att avvärja det tyska angreppet, huru betydelsefull Stalintruppernas seger var under diktatorns personliga ledning, och hur folket i Ryssland förberedde sig på att slå ned den västerländska imperialismen och befria hela världen. Men kyrkans angelägenheter eller baptisternas liv i Sovjet berördes inte med ett ord. När den ryske representanten tillfrågades, varför han på denna internationella kongress inte alls talat om baptisterna, svarade han bara, att han hållit det tal, som han fått i uppdrag att hålla. Ett belysande exempel på religionsfriheten i Sovjetunionen!

Telefon-, telegraf- och postcensur är strängt förbjudna i Sovjetunionen. Ett fall, som illustrerar denna paragraf, inträffade år 1937, då grundlagen varit i kraft ungefär ett år. Kuusinen tillbringade en sommarferie på Krim och sände mig därifrån många brev, där han bad mig ombesörja vissa brådskande affärer. Postgången mellan Krim och Moskva tar bara ett par dagar, men breven var minst två veckor försenade och försedda med censurens stämpel. Dessutom hade ett par av breven ännu inte kommit fram då Kuusinen återvände. Han frågade om jag ombesörjt vad han bett mig om.

— Jag har inte fått några sådana brev, svarade jag.

— Var inte orolig, nog kommer de fram. I Ryssland tappas ingenting bort.

Jag kunde inte låta bli att fortsätta:

— Det är egendomligt, att brevkontrollen slopats för länge sedan, men trots detta ligger breven kvar i censuren, våra brev givetvis längre tid än andras, då vi skriver på finska. Och

ändå är avsändaren en så stor pamp som du och mottagaren en så känd figur som jag själv. Till råga på allt slår censuren sin stämpel på breven, vilket är tråkigt då vi högt och tydligt proklamerat, att den nya grundlagen skiljer sig från det vita Finlands grundlag just därigenom, att varje paragraf strikt följes och inte är bara tomma ord på papperet som i de borgerliga länderna.

Kuusinen tog upp ett brev, tittade på kuvertet och fräste till:

— Varför skall de faktiskt slå stämplor på breven!

Fastän han redan bott nitton år i Sovjetunionen och försökt anpassa sig efter den ryska mentaliteten, hade han dock så mycken västerländsk kultur i behåll från skol- och studieåren i Jyväskylä lyceum och Helsingfors Universitet, att dessa stämplor i hög grad stötte honom. Han var mindre förargad över brotten mot grundlagen än över dumheten och fräckheten.

Själv tänkte jag, att det nog fanns kvar av den borgerliga surdegen hos denne finske man, då han ännu efter en så lång tid blev förgrymmad över det sätt, på vilket den ryska grundlagen förverkligades och tolkades.

Några dagar senare tog jag breven med mig och begav mig till den inflytelserike sekreteraren Manuilski i Komintern. Jag frågade:

— Känner ni till, att brevcensur ännu existerar.

— Nå, än sen då?

— Men grundlagen förbjuder censur. Och vi har i många tiotal artiklar och flygblad försäkrat, att Sovjetrysslands grundlag följes till punkt och pricka, att den inte saboteras som i de kapitalistiska länderna. Särskilt har vi understrukit detta moment i den finska propagandan och kan nu beskyllas för lögn.

Jag framvisade breven, men Manuilski ägnade dem inte en blick, brast bara i skratt, slog ut med händerna och sade:

— Nog vet jag att ni finnar är enkelt funtade, men inte hade jag ändå trott er vara så dumma. Kan du verkligen ta denna sak på allvar?

Han skrattade hjärtligt och tillade följande tänkvärda ord:

— *Vot bumaga bumaga i praktika praktika.*

Just det: papper är papper och praktik är praktik. Han hade inte fördomar som Kuusinen. På detta sätt behandlades således överenskommelser, lagar och underskrifter. För mig var det upprörande, men Manuilski hade bara roligt åt det hela. Hans uttalande kastar ljus över många andra ting. När ryssarna efter krigsslutet fordrade att nickelgruvorna i Kolosjoki (i Petsamo, vid Pasvik älv) skulle överlåtas till dem, och finnarna upplyste dem om att gruvorna tillhörde ett kanadensiskt bolag och att lagen förbjöd överlåtelse av annans egendom, fann de på en enkel utväg: Ändra lagen!

Fri skolundervisning åt alla barn oberoende av föräldrarnas samhällsställning och ras.

Denna paragraf försökte man verkligen tillämpa under Sovjetunionens första tider, men numera är det bara rådsaristokratins och de högsta officerarnas barn förunnat att studera vid universiteten. Vanligt folk kan inte sända sina barn till högskolorna. Det finns inga förutsättningar för att en arbetare med den låga lön han har skulle kunna ge sina barn akademisk utbildning, särskilt efter det skolavgifterna blivit så höga som i Ryssland. Här nådde Stalin

samma nivå som de mest reaktionära kapitalistländer.

Arbete åt alla. Detta är den enda paragraf i Sovjetryslands grundlag, som i praktiken förverkligades under Stalins tid. När hela folket hölls i tvångsarbete, förekom faktiskt ingen arbetslöshet. Det var inte möjligt att byta arbetsplats, och en ung person kunde inte välja sitt yrke själv. Han dirigerades till det område, där arbetskraft bäst behövdes, och inte till det gebit han hade lust för. Den som en gång fått ett yrke, måste också stanna där. Det var hopplöst att söka sig något annat. I enstaka fall gjordes kanske ett undantag, och då slog man strax på stora trumman, men i verkligheten gällde det att stanna på platsen. Om det framgick, att det någonstans nödvändigt behövdes 10,000—100,000 arbetare, var det bara att bege sig i väg så snart man blev kommenderad. Ett år utförde man kanske skogsarbeten, ett annat år gruv-, ett tredje järnvägsarbeten, och på detta sätt blev man införd i olika yrken, men alltid på order från högre ort. Denna paragraf användes ofta i propagandan, och den blev en av de mest groteskt ironiska, särskilt för det arbetande folkets del, ty Stalin gjorde paragrafen till en tvångsarbetsparagraf.

Social trygghet är ett långt kapitel i grundlagen. Under denna rubrik talas det om åldersförsäkring, sjukförsäkring, moderskapsunderstöd, olycksfallsförsäkring, etc. Dessa paragrafer försökte man tillämpa redan före det Stalins grundlag fanns, och resultaten var vackra t.ex. då det gällde moderskapsunderstöd. Arbetande mödrar erhöll två månaders ledighet med full lön före och samma fördelar tre månader efter nedkomsten. Detta var i och för sig storartat. Men egendomligt nog är man konservativ i Sovjetunionen. Mödrarna skrev till Stalin, att de inte var i behov av så mycken fritid. Snart blev deras ställning även vad fritiden beträffar sämre än t.ex. i Finland. Andra fördelar kan man inte ens tala om!

På samma sätt hade den dagliga arbetstiden i Sovjetunionen högtidligt förkortats till sju timmar med fem arbetsdagar i veckan. Men efter kriget satte folket i gång stora demonstrationer med böner och appeller till kamrat Stalin, att man för att påskynda det socialistiska återuppbyggnadsarbetet skulle förlänga arbetsveckan till sex dagar och arbetsdagen till åtta timmar. Stalin kunde inte vägra att lyssna till folkets röst, och således blev arbetsdagarna lika långa, ja till och med längre än i de kapitalistiska länderna.

Under sovjetväldets första tid igångsattes särskilt bland kvinnorna kraftig propaganda för en specialrättighet, nämligen frihet att göra abort. Denna rätt varade verkligen ända till år 1936, då de rådsryska kvinnorna fick i sitt huvud att börja en kraftig folkkampanj mot aborten. De sände till kamrat Stalin tiotusentals brev, som gick ut på, att det borde bli slut på abortfriheten. Stalin måste mycket motvilligt gå med på detta krav och stifta en lag, där abort var förbjuden. Varje läkare eller annan person, som bröt mot lagen, fick ett betydligt strängare straff än i något annat land.

Sovjetmedborgaren åtnjöt också en annan frihet, nämligen den att kunna skilja sig lättare än i andra länder. Man behövde bara sända sin äkta hälft ett postkort och meddela, att nu fick han eller hon draga sina färde. Ännu i den dag som i dag är föreligger ingen svårighet att få skilsmässa — om man har pengar. Lagen bestämmer nämligen en gradvis stigande skatt på skilsmässor. En tjänsteman eller arbetare med vanlig lön kan inte betala t.ex. skatt för sin tredje skilsmässa. Även detta har blivit överklassens privilegium.

Alla nationaliteter har rätt att utträda ur Sovjetunionen. Inte heller denna paragraf fordrar långa kommentarer. Det är allmänt bekant, att Stalin i blod släckte självständighetsdrömmarna i sitt eget hemland, Georgien, och att Lenin blev förbittrad över hans ”storryska” åtgärder. Om någon i den finsk-karelska republiken skulle fått i sitt huvud att hänvisa till grundlagen och

föreslå att republiken skildes från Sovjetunionen, hade förslagsställaren inte hunnit ta ett steg förrän GPU (eller vilket organ det nu i detta fall hade varit) skulle skjutit ett hål i hans panna. Men det är onödigt att påstå något om Stalins nationalitetspolitik, när jag kan låta en mäktigare stämma göra sig hörd. Chrustjov säger så här:

”Kamrater, låt oss granska vissa fakta. Sovjetryssland har med skäl ansetts vara en av många nationaliteter bestående mönsterstat, som i praktiken garanterat likaberättigande och förståelse för alla nationaliteter i det stora fosterlandet.

Desto hemskare är de gärningar, vilka Stalin gjorde sig skyldig till och vilka betecknar uppenbara brott mot den sovjetryska nationalitetspolitikens leninistiska principer. Vi hänvisar till förflyttningar av hela folk, kommunister och komsomoler inberäknade, från deras hemtrakter. Dessa tvångsförflyttningar betingades inte av några militära skäl.”

Summa summarum är således, att Stalins grundlag existerade bara på papperet under den stalinska maktperioden. Som människa, och särskilt som frisinnad person, vill jag föreställa mig, att skillnaden mellan folken blott är skenbar. Alla tillhör vi samma kämpande, förgängliga släkte, som åtminstone i frågor vilka rör hela mänskligheten tänker och känner ungefär lika. Uppfattningen om lagarna som reglerande och förpliktande vägledare förefaller oss självklar. Men synbarligen ligger just häri de djupa differenserna mellan öst och väst — eller för att ersätta det bibliska uttrycket med ett modernt: mellan dem finns en järnridå. På östsidan om järnridån är tanken, att lagen förpliktar, alldeles främmande; det enda som förpliktar är befallningen, ordern, ukasen, prikasen. De västerländska tidningarna skriver stundom, att den eller den åtgärden är stridande mot grundlagen i Sovjet. Om man visade en sådan artikel för en enkel musjik eller industriarbetare skulle han skratta lika hjärtligt som Manuilski skrattade åt mig: bumaga är bumaga.

Det mest häpnadsväckande ligger egentligen i det faktum, att kort efter det Stalins grundlag trätt i kraft, nationalitetsfriheten började begränsas på det mest vansinniga sätt. Det var som om grundlagen velat vara en uppmaning, att ingen djävulsskap skulle underlåtas, och att förbudet mot häktning och husundersökning införts bara som påminnelse om att fångsla den ena miljonen efter den andra. — Och detta endast på order av någon GPU-tjänsteman eller ett GPU-kollegium!

Man inser att en vanlig sovjetmedborgares liv ingenting betydde när man hör Chrustjov vittna om det öde som år 1934 drabbade den 17:de partikongressens och Centralkommitténs ledande medlemmar. Av dem häktades och sköts, såsom jag tidigare nämnt, över hälften.

Ett klasslöst samhälle

Lenins dröm. — Teori och festtal, praxis och vardagsliv år 1936. — Ett tiotal samhällsklasser. — Rangen bestämmas på basen av samhällelig maktställning. — Bland arbetarna finner man 6-7 klasser. — Metallsvavare och filare står högst på rangskalan. — I fabrikenas matsalar tre avdelningar, i varje avdelning olika mat. — En amerikafinnes rättframma ord: — Vi för i Pullmanvagn med skogshuggarens ryggsäck på nacken. — Sju klasser på tågen. — ”Är nu detta vad vi föreställt oss?” — Ett frågeformulär med 10 000 frågor.

Har man kommit att följa med utvecklingen i Sovjetunionen på så nära håll som jag uppstår allt emellanåt tanken: Om Lenin hade levat ...

Lenin blev inte ens 54 år gammal. Mänskligt sett borde han ännu haft ca femton år kvar att leva. Vid hans bortgång höll Sovjetryssland på att stabiliseras. Fred rådde vid gränserna och NEP — delvis återuppstånden kapitalism — hade fått hjulen att rulla och varorna ut i

marknaden. NEP betydde visserligen ett svidande bakslag för teoretikern Lenin, men i den bolsjevikiska ideologin fanns det många kärnpunkter utanför den rent ekonomiska organisationen. Kanske vi kan prisa Lenin lycklig, som besparades att se även andra av sina ideal ramla.

En sak får vi anse säker:

Då Lenin till sin mentalitet var västerländskt inriktad, skulle han åtminstone ha gjort ett försök att bromsa den samhällsliga metamorfos, som ägde rum under hans österländskt orienterade efterföljare.

Bolsjevikernas främsta programpunkt var skapandet av ett klasslöst samhälle. Redan långt innan de kom till makten, hade de proklamerat sin avsikt att grunda en stat, där det inte fanns exploaterare eller exploaterade, alltså en alldeles ny samhällstyp, där ingen levde av den andras arbete, utan där var och en själv måste förtjäna sitt bröd. Alla skulle oberoende av sin ställning ha samma livsmöjligheter, alltså lika goda bostäder, lika stora förutsättningar att erhålla högre undervisning, samma rättigheter att använda sociala institutioner, såsom vård- och vilohem samt rekreationsanstalter. Om det till en början fanns vissa differenser mellan människorna, skulle skillnaden i så fall vara den, att det arbetande folket, alltså de egentliga kroppsarbetarna, hörde till överklassen. De tidigare privilegierade klasserna skulle i varje fall under övergångstiden stå i en lägre kategori. Slutmålet var en det arbetande folkets stat, med arbetarna som ledande klass, ända till dess alla klasser försvunnit.

Denna idé har kommit till uttryck i Stalins grundlag. Dess upphovsman presenterade den vid Rådets VIII:de representantkongress i november 1936 i följande ordalag (enligt "Sovjetunionens kommunistiska partihistoria"):

År 1936 hade Sovjetrysslands näringsliv helt förändrats ... Den ena människans exploatering av den andra hade för alltid upphört. Produktionsapparaten socialisering hade stabiliserat grunden för en ny, socialistisk organisation på alla nationalekonomins områden samt gjort den orubbligt fast och säker. I det nya socialistiska samhället hade faktorer som kris, nöd, arbetslöshet och fattigdom för alltid försvunnit. Förutsättningar hade skapats för alla sovjetmedborgare till välstånd och kulturellt liv.

Samtidigt hade även klassindelningen förändrats helt i det sovjetryska samhället. Av de tidigare exploaterande klasserna återstod blott några betydelselösa rester. Ett totalt förintande av dessa rester stod nu på dagordningen.

Arbetarklassen var inte mera en exploaterad klass, utan andel i produktionen, som under den kapitalistiska tiden ... Den hade befriats från exploatering och blivit en fri arbetarklass, som gjort slut på det kapitalistiska systemet och socialiserat produktionsapparaten. D.v.s. det hade uppstått en arbetarklass, som tidigare inte förekommit i mänsklighetens historia.

Också i de ryska böndernas situation hade stora förändringar ägt rum. I Sovjetunionen hade bildats ett alldeles nytt bondestånd; det fanns inte mera godsägare och kulaker, köpmän eller ockrare, som kunde suga ut bönderna. Den övervägande delen av lantbefolkningen hade anslutit sig till kollektivhushållningen, vars mål inte var att gemensamt äga produktionsmedlen, utan en kollektiv besittning på basen av gemensamt arbete. Detta var typen för en ny jordbrukarklass, fri från all tidigare exploatering.

En dylik jordbrukarklass hade man inte tidigare sett maken till i mänsklighetens historia.

Även intelligensen i Sovjetunionen hade förändrats ... Det var den nya typen för en från exploatering befriad intelligens, som stod i folkets tjänst. Denna typ hade hittills varit okänd i mänsklighetens historia.

På detta sätt utplånades klass-skrankorna mellan de arbetande skikten i Sovjetunionen och försvann den gamla klassisoleringen.

Dessa djupgående omvälvningar i Sovjetunionens liv, dessa avgörande framgångar för socialismen i Ryssland hade kommit till uttryck i Sovjets nya Grundlag.

Enligt denna grundlag bestod sovjetsamhället av två i harmoniskt samförstånd levande klasser: arbetare och bönder. Mellan dem existerade ännu en klassdifferens. De Socialistiska Sovjetrepublikernas Förbund var en arbetarnas och böndernas socialistiska stat.

Sådan var enligt Stalin situationen redan år 1936, och så framställdes den både i teorin och i festtalen. Men huru såg verkligheten ut och hurudant var vardagslivet?

Åren 1918-21, under krigskommunismens tid, då hela landet var ett enda kaos, framträdde inte klasskillnaden lika skarpt. Då kunde man överhuvudtaget inte tala om något organiserat samhällsliv. Men strax i början av år 1921, då bolsjevikregimen alltmera stabiliserat sig, började nya samhällsklasser i snabb takt bildas, trots att revolutionen 1917 borde för alltid ha utplånat klasserna. De gamla privilegierade samhällskretsarna utrotades visserligen i stort sett. En eller ett par miljoner företrädare för dessa högre kretsar flydde till utlandet; de som blev kvar i Ryssland gick sin undergång till mötes. Men lika snabbt uppstod och utvecklade sig nya privilegierade klasser.

Det är en allmän föreställning, att det kommunistiska partiet i sin helhet är en särskilt privilegierad klass. Detta är ganska vilseledande. Ty medlemmarna i det kommunistiska partiet är inte likställda. Detta parti omfattar personer från alla samhällsklasser, och största delen av partimedlemmarna är nästan rättslösa parior. Det kommunistiska partiets medlemsbok ger inte den enkla arbetarkvinnan några rättigheter, men väl förpliktar den henne att tillbringa sina kvällar och nätter på möten. Klassgränserna löper inte rätlinjigt. Partiet, liksom armén och GPU, på vilka Stalin byggde sin makt, måste behandlas skilt för sig och indelningen sker enligt det ryska klass-systemet. Jag har den uppfattningen, att de privilegierade klasserna bygger på medlemmarnas ställning i förhållande till andra individer, d.v.s. på huru stor auktoritet de har. Eller för att använda en fras ur den kapitalistiska världens terminologi: — huru stora människomassor var och en av dem kan exploatera.

I de kapitalistiska länderna skiljer man, isynnerhet när det gäller Västeuropas gamla kulturländer, vanligtvis mellan tre klasser. I Östern är klassdifferenserna mera invecklade. Det rådsryska systemet står mycket närmare det österländska — t.ex. det indiska kastsystemet — än det västerländska. Det är omöjligt att säga, huru många grader och trappsteg man kan urskilja i den sovjetryska klasshierarkin, men för den som känner förhållandena i Rådssryssland är det inte svårt att på basen av rättigheter och skyldigheter plocka ut tio olika samhällsklasser. Man kan eventuellt komma till en lägre siffra, men säkert också till en högre. Klassindelningen har uppstått ur de bolsjevikiska behoven. Jag skall bara nämna några klassgrupper, räknade uppifrån.

Den första eller högsta kasten bildas av den trånga kretsen kring diktatorn: politbyrån och några få utvalda bland centralregeringens medlemmar. Måhända kan dessutom någon partipamp i hög ställning utanför Moskva höra till den allra högsta kasten, vars makt nedåt inte har några gränser. Denna kast åtnjuter de talrika privilegier, som den stora Sovjetunionen kan erbjuda. Endast diktatorn själv förmår begränsa dessa individers maktutövning.

Följande privilegierade klass är mycket större. Till den räknas de allra största fabrikernas ledare, oberoende av om de är partimedlemmar eller inte, de främsta GPU-cheferna och överhuvud de högsta partipamparna. Nedåt har även dessa en nästan obegränsad makt, men

uppåt övervakas de av den högsta kasten, som noga ser till att de inte tar ett steg över, men inte heller under sin rayon. Också detta har sin gräns.

Går vi sedan ytterligare ett trappsteg nedåt, minskas makten. Till den tredje samhällsklassen kan vi räkna de ledande ingenjörerna, det högsta tekniska chefskapet inom industriföretagen, de högsta fackföreningsfunktionärerna och (om vi inte tar den röda armén med i detta sammanhang, utan behandlar den som en särskild klass) civilförsvarets befäl. Detta hör egentligen inte till armén, utan organiserar folkets civilförsvaret (OSO). Det har en ganska hög samhällsställning och omfattar en stor grupp människor. Till den tredje kasten kunde också hänföras vissa representanter för den kulturella världen, såsom betydande skriftställare, en eller annan framstående tidningsman, etc., men de utgör individuella fall. Mycket lägre ned på rangskalan kommer de övriga hundratusen eller miljoner företrädarna för det andliga arbetet. T.ex. universitetslärarna tillhör ingen överklass; de får, liksom överhuvud kulturfrontens arbetare, nöja sig med en femte eller sjätte placering på rangskalan.

På detta sätt passerar man väl ca tio olika klasser förrän man kommer till den egentliga arbetarklassen, det arbetande folket. I andra länder är detta en klass för sig, men i Ryssland omfattar den sex, sju gradskillnader. Den ledande arbetarklassen har alla privilegier, dock inte jämförbara med de tre högsta kanternas. Huru mycket en arbetare än presterar, får han dock inte ens ana vilka förmåner den högsta klassen åtnjuter. Men i sin egen grupp tillhör han överklassen.

De yrkeskunniga arbetarna klassificeras enligt den vikt och betydelse deras fack har under olika skeden av det socialistiska uppbyggnadsarbetet. Under den tunga industrins femårsperiod hörde metallsvavare och filare till den högsta gruppen och bland dem särskilt ”stahanoverna”. Då deras arbete minskade i betydelse, kom även de själva lägre ned på rangskalan. Lägst stod diverse- och hjälparbetarna. Skillnaden i lönerna är påtaglig, och alla sociala fördelar står i proportion till samhällsställningen. Den lägsta kategorin av arbetare, gatsoppare eller personer anställda inom den lätta industrin, saknade alla rättigheter; de fick knappa ransoner av bröd och te och hade inga utsikter att komma till vilohem eller sanatorier. Den enda rätt de åtnjöt var att utföra sitt hårda arbete och svikta under bördan. Deras ställning var densamma som kuliernas i Indien och Kina.

Knappast någon annanstans, med undantag för österlanden, kunde det komma i fråga att öppet visa denna gradskillnad på ett så hänsynslöst sätt som i Ryssland. T.ex. i fabrikenas matsalar förekommer tre, ibland till och med flera olika grader av servering — jag talar inte om omgångar eller turer, utan just om grader. Samma kök anrättar mat för ledningen, de lägre cheferna och arbetarna, vilka alla äter i samma matsal. Detta är sed överallt, och under matrasten i fabriken går var och en efter rang och värdighet bakom ett förhänge och äter den mat, som tillkommer hans grad. Detta verkar sårande och förnedrande; man skulle inte ha lust att gå till en privilegierad avdelning. Samma system rådde i Kominterns matsal. Jag, som åtnjöt den nästhögsta kastens privilegier, vilka var ganska stora, fick äta i första gradens matservering, medan mina assistenter hörde till ett matlag av andra eller tredje grad. Jag försökte ofta sluta mig till deras krets, men detta ansågs olämpligt. Redan de ovilliga blickar jag fick sade: Er plats är inte här, håll er till er egen kast! Herrar och slavar kunde inte förbrödra sig med varandra, och märkligt nog fann sig de lägre klasserna i systemet utan att knota. De ansåg det naturligt, då det alltid varit så, men vi finnar hade svårt att vänja oss vid det. Otaliga gånger kom jag på grund av min ställning att sitta bakom samma förhänge som cheferna i de stora fabriker, där jag gav politiska översikter av det internationella läget. Detta var fallet t.ex. i Stalinfabriken. Vår grupp omfattade inte många människor, men de andra

och tredje grupperna, som också åt skilt för sig, var mycket stora. Jag lade aldrig märke till att någon skulle ha ansett denna ordning opassande. Allt gick naturligt till. För att ge en liten bild av klasshierarkin och den verkan den hade på västerländska, i detta fall finska arbetare, skall jag berätta en episod, som gjorde ett djupt intryck på mig och försatte mig i ett svårt dilemma.

Den inträffade, om jag minns rätt, i början av år 1936. Tre amerikafinnar kom till min byrå — partisekreterarens byrå — som delegater för en grupp arbetare på ett militärt industriområde i närheten av Moskva. De kom för att be om hjälp mot det ohyggliga förtryck de blivit utsatta för. Det var medelålders män, av bästa finskamerikanska typ, rättframma och rakt på sak. De verkade på allt sätt att vara rejäla arbetare. Sedan de framställt sitt ärende, tog de utan omsvep upp klassfrågan.

— Då du hör till en ledande grupp, som borde veta vad som faktiskt sker här i landet, säg nu rent ut: är detta ett klasslöst samhälle?

— Nog borde det ju vara det, svarade jag. — Kamrat Stalin har sagt —

— Kamrat Stalin har visserligen påstått det, men nu frågar vi dig. Finska män frågar en finne: Är detta ett land utan klasser?

Jag skruvade mig något och sade:

— Inte kan man besvara er fråga på ett ögonblick, på den tid det tar att tända en pipa. Det finns åtminstone en strävan i klasslös riktning. Kamrat Stalin har yttrat, att socialismen blivit förverkligad, och att man nu går mot kommunismen, som inte vet av några klasser.

Männen blev smått irriterade:

— Hur kan du tro att vi, som varit sex, sju år i koncentrations- och arbetsläger, inte skulle känna till saken?

— Jag förstår inte riktigt vad ni menar?

— Vi frågar bara: får vi bo i en sådan bostad som du, vi som bär det hårda arbetets börda?

— Nå, jag bor i Dom praviteljstva, i regeringens hus, där alla våningar är reserverade för ledande personer.

— Just det! I det huset bor inte en enda arbetare, utom portvakter och slavar, som betjänar er. Du bor i regeringens hus och vii baracker, dragiga som vindnästen. Och får vi samma mat som du?

— Jag måste medge, att maten inte är alldeles densamma.

— Får vi köpa i samma butiker som du? Nej, inte heller det går för sig, emedan också butikerna är indelade i klasser. Du har A- och vi C-kort. Du köper i A-butikerna, som har alla slags varor, skodon och livsmedel — det ser man i fönstren. Vi har C-kort, och det berättigar oss att köpa i butiker, där det inte finns någonting annat än bröd och ibland te, och även detta är tre gånger dyrare än i edra affärer. Är det inte gradskillnad? Får vi resa på samma sätt som du? Du reser med ”bronj” (littera); för dig och dina likar reserveras plats antingen i vagnar med mjuka soffor eller i internationell vagong — vi åker i oxvagnar. Ytterst sällan får vi komma in i en vanlig vagn med hårda bänkar.

Situationen var långt ifrån angenäm. Det som karlarna sade — och varje ord var sant — kände jag till lika väl som de själva. Jag hade inte mera tillräcklig övertygelse för att i enlighet med min ställning hålla ett entusiastiskt propagandatal för dem. Inte heller kunde jag som landets

politruker skulle ha gjort i en liknande situation bara ryta: ”Håll mun och dra åt skogen ... Ni far fram med kontrarevolutionärt prat ... var försiktiga!”

För att riktigt demonstrera sin mening placerade sig en av männen, en lång räkel, vid mitt bord, lyfte upp benen på bordsskivan på amerikanskt sätt och sade i belärande ton:

— Vi kom hit från Staterna, från de jökla dollarmagnaternas samhälle, om du förstår vad det är. Du borde veta, och nog vet amerikanarna själva, att dollarn representerar den största makten i Amerika. Det är dollarn som dyrkas, men inte var förhållandena där borta ändå sådana som här. När man gjort sitt arbete, antingen det var i en bullersam fabrik eller ute i skogarna, förtjänat sina fyrkar och ville leva som herre, då löste man sig biljett i första klass och reste till närmaste storstad. Man färdades i Pullmanvagn med skogshuggarens ryggsäck på nacken, talade finskengelska och rökte dålig tobak, så att dollarprinsessorna mitt emot hostade av ilska i tobaksmolnen. Men de kunde ingenting göra, vi hade våra tickets. Vad skulle hända, om vi uppträdde på samma sätt här? Om vi köpte biljett och gick in i era internationella vagnar, rökte mahorka och placerade oss mitt emot er, landets herrar och damer? I Staterna går detta för sig men inte här. Ifall man försökte kliva in i samma vagn som ni, skulle en GPU-man strax kasta ut en. Arbetarna måste söka sig till ett annat tåg eller åtminstone till en annan vagn. Sådant är ert klasslösa samhälle?

Jag kunde inte annat än småle försiktigt och säga, att allting inte var så bra som det borde vara, men kanske läget snart skulle klarna.

— Aldrig blir det bättre i detta land, det har redan spårat ur. Det har varit en ständig försämring under de sista sex, sju åren! Arbetarna borde ändå ha några privilegier, men de trycks bara ner, och ni herrar stiger högre och högre. Självt far du i en ståtlig bil, reser i internationell vagn, äter på fina restauranger. Ja, nog är det skillnad mellan klass och klass!

Detta var en ordentlig läxa! När jag återvände från mitt arbete, relaterade jag samtalet för Kuusinen in i minsta detalj.

— Det här, det här, nog ligger det något i skogshuggarnas tal, medgav han.

Han vågade dock inte säga, att de hade alldeles rätt. Och han brydde sig inte heller om att skämta om de framsteg som Ryssland gjort sedan tsartiden. På den tiden fanns det bara tre klasser på tågen; i det nuvarande klasslösa samhället räknade man sju. Först kom den internationella vagnen, som var indelad i A- och B-avdelningar: A-klassens kupéer utgjordes av två stora salonger. I den kunde resa bara ett par personer, i B-klassen kanske något flera, medan arbetarvagnarna rymde 150 personer. Tredje klassen hade mjuka soffor — också den var delad i A och B — femte klassen hade halvmjuka sitsar, sjätte klassen hårda träbänkar och den sjunde var en oxvagn.

Allt detta visste amerikafinnarna mycket väl. De hörde till dessa fåtaliga, sista mohikaner, som vågade sjunga rent ut. Och inte endast för mig. De sade detsamma också till några GPU-män, med den påföljden, att de en tid senare förlorade den lilla frihet de haft i Moskva och fick lov att återvända till ett koncentrationsläger.

Pinsamma intermezzon inträffade också vid mina besök i Östkarelen, i Leningrad och vid Syväri kraftverk, där ett par tusen man från Finland arbetade. Efter informations- och diskussionstillfället bad man ofta om ett enskilt samtal. I Syväri kom en gammal god vän vid namn Kopra och pratade med mig.

Vi hade suttit många år tillsammans i fängelset i Ekenäs. Efter frigivningen hade min kamrat

sökt sig till Östkarelen, där han förts från läger till läger. I Syväri blev han partiellt fri, d.v.s. han hade inte rätt att avlägsna sig från arbetsområdet. Han var gruppchef, alltså inte i den allra lägsta kasten, om också i en låg. Han smålog försmädligt då han sade:

— Du minns väl ännu ekenästiderna

— Naturligtvis, dem glömmer man inte i första rappet, svarade jag.

— Då minns du säkert att vi gick och spekulerade över hurdana förhållandena i Ryssland var. Minns du det?

Jag började känna mig obehagligt berörd, men det gällde bara att hålla god min och säga:

— Visst, visst!

— Vi förstod väl, att det ännu inte uppstått något paradiset här, men vi sade oss, att det måste vara ett bra land, där man i främsta rummet sörjer för arbetarna.

Han tystnade, liksom för att låta mig tala, men då jag inte svarade något, fortsatte han — och rösten blev allt gällare:

— Kanske har du i Moskva funnit ett paradiset, välklädd som du är och välnärd som du ser ut. Vi är ett par tusen här — se på mig och se på de andra! Här finns inte en, som får tillräckligt med mat, utom lägerchefen. Vi har inga mänskliga rättigheter, intet kulturliv. I barackerna sover man på tre lavar ovanför varandra, kvinnor och barn tätt packade som sillar, alla i samma rum. Något familjeliv existerar inte. Också jag har min familj med mig. Det ser ut som om alla här levde på samma sätt. Så lever vi finnar och så lever ryssarna. Är nu detta faktiskt vad vi drömde om? Är detta ett klasslöst samhälle med socialistisk regim?

Då jag pratade med min gamle fängelsekamrat måste jag, huru riskabelt det än var, medge att det låg något snedvridet i hela utvecklingen, att den i själva verket gått i en alldeles motsatt riktning än vad vi föreställt oss och drömt om.

Efter ett dylikt samtal kändes det inte alls behagligt att fara från Leningrad till Moskva i ”Den röda pilen”, fortsätta från stationen i Stalins bil, köra till Korninterns restaurang för att äta och sedan till Kominterns hus för att sova. Jag kunde varken i vaket tillstånd på dagen eller i nattens drömmar låta bli att tänka å ena sidan på fångcellen i Ekenäs, å andra sidan på syväri-barackerna och Östkarelen skogar. Där fick nu dessa finska drömmare — likadana som jag själv en gång varit — ägna sig åt det socialistiska uppbyggnadsarbetet, utan att åtnjuta en enda av det klasslösa samhällets förmåner.

Privilegierna tillkom bara de högsta kasterna och var i det översta skiktet så obegränsade, att något liknande inte vore möjligt i ett enda kapitalistiskt land. Om en person av denna klass fått i sitt huvud att han ville äga en vacker kvinna, gift eller ogift, låg detta helt inom möjligheternas gräns. På samma sätt förhöll det sig med allt annat i denna lyxtillvaro: t.ex. under de svåra krisåren 1933-34, då massor av människor svalt ihjäl, skaffade sig de högsta kretsarna alla upptänkliga njutningar. Knappast har någon av Rysslands utsvävande tsarer för egen räkning rekviderat så obegränsade mängder av denna världens goda som Stalin och hans gunstlingar. Nedåt minskades privilegierna steg för steg, men de var ännu i fjärde klassen så stora, att de kunnat göra livet värt att leva var som helst i Västerlandet.

Sanatorierna illustrerar klasskillnaden på ett utmärkt sätt. I Stalins grundlag heter det, att alla medborgare har rätt till fri vistelse på sanatorierna. Detta ser vackert ut på papperet och är en utmärkt propagandaklyscha, isynnerhet som mänskorna har en benägenhet att svälja allt, utan att kontrollera de fakta som står till buds. En liten räkneoperation utvisar snart, att dessa

rättigheter existerar bara på papperet.

Trots att det finns en mängd sanatorier både i Kaukasien och på Krim, kan de i varje fall sammanlagt inte ta emot mer än 300 000 personer årligen — om man utgår från en månads vistelse för varje patient. Enligt statistiken hade Sovjetunionen år 1939 ungefär 100 miljoner vuxna medborgare. För att bereda hela denna mängd sanatorievård, skulle det åtgå — och detta är lätt att räkna ut — många hundra år.

Vi märker således, att i bästa fall blott en obetydlig del av sovjetmedborgarna får steka sina lemmar i söderns sol. I praktiken inskränker sig denna möjlighet nästan till ett intet, då sanatorierna är reserverade för de privilegierade klasserna. Jag besökte dessa sanatorier under fem somrar och såg alltid samma ansikten där.

Bland Rysslands många skyddshelgon har S:t Byråkratius spelat en viktig roll genom tiderna. Men först med det nya kastsystemet, som nått en oanad kulmen, har han blivit enväldig. Redan i själva sovjetsystemet, som sannerligen inte gynnar eller uppammar det personliga ansvaret, ligger fröet till byråkrati gömt. Detta framgick ända från bolsjeviktidens början, och Lenin höjde sin röst till en varning. Hade han levat är det möjligt att han kunnat leda utvecklingen i sundare riktning — Stalin utvecklade byråkratin till den grad, att det vore nyttigt för varje västerlänning, som kritiserar sitt eget lands system, att göra en resa till Sovjet Skall man på officiell väg skaffa det minsta intyg betyder det ett ändlöst springande. Ryssarna är redan så vana vid det, att de troget köar i flera dygn för en enkel tågbiljett.

Visserligen händer det, att man även i maktavande kretsar tröttnar på detta och gör tillfälliga reformförsök, vilka tidningarna sedan uppbygger folket med. Ett känt exempel:

Jordbrukskommissariatet var en så tungrodd institution, att ingenting här ville löpa. Stalin beordrade sin närmaste man, Ordzjonokidze, att undersöka förhållandena. Denne stiftade bland annat bekantskap med frågeformulär, vilka upptog 10 000 frågor — formuläret var tjockt som telefonkatalogen i en storstad. Här skulle de mest egendomliga spörsmål besvaras; bland annat måste en enkel kolhosman redogöra för bakteriefloran i sin jord. Ordzjonokidze lät skjuta de höga formulärförfattarna. Och därmed var sabotageverksamheten för denna gång slut.

Men den hade blomstrat upp igen när jag 3-4 år senare bedrev mina kolhosstudier. I de kolhoser, jag besökte, fanns det ibland två, ibland tre tjänstemän, vilkas hela uppgift var att fylla i frågeformulären. Och det kom nya varje dag. Jag frågade Maslov, politruken, om det inte vore skäl att igen skjuta ned några tiotal formulärpampar. Det var ju förskräckligt att t.ex. under brådaste skördetid hålla folk sysselsatta med att fylla i dessa papper, där det bara frågades huru många arbetare som föregående dag varit i arbete, huru många timmar de arbetat och huru stor areal de skördat.

— Jag kunde ännu gå med på, sade jag, — att någon enstaka kolhos utarbetade en dylik statistik, men då tiotusen kolhoser gör detsamma ...! Och skulle frågeformulären åtminstone innehålla bara några få frågor, men nu gäller det att varje vecka göra en förteckning över arbetsredskapen, boskapen och alla upptänkliga ting i kolhosen — vilket förnuft finns det väl i detta!

Maslov smålog bekymrat:

— Men var tar man varorna, om allting blir stulet? Det är redan nu svårt att utöva kontroll, fastän det bara är fråga om en vecka.

Ja, vad skulle jag svara! Men om socialiseringen överallt i världen kräver ett dylikt maskineri, då har ju reformens motståndare rätt. Det är onaturligt att slösa en mängd tid och arbetskraft på improduktivt arbete.

Det klasslösa samhälle, som Stalin skapade, har många ansikten. Jag har i olika sammanhang belyst dem i min bok.

1930-talets ”häxprocesser”

De anklagades märkliga bekännelser. — Jag följer noga med rättegången mot Zinovjev och Kamenjev. — Massförfalskning av dokument och uppmjukning av de anklagade. — En bakgrund till bekännelserna: försök att rädda de anhöriga. — Inga förklaringar för den fria världen. — Få familjer, hos vilka inte någon är häktad. — En uppskakande notis i Pravda. — ”Det var ju bra att kamrat Stalin hann före Tuhatjevskij.” — Den stora massans inställning. — Chrustjovs avslöjanden.

Redan under mina moskvaår började man iscensätta rättegångar, som förvånade och upprörde hela världen. Mindre affärer, vilka behandlades i ”administrativ ordning” och om vilka de rådsryska tidningarna inte publicerade de minsta notiser, förekom ständigt från och med år 1935 — även bland våra landsmän. Dessa processer har jag behandlat i andra sammanhang. Jag skall nu koncentrera mig på offentliga rättegångar, som inte utan anledning jämförts med häxprocesserna i slutet av medeltiden och början av nya tiden. Det finns överraskande många likheter mellan dessa företeelser. Jag skall inskränka mig till ett enda drag: de anklagades villighet att erkänna sin skuld.

Vid den första stora uppgörelsen år 1936 var Zinovjev och Kamenjev de huvudanklagade, vid den andra — följande år — var det Radek och några höga sovjetfunktionärer samt vid den tredje, år 1938, Bucharin. Den första processen följde jag med på nära håll som ögonvittne. När den andra gick av stapeln befann jag mig på resa, och då Bucharins öde avgjordes hade jag redan lämnat Sovjetunionen. Zinovjev och Kamenjev anklagades för mordet på Kirov. Affären har efter Chrustjovs tal kommit i ny dager. Sannolikt var det helt andra personer, som utförde mordet, men den saken skall jag inte reda ut här.

Rätten sammanträdde i Fackföreningarnas Hus. För medlemmarna av Korninterns presidium hade platser reserverats, och jag var naturligtvis ivrig att använda mig av mitt privilegium. Den långa raden av fullkomligt vanvettiga anklagelser förvånade mig inte i högre grad. Jag var redan van vid att man alltid gick in absurdum i Sovjetunionen. Min egen erfarenhet hade lärt mig, att den första skyldighet en anklagad har mot sig själv är att bestrida beskyllningarnas riktighet, och jag antog att dessa råbarkade politiker skulle förstå åtminstone den saken. Men nej! De erkände generöst, att de gjort sig skyldiga till alla brott, för vilka de anklagades, men som om detta inte varit nog ökade de ytterligare frivilligt sin skuldbörda.

Jag studerade dem noggrant för att finna en förklaring till deras beteende. En bild från år 1921 stod levande för mitt minne — Zinovjev, Kominterns allsmäktige chef, Petersburgs kejsare, huvudet högre än allt folket. Denne Zinovjev, som erkände sig skyldig till alla de fruktansvärda brott man lastade på honom, var inte mera samma ståtliga typ som tidigare. Han hade magrat, hållningen var slapp, men några tecken på yttre våld märkte man inte. Både han och Kamenjev föreföll både fysiskt och psykiskt normala.

Min hustru, Kuusinen och jag diskuterade ofta detta egendomliga fall med landsmän och utländska vänner. Om de anklagade verkligen var skyldiga, huru var det då möjligt att så förhärdade män som de genast erkände allting? Enligt vår mening stred deras beteende mot

allt sunt förnuft.

Ur denna synpunkt framstod de anklagades brottslighet som tvivelaktig. Då vi dessutom hela tiden fick underrättelser från våra egna kretsar om beskyllningar mot finska kamrater, om häktningar och domar — och då det gällde personer, vilka vi kände lika bra som vi kände till deras fall — var vi numera bergsäkra på att det var fråga om dokumentförfalskning i stor skala och om uppmjukning av de anklagade.

Men vilken var uppmjukningsmetodens Vad gick den ut på? Fastän vi stod nästan uppe vid maktens högsta tinnar, var detta dock en hemlighet för oss. För mig och för många andra var föreställningen om enbart fysisk tortyr — denna ”slå, slå, slå”-metod, som det påstås att Stalin rekommenderat — inte en tillräcklig förklaring. Samma metod, tredje gradens förhör, hade ju använts även i andra länder, utan att man uppnått sådana häpnadsväckande resultat som här: dessa massbekännelser, vilka föreföll alldeles gripna ur luften. Numera tvivlar ingen på, att den kroppsliga tortyren utgjort en viktig faktor vid förhören, men då det gäller de väldiga processer, det nu är tal om, måste förklaringen sökas i en annan metod, nämligen den psykiska tortyren. Om den har ett och annat sipprat ut.

Stalins Ryssland erkände inte landshövding Wibelius' princip: ”att mannen bötar ej för hustruns brott, ej hustrun för sin mans.” Samhället var kollektivt och kollektivt var även ansvaret. Zinovjev, Kamenjev, Radek och alla de övriga hade fått veta, att de inte hade några möjligheter att klara sig. Det var alldeles likgiltigt om saker och ting förhöll sig såsom de berättat eller såsom domstolen påstått. Deras öde var redan avgjort i högsta instans; oberoende av vad de anförde till sitt försvar skulle de arkebuseras. Men en tjänst kunde de göra sina familjer. Om de erkände sig skyldiga till allt vad de anklagades för, lovade myndigheterna att åtminstone rädda deras hustrur, barn, fäder, mödrar eller andra släktingar (alla fanns registrerade och namnen lästes upp vid förhören). Och, sades det, om ni bryr er det minsta om er familj, vill ni givetvis göra den denna tjänst.

Ifall någon trots detta svarade, att han inte kunde erkänna sig skyldig till så omöjliga brott, vad som än hände med hans anhöriga, sköts dessa verkligen inför den anklagades ögon för att visa, att hotelsen inte bara var tomt prat.

Min personliga uppfattning var då, och är det alltså i denna dag, att största delen av bekännelserna härstammade ur de anklagades önskan att rädda sina familjer. Dessutom verkade bristen på offentlighet nedbrytande på motståndskraften. T.ex. Dimitrov var t.o.m. inför en sådan domstol som nazi-Tysklands revolutionsrätt i Leipzig i tillfälle att betyga sin oskuld för hela den fria världen, tillbakavisa anklagelserna och urladda sin vrede mot domarna. Det var möjligt att bevisa för samtiden att man varit en hjälte, modig ända till slutet, en förkämpe för rätt och rättvisa, vidare att man haft kraft att hålla ut och inte göra alla möjliga vanvettiga bekännelser. Men i Sovjetryssland sades det till de anklagade:

— Ni får ingen möjlighet att förklara något. Tvärtom kommer ni att dö som hundar och vi talar om för hela världen, att ni erkänt er skyldiga till allt vad vi anklagat er för. Vore det inte därför bättre att träda inför den offentliga rätten och göra de bekännelser vi avkräver er? I så fall räddar ni era anhöriga, och eftervärlden får ändå en acceptabel bild av er, ty det är också en hjältebragd att erkänna sig skyldig till stämplingar och brott som man inte har begått. Någon annan möjlighet att uppträda offentligt har ni inte.

Inför dylik logik bryter även den starkaste samman. Systemet har senare tillämpats även i folkdemokratierna. Det användes under rättegången i Ungern, vid Slanskyprocessen i Tjeckoslovakien, mot Koslov i Bulgarien och i många andra fall. Den hemskaste av alla omänskliga

förhörsmetoder har alltså varit hotet mot de anhöriga. I många fall var också den anklagades offer förgäves: hustrur och barn, fäder, mödrar och nära släktingar häktades och blev t.o.m. skjutna.

Huru förhöll sig då folket till dessa processer? Det var en fråga som intresserade oss utlänningar i hög grad. Jag försökte göra mina observationer både i största allmänhet och genom att bringa saken på tal med ryska vänner och arbetskamrater. Men jag måste medge, att skådespelen inte i högre grad intresserade ryssarna. Givetvis levde de i all stillhet under ett pressande hot, då tillståndet redan år 1936, men särskilt år 1937, utvecklats sig därefter, att det fanns ytterst få familjer, hos vilka ingen var häktad, och ännu färre, vilkas närmaste släktingar och bekanta inte deporterats eller anklagats för ett eller annat brott. Varje medborgare måste alltså vara i högsta grad engagerad, dock inte av sakens principiella sida. De brydde sig inte om att veta, huruvida det var fråga om en fantastisk anklagelseprocess, baserad på falska beskyllningar, eller huruvida de anklagade verkligen gjort sig skyldiga till något brott. Vem har rätt, vem orätt? Det problemet befattade de sig sällan med, åtminstone inte offentligt. Om någon frågade rakt på sak: ”Tror ni verkligen, att Zinovjev eller Radek har begått de skurk-streck de anklagas för?”, var svaret: ”Naturligtvis, ty inte kan rådsrätten utan orsak tvinga någon på de anklagades bänk, ännu mindre döma oskyldiga till så stränga straff.” — Men man märkte utan vidare, att detta svar inte kom ur hjärtat och inte heller var dikterat av övertygelse, utan av omtanke om den personliga säkerheten.

Jag skall ge ett exempel på, huru även personer i mycket hög ställning, och således tillhörande överklassen, förhöll sig till dessa utrensningar och domar. På försommaren 1937 tillbringade min hustru och jag ferierna på Zjeleznovodsksanatoriet i Kaukasien. En dag i början av juni reste vi till grannstaden Pjatigorski, där Lermontovmuséet finns. Det ville vi besöka. På stationen köpte vi föregående dags ”Pravda” och ögnade i den medan vi gick gatan fram. Då föll våra blickar plötsligt på en liten notis på sista sidan, där det stod att Tuhatjevskij, Eidemann, Kork — en lång rad med namn — gjort sig skyldiga till landsförräderi. De hade häktats, dömts av krigsribunalen och arkebuserats. Vi stannade på gatan, läste notisen om och om igen och sade till varandra, att detta ju var förskräckligt. Vid vår avresa från Moskva var stadsfullmäktigvalen i full gång och bilderna av dessa män hade burits längs gatorna och klistrats upp på alla husväggar. ”Pravda” hade då höjt dem till skyarna. ”Häktade och skjutna”. Vilka skulle följderna bli? Vad betydde allt detta?

Vårt besök i Lermontovmuséet torkade in. Vi gjorde helt om, återvände till stationen och reste omedelbart med första tåg tillbaka till vårt sanatorium i Zjeleznovodsk. Då vi kom hem råkade det just vara tedags. Och i full fart skyndade vi med tidningen i handen, i den tron att ”Pravda” ännu inte kommit, till vårt bord i restaurangen. Där satt några högre rådstjänstemän, ett par officerare med generallöjtnants gradbeteckning och en statsminister från en av delstaterna. Med tidningen i högsta hugg frågade jag dem:

— Har ni sett? Nu häktar och skjuter man även höga militärer. Vad betyder allt detta?

Männen sörplade sitt te och låtsades vara totalt oberörda. De log bara som man ler åt människor, vilka kommer fjäskande med någon alldeles oviktig historia, såsom man ler åt ett barn, när det vill tala om för föräldrarna, att det sett en död fluga. Men då jag i alla fall fortsatte, sade den ene av generalerna:

— Nå, det var ju bra att kamrat Stalin hann före Tuhatjevskij.

Och så övergick han till sitt schackspel. Jag försökte ännu en gång få ett samtal till stånd med några andra höga tjänstemän, men resultatet var alltid detsamma. ”Det var bra att det gick som

det gick.”

Min hustru och jag var alldeles ifrån oss. När vi kommit in i vårt rum diskuterade vi saken om och om igen, såsom upprörda människor brukar göra. Vad skulle väl de höga herrarna sagt om Tuhatjevskij hunnit före Stalin? Vi kom till slutsatsen, att de säkert reagerat på samma sätt: — ”Bra att kamrat Tuhatjevskij hann först, skönt att man sluppit odjuret Stalin.”

Varefter man troligen, liksom nu, övergått till tedrickning och schackspel.

Denna historia visar, att inte ens höga tjänstemän — för att inte alls tala om folkets breda lager — var särskilt intresserade av systemet eller av de personer, som stod i spetsen för detsamma. Var och en intresserade sig bara för sig själv och för hur man bäst kunde rädda livhanken, d.v.s. huru han eller hon skulle bära sig åt för att redan på förhand lukta sig till vem som hann skjuta först. Alltså kto kayo, såsom namnet på en av Lenins böcker lyder. Vem mot vem?

I en sådan stämning levde folket. Och det verkade nästan som om det på något sätt njutit av dessa skådespel: där skjuter de nu på varann, oss gör det detsamma, herrar och förtryckare är de alla, och striden är en strid mellan herrarna själva.

Vad den stora massan beträffar har jag iakttagit ungefär följande:

Då Stalin hade proklamerats snarare som ofelbar gudomlighet än som jordisk varelse, hade man väntat sig att stalinmyten upprätthållits åtminstone under hans samtid, kanske ännu hos följande generation. Men myten avlivades med buller och brak: av gudomen blev en illgärningsman. Och folket reagerade inte — enligt vad man nu kunnat bedöma — på minsta sätt, varken för eller emot. Bara i Georgien lär mindre demonstrationer ha förekommit då stalinmyten torpederades. Men också de var ganska lama och berodde väl enbart på att Stalin var georgier. En del element var fortfarande stolta över att räkna honom som landsman. Dock var stoltheten inte djupt rotad, ty Stalin hade varit oerhört grym mot sitt eget land. Det var han som i samråd med Ordzjonokidze sände en straffexpedition till Georgien, ännu medan Lenin levde, och där igångsatt en fruktansvärd terror. Från sin dödsbädd sände Lenin, starkt oroad av tanken på framtiden, till politbyrån en skrivelse, där han allvarsamt beskyllde Stalin för att missbruka sin makt och kallade honom ”en obildad bandit i maktens tjänst”.

Hittills har man varit mer eller mindre osäker på, huru de väldiga processerna iscensattes, men efter Chrustjovs ryktbara tal är ingenting mera oklart, åtminstone inte i stora drag.

Jag skall här ge ett kort referat av Chrustjovs tal för att visa, huru enligt hans argument Stalin och GPU eller NKVD igångsatte dessa processer.

— Fakta visar, att många felgrepp gjordes på Stalins order, utan hänsyn till partiet eller till rättsnormerna i Sovjet Stalin var mycket opålitlig, sjukligt misstänksam, det kom vi underfund med under samarbetet med honom. Han kunde stirra länge på en och säga: ”Varför slingrar ni er bara i dag och ser mig inte i ögonen?”

Den sjukliga misstänksamheten gjorde sig gällande till och med mot partifunktionärer, som han känt i årtal. Överallt och i alla såg han ”fiender”, ”dubbelansikten” och ”spioner”.

Då han hade obegränsad makt, gjorde han också bruk av sitt envälde och förtryckte andra människor psykiskt och fysiskt. Det uppstod en tid, då det var omöjligt för någon att uttala en egen mening.

När Stalin sade, att en person skulle häktas, måste det också ske, och vederbörande stämplades som ”folkets fiende”. Samtidigt sökte Berijas grupp, organ för statens trygghet, överträffa sig själv och genom förfalskning av materialet bevisa de häktades brottslighet. Och vilka var de bevis som framlades? De häktades medgivanden, av undersökningsdomarna kallade ”bekännelser”.

Och huru var det möjligt, att en människa kunde erkänna sig skyldig till brott hon aldrig begått? Bara på ett sätt: — genom kroppslig tortyr, som försatte henne i omtöcknat tillstånd, fördunklade omdömesförmågan och berövade henne människovärdet. På detta sätt erhöles ”bekännelserna”.

När arresteringsvägen slog samman över massorna år 1939 och de lokala partiorganisationerna beskyllde NKDV-personalen för kroppslig tortyr mot de häktade, sände Stalin den 20 januari ett chiffratelegram till lands- och distriktskommittéernas sekreterare, till de olika rådsrepublikernas centralkommittéer, till folkkommissarierna för inrikesärenden samt till NKDV-organisationernas chefer. Detta telegram lydde:

”Kommunistiska partiets Centralkommitté förklarar, att fysisk påtryckning får utövas av NKDV från och med år 1937... Det är känt, att alla borgerliga förhørsinstitutioner begagnar den fysiska påtryckningsmetoden — till och med i dess mest hänsynslösa form — mot det socialistiska proletariatets representanter.

Då uppstår frågan, varför den socialistiska förhörstjänsten skall vara humanare i sin behandling av borgerskapets halvt vanvettiga hantlangare, dessa fiender, som hotar den arbetande klassen och kolhosarbetarna med döden. Den kommunistiska centralkommittén anser, att fysisk påtryckning ovillkorligen — utom i vissa undantagsfall — är berättigad som ett sakligt medel i kampen mot folkets svurna fiender.”

Alltså hade Stalin i den kommunistiska centralkommitténs namn gett sin sanktion åt att de grymmaste metoder infördes vid rättegångarna i en socialistisk stat. Oskyldiga människor torterades, sårades och utsattes för ett våld, som ledde till att de bekände och anklagade sig själva.

För någon tid sedan — endast några dagar före detta möte — sammankallade vi Centralkommitténs talmanskap för att höra undersökningsdomaren Rodos, som på sin tid förhörde Kossior, Tjubar och Kosarjev. Det är en högst motbjudande person med en fågels hjärna, moraliskt fullständigt rutten. Och denne man fick bestämma över kända partimedlemmars öden! Han åstadkom beskyllningar, där den politiska bakgrunden till de anklagades brott undersöktes. Då deras ”skuld” väl konstaterats, tog han fram dokument, som ledde till viktiga politiska beslut.

Man måste fråga sig: kan en man utrustad med ett sådant förstånd ensam förrätta ett förhör och bevisa skulden hos en Kossior och hos andra anklagade? Nej! Han hade inte kunnat göra det utan direktiv. Vid Centralkommitténs talmanskonferens berättade han för oss: ”Man hade sagt mig, att Kossior och Tjubar var folkets fiender, och på den grund måste jag som undersökningsdomare få dem att bekänna att de verkligen var fiender.”

(Upprördhet i salen.)

Han kunde åstadkomma detta först efter långvarig tortyr — med detaljerade direktiv av BeriJa. Vi kan inte förtiga, att han vid Centralkommitténs talmanskonferens cyniskt förklarade: ”Jag trodde, att jag verkställde partiets order.”

På detta sätt realiserades i praktiken Stalins bestämmelse om fysiskt våld mot fångarna.

Dessa och andra fakta visar, att alla partinormer för en riktig lösning av problemen var värdelösa och att allt berodde på en enda mans godtycke.

De utländska kommunisternas öde

En farlig vistelseort för kommunister. — Världens mest skyddslösa människor. — ”I, som här inträden, låten hoppet fara.” — Fallet Bela Kun. — ”Detta är en fruktansvärd provokation, en lömsk konspiration för att mörda mig.” — Kremles klockor klämtar för ungerska, polska, estniska, lettiska, litauiska och tyska kommunistledare. — Ett helt regemente av spioner. — Stalins ryska imperialism. — 20 000 finnar.

”Grundlagen garanterar ... asylrätt för utländska medborgare, som förföljs emedan de för-

svarar arbetarnas intressen, på grund av vetenskaplig verksamhet eller kamp för folkens frihet.”

Så heter det i ”Det sovjetryska kommunistiska partiets (bolsjevikpartiets) historia.

Men också utan denna paragraf i grundlagen hade kommunisterna — och överhuvud alla revolutionära arbetare i slutet av 1930-talet — uppfattningen, att de skulle finna asyl i Sovjetryssland och att de i varje fall här bland sina meningsfränder hade rätt att ägna sig åt kommunistiskt politiserande. De sista tjugo åren av Stalins välde utvisade emellertid, att för kommunisterna var Sovjetryssland det farligaste och ohälsosammaste bland länder. Jag är övertygad om, att intet annat land har förintat kommunisterna i samma utsträckning som Sovjet, inte endast vad det sammanlagda antalet beträffar, utan också i proportion till den egna befolkningens mängd. Vi får väl aldrig veta exakt hur många av grannländernas kommunisterna som gått under — placerats i koncentrationsläger eller kallt skjutits ned.

De utländska kommunisterna, som sökt sig till Sovjetunionen, hade redan åren 1936-38 en känsla av att de var helt beroende av GPU:s godtycke. Det fanns ingen garanti för morgondagen, de visste aldrig om de någonsin mer skulle få tillstånd att lämna Ryssland. En stor del hade anlänt från de halvdiktatoriska länderna Polen, Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien, Estland, Lettland och Litauen, och vid ankomsten till Sovjet hade de bränt alla broar bakom sig. De kunde inte räkna med trygghet i eget land, och när de blev efterspanade i Ryssland var de världens mest skyddslösa människor.

Hela det ryska folket levde mer eller mindre i skräck och fasa, men ändå inte på långt när i samma grad som de utländska kommunisterna, vilka kommit hit för att söka asyl. Om det någonstans varit lämpligt att sätta upp anslaget: ”I som här inträden, låten hoppet fara”, var det vid den port, som ledde till Sovjetunionen.

Åren 1936-38 var hundratals utländska kommunisterna anställda som funktionärer i Komintern, och dessutom hade ett otal andra olika uppdrag för densamma. Här märktes denna skräckstämning särskilt tydligt. Hela livet var en lottdragning, man levde bara en dag i sänder. Skulle man ännu följande dag vara på fri fot, eller hade turen nu kommit till ena Vid de dagliga konferenserna gick vi igenom långa listor på personer, som under de senaste dygnet blivit misstänkta, utstötta ur partiet och i många fall häktade. De mest fantastiska beskyllningar riktades mot dessa personer. Det var alldeles likgiltigt om de var hemma på Balkan, i ett baltiskt land eller i Finland — beskyllningarna var alltid desamma. Särskilt starka var de misstankar, som riktades mot den högre kommunistledningen, d.v.s. mot Centralkommitténs medlemmar. Kommunistiska centralkommittéer från många av Sovjetunionens grannländer verkade i Moskva i Kominterns skugga. Deras ledande män och främsta förmågor hade kommit till Ryssland; i det egna landet hade blivit kvar bara andra rangens partichefer och funktionärer, som skötte det löpande arbetet, ty risken för att hamna i fängelse var alltid stor, och speciellt stor var den för ledarna. I alla Balkanländer, liksom i de baltiska staterna, i Polen och i Finland var kommunistpartierna förbjudna. Deras ledare kunde alltså inte verka i hemlandet utan vistades i Moskva. Under dessa år — främst 1937 och 1938 — likviderades alla centralkommittéer och en stor del av medlemmarna i randstaternas kommunistiska partier.

Under dessa de stora utrensningarnas år sammankallades Kominterns presidium ofta oförberett för att få höra, att den eller den storheten nu visat sig vara en förrädare och folkfiende. Man levde som i en mardröm. Till och med många av presidietts medlemmar hade fått vandra samma väg som Zinovjev, Kamenjev, Tuhatjevskij, Rykov m.fl., och de kvarvarande kastade varje dag lott om vem Kremls klockor nästa gång skulle klämta för.

Ett dylikt olycksbådande presidium sammankallades på våren 1937. Strax vid mötets början meddelade ordföranden Georgij Dimitrov lakoniskt, att fallet Bela Kun förelåg till behandling och skulle föredragas av kominternsekreteraren Manuilski, förbindelseman mellan Stalin och Komintern. Manuilski började också omedelbart läsa upp några handlingar. Sedan han läst ett par sidor frågade han:

— Känner medborgaren Bela Kun till detta?

Det av Manuilski använda ordet ”medborgaren” tycktes gå som en kraftig elektrisk stöt genom Bela Kun. Han blev tydligt upprörd. Vi andra drog också efter andan, med undantag för Dimitrov och Manuilski. När uttrycket ”kamrat” byttes ut mot ”medborgare”, betydde det i ett dylikt sammanhang en dödsdom. Blek och gripen framstammade Bela Kun:

— Jag känner det nog. Det är ett cirkulärbrev till Ungerns arbetande kommunister — jag har själv skrivit det.

— Gott, sade Manuilski och fortsatte uppläsningen av brevet. Nu följde ett stycke, där Kominterns verksamhet kritiserades till och med i ganska skarpa ordalag. Det påpekades bl.a., att en bidragande orsak till den underhaltiga verksamheten varit Sovjetunionens svaga representation i Komintern. Sedan Manuilski läst upp denna passus, vände han sig åter till Bela Kun:

— Har medborgaren Bela Kun skrivit även detta?

— Ja, jag har gjort det, — svarade Bela Kun tvekande. Han anade att något hemskt väntade honom.

— Gott, sade Manuilski igen. — Medborgaren Bela Kun torde veta, att representanten för Sovjetunionens kommunistiska parti i Komintern är kamrat Stalin.

— Nu kunde Bela Kun inte hålla sig längre. På stående fot skrek han:

— Detta är en ondskefull provokation. Jag har inte avsett kamrat Stalin, utan dig, Manuilski, och Moskvin. Ni är Kominterns sekreterare och ni är dåliga bolsjeviker. Nog vet jag, att Stalin är presidiemedlem, liksom Sjdjanov och Jesjov, men de besöker sällan konferenserna. De är goda bolsjeviker, världens bästa, men du, Manuilski, är ingen bolsjevik. Redan under emigranttiden kallade dig Lenin en gudssökare.

Detta angrepp kom blodent att stiga på Manuilskis kinder. Också han förlorade behärskningen. Då han återvunnit sitt lugn fortsatte han ironiskt:

— En så stor ledare som medborgaren Bela Kun spiller inte krut på så små kråkor som mig. Men kamrat Stalin är nog ett tillräckligt stort mål, och det är honom han avsett i brevet.

Manuilski, som var en av Kominterns skickligaste och giftigaste dialektiker, formade sitt tal till ett fruktansvärt angrepp på Bela Kun. Han beskyllde denne för att tidigare ha gjort farliga ”sidosprång”, ja han gick så långt att han antydde, att Bela Kun redan under den ungerska revolutionen haft kontakt med den hemliga rumänska polisen och därigenom bedragit revolutionen.

Bela Kun, som flera gånger hade rest sig och viftande med händerna försökt avbryta Manuilski, ville med en sista kraftansträngning försvara sig själv. Också han var en lysande talare, en riktig folktribun, och då han förstod att hans dagar var räknade och att domen hade fallit, röt han som ett sårat lejon:

— Detta är en fruktansvärd provokation, en lömsk konspiration för att mörda mig. Men jag

försäkrar, att jag inte velat stöta kamrat Stalin. Jag skall förklara allt för honom själv.

För mig och de medlemmar av presidiet, som inte var invigda i saken, förblev det oklart om Bela Kun faktiskt velat fördunkla även Stalins gloria. Så tolkades i alla fall hans uttalanden. Av presidiemedlemmarna var Dimitrov och Manuilski närvarande vid detta möte, vidare åtminstone Kuusinen, Togliatti, Pieck, Gottwald, Florin, Van Min och jag samt som särskilt inkallad sakkunnig professor Varga. Vi hade alla tigande och förfärade följt denne store och starke folktribuns kamp för sitt liv mot bödlarnas hårda och giftiga angrepp. Ingen vågade och ingen kunde säga något, varken för eller emot.

När duellen var slut, ringde Dimitrov i en klocka, förklarade att mötet var avslutat samt att medborgaren Bela Kuns sak skulle överlämnas till en tremannakommitté för behandling. Till dess, d.v.s. tills saken undersökts, skulle han avhållas från alla förtroendeuppdrag i Ungerns kommunistiska parti och i Komintern.

Sammanträdet var slut. Bela Kun fick avlägsna sig, men då han steg ut genom dörren till mötessalen, lade två GPU-män vantarna på honom. Sedan hördes ingenting om Bela Kun. Hans sak behandlades aldrig mera inom Komintern. Men ryktet gjorde gällande, att han blivit skjuten.

Några dagar senare måste även de andra medlemmarna av det ungerska kommunistpartiets centralkommitté i Moskva vandra samma väg. Enligt vad jag vet räddade sig bara ett par personer vid denna utrensning; alla de övriga häktades och förvisades till okänd ort.

Endast en gång efter detta dramatiska uppträde i Kominterns presidium dök Bela Kuns namn upp i Moskva. Det skedde i samband med den ryktbara Bucharinprocessen år 1938. Allmänne åklagaren Vyisjinskij och hans vittnen försökte antyda, att Bela Kun tillsammans med Bucharin skulle ha deltagit i något slags revolt, som revolutionära vänstersocialdemokratiska element igångsatt. Bl.a. hade de smitt planer för att mörda Stalin. Av allt att döma var Bela Kun redan då avrättad. Annars hade han väl släpats till denna församling antingen för att vittna eller för att slutgiltigt likvideras. Först nitton år senare nämndes hans namn åter i en vidlyftig artikel i "Pravda", där hans landsman professor Varga bevisade, att Bela Kun varit ett av Stalins otaliga oskyldiga offer.

Bela Kun rehabiliterades, såsom termen lyder, men inte heller Varga kunde eller fick säga när och var Bela Kun blev skjuten och vilken den formella orsaken till dödsdomen var. Inskränkte den sig bara till ärekränkningen mot Stalin, som Manuilski talat om, eller hade man efter hand funnit även andra motiv.

Märklig var likvideringen av det polska kommunistpartiets ledning.

Den inträffade 1937. Det polska kommunistpartiet var till sitt medlemsantal ett av Kominterns största. I ledningen fanns gamla kommunister, av vilka många gjort sig kända långt före Kominterns grundande. De hade ägnat sig åt underjordisk verksamhet redan under tsartiden, ja, några av dem, såsom t.ex. en kommunist vid namn Walezki, hade varit i Sibirien tillsammans med Trotskij och Lenin och på detta sätt blivit bekant med det gamla bolsjevikgardet. Walezki var dock inte, trots ålder och förtjänster, ledare för det polska kommunistpartiet. Denna ställning innehade Lenski, en meriterad och känd kommunist, som åtnjöt stort anseende i Ryssland och Komintern. Till ledarna hörde också Bronkowski, gammal bolsjevik och en av undersekreterarna i Komintern. Ända till år 1935 skötte han de baltiska ärendena. Förutom de baltiska länderna hörde till hans gebit även Finland. Han var sålunda en tid högsta chef för det finska partiet. En fjärde polsk storhet var Krajewski.

Dessa fyra polacker var alla betydande män: Lenski och Bronkowski hörde till Kominterns verkställande kommitté och presidium, Walezki och Krajewski till Kominterns kontrollkommitté eller den kommunistiska hierarkins högsta internationella domstol. Dessutom var Krajewski chef för Kominterns kaderavdelning, en betydande post, ty han hade fria händer inom sin egen sektor. Den polska kommunistiska centralkommittén i Moskva räknade tolv personer, vartill dessutom kom ett tiotal lägre funktionärer.

På försommaren 1937 sammankallades Kominterns presidium åter helt överraskande — på samma sätt som i Bela Kun-affären. Därför antog vi, att något förräderi igen hade uppdragats och förberedde oss på att höra de vanliga standardanklagelserna. Vi blev smått förvånade över att inte en enda av de polska presidiemedlemmarna var närvarande, och efter en stund hade vi anledning att bli ännu mera förvånade — förvånade och förfärade.

Dimitrov placerade sig på ordförandens stol, vi andra på våra platser. Manuilski började sitt tal i följande stil:

— Kamrater! Jag måste tala om för er en historia, så svart och smutsig och otrolig, att ni aldrig kan föreställa er maken. År 1920, då vår tappra röda armé stod utanför Warszawas portar, gav sig plötsligt ett helt polskt regemente på 700 man åt armén. Vi tog med glädje emot det, för det framgick, att regementet till största delen bestod av sovjetvänliga män, t.o.m. rena kommunister. Sålunda kom detta regemente att i sin helhet stanna på sovjetrysk sida. Många av polackerna anslöt sig till den röda armén, några som officerare, andra som politkommissarier. Av de övriga fick de flesta en viktig ställning i det rådsryska maskineriet. Det är klart, att då regementet i en så vanskelig situation gick över till vår sida, greps vi av stort förtroende för polackerna — dessa sjuhundra mans förflutna undersöktes inte närmare. Vi gick i fällan — just på det sätt den listiga fienden beräknat.

Manuilski, den skicklige talaren, gjorde en konstpaus. Historien hade ryckt oss med, och vi väntade andlöst på fortsättningen.

— Våra fiender har gillrat många snaror för oss, men aldrig så listiga och farliga som dessa. Ty vem hade kunnat ana, att de sjuhundra kapitulanterna var särskilt utvalda och specialutbildade spioner — en hel spionarmé, som nästlade sig in på alla viktiga punkter och som nu i sjutton års tid ostört fått ägna sig åt sitt smutsiga värv! Och vem stod bakom detta skurkstreck? Naturligtvis socialistavfällingen Pilsudski.

Vi kände oss alldeles omtumlade. Och vi blev det om möjligt ännu mera, då Manuilski meddelade, att bland dessa sjuhundra polacker även funnits några medlemmar av den nuvarande centralkommittén och att också Lenski och Bronkowski var inblandade. Man hade alltså inte haft andra utvägar än att låta häkta högsta ledningen för hela partiet — vilket redan skett.

Tillvägagångssättet hade tydligen förenklats. Bela Kun fick ändå vara närvarande när han anklagades, men polackerna dömdes ohörda, fastän de tillhörde kominternledningen: två i presidiet och två i kontrollkommittén. Såsom fällande dom måste vi nämligen betrakta Dimitrovs högtidliga anförande, som avslutade detta korta sammanträde. Han konstaterade som en självklar sak, att GPU handlat alldeles riktigt, då den häktat alla polska ledare, och det framgick även, att de sjuhundra polackerna, i den mån de påträffades eller ännu var i livet, hade häktats.

Det är självklart att vi var mycket fundersamma när vi lämnade konferensen. De som nu fängslats var idel kända personer och gamla beprövade revolutionärer. (Sådana marionettkommunister som Bierut, Cyrankiewics och andra organisatörer av blodbadet i Poznan var på

den tiden alldeles okända, och inte ens en ledare som Gomulka hade plats bland dessa verkligt framstående kommunister.) Vi förstod, att vid klappjakten på dessa sjuhundra polacker en väldig mängd av deras anhöriga och bekanta skulle stryka med, överhuvud alla, som haft med dem att göra. Vid denna utrensning av ledningen följde säkert ett tusental polska kommunister med i notvarpet.

Kominterns presidium hade uttalat sitt djupa förakt för den förrädiska polska ledningen och inskräpt hos alla partiledare att hålla ögon och öron öppna, så att ett dylikt svek från partiernas sida icke mera kunde komma i fråga.

Men det inträffade i alla fall. Någon månad efter Polenaffären blev det Estlands tur att stiga fram i rampljuset.

Sedan Estland blivit självständigt, fanns det två stora namn i landets kommunistiska kretsar: Kingisepp och Anvelt. Då de estniska gränsvakterna i början av 1920-talet sköt Kingisepp vid ryska gränsen, blev Anvelt ensam ledare. Han var i det estniska partiet en ännu större herre än vad Kuusinen var i FKP. Jag kände honom, liksom hela ledningen för det estniska partiet, mycket bra. Jag hade ofta att göra med honom och fick det intrycket, att han var en begåvad, angenäm och rättänkande man. Viktiga åligganden hade anförtrotts honom. Han beklädde höga ämbeten i Leningraddistriktet, och enligt vad jag förstått var han en viktig faktor i Leningrads GPU. Från början av 1930-talet hade han innehaft ledande poster i Komintern och var vid denna tid ordförande i Kominterns kontrollkommitté, alltså förste man vid den internationella kommunistdomstolen. Han kunde också betecknas som chef för Kominterns GPU, ty han hade i uppdrag att undersöka politiska sidosprång inom kommunistpartierna, brott mot partidisciplinen och spioneriaffärer. Hans makt var stor på grund av hans rätt att mot varje parti framföra beskyllningar, som kunde vara ödesdigra för hela partiet. Han kände till en hel del om de stämplingar Stalin och dennes agenter igångsatt. Alltså en farlig man!

Därför behandlades frågan om hans likvidering vid kominternpresidiets möte bara som ett mål ”på löpande band”. Det meddelades kort, att han deltagit i sovjetfientlig verksamhet och åstadkommit stor skadegörelse under tjugu år. Saken var alltså klar. Samtidigt förkunnade man, att hela den estniska centralkommittén var lika illa komprometterad. Anvelts närmaste man Allas skötte det estniska partiets praktiska ärenden i en liten expedition invid finlandsbyrån.

Han var en stillsam lungsiktig person och kunde inte ha långt kvar. Men han, och med honom tre, fyra andra estniska ledare, häktades på samma gång som Anvelt.

Samtidigt och med lika litet buller likviderades ledningen för det litauiska partiet. I den fanns ett i Kominterns rullor mycket bekant namn, Ankaretis, en litauisk jude, som väckte uppseende överallt, mera på grund av sitt mäktiga gråa skägg än på grund av sin begåvning. Också han var medlem av kontrollkommissionen och Anvelts medhjälpare. Han anklagades för spioneri och häktades jämte den litauiska centralkommitténs övriga medlemmar. De ansågs alla vara hantlangare åt Litauens halvfascistiske diktator Smetona.

Det tredje baltiska landet, Lettland, hade ingen framträdande representation i Komintern, och därför skedde den lettiska ledningens likvidering nästan omärkligt.

Sedan Stalin år 1939 i sin överenskommelse med Hitler reserverat dessa länder för sig och besatt dem, väntade jag och många andra med mig, att makten skulle ges åt de personer, som i tjugu års tid hängivet och utan fruktan för terrorn kämpat för Sovjetunionen och de kommunistiska idéerna. Men nej. När en kommunistregering bildades i Estland sommaren

1940 fanns i den ingen Anvelt, överhuvud inte en enda kommunist av gammalt, gott märke, endast borgerliga professorer som Vares och socialdemokratiska överlöpare som Andersen. Allesamman män, som Anvelts kommunistparti angripit och beskyllt för att vara Päts agenter. Detsamma var förhållandet i Litauen och Lettland. I spetsen för ledningen ställdes en socialdemokrat, eller ännu hellre en borgare, och det spelade ingen roll om man tidigare skällt ut honom som anhängare av den litauiske diktatorn Smetona eller den lettiske Ulmanis.

Inte heller i Polen såg man någon Lenski, någon Bronkowski eller Walezki. Till ytan flöt bara upp småborgerliga eller storbörgerliga namn samt en och annan alldeles obekant kommunist. Bulgarien utgjorde ett undantag bland de länder, vilkas partiledare vistades i Sovjet, ty i varje fall klarade Dimitrov och hans hantlangare Kolarov livhanken. Efter revolutionen fick de till och med ledande ställningar — visserligen bara för en kort tid — tills de avled under mystiska omständigheter. Även en del av den jugoslaviska ledningen hade likviderats, men en annan del klarade sig, bl.a. Tito som lyckades lämna Sovjetryssland redan 1936, förrän Stalins terror nådde sin kulmen.

Tito var vid denna tid ännu inte någon stor ledare. Han godkändes inte ens som jugoslavisk representant i Kominterns verkställande kommitté vid 1935 års kongress. Under namnet Walter tjänstgjorde han som funktionär i Komintern, eller som vi sade ”tjänsteman för särskilda uppdrag”. Utom vid gemensamma funktionärsmöten råkade jag honom flera gånger på Kuusinenens sekretariat. När det då i något sammanhang blev tal om, att jag suttit många år i fängelse i Finland, inflickade Tito, att också han blivit fängslad där — ehuru bara för kort tid. Han berättade, att han varit i Petersburg år 1917 under den s.k. julirevolutionen och därifrån flytt till Viborg, där han blivit anhållen. De lokala myndigheterna förhörde honom, men lät honom sedan gå. Han klandrade inte de finska förhørsledarna, tvärtom berömde han dem som sakliga och rejäla män. Jag skämtade och sade, att man borde granska de förhørsprotokoll, som säkert fanns i Finlands Riksarkiv, för att kunna bedöma om han uppträtt som det anstod en hederlig kommunist inför en borgerlig klassdomstol. Walter förklarade, att han uppträtt exemplariskt. Den skarpögde O. W. Kuusinen påstod emellertid, att Tito, hur obetydlig hans ställning än var, redan nu bar en marskalkstav i fickan. När Tito åtagit sig något uppdrag fullgjorde han det också.

I Ungern steg faktiskt en av de gamla kommunisterna upp till ytan. Det var Rakosi. Han räddade sig undan Stalins bila genom att han inte befann sig i Ryssland utan i Horthys fängelse. Likaså sparades för det finska partiet mindre springpojkar som Pessi och Aaltonen, Ryömä och Janhunen, vilka inte vistades i det kommunistiska Mecka utan i den vita terrorns fängelseceller i Finland. På samma sätt som Rakosi räddade sig i Rumänien ”den röda Anna”, — Anna Pauker — men de rumänska ledarna i Ryssland återvände aldrig till sitt land.

Detta drama upprepades från Medelhavet till Norra Ishavet, längs Sovjetunionens hela västra gräns. Utbildade och i många partigöromål beprövade ledare försmäktade, i den mån de ännu levde, i ryska fängelser. Små- eller storborgare, idel nykomlingar, fick nu som sovjetryska hantlangare sköta partierna i dessa länder.

Alldeles av sig själv uppstår frågan, vad GPU hade i sikte, då den likviderade just de grupper, som skulle varit det pålitligaste stödet, när den rådsryska gränsen flyttades västerut. Det spörsmålet grubblade vi över, då vi följde terrorn på nära håll, och detsamma frågade sig envar, som fördjupade sig i problemet. Endast ett svar förefaller motiverat:

Stalin fruktade, att dessa gamla ledare för arbetarrörelsen, vilka redan långt före Kominterns och Sovjetunionens uppkomst utmärkt sig som pålitliga revolutionärer, inte skulle gå med på

att tjäna hans politiska syften. Den ryske diktatorn hade väl redan planerat ett eventuellt samarbete med Hitlertyskland, och ville därför undanröja alla hinder. Han visste att partiledare av Lenskis och Bronkowskis kaliber aldrig frivilligt skulle ha samtyckt till Polens delning mellan Ryssland och Tyskland. Stalin fruktade, att det gamla gardet inte skulle förstå hans ideologiska kovändning och inte heller forna sig i att vara drängar för storrysk imperialism. Han räknade synbarligen med att Hitlers politik oundvikligen skulle leda till krig i väster. Under tiden skulle Stalin, som belöning för sin stora neutralitet, i fred och ro få utvidga Rysslands gränser. Det var alltså skäl att i tid likvidera de män, vilkas auktoritet kunde hindra hans strävanden. Nya anleten passade bättre in i hans politik: i Estland Vares bättre än Anvelt och i Finland Pessi bättre än Gylling och dennes krets.

Det är överflödigt att säga, att ingen — allra minst Stalin själv — trodde på att dessa gamla, beprövade kommunister plötsligt blivit kommunismens fiender och förrädare mot saken. Vid Kominterns möten försökte man inte heller få någon att tro på beskyllningar och vittnesmål. Det var för övrigt bara i fallen Lenski och Bela Kun som förklaringar presenterades; i de övriga fallen räckte det med att konstatera fakta.

Terrorn begränsades inte endast till randstaternas kommunister. Även Tysklands fick sin beskärda del, då de tyska kommunisterna skulle haft ännu svårare att förstå förbrödningen med Hitler. Största delen av den tyska centralkommittén befann sig i Ryssland. Av medlemmarna räddade sig endast Wilhelm Pieck och hans assistent Ulbricht, medan en så framstående man som Rommele, en av Kominterns grundare, och den ännu ryktbarare Heinz Neumann försvann i det okända. En storhet som Heckert, medlem av Kominterns verkställande kommitté, dog i Moskva under omständigheter, som motiverade antagandet att inte heller hans död varit naturlig, trots den ärofulla begravning han fick — eller kanske begravningen just därför blev så fin. Särskilt åren 1937 och 1938 betecknar en oavbruten klappjakt på tyska kommunister, då GPU i varje tysk trodde sig se eller ville se en hitlerspion.

Jag berättade i början av min bok, huru Riikka Kuusinen vid min ankomst till Ryssland var djupt deprimerad, då hennes man, den bulgariske studeranden Popov, jämte landsmännen Dimitrov och Tanev, stod anklagad inför den nazistiska riks-rätten i Leipzig för riksdagshusbranden i Berlin. Deras sak föreföll hopplös. Nazisterna behövde några kommunistlik för att komplettera sin provokation. Men som bekant måste de nöja sig med att bulgarerna utväxlades mot några av bolsjevikerna häktade nazispioner. I stället sattes den sovjetryska propagandakvarnen i gång. De tre ur det nazistiska skräckväldets klor räddade hjältarna, vilka återbördats till den fria kommunistiska världen, sändes jämte sina hustrur på en eriksgata genom hela det vida Ryssland. Färden varade tre månader. Leverop höjdes och tal hölls om dessa hjältar, som med Sovjetunionens mäktiga hjälp klarat sig ur eländet i Leipzig.

För Riikka var detta en lycklig period, och hon förtjänade den verkligen. Den varade ännu en tid efter triumftågets slut. Åren 1935-36 stod den bulgariska trojkan högt i kurs, och varhelst Dimitrov nämndes, nämndes också Popov och Tanev. Men redan år 1936 började man i Kominterns inre ringar viska, att Dimitrov inte var den starke man, som han själv gav sig sken av att vara. Det fanns en del svaga punkter i hans rättskamp, som förefallit så lysande och heroisk. Man antydde rentav, att det låg något ljusskyggt i det köpsläende, som lett till att nazisterna överlämnat Dimitrov och hans kamrater till Ryssland. Kanske Dimitrov lovat göra nazisterna vissa gentjänster. Jag vet inte huru ryktena uppstod. Det skvallrades, att Popov och Tanev kommit med vissa antydningar. Men åtminstone inför mig berömde Popov alltid Dimitrov och ansåg honom självskrivnen som ledare för det bulgariska partiet. Popov besökte oss ibland med sin hustru. Då Riikka våren 1937 bodde en månad med Herttas pojke Jurska i

en utanför Moskva belägen villa, som stod till Kuusinsens och våra familjers disposition, tittade Popov, som då blivit ingenjör, allt emellanåt in hos oss för att råka sin hustru.

Småningom ansågs det att viskningskampanjen gjort sitt, och man skred till åtgärder. Dessa riktade sig dock inte mot Dimitrov, ty i sin egenskap av Kominterns generalsekreterare hade han en så synlig position, att hans försvinnande skulle väckt uppseende. Det hade ju dessutom både hemma och i utlandet gjort ett dåligt intryck, om en rättens oförskräckte förkämpe avslöjats som förrädare, orm och bov. Slaget träffade på sidan om hans huvud, men det träffade ändå.

En dag i slutet av år 1937 kom Riikka snyftande till Dom praviteljstva. Hennes man hade häktats. De hade fört bort honom, utan att fråga eller förklara något. I sin nöd sökte sig Riikka till den enda människa, hon trodde sig kunna vänta någon hjälp av, nämligen till sin far.

Riikka sätter sig i en stol, följer med blicken fadern, som går av och an över golvet. Slutligen gör Kuusinen halt.

— Vi skall nu se. Vi måste vänta. Kanske det hela klarar sig.

Men Riikka förstår. Fadern blandar sig inte i saken. Han hade inte lagt två strån i kors för att rädda sin egen son Esa, inte heller sin bästa vän Gylling, inte sin svåger Laaksovirta, Riikkas morbror.

— Nej, det reder sig inte. Han kommer aldrig tillbaka!

Stackars Riikka! Hon ville leva för att sprida glädje omkring sig och låta andra leva. Hon förstod inte och brydde sig inte om att förstå politik, men hon begrep att allt hopp var ute. Visst hade det varit upprörande tider, då mannen befann sig i Gestapos klor, men huru mörkt det än sett ut hade hon alltid haft en svag gnista av hopp ... Och trösten från alla vänner, hela världens medkänsla, hade betytt mycket för henne, likaså den mäktiga flod av försvarsskrifter, som strömmat till Leipzig. Också om nazisterna fatt sin vilja igenom, skulle döden i de tyska bödlarnas händer blivit upphöjd och schön, huru hemsk den än för övrigt var. Men det hade varit lättare att sörja, om hela världen deltagit i ens sorg.

Nu hade hoppets gnista slocknat. Ett justitiemord höll igen på att ske, men någon opposition hördes inte av, hela världen var tyst och likgiltig. Och inte ens de närmaste vännerna, allra minst hennes egen far, vågade uttala sitt deltagande. Tvärtom sökte alla undvika henne.

Man hade till och med krävt att hon skulle förena sig med mannens åklagare och domare, fastän hon inte ens visste vilket brott han var anklagad för. Den som under hotet av nazisternas repögla blivit en firad hjälte, var nu en simpel brottsling, gömd i någon GPU-håla, i ett sibiriskt koncentrationsläger eller i en namnlös grav.

De två tappra bulgarerna Popovs och Tanevs olycksöde symboliserade många emigrantkommunisters öden.

I de skandinaviska länderna var de kommunistiska partierna tillåtna, och detta räddade partimedlemmarna. Deras ledare befann sig inte i Moskva, och i den mån de vistades här var de sina egna länders medborgare och levde alltså inte på Sovjets nåd. Men det oaktat skedde både det ena och det andra. Mest känt är fallet Munch-Petersen. Munch-Petersen var medlem av det danska kommunistpartiets centralkommitté.

Denne man, av något slags dansk lågadel, hade anslutit sig till det kommunistiska partiet och blivit dess representant i Komintern. Där hade varje parti en ackrediterad medlem (också om det prutades av på renläriheten), alltså ungefär som i Vatikanen, där diplomaterna represen-

terar staten, inte kyrkan. Munch-Petersen var dansk medborgare och endast på representationsbesök i Moskva. Men en dag anhölls han av GPU, och hans öde har efter den dagen varit höljt i dunkel. Vid kontrollkommissionens möte var det en gång fråga om honom, och som en halvofficiell anledning till hans häktning hade man antytt Munch-Petersens förhållande till Axel Larsen, den officielle ledaren för det danska partiet. Larsen hade vid övergången från 1920- till 1930-talet beskyllts för så starka trotskijsympatier, att hans namn fanns i Kominterns svarta bok. Munch-Petersen var Larsens närmaste man, och därigenom blev han sannolikt ett ställföreträdande offer för de danska ledarnas trotskism.

Om det svenska kommunistpartiets ledning befunnit sig i Moskva, hade den utan tvivel likviderats. Ty hela partiet betraktades som allt annat än kommunistiskt och pålitligt. De svenska representanterna Vretling, Kempe och Fritiof Lager hade säkert långt tidigare än Munch-Petersen, bulgarerna och våra egna landsmän fått försvinna i okända öden. Det svenska kommunistpartiet kallades i Komintern ölklubben, då ledarna hellre samlades kring ölkannorna än kring kominternteserna och de kommunistiska lärosatserna. Dessutom kostade detta parti Komintern (Sovjet) mycket, trots att det fick föga till stånd. Det skämtades allmänt i Komintern, att om de svenska kommunisterna någon gång ställde till med revolution, måste det ske under en torr årstid, ty i regnväder skulle de inte ge sig ut för att kämpa.

Detta talesätt hade O. W. Kuusinen hittat på, och det kom sig av att stockholmskommunisterna en gång på grund av mulet väder inställt sin förstamaj-marsch och sin majfest.

Om dessa likviderade utländska kommunistledare efterlämnade anhöriga — många hade hustrur och barn — behandlade GPU dem som ryssar: hustrun måste förneka mannen, förklara honom för den värsta fascist, som någonsin trampat jorden, och mot honom kräva lagens strängaste straff, arkebusering. Annars hade hustrun intet hopp om att få behålla sin frihet. Och man levde i en så kvävande atmosfär, att de flesta frivilligt eller endast genom obetydlig påtryckning nedlät sig till att förneka sina käraste och svära på, att de aldrig i framtiden skulle ha något att göra med dessa brottslingar.

Minst 20 000 finnar släpades till koncentrationslägren. Och av de ryska grannländernas kommunister gick ett procentuellt lika stort antal sin undergång till mötes. Men jag skulle tro, att för letternas och litauernas vidkommande procenten var ännu högre. De polska offrens antal måste räknas i hundratusental.

Det har i mänsklighetens historia funnits mer än nog av tyranner, som lämnat blodiga spår efter sig. Djingis Khans och Tamerlans huvudskallepyramider injagar skräck hos eftervärlden, likaså den katolska inkquisitionens kättarbål. Vår egen historia tangerar Kristian II:s ("Tyranns") kalla bödelsverk. Men liksom historiens övriga våldsdåd förbleknar detta vid sidan av den likvidering Stalin satte i gång.

Många av de blodiga händelser vi läser om kan tillskrivas religiös fanatism, — alltså en viss galenskap — de har varit sjukliga yttringar men inte resultat av kallt beräknad organisation. Vi kan förstå Kristian II om vi betänker, att de svenska och finska herrar, som han lät halshugga, till största delen var fiender. Men Stalin lät likvidera sina vänner, t.o.m. sina närmaste umgängesvännar, som tryggt sig till honom, litat på honom fullt och fast. Och detta trots att gästvänskapen också österut betraktats som helig.

FKP:s verksamhet i Moskva

Centralkommittén i Moskva. — Byrå i Leningrad, stödorganisation i Petroskoi. — Av Centralkommitténs medlemmar arbetar hälften i Moskva, andra hälften i Finland. Hanna

Malnas temperament. — 700 medlemmar i den röda fackorganisationen. — Order att ansluta sig till FFC. — Jag blir partisekreterare. — Partikongressen år 1935. Det röstas på okända kandidater. — Sirola röstar inte på sig själv. — Partibyrå i Stockholm. — Intelligensen fångas in.

Jag har berättat, huru jag vid överflyttningen till Sovjetunionen kom in i Leninskolan, där jag fick både insikter och auktoritet för partisekreterarens ämbete. Mina erfarenheter som sekreterare har jag i många sammanhang beskrivit. Det kan därför vara skäl att också tala litet om FKP:s existensvillkor och verksamhet i Sovjet.

Såsom bekant verkade Centralkommittén ända från partiets grundande i huvudsak i Moskva. Under mina Moskvaår hade FKP sin byrå i Kominterns hus, inte i själva huvudbyggnaden, där sekretariatet arbetade, utan i en sidobyggnad vid samma gata. Här låg även några andra partibyråer för länder med illegala partier. Finlands byrå sysselsatte sex, sju, ibland upp till tio personer. Dessutom hade FKP ett filialkontor i Leningrad, som Tyyne Tokoi under en lång tid skötte, och en särskild hjälporganisation i Petroskoi under ledning av Otto Vilmi. Jag skall senare återkomma till denna ”stördorganisation” i samband med den karelska frågan.

Partiet dirigerades alltså i huvudsak från Moskva. Den organisation, som arbetade hemligt i Finland, var tämligen sporadisk, ty statspolisen överraskade allt emellanåt krets- och lokalkommittéerna. De splittrades och medlemmarna häktades. Det var bara partibyran i Moskva som arbetade permanent. Här valdes också Centralkommitténs medlemmar enligt följande schema: ungefär hälften utsågs bland i Ryssland fungerande fackrevolutionärer, andra hälften bland personer, som kunde arbeta öppet i Finland. Till detta egendomliga valsysteem skall jag återkomma senare. Som förbindelseman mellan de båda hälfterna och som ledare för kommitténs arbete fungerade vanligtvis en från Moskva utsänd emissarie, under dessa år Toivo Antikainen. Han åkte sedermera fast i Finland. Också Hannes Mäkinen, riksdagsman Kalle Kulmala och några andra skötte detta arbete.

Ett par månader efter det jag anlät till Moskva, arrangerades ett så att säga utvidgat möte i Centralkommittén. I stil med motsvarande organ i Komintern kallades mötet plenum. Det var sex år sedan jag sist varit med vid ett dylikt tillfälle. Det hade ägt rum år 1927, då jag besökte Sovjetunionen. Då rådde en relativt fredlig stämning, men nu påminde detta plenum — ehuru deltagarantalet var mycket mindre — i många avseenden om partikongressen 1921. Samma stridigheter, som då varit rådande inom partiet, samma inbördes konflikter mellan Manner och Kuusinen flammade åter upp i full låga. Men nu var de farligare än förr, ty man levde inte mera på Lenins tid. Stalin hade makten och våldet, och han nöjde sig inte med att bara skälla ut den förlorande parten och avskilja den från partiet.

Striden fördes på den mannerska sidan med stor hetta av Hanna Malm, som av någon anledning var oerhört bitter på Kuusinen. Dessutom var Hanna Malms temperament och natur av den arten, att hon hade ytterst svårt att komma till rätta med folk utan att gräla. Hon fick skärmytslingar till stånd av nästan vilka anledningar som helst. Då hon dessutom var mycket energisk och aldrig ställde sitt ljus under skäppan, bråkade hon så snart hon hade minsta tillfälle till det.

Nu hade hon igen grävt upp en gammal stridsyx. Jag har tidigare talat om stockholmsmötets beslut. Enligt Hanna Malm hade Kuusinen bedragit och redan en gång förr likviderat FKP, då han vistades i Stockholm. Detta orkade Hanna Malm mala på med i det oändliga. Slutligen kom hon fram med ett påstående, att Kuusinen fört Komintern bakom ljuset, att han aldrig varit kommunist, utan en skojare, som av helt andra orsaker än sin övertygelse slagit in på

kommunismens väg. Om Hanna Malm åtminstone nöjt sig med en viskningskampanj hade det varit bra, men hon uttalade liknande beskyllningar vid stora möten i Östkarelen, där tiotal partimedlemmar var närvarande.

Dylika konflikter präglade alltså det första mindre partimöte, som jag var med om. Toivo Antikainen vistades ännu i Moskva och spelade rollen av angripare på kuusinensidan. Vid ett tidigare möte, år 1921, hade Antikainen räknat sig till mannerfalangen, men nu var han Kuusinens trogne vapendragare. Han anföll kraftigt både Manner och Hanna Malm och framställde skarpa krav på att de skulle uteslutas ur partiet. Han nöjde sig inte bara härmed, utan yrkade på, att de skulle avskiljas även från det sovjetryska kommunistpartiet och att detta borde underrättas om mötets beslut. Manner var själv närvarande och försvarade sig och sin hustru allt vad han förmådde, men med föga framgång. Han fick blott lamt understöd, ty hans egen grupp var ganska svagt företrädd vid detta möte. Inte ens hans trogne adjutant Antti Hyvönen, som år 1921 varit honom så hängiven, att han erbjudit sig att skjuta Kuusinen, riskerade numera försvara Manner. Jag fick det bestämda intrycket, att ett avgörande jordskred närmade sig, ty konflikterna kunde inte tänjas ut i det oändliga.

Det föll på min lott att spela en betydande roll vid det första mötet. Jag fick i uppdrag att klarlägga situationen inom fackföreningsrörelsen i Finland. Sedan jag kommit ut ur fängelset hade jag under några veckor rätt grundligt satt mig in i fackföreningsfrågor. Det var mitt gamla specialområde och jag hade ju hamnat i fängelse direkt från sekreterarposten i Fackorganisationen. Jag besökte också flera fackföreningsfunktionärer, som redan år 1930 övergått från den gamla Fackorganisationen till FFC eller FFC underlydande förbund, och fick av dem en någorlunda klar bild av arbetarrörelsens slagkraft och resurser. Många av mina gamla vänner, som anslutit sig till socialdemokratin, sade rent ut att hela rörelsen stod på svaga fötter. Medlemsantalet uppgick vid denna tid, alltså vid årsskiftet 1932-33, till sammanlagt 14-15.000 personer.

Jag hade varit i tillfälle att stifta bekantskap också med en annan fackorganisation, som bildats på kommunistiskt initiativ. Chef var Toivo Antikainen. Han och några av hans medhjälpare hade år 1930 eller 1931 grundat den s.k. Röda fackorganisationen, vilken det talades mycket om i FKP:s dokument. Snart kom jag likväl underfund med, att Röda fackförbundet existerade bara på papperet. Det hade ingen verklig organisation: medlemmarna var ungefär desamma som i FKP. Allt som allt omfattade hela förbundet knappt 700 personer. Också om några av dem innehade nyckelpositioner och arbetade aldrig så energiskt, saknade organisationen betydelse.

Med dessa uppgifter i fickan anlände jag till mötet i Moskva. Jag sade i mitt referat ärligt ifrån vad jag tänkte om den Röda fackorganisationen, nämligen att den i verkligheten ingenting fick till stånd. Så länge kommunistbojkotten varade, skulle hela fackföreningsrörelsen i Finland, alltså även den nyligen grundade FFC, vara och förbli kraftlös. Jag framlade en ganska vågad åsikt: Röda fackorganisationen borde likvideras samt kommunisterna och kommunist-sympatisörerna, alltså överhuvud vänsterarbetarna, uppmanas att ansluta sig till FFC.

Detta tycktes ha en mycket våldsamt verkan på vissa personer. Till och med Antikainen och Kullervo Manner ställde sig för en gångs skull på samma sida, trots den skarpa konflikt som annars rådde mellan dem. Manner hyllade ju kraftiga tag och ansåg alltid att det radikala var det bästa. Ingen tanke på att man skulle ansluta sig till FFC, de socialdemokratiska ledarnas förbrytarorganisation. Denna sak blöttes och stöttes i ett par dagars tid, men småningom anslöt sig den ena efter den andra av mötesdeltagarna till uppfattningen, att mitt förslag var det enda möjliga.

Kuusinen — och detta har tidigare framhållits i många sammanhang — hade stark instinkt för reella fakta. Han var den förste av de stora pamparna som tog parti för mitt förslag. Det beslöts alltså att Finlands vänstersinnade arbetare skulle uppmanas att radikalt gå in för FFC:s politiska linje. Kort därpå fick jag efter ett möte i Centralkommittén i uppdrag att skriva en broschyr om saken. Jag skrev den verkligen *con amore* och uppmanade i kraftiga formuleringar — då jag nu en gång hade befogenhet att säga vad jag ville — arbetarna att samla sig kring en enda gemensam organisation. Jag försökte så energiskt som möjligt understryka, att det inte gällde att splittra FFC utan att söka stödja och stärka organisationen, så att den verkligen förmådde kämpa för arbetarnas livsintressen.

När min broschyr var färdig, spriddes den i rätt stora upplagor i Finland. Det föll sig så lägligt, att just då broschyren distribuerades hade FFC ett möte. Ordföranden Huttunen meddelade representantmötet, att också FKP slagit in på deras linje. Ty här hade han Poika Tuominens broschyr, av vilken det tydligt framgick att kommunisterna nu ilade till FFC. Han hälsade en dylik omsvängning med glädje och tillfredsställelse och förutspådde, att medlemsantalet i FFC kraftigt komme att stiga. Men han inskräpte samtidigt hos deltagarna att de måste vara på sin 'vakt, ty kommunister var alltid kommunister, och antagligen anslöt de sig till FFC närmast i erövringsssyfte.

Huttunen hade säkert rätt. Ehuru jag inte berörde några erövringsplaner i min broschyr, utan tvärtom varnade för alla dylika drömmar, var det givetvis dit vi ändå strävade. Det framgick också senare, att så snart kommunisterna fick fotfäste i fackavdelningar eller förbund, försökte de strax komma in i direktionerna eller få förbunden i sina händer.

På tal om ovannämnda plenum kan det ytterligare nämnas, att jag blev återvald till medlem av FKP:s centralkommitté. Jag hade hört till den ända sedan början av 1921 — också under de år jag satt i fängelse. Vid partimöten och -plena hade jag ständigt blivit återvald. Men antingen år 1930 eller 1931 hade ett möte, som ägt rum på mannerfalangens initiativ, låtit bli att välja mig. Några månader senare blev jag partiets generalsekreterare. Kullervo Manner hade länge skött denna funktion. När han råkat i onåd, övergick sysslan till Toivo Antikainen. Vid denna tid hade man redan planer på att sända Antikainen som emissarie till Finland, och hans göromål började småningom flyttas över på mig, tills jag några veckor efter plenum officiellt valdes till partisekreterare.

Efter Centralkommitténs möte började man åter energiskt förbereda partiets representantkongress, alltså partikongressen, som skulle äga rum tidigt på hösten år 1935, efter kominternkongressen. Av många anledningar hade en representantkongress inte kunnat sammankallas på flera år. Viktiga principiella frågor hade avgjorts vid de ovannämnda plenarmötena, och Centralkommittén hade allt emellanåt sammanträtt för att utfärda direktiv och bestämmelser för arbetet i Finland.

Det var meningen att få en stark finsk representation till kongressen, men trots alla ansträngningar anlände inte ens tio personer från Finland. Leningrad och Östkarelen sände ett antal representanter, och några av de pålitligaste lärjungarna i Leninskolan hade inbjudits för att följa med mötesförhandlingarna.

Kongressen ägde rum utanför Moskva, i en liten f.d. internatskola, där deltagarna fick rum och mat. Kominterns sekreterare Moskvina, som hade att övervaka finlandsavdelningen, var vår gäst. Han följde hela tiden troget med frågornas behandling och avlade allt emellanåt rapport inför Dimitrov och Manuilski om huru kongressen utvecklade sig.

Som partiets sekreterare måste jag hålla huvudreferatet och ge en översikt av partiets ställning

och verksamhet. För de andra referaten svarade Hannes Mäkinen och Antti Hyvönen. Vi kunde konstatera vissa vinningar på FKP:s linje, åtminstone den, att partimedlemmarna och de skaror, som understödde partiet, i allt högre grad börjat ansluta sig till FFC. Organisationens medlemsantal steg märkbart, och därmed växte även slagkraften. Men samtidigt kunde vi konstatera, att radikala vänsterflygeln offentligt proklamerat: — När vi en gång sagt, att vi inte ansluter oss, gör vi det inte heller. — De vänsterradikala tredskades länge och väl, men gradvis bröts deras motstånd, och FKP började få ett verksamhetsfält också inom fackföreningsrörelsen. Detta var en välsignad sak. Ty genom sina egna kommittéer åstadkom partiet just ingenting.

En av de viktigaste uppgifterna vid en partikongress är att linjera upp programmet. Linjerna drogs naturligtvis efter de beslut, som kominternkongressen några veckor tidigare fastslagit. Visserligen begrep man, att en folkfront i stil med Frankrikes inte kunde uppstå i Finland, men besluten fattades i alla fall i vederbörlig ordning. De var för övrigt ointressanta, ty de innehöll liknande fraser om gemensam front, om kamp mot fascismen och om den store Stalin, som redan uttalats vid kominternkongressen. Det förekom inte heller några stridigheter längre, emedan Manner och hans gäng redan häktats. Men kanske kan det vara av intresse för en utomstående att höra, huru man vid dessa möten och vid mötena i allmänhet valde parti-ledningen.

Givetvis kom det inte i fråga, att mötesdeltagarna fick föreslå kandidater, vilka man sedan skulle rösta på. De måste utses av en tremannakommitté, till vilken Kuusinen, Moskvin och jag valdes. Vi utsåg också bland partimedlemmarna kandidater till Centralkommittén. Omröstningen förrättades med slutna sedlar. På den hälft av kandidaterna, som bodde i Ryssland, sattes namnen ut: Kuusinen, Sirola, Gylling, Hannes Mäkinen, Antti Hyvönen, Tuominen. Den andra hälften, som alltså valdes bland partimedlemmar i Finland, angavs bara med bokstäver: A, B, C, D, E, F. Man fick inte ens veta vilka av dessa som var män, vilka kvinnor, var de bodde eller vad de hade för yrke. Det gavs inte den minsta möjlighet att gissa sig fram, förklarades bara, att kommittén grundligt undersökt problemet: kandidaterna var kända och pålitliga kommunister, för vilka kommittén gått i godo.

För att alla fordringar på demokratisk ordning skulle uppfyllas skedde omröstningen med slutna sedlar. Det låg i sakens natur att valresultatet skulle hundraprocentigt överensstämma med listan. Men det blev ändå inte så. Alla kandidaterna i Finland — A, B etc. — hade fått fulltaliga röster, likaså de namngivna i Ryssland, utom Sirola, för vilken det fattades en röst. Moskvin fordrade strax att få veta vad detta berodde på. Och det framgick snart. Vi hade alla — naturligtvis! — röstat på oss själva, utom Sirola. Han levde de sista månaderna innan sin död i ett egendomligt tillstånd av skygghet, som hindrade honom att knuffa fram sig själv. Men för att all rättfärdighet skulle uppfyllas och resultatet vara enhälligt, fick Sirola på Moskvins uttryckliga begäran tillåtelse att senare rösta på sig själv.

Moskvin visste givetvis ingenting om de forska centralkommittémedlemmarna. Också Kuusinens begrepp om dem var ganska dunkelt, jag var den enda som kände dem rätt väl. Jag hade diskuterat dem med Hannes Mäkinen, och i någon mån också med Antti Hyvönen, men då Kuusinen inte litade på Hyvönen, utan varnade mig för att ge honom upplysningar, stannade rådplägningen oftast mellan Hannes Mäkinen och mig. Kuusinen godkände listan utan vidare, Moskvin naturligtvis ännu beredvilligare. Detta valmanssystem skulle senare få sina följder.

När jag flyttade över till Stockholm kom jag att stå i förbindelse med dessa medlemmar av Centralkommittén. Några besökte mig också. Då vinterkriget bröt ut, och det strax i början

framgick både för ledningen i Moskva och Centralkommitténs finska flygel, att jag ställt mig i harnesk till det sovjetryska anfallet och brutit med kommunismen, väntade medlemmarna i Finland med andan i halsgropen på att jag skulle ange dem. Hannes Mäkinen var likviderad; jag var alltså den enda person, som kände dem och deras verksamhet i grunden. Jag förstår deras skräck till fullo, ty säkert tänkte många, att Poika Tuominen kommer att tala om för polisen vad han vet, och under krig är ett människoliv inte mycket värt. Sanningen är i alla fall, att polisen inte om en enda av dem fick reda på, att de var medlemmar av Centralkommittén. Givetvis hade statspolisen sina aningar, då alla dessa personer haft synliga positioner tidigare. Några hade före krigstiden placerats i skyddshäkte, men på långt när inte alla. Ingen av dem anklagades för medlemskap i Centralkommittén, ännu mindre blev någon dömd.

I all min verksamhet utgick jag nämligen från principen att inte göra något, som kunde skada enskilda medborgare, vilka jag samarbetat med och vilka genom min medverkan eller rekommendation råkat i en svår situation. Jag ställde som villkor för min återkomst till Finland, att statspolisen inte skulle anställa förhör med mig. Regeringen biföll min anhållan.

Ovanskisserade valmetod för medlemskap i Centralkommittén kan synas egendomlig, ja vanvettig. Men den var nödvändig, emedan mötesdeltagarna var så många, att fara förelåg för att mycket av det som beslöts skulle läcka ut. Tidigare möten hade redan utvisat, huru snabbt polisen i Finland kom den underjordiska partiledningen på spåren, om flera personer varit närvarande då den valdes.

Ännu några ord om partiets verksamhet i fråga om Finland.

Centralkommittén sammanträdde ganska ofta, stundom en gång i veckan, ibland två gånger i månaden. Dess beslut sändes till Finland antingen som chifferbudskap eller med personliga kurirer, men det visade sig snart att postförbindelserna måste ordnas på annat sätt. Tidigare hade gränstrafiken över Karelska näset varit ganska livlig, då man på finska sidan hade en egen gränspunkt i Lempaala och etappvägarna var klara. Men just vid tiden för 1935 års partikongress började den finska gränstrafiken stocka sig, emedan den nya stalinistiska riktningen även i denna verksamhet såg en anledning att trakassera våra landsmän. Därför dirigerades trafiken allt mera över Stockholm. Där hade bildats en partibyrå, som fortfarande upprätthölls. Egentligen löpte förbindelsen Stockholm—Finland lättare och var bättre, om också mycket dyrare.

Den revolutionära verksamheten på Finland var påfallande livlig, men några resultat visade sig sällan. Partiets medlemstal höll sig alltså lågt. Den självständiga verksamhet, vi då och då försökte få i gång, blev föga framgångsrik, trots att det fanns en mängd människor, som sympatiserade med FKP — det utvisar siffrorna ända till slutet av 1920-talet och början av 1930-talet. Också fackföreningslivet präglades av större aktivitet, så snart det kommunistiska initiativet skymtade fram, och mest betydde då, liksom alltid, FKP:s legala verksamhet i yrkes-, idrotts-, nykterhets- och kvinnoorganisationer.

Under dessa tider försökte vi få kontakt även med intelligensen, och det lyckades oss att i det kommunistiska notvarpet fånga in en hel del socialdemokratiska studenter, såsom Ryömä, Palmgren, Aimo Rikka och andra. Då de gick över till FKP:s linjer fick vi kontakt med mera avancerade kulturella kretsar. Men vi som arbetade i Moskva visste, att deras verksamhet inte var ens tillnärmelsevis så farlig som den framställdes i en ryktbar promemoria av Esko Rieki, Detektiva Centralpolisens dåvarande chef. Visst gjorde vi vårt bästa — åtminstone jag försökte på alla de sätt jag kunde filtrera in kommunistiska celler i legala organisationer.

Jag ville åstadkomma en rörelse, som skulle störta den lagliga samhällsordningen och i stället skapa ett rådssystem i Finland Detta framgår för övrigt klart av det tal, jag höll vid Kominterns VII:de kongress 1935, liksom av mitt tal vid FKP:s partikongress, samt av de klämmor som utarbetades på basen av mitt referat. Jag gjorde så gott jag kunde, fastän mina ansträngningar inte kröntes med någon framgång.

Fallet Yrjö Sirola

En fin och känslig människa. — ”FKP-kadrarnas fader”. — Var Sirola hundra procentig kommunist? — Två män av olika laggnings: Sirola och Kuusinen. — Ställföreträdande lidande. — Som undervisningskommisarie i Östskarelen. — ”Detta är bara Yrjös vanliga påfund”. — ”Du måste ögonblickligen komma med mig till Stalin.” — ”Din bekännelse skulle släppa lös en rovdjurshop.” — Som hedersvakt tillsammans med Dimitrov, Manuilski mfl. — Varför har Sirolas testamente aldrig offentliggjorts?

Finlands kommunister har inte många veteraner, som de kunde åberopa, namn med klang från arbetarrörelsens kampår. Inte ens från partiets grundläggningstider har man sådana namn. Vanligtvis är det bara två som nämns: O. W. Kuusinen och Yrjö Sirola.

Kuusinen karakteriseras i propagandan som den kommunistiska rörelsens järnhårde rorsman, vilken med hjälp av assistenter sköter Finlands kommunistiska parti. Sirola förhålls som en bortgången ledarpersonlighet. Han får erkännande särskilt för sin gärning som uppfostrare och instruktör för partifunktionärer. Om honom används konsekvent benämningen FKP-kadrarnas fader. Sirolas namn har förlänats bestående aktualitet genom att en kommunistisk propagandaskola, som arbetar med stöd av statsmedel, uppkallats efter honom. ”Sirola-institutet” är ett mycket väl valt namn. Det binder samman den nuvarande arbetarrörelsen med tidigare socialdemokratiska idéer och med den för 40 år sedan grundade kommunistiska rörelsen.

Sirolas namn var utan tvivel en lämplig skylt, en bättre propagandasymbol än Kuusinens. För det första hade Sirola stora för tjänster som ledare av arbetarrörelsen: han var sällsynt begåvad. Men också som människa och lärare var han verkliga exemplarisk. Jag tror att knappast en enda av dem, som kom i kontakt med Sirola — oberoende av om de tillhörde hans eget eller ett motsatt läger — har annat än gott att säga om honom. Han var sympatisk som människa, gjorde ett äkta, rejält och pålitligt intryck. Även ett kort sammanträffande med Sirola kvarlämnade ett angenämt minne. Han hade varit det socialdemokratiska partiets sekreterare, dessutom lantdagsman och redaktör, och fick även på borgerligt håll goda vänner. Dessa skrev vackra minnesord om honom och hyllade honom som en ärlig och god motståndare.

Kommunisterna däremot skänker inte Sirola — lika litet som en del andra arbetarledare — full rättvisa, då de med outtröttligt nit skildrar hans förtjänster som uppfostrare av FKP-kadror. De försöker göra honom till en renlärig bolsjevik, som utan reservation godtog Stalins minsta vinkar och utbildade kommunistiska funktionärer i äkta stalinistisk anda. Den hittills utförligaste biografien om Sirola härstammar från Elli Stenberg, kommunistisk riksdagskvinna. Givetvis har hon samvetsgrant försökt göra sitt bästa, men boken är ett exempel på, huru en levnadsteckning enligt givna normer drar upp ganska snäva gränser för en livsgärning. Sirola blir här förvandlad till en helt annan man än den han i själva verket var: en nästan universell människa, som rörde sig på väldiga områden och hade vida perspektiv. I denna bok värdesätts Sirolas senare verksamhet inte alls. Boken utgör en enda monoton lovsång över hans kommunistiska period och beskriver huru det var Sirolas förtjänst, att leninismen och stalinismen oförvanskade gick i arv till de yngre generationerna såsom något inspirerande och omistligt.

Jag har redan flera gånger konstaterat, att den kommunistiska historieskrivningen från början till slut innebär en förvrängning av fakta. I Sirolas fall blir den en nästan ofrivillig förfalskning. Största delen av de ledare, som i mycket högre grad än Sirola inverkade på parti-verksamheten under kommunismens begynnelseår — t.ex. Kullervo Manner — representerar döda blad i kommunismens historia. De får inte nämnas, men de kan inte heller smädas. Därför måste det arbete, som tiotals, kanske hundratals människor utfört, koncentreras på en eller två personer. Detta är ju helt vilseledande. FKP:s historia har skrivits i samma stil som Stalin skrev det ryska kommunistiska partiets historia: det har bara funnits två ledare, Lenin och Stalin. De flesta av Lenins arbetskamrater från partiets första tider eliminerades. De har inte utträttat någonting, eller om någon överhuvud nämnes är det för att konstatera att han bara åstadkommit skada. Det är inte min avsikt att på något sätt korrigera den kommunistiska historieskrivningen, inte ens söka värdesätta Sirolas livsgärning. Jag skall bara i korthet beröra en av den kommunistiska propagandans centrala frågor: Var Sirola i alla avseenden en hundra-procentig bolsjevik, trodde han, att den ryska bolsjevismen var just den socialism eller kommunism han drömt om i årtionden och som han arbetat för dagarna i ändar

Jag hade åren 1933-36 ett mycket nära samarbete med Sirola och kunde därför bättre än mången annan följa hans livsväg under de sista åren. Först var jag hans lärjunge i Leninskolan, några år senare blev jag som partisekreterare på sätt och vis hans förman — han var då medlem av partistyrelsen och funktionär i partiet. Såsom jag berättat hade jag ända sedan år 1918 haft goda och förtroendefulla relationer till Sirola. Under de tre sista åren blev de mycket intima. Jag vågar försäkra, att mitt förhållande till Sirola var starkare och djupare än Kuusinenens, trots att de båda männen var kamrater sedan studentåren. Deras karaktärer var så olika, att de aldrig förmådde hysa fullt förtroende för varandra, vilket Sirola ofta beklagade sig över. Kuusinen kunde i diskussioner, och dessutom vid offentliga möten, uppträda direkt sårande mot Sirola, vilken som den känsliga och fina människa han var träffades ända in i hjärtrötterna. Sirola blev aldrig någon partiledare i samma bemärkelse som Kuusinen från början varit. Han kunde vara ytterst osäker i sitt politiska handlingsätt och fullständigt beroende av andra, särskilt av Kuusinen, som hade en klar och konsekvent linje och utvecklade den steg för steg. Sirola åter vägde för och emot, kom fram med alla möjliga argument och givetvis också med en mängd motargument. Han passade väl in i Kuusinenens cirklar; genom sin stora beläsenhet stödde han Kuusinenens bevisföring med sakliga inlägg. Men samtidigt gjorde sig Sirola omöjlig i Kuusinenens ögon, liksom opålitlig eller åtminstone opraktisk, då han inte förmådde utvinna en konsekvent linje ur sina ämnen. Därför avbröt Kuusinen ofta Sirola vid partiets centralkommittémöten, och sade i irriterad ton:

— Inte behöver vi nu förbereda någon utflykt i världsalltet. Vad vi behöver är ett enkelt beslut i enkla frågor. Vi skall koncentrera oss på dem och inte företa några utvecklingar från ämnet.

Sirola uppfattade sådana anmärkningar som personliga kränkningar. Han bar agg mot Kuusinen samtidigt som han vid konferenserna prisade — och faktiskt beundrade — dennes stora ledarförmåga. På tumanhand med mig uttryckte Sirola ofta sin nedstämdhet över Kuusinenens sårande sätt.

Jag har redan tidigare nämnt att Sirolas typ representerade det ställföreträdande lidandet. Hans svaghet låg just i det faktum, att han aldrig var riktigt säker på en enda sak, inte ens på sina egna artiklar eller tal. Han visste inte om de personer han undervisat verkligen fått en ordentlig marxistisk-leninistisk-stalinistisk skolning. Detta drag hos Sirola framträdde klart vid varje steg han tog. Om någon av hans lärjungar misslyckats i Finland, var Sirola strax färdig att ta skulden på sig han hade alltså givit vederbörande fel start i livet. När slitningar

och konflikter uppstod i Amerikas kommunistiska parti (detta skedde ideligen) var Sirola beredd att bära ansvar även för dem. Han hade tidigare fungerat som chef för ett arbetar-institut i Amerika och fick senare såsom kominternemissarie ett par gånger order att klara upp de amerikanska kommunisternas problem. Då ett dylikt sorgligt budskap anlände, ansåg Sirola att allt berodde på att han inte kunnat ge riktiga råd eller direktiv.

Åren 1935-36 ansattes han ända till sin död av tanken, att allt hans arbete i Östkarelen varit i grunden felaktigt och egentligen ett förstörelseverk. De häktningar, som sattes i gång där år 1935, gällde främst folk i undervisningens och skolornas tjänst. Sirola hade fungerat som undervisningskommisarie just vid den tid, då grunden för skolarbetet lades. I varje häktning av en lärare eller inspektor såg han en följd av sin fel inriktade uppfostrargärning. Och eftersom anklagelserna även lydde på felaktig nationalitetspolitik, den finska nationalismen, var varje nytt fall ett knivsting i Sirolas hjärta. Alla dessa personer var offer för hans snedvridna politik. Hans utgångspunkt hade inte varit riktig!

När sedan Gylling och Rovio och hela den östkarelska regeringen avskedades och förvisades, växte Sirolas självförebärrelser för varje timme. Han råkade i ett tillstånd, som starkt påminde om vansinne. Nästan varje morgon berättade han på partibyran om den inre strid han utkämpat. Han hade inte alls kunnat sova utan dragits med tanken, att hundratals människor satt i GPU:s fängelser såsom offer för hans villfarelser.

I slutet av år 1935 krävde han bestämt att få fara till Östkarelen och förklara, att allt varit hans fel, och söka rädda de anklagade ur GPU:s klor. Endast med stora ansträngningar lyckades vi förhindra hans färd. Vi visste, att det varit dåraktigt. Han hade inte bara skadat dem, som redan åkt fast, han hade framför allt gjort sig själv illa. När det alltså inte blev någon karelenresa, krävde Sirola, att vi skulle gå till Stalin och förklara — jag som partisekreterare och han som den huvudskyldige — huru saken låg till.

— Jag är den felaktiga nationalitetspolitikens fader, jag har dragit upp linjerna för den, suckade han.

Men han vågade eller ville inte säga sanningen, nämligen att det var Kuusinen, som stod bakom denna politik. Den sanningen bröt någon gång fram i enskilda samtal, men som representant för det ställföreträdande lidandet önskade Sirola ta allt på sig för att rädda Gylling, Rovio och andra ledare. Detta blev hos honom en fix idé, som han kämpade för. Han ville absolut besöka Stalin. Under en lång tid tillbakavisade jag tanken utan vidare, men slutligen talade jag med Kuusinen om saken.

— Omöjligt! sade Kuusinen. — Det är bara Yrjös vanliga påfund. Han har alltid varit fantast, aldrig förstått sig på politik, begriper nu mindre än någonsin.

En sådan jakobskamp utkämpade Sirola med sig själv i nästan ett halvt års tid. Det var uppskakande att följa med brottningen. Nästan varje dag måste vi blöta och stöta hans problem på byran, och om kvällarna tittade Sirola in hos mig i hopp om att träffa Kuusinen och få diskutera med denne. Men Kuusinen undvek honom. Egentligen kunde Sirola inte lätta sitt hjärta för andra än för mig — och i någon mån för Jukka Lehtosaari.

Denna inre kamp kulminerade en natt på ett så dramatiskt sätt, att jag aldrig kommer att glömma det; jag har sällan upplevat något mer upprörande.

En kväll mellan klockan elva och tolv ringde Sirola. Han var alldeles ifrån sig av nervositet, och bad mig omedelbart komma till honom. Jag hade redan lagt mig och försökte invända:

— Vad skall jag göra hos dig mitt i natten? Det är dessutom lång väg och svårt att få tag i en bil, då kominternchaufförerna sover. Kan vi inte talas vid i morgon?

— Nej, då är det för sent! ropade han upprörd. — Du måste komma med detsamma!

Detta skedde en av de första dagarna i mars 1936. Då jag frågade om han var sjuk, svarade han, att det gällde något mycket värre än sjukdom. Jag gav mig naturligtvis genast i väg, beställde en bil från kominterngaraget och körde mitt i natten till hans bostad. Där märkte jag strax, att något ovanligt inträffat. Sirola var mycket blek och uppriven, rov för en våldsam ångest. Det hela föreföll mycket värre än den fysiska sjukdom, jag eventuellt varit beredd på. Psykiskt var han alldeles ur gängorna — jag fruktade att han blivit sinnesförvirrad. Allvarligt frågade jag vad saken egentligen gällde. Han satte sig bakom sitt skrivbord och skrek med en röst, som steg i falsett:

— Vet du, jag är en av de största skurkar som någonsin trampat vår jord! Nej, säg ingenting, låt mig berätta. Jag har bedragit alla människor, mina närmaste vänner och kamrater, men framför allt kommunistpartiet, Sovjetunionen, Lenin och Stalin. För alla har jag ljugit och förställt mig. Hela mitt liv har från början till slut varit lögn.

Efter de första meningarna började kusliga bilder av vad denne man hade gjort stiga upp för min inre syn. Var han spion? Eller mördare?

Inledningen gav mig en så obehaglig försmak av hemska avslöjanden, att jag inte kunde låta bli att inflicka:

— Nå säg då, människa, vad du gjort! Har du mördat? Har du spionerat? Låt komma bara!

— Nej, min vän, jag har gjort mycket värre saker. En mördare och spion åstadkommer bara tillfällig skada, men jag har i nästan tjugو år ätit bolsjevikernas bröd, varit i deras tjänst, trott mig vara bolsjevik, inbillat mig att jag ärligt fullgjort det arbete som getts mig — och ändå är jag inte bolsjevik ...

Nu gick min värsta oro över. Detta var ju typiskt för Sirola — hur uppskakande det än var. Han fortsatte att plåga sig själv.

— Ser du, jag är ingen helhjärtad person. Redan från pojkåren har jag ansatts av en så förfärlig dualism, att du knappast kan föreställa dig något liknande ...

— Vad menar du med det?

— Jag har alltid varit tudelad. Som ung försökte jag redbart tillägna mig socialismen och senare kommunismen, sådan den i sin ärligaste form framträder i de kommunistiska läroböckerna. Jag har försökt — men hela tiden har mitt andra jag viskat till mig, att detta inte är rätt, inte sådant som det borde vara. Det ligger något ohållbart och felaktigt i det. Förstår du? Nej, du kan inte fatta sådant! Under mina första tider i Sovjet trodde jag faktiskt, att jag blivit fri denna dualism. Framtiden var ju klar, alla möjligheter låg i öppen dag, det gällde bara att bygga upp. Men nu ... Den nuvarande utvecklingen har igen fått mitt andra jag att vakna, den kommer mig att tro, att detta varken är socialism eller kommunism ... Ser du, min tragedi ligger i att jag hela livet sökt sanningen. Ända från den stund jag lärt mig fatta de stora sammanhangen, har jag försökt komma underfund med vad som är sanning. Ju mera jag tänkt över problemet, desto osäkrare har jag blivit, och desto mera tilltalande verkar den borgerliga filosofins tes, att objektiv sanning inte finns. Förstår du vad det betyder? Jag har själv predikat, att man inte mera behöver söka sanningen. Den är redan funnen i den marxistisk-leninistisk-stalinistiska historieuppfattningen och världsåskådningen. Den är kriteriet,

prövostenen på alla livsföreteelser. Var och en som ännu försöker finna en sanning är på villovägar och skadar kommunismens sak.

Sirola var likblek, pannan glänste av svett. Jag ämnade ta till ordet, men han förekom mig:

— Du vet inte hur jag avundas dig! Det har lyckats dig att oförbehållsamt anamma den kommunistiska tanken, utan att tvivla. Antagligen beror det på ditt proletära ursprung; det har du gemensamt med många andra. Ni har ingen barlast av en borgerlig uppfostran. Jag, som vuxit upp i en prästgård, måste ha fått fel startpunkt — min andliga byggnad har rasat och jag kan aldrig mera bli hel. Det är min förbannelse, men ack, om den vore bara min! Långt värre är det att jag ofrivilligt kommit att påverka alla mina elever. Huru skall en människa, som är så trasig i sitt inre, kunna förmedla till andra en hel och samlad bild av dessa stora och viktiga frågor ..

Jag försökte le:

— Det är ju bara struntprat!

— Säg inte så, säg inte så! Jag har nog sett era blickar. Om du visste huru oerhört osäker jag kände mig när jag steg upp i katedern för att hålla föredrag för er — det var alltid så, men särskilt när jag föreläste om diamati. Jag kände på mig att ni opponerade er, åtminstone några av er: där predikar en falsk profet! Och jag försökte göra dessa föreläsningar så högrävande som möjligt; jag gjorde mig klokare än jag var, så att min stora lärdom skulle lysa fram och överskylla hela min inre splittring. Jag visste väl, att största delen av kursdeltagarna inte kunde följa med, men jag blev allt mera gripen av tanken, att jag måste bedraga de klokaste av er, ge er en föreställning om att jag behärskade frågorna ända intill deras yttersta tillspetsning. På detta sätt koketterade jag med mina kunskaper och gjorde er en direkt björntjänst på det område jag skulle undervisa i.

Han hade talat med sänkt huvud. Nu höjde han blicken och tittade skyggt på mig.

— Jag förstod, att jag inte kunde bedra er alla. Särskilt fäste jag mig vid dig. Du såg säkert tvärs igenom mig, märkte att jag ljög. Jag har alltid haft på känn att du föraktar mig.

— Prata inte strunt, sade jag. — Du bör tvärtom veta, att du hör till de få kommunistledare jag verkligen högaktar.

— Det är mycket vänligt av dig att säga så, men inte hjälper det mig ändå. Jag är en förbrytare. Mitt brott är större än någon spions. Jag har försyndat mig mot den helige ande, bedragit partiet och hela arbetarklassen. Jag krossas under denna tyngd.

— Hör nu på, försökte jag lugna honom, vore det inte bäst att du gick och lade dig. Du är trött och nervös. Därför alla dessa onödiga självanklagelser, alla dessa huvudlösa överdrifter.

— Nej, nej. Allt det hemska jag berättat dig är tyvärr alltför sant. Du måste ögonblickligen komma med mig till Stalin...

— Vilket nonsens ...

— Eller åtminstone till Dimitrov i Komintern. Jag måste få avlägga full bekännelse för dem. Nu har jag gjort det för dig, som är min närmaste förman, men jag måste bekänna detsamma även för Kominterns chef eller för Stalin. Och på samma gång som jag tillstår, att jag själv är en bedragare, kräver jag att den karelska frågan tas upp till ny behandling och att de orättvist anhållnas sak undersöks. Särskilt gäller det Gylling och hans närmaste krets.

Det framgick klart, att Sirola var skakad i sitt innersta av Stalins terror, det vanvettiga

likviderandet av folk, men i enlighet med sin natur försökte Sirola mitt i sin förtvivlan rikta anklagelserna mot sig själv — inte mot Stalin. Jag insåg, att ett allvarsamt och lugnt förmaningstal var på sin plats.

— Hör på du i din tur, sade jag. — Vad du än inbillar dig att du gjort, är det barnsligt att prata om brott och förräderi. Du kan vara övertygad om, att alla dina lärjungar av dig mottagit den kommunistiska läran så hel och fullständig som man överhuvud kan överta en lära av en annan. Enligt vad jag förstår, har det varit varken Lenins eller Stalins avsikt att läran skall anammas bokstavligen — det gäller ju en levande världsåskådning, som måste anpassas efter förhållandena i varje enskilt land. Just i detta avseende har du utfört ett storverk: du har nationaliserat och lokaliserat denna åskådning efter våra förhållanden på ett så mästerligt sätt, att ingen hade kunnat göra det bättre. Och vad din dualism och splittring beträffar, så tro mig: ingen har lagt märke till den, och även om någon skulle ha gjort det, betyder det ingenting, utom givetvis för dig själv, då detta fräter på dina nerver.

Han hörde noga på, men blekheten försvann inte från hans ansikte och plågan inte ur hans ögon. Jag beslöt att använda en ännu starkare dos.

— Kanske jag gör dig besviken, men trots mitt proletära ursprung, och trots att varken överdrivet läsande eller filosoferande i högre grad fördunklat mitt förstånd, har inte heller jag kunnat hundraprocentigt tillägna mig denna lära. Ju mera jag kommit in i den och på ort och ställe upplevt den i praktiken — utan din hjälp — desto mer har jag börjat tvivla på lärans sanningshalt och rättvisa tillämpning. Jag vill inte säga, att den kommunistiska tanken som sådan vore oduglig, men här motsvarar den inte vad jag föreställt mig. Den utgör ingen slutgiltig sanning; man har fortfarande rätt att söka efter sanningen och vidga dess gränser.

Jag märkte att hans spänning började ge vika.

— Kanske vi kan komma överens om att inte mer tala om något besök hos Stalin. Dina bekännelser ger inte en rättvis bild av dig, och för övrigt är jag säker på att Stalin, i den mån han överhuvud orkade höra på dig, skulle tro att du mist förståndet.

— Möjligen har du rätt, sade han försiktigt.

— Men vi kunde tala med Kuusinen

Sirola blev alldeles förfärad.

— Nej, inte med Kuusinen! — Han förstår mig inte. Men något måste göras. Det är fruktansvärt att leva under detta tryck.

— Jag inser att det är förskräckligt, men ännu förskräckligare blir det om man handlar oöverlagt. Föreställ dig själv vilka följder det kunde få, om du — chefen för Leninskolans finlandssektor, medlem av Kominterns kontrollkommission och FKP:s centralkommitté — gick åstad och avlade dylika bekännelser. Hela FKP skulle komma på de misstänkta lista. Vi kunde alla bli häktade. GPU-chefen i Petroskoi har redan i ett offentligt tal förklarat, att åttio procent av medlemmarna i FKP är spioner eller banditer. Dina bekännelser skulle släppa lös en rovdjurshop. Det förstår du väl?

— Jag förstår.

Hans röst lät nedstämd, men jag märkte tydligt att han kommit över det värsta. Det viktigaste för honom var, att han fått öppna sitt hjärta, bikta sig. Jag behövde inte övertala honom mycket förrän han gick med på att lägga sig.

Följande dag fortsatte vi diskussionen på byrån. Sirola var vid mycket bättre humör än på länge. Men redan efter några dagar märkte man av hans tal, att mardrömmen åter börjat. Han var rädd för att bli häktad. Fastän han varit färdig att gå frivilligt i fångenskap, plågade honom hela tiden tanken, att GPU-männen skulle komma och avhämta honom. Jag märkte det tydligt under våra samtal, och ännu tydligare blev det för Sirolas hustru, hans trogna vän och medhjälpare Milanova. Hon berättade senare, att Sirola redan en längre tid levat i skräck och ångest samt dag och natt väntat att GPU-männen skulle komma. Samma skräck grep ju på den tiden alla, som hade en högre ställning i Ryssland, och särskilt dem, som arbetat i Östkarelen eller bland andra minoritetsnationaliteter.

Mitt nattliga besök hos Sirola hade ägt rum i början av mars. Ca tio dagar senare erhöll jag meddelande om att han insjuknat svårt och förts till Leninskolans sjukhus. Jag gick dit och fick höra, att han stigit upp i katedern och börjat en föreläsning om den dialektiska materialismen, men plötsligt fallit ihop: hjärnblödning! Jag kan väl föreställa mig, huru han under ett inre tryck stigit in i auditoriet, känt sig som en bedragare och falsk profet, satt sig på stolen, låtit blicken svepa över sina åhörare och trott sig i lärjungarnas ansikten läsa: du är en sabotör, försöker få oss att tro på saker, som du inte tror på självt Smärta och förfäran grep honom så starkt, att något sprängdes i hans hjärna.

Så föreställde jag mig, att det hela gått till. Jag är säker på, att Sirola under andra förhållanden kunnat leva ganska länge. Han var vid sin död ingen gammal man, inte ens fysiskt svag Hans gång var spänstig och livlig, hans rörelser snabba. Men den inre kamp, som rasade inom honom och som dikterades av hans brist på självförtroende och fruktan för terror, hade inte ens den starkaste förmått uthärda. Han dog en ”naturlig död”, var alltså en av de få finska kommunister, som inte gick under i GPU:s fångelser. I själva verket var trycket av GPU:s terror orsak också till hans död.

Då Sirola förts till sjukhuset, återfick han medvetandet. Den ena hälften av kroppen var förlamad, men hans talförmåga var ganska god. Jag var den ende, som regelbundet besökte honom under de dagar han vistades på skolans sjukhus. Kuusinen följde med en gång, men deras sista möte var inte hjärtligare än de tidigare. Sirola var av allt att döma gripen av samma osäkerhet och skuld känsla som alltid i samtalen med Kuusinen.

På tumanhand med mig var han öppen och förtrolig, och det framgick tydligt, att han förstod huru det var fatt med honom. Läkarna hade sagt, att det var en tillfällig hjärtattack, som snart skulle gå över. De medgav för mig, att det varit bäst för patienten att tala om hjärtbesvär, fast det varit en hjärnblödning. Den skulle säkert upprepas. Efter några dagar fick Sirola ett nytt slaganfall, som orsakade full medvetslöshet. Han överflyttades till sjukhuset i Kreml, där han dog en dag senare, den 18 mars 1936.

Vi nämnde givetvis inte ett ord för kominternledarna, ännu mindre för Stalin, om Sirolas ”förräderi”. Begravningen var så högtidlig som möjligt. Kominterns presidium gjorde ett uttalande, där Sirolas stora förtjänster som betydande internationell kommunist prisades, och några dagar senare upprepades berömmet i artiklar och tal i samband med begravningen.

I Sovjetunionen låter man liket av kända ledare ligga på lit de parade på någon offentlig plats för att vänner och meningsfränder skall kunna betyga den döde sin vördnad. Sirola låg i Agrarinstitutet. Kominterns ledare stod i tur och ordning som hedersvakt, var och en flera timmar i sträck. Som ceremonimästare vid begravningen kom även jag att många gånger fungera som hedersvakt och blev fotograferad ibland med Dimitrov, ibland med Manuilski eller med någon betydande utländsk kommunistledare. Jag har väntat ivrigt på att se dessa

bilder publicerade, men ingen av dem har kommit fram. De förvaras naturligtvis i partiarkiven.

Fåfängt har jag även i minnesskrifter och nekrologer sökt finna ett omnämmande av det ideologiska testamente, som Sirola författade några veckor före sin död. Att döma av de högtidliga inledningsorden var det tänkt som en längre undersökning eller politisk redogörelse. Möjligen hade han här velat framföra sin självkritik och sina fruktansvärda självanklagelser, men krafterna räckte inte till, eller kanske svek honom modet. Testamentet inskränker sig bara till några handskrivna ark. Han säger, att eftersom man ansett honom vara en uppfostrare av FKP-kadror, och detta varit hans huvudsakliga livsarbete, finner han det vara en skyldighet att vid slutet av sin levnad berätta, huru partiangelägenheterna enligt hans åsikt borde skötas och vilken uppfattning han fått om de kadror han utbildat.

Först yttrar han, att Kuusinen gjort ett betydande arbete som FKP:s grundare, skapare och ledare, men eftersom denne numera ägnat sig åt större internationella uppgifter och även blivit rätt gammal, måste intresset koncentrera sig på yngre personer, åt vilka partiledningen kunde anförtros. Av de ledare, som Sirola följt med på nära håll och som han trodde sig känna bra, skulle — enligt vad han förstod — Poika Tuominen ha de bästa förutsättningarna att bli partiets ledare. Samtidigt beskriver han de egenskaper, som gör Poika Tuominen lämpad för ett dylikt uppdrag. Så fortsätter han, att även Jukka Lehtosaari och Hannes Mäkinen var synnerligen förträffliga och förtjänta män. Dessutom nämner han Toivo Antikainen, inte för att han anser honom lämplig som partiledare, utan emedan han känner det som en plikt att uppmärksamma en fångslad kommunist. Den eviga korrektheten har plågat Sirola ännu då han skrivit sitt testamente. Han måste ha lidit svåra själsliga kval innan han kunde besluta vem han skulle nämna och vem han skulle lämna bort. Slutligen har det lyckats honom att skriva ned dessa få meningar på ett papper. På basen av hans uttalanden hade det egentligen tillkommit mig att överta partiets roder.

Kanske är det just därför som testamentet aldrig publicerats, varken i biografier eller minnesartiklar. Om det hade offentliggjorts och man försökt lämna bort mitt, Jukka Lehtosaaris och Hannes Mäkinens namn, skulle det inte mera ha varit något testamente — det var alltså bäst att tiga ihjäl det. Det finns nog i partiets arkiv och det har säkert stått till Elli Stenbergs disposition. Hon har använt många obetydligare dokument ur samma mappar. Testamentet har mig veterligen aldrig föredragits, åtminstone finns det inte till påseende i Sirola-institutet på Vanö gård. Sirolas namn använder man gärna, men de dokument, som han ansåg vara de viktigaste, — bland dem hans sista vilja — hemlighålles och förfalskas. Detsamma gjorde ju Stalin med Lenins testamente. Det publicerades i Moskva först trettiotvå år efter Lenins död. Men kanske också Sirolas testamente tas fram i dagsljuset då trettiotvå år har gått.

I Sirola-institutet får lärjungarna höra mycket utförligare och mer detaljerade beskrivningar av Sirolas livsverk än i minnesartiklar eller biografier. Men något i stil med den sanningsenliga bild av Sirolas väsen jag här tecknat, vågar de inte publicera. Det är möjligt, att de kommer att stämpla även denna bild som osann och nedsättande för Sirola. Det är i alla fall ett faktum, att talar man om en person, vilken i likhet med Sirola strävade till sanning, vore en oriktig färgläggning sårande och förnedrande för hans livsverk. Om någon under hans sista ljusa stunder hade frågat honom, huru han önskade att hans arbete skulle presenteras för eftervärlden, tror jag inte, att han varit tillfreds med en biografi inpressad i ett mycket trångt schema. Sirolas andliga flykt, hans enorma beläsenhet och skarpa intelligens förnekas helt enkelt, och i stället gör man honom till en styv marionett, en maskinmänniska i bästa stalinsk stil. Sirola var inte den, som lät sig pressas in i stalintidens trånga mönster; han var på sitt sätt en renässans-

människa, levande och frodig.

Inte heller vederfars Sirolas minne rättvisa, då vid nästan varje öppnings- och avslutnings-tillfälle följande slagord yttras i den kommunistiska skola, som bär hans namn:

”I denna skola söker vi inte sanningen. Den är redan funnen. Sanningen ligger i den leninistisk-stalinistiska samhällsfilosofin, sådan den förverkligades i Sovjetunionen under den store, snillrike Stalins ledning. Det åligger vår skola att förkunna denna sanning.”

Stackars Sirola! En sökare kan knappast vederfaras ett bittrare öde: först en schematisk ”sanning”, vars grymma tillämpning bryter ned honom. Därpå häftas denna sanning vid hans minne, så att han inte får frid ens i sin grav.

Kulisser

Utländska delegationer i Sovjetunionen. — Mästerligt organiserad propaganda. — Storslagna Potemkin-kulisser. — Delegationer inbjuds på löpande band. — Sylvi-Kyllikki Kilpi blir bjuden, men inte Sasu Punanen. — Elli Tompuris och Väinö Lassilas besök bland de mest givande. — Huru ett fritt val av ”sevärdheter” ordnas. — Fabrikssalar, sjukhus och andra institutioner för turister. — Frågor och anmärkningar. — ”Där är Poika Tuominen.” — I opposition mot Sovjet. — Lenins väldiga bibliotek. — En egendomlig västerländsk sed: att tacka för gästfrihet.

Stalin hade många mycket effektiva propagandamedel. Ett av de allra effektivaste var att inbjuda utländska delegationer och turister till Sovjetunionen och ta hand om dem med äkta rysk gästfrihet. Detta har ända sedan rådssystemets första tider visat sig vara en ytterst verkningsfull propaganda, som bolsjevikerna organiserat med mästerskap och virtuositet. Varje land använder sig av propaganda. För turister och utländska delegationer söker man framställa förhållandena i en fördelaktig dager, ge ett så gott och angenämt intryck av landet som möjligt, helst bättre än det i verkligheten är. Men jag har mig inte bekant, att denna propaganda i något annat land än Ryssland har utvecklats till direkt vetenskap, och andra länder har inte heller behövt propaganda i samma grad som Sovjetunionen under Stalins tid.

Det har skrivits en oändlig mängd negativ litteratur om Sovjet. Men åtminstone lika mycket, kanske till och med mera, positivt och förskönande har flutit ur väl förplägade turisternas och observatörernas pennor. Särskilt i stora länder som England, Amerika, Tyskland och Frankrike har man publicerat märkliga arbeten, där skribenterna bemödat sig om att med objektivitet och vetenskaplig grundlighet bedöma förhållandena. Detta har press, propagandaverk och skolor profiterat av. Bolsjevikerna har märkt, att om de offrar en eller annan tusenrubelsedel på utspisningen av en delegation, ger summan i form av lyckad propaganda hundra- eller tusenfaldig vinst. Sökte man uppnå samma resultat genom ett annat system, t.ex. genom legationsattachéer, skulle det bli mycket dyrare och ändå inte vara lika effektivt.

Man har i Sovjetryssland nått så långt i organiserandet av delegationer och guideverksamhet, att inte ens en skarpögd och van observatör behöver anse att han våldför sig på sanningen, om han i sina skrifter prisar sovjetryska vinningar. Det är överflödigt att ljuga, han skriver bara vad han själv fått se. Sovjetfientliga kretsar stämplat gärna som lögnare t.ex. en tidningsman, vilken efter några veckors vistelse i Sovjet skriver hänfödda artiklar om landet. Jag ville påstå, att tidningsmannen i de flesta fall inte ljugar — han är bara offer för bländverk.

Själv har jag vissa erfarenheter från år 1927, då jag vistades två veckor i Sovjet som medlem av en stor arbetardelegation. Jag var känd som fullt pålitlig kommunist, hörde till Central-

kommittén och var verkställande partichef i Finland. Därför fick jag röra mig fritt och behövde inte alltid gå omkring tillsammans med delegationen, som till hälften bestod av kommunister, till hälften av socialdemokrater. En två veckors exkursion till Leningrad och Moskva gav de sjuttiofem delegaterna positiva intryck. Alla — men främst socialdemokraterna — framhöll, att vad de sett vida överträffat deras förväntningar. Också jag var ganska imponerad. Våra erfarenheter var utomordentliga, och om det fanns några negativa sidor var de lätta att bortförklara

När jag år 1933 bosatte mig i Ryssland och blev i tillfälle att studera denna exkursionsverksamhet närmare — ja, jag kom t.o.m. att själv ordna resor, dels för våra landsman, dels för svenskar och normän — brast den vackra bilden från år 1927 en gång för alla. Redan den oerhörda grundlighet, varmed resorna planerades, gav ett intryck av att det inte fanns den minsta tanke på att visa fram verkliga förhållanden, utan enbart kulisser, som rests upp för tillfället.

Ett stycke rysk historia blev i samma stund levande. Jag hade läst om furst Potemkin, som lät uppföra ståtliga kulissbyar vid vägen, där Katarina den stora drog fram på sin inspektionsfärd genom Ryssland. Nu förstod jag, att historien antagligen var sann. Våra dagars kulisser är bara så mycket storslagnare än Potemkins, men utvecklingen måste på tvåhundra år gå framåt!

Det må vara mig tillåtet att med några exempel belysa, huru en delegation bemöttes. För det första bör man komma ihåg, att ingen, inte ens en delegation, får resa till Sovjetunionen bara med motiveringen att man önskar lära känna land och folk. Lejonparten av resandeströmmen kom på direkt beställning, men också den del, som fick resa på eget initiativ, kunde göra det först efter lång väntan. Det krävdes en massa förberedelser; så var det i varje fall på Stalins tid.

Om man i ett eller annat avseende vill förbättra ett lands uppfattning om Sovjet, inbjudes en delegation för att sätta sig in i landets förhållanden. När signalen givits, den officiella kallelsen avsänts och förberedelserna i det land inbjudningen gäller gått så långt, att delegaterna kan utses, sker allt efter ett noggrant, i minsta detalj utarbetat program. De delegationer, som tidigare sändes från Finland — t.ex. år 1927 fackföreningsdelegationen med Mikko Ampuja som ordförande — var sammansatta enligt detaljerade direktiv från Moskva. Jag hade fått noggranna instruktioner om vilka slags människor som skulle tagas med. Vi hade konfererat med Moskva om varje enskild person. När jag senare blev i tillfälle att studera verksamheten i Moskva, såg jag den också från en annan sida. Inbjudan utfärdades inte endast på initiativ av partiets centralledning, utan underhandlingar fördes även med vederbörande ryska instans. Medlemmarna i de finska delegationer, som besökte Ryssland åren 1934-37, valdes av FKP:s centralkommitté i Moskva: den avgjorde vilka som skulle inbjudas, vilka som var osympatiska för ryssarna och därför måste hindras att komma in i landet, men också vilka som på rent trots skulle tas med, för att man även på detta sätt kunde mura in några stenar i propagandamuren.

Jag minns att Sylvi-Kyllikki Kilpi en gång godkändes som medlem av en delegation. Hon hade stor lust att besöka Sovjetunionen, och eftersom hon var tämligen inflytelserik i vissa kretsar, ville man visa henne denna uppmärksamhet. Hon hade nog misstänkt, att hon inte fick följa med, men man tog emot henne med öppna armar och hade i hög grad beklagat om hon uteblivit. Givetvis hoppades vi kunna inverka på henne. När det gällde att bättra på Sovjetunionens rykte, försökte man i delegationen få med inflytelserika socialdemokrater, vilka man trodde skulle kunna påverka opinionen. Men t.ex. Sasu Punanen, som ansågs omutlig, fick inte följa med. Han blev senare en stor vän av sovjetryskt kommando, men på 1930-talet sökte

han förgäves komma in i Ryssland. Man ansåg att han bara skulle racka ned på ryska förhållanden, vilka fina kulisser man än visade för honom.

Många faktorer spelade in vid delegationernas sammansättning. Framför allt hade dessa en viktig mission att fylla. Skulle några större förändringar under de närmaste månaderna företas i Sovjetunionens utrikespolitik, inviterades pressman, som under hand skickligt informerades om kommande händelser, men så försiktigt och smidigt, att bara de allra klokaste kunde ana, att hela resan arrangerats enkom för informationens skull. Den fråga, som var anledning till att tidningsmännen kallats till Ryssland, blev måhända först ett halvt år senare aktuell. Någon enstaka gång kunde inbjudan utfärdas även under en pågående kampanj, om man ansåg, att de inbjudna skulle stöda kampanjen. Det låg således alltid en bestämd avsikt bakom invitationerna. Jag känner inte ett enda fall, då en expedition eller delegation inkallats — såsom till andra länder — bara för att studera landets vinningar på sociala, kulturella eller vetenskapliga gebit.

Då det alltid fanns en noggrant skisserad uppgift för de inbjudna, utvaldes de mycket omsorgsfullt. I Sovjetunionen reste också en mängd enskilda personer, såsom vetenskapsmän, konstnärer, journalister, politiker etc. De har utan tvivel utfört ett mycket värdefullare propagandaarbete än de stora grupperna. Delegationerna är tungrodda, dyrare i underhåll, och det är inte alls sagt att resultaten av deras besök blir lika effektiva som besöket av en enskild, rätt vald person.

Men vi skall granska frågan närmare.

När signal givits, att det på något håll fanns en spricka i propagandamuren — kanske hade Sovjets helsingforsbeskickning rapporterat, att det i vida kretsar i Finland pratades si eller så och gavs spridning åt tråkiga rykten — uppstod strax frågan: huru skall detta korrigeras? Signalen kom till oss genom FKP:s centralkommitté i Moskva, och vi började strax i vår lilla grupp fundera på, huru vi skulle förhålla oss till saken och vad vi kunde göra för att stärka vår ställning. Ofta framställde vi ett konkret förslag: vi skulle bjuda in en viss namngiven person eller en lämpligt sammanställd delegation. Jag kan nämna att alla de mera märkliga personer och delegationer från Finland, som under dessa fyra, fem år besökte Ryssland, inbjöds på vårt initiativ — vilket jag som partisekreterare hade stor del i. Sålunda inviterade vi en pressdelegation med magister K. N. Rantakari som ledare. I tre veckors tid förplägades delegationen furstligt och den skrev vid hemkomsten nästan utan undantag vackra och vänliga artiklar om Sovjet. Både borgerliga och socialdemokratiska journalister hörde till delegationen. På vårt initiativ inbjöds också Elli Tompuri. Vi försökte genom henne påverka såväl konstnärliga som politiska kretsar. Ett betydelsefullt vetenskapligt besök gjordes av professor Väinö Lassila. Han kom år 1936 tillsammans med sin syster. Jag skulle tro, att detta besök var ett av de mest givande ur bolsjevikpropagandans synvinkel. Planenligt inviterades också en ung redaktör, Helmer Adler, som begick självmord efter vinterkriget, och år 1935 Kaisu-Mirjami Rydberg. Samma — och om jag minns rätt — även följande år anlände en skådespelartrupp för att studera radsrysk teater. Truppens sammansättning planerades omsorgsfullt, och besökets propagandaverkningar kan spåras ännu i den dag som i dag är.

Deltagarna i de stora expeditionerna 1935 och 1936 anade inte huru noga allt planerades och förbereddes. Många av dem säger ännu, att de själva ville resa till Sovjetunionen och fick ett positivt svar på sin anhållan. Allt detta är sant, men före det hade gästernas lämplighet behandlats i många instanser. Man hade för varje enskild individ övervägt, om hans resa faktiskt motsvarade ändamålet? Om inte, avslogs ansökan. Som sagt fick Sylvi-Kyllikki Kilpi följa med, men inte Sasu Punanen. Alla de här nämnda expeditionerna från Finland måste

FKP:s ledning ta hand om, direkt eller indirekt. Vi träffade inte de andra delegationerna, t.ex. inte den ovannämnda pressdelegationen, men vi följde noga med vad de gjorde och var de rörde sig. Före det hade vi många gånger dryftat huru var och en skulle bemötas, vem som kunde påverkas av vodka, vem av ädlare varor, och slutligen vem av en politisk dryck utan alkohol — allt på basen av den förhandskännedom vi hade om delegationerna. Denna ytterst detaljerade allmänna och enskilda planering var inte förgäves: från högsta håll uttalades till vederbörande guider, och även till oss, många erkännssamma ord, då man fick klart för sig vilka artiklar som efter dessa resor publicerades i finska tidningar.

Andra, såsom Tompuri och Lassila, kom vi i direkt kontakt med. Vi träffade dem på deras hotell och de besökte oss i sin tur. Utom det, som gjordes för dem på sovjetryskt initiativ, skötte vi en upplysningsverksamhet på vårt eget språk. Vi framställde alla resultat, som uppnått i Sovjetunionen, i en mycket lysande dager, och bad sedan våra gäster, först försiktigt, därpå i djärvare ordalag, fullgöra vissa uppdrag i Finland. Professor Lassilas åligganden bestämdes exakt, och vi märkte att han trängt oväntat djupt i kommunistiska tankegångar och var färdig att göra Sovjetunionen stora tjänster. Kuusinen och jag bestämde uppdragen i detalj. Han skulle försöka få till stånd en kommunistisk cellbildning inom universitetet och bland studenterna. Dessutom fick han en mycket viktig mission i Förbundet för de mänskliga rättigheterna.

De stora delegationernas resor krävde en mera invecklad och arbetsdryg organisation. Redan långt innan resan skedde togs varje detalj upp till behandling i Moskva. Expeditionens medlemsförteckning sändes till oss i god tid. På basen av GPU:s och våra egna informationer klassificerades deltagarna och delades upp i grupper, och så försökte vi få något slags helhetsbild av var och en. Så gott vi kunde tog vi reda på deras intressen och tänkte ut hur de skulle behandlas. När riktlinjerna var klara började planerna verkställas.

Vox och fackorganisationerna skötte värdskapet för dessa stora delegationer och gjorde upp detaljerade program för deras besök. Resekostnaderna sattes så lågt, att varje besökare åsamkade sovjetorganisationerna kännbara förluster. Deltagaravgiften täckte inte utgifterna, ty hotell och mat var av hög kvalitet. Då programmet förbereddes tog man sikte på en viktig faktor: alla måste få den uppfattningen att de själva fritt kunde välja vad de ville se. Man fick inte säga: vi har arrangerat detta program för er i dag, utan man måste fråga: vad önskar ni se? Deltagarna hade naturligtvis en mängd olika önskemål; i en grupp på 60-70 personer framställdes 10-20 förslag. Guiden lyssnade med demokratiskt intresse, och därpå sade han ungefär såhär:

— Vi kan i stort sett tillmötesgå er alla. Men det är ju otänkbart, att låta er privat besöka sjukhus, kolhoser eller teatrar. Vi måste dela upp oss på mindre grupper, förslagsvis tre. De som vill se fabriker, sjukhus, barnhem, krubbor etc., bildar en grupp, de som vill bekanta sig med bostadsförhållandena en annan, och de som önskar besöka teatrar, skolor o.s.v. en tredje.

Detta föreföll ytterst demokratiskt. Ingen kunde begära något mera. Var och en fick ungefär vad han traktat efter. Det första intrycket var alltså, att alla fritt kunde välja vad de hade lust att se.

Men allt var på förhand noga planerat. Det måste gå till just på detta sätt, om företaget var rätt organiserat. Tre grupper kunde man utan vidare bilda, t.o.m. fyra ifall det blev nödvändigt. Så begav man sig gruppvis i väg för att titta på de sevärdheter, vilka på förhand valts ut och ställts i ordning. I Leningrad var det Putilovs stålverk eller Treugolniks gummifabrik, i Moskva Stalins stora automobilverkstad eller Kaganovitjs kullagerfabriker. Turisterna fördes

alltid till för dem speciellt inrättade avdelningar. Fabrikssalarna var enastående fina, arbetet bättre rationaliserat än någon annanstans i världen, arbetarnas matsalar och omklädningsrum mönstergilla. Men antagligen var det bara denna enda avdelning i den stora fabriken som hade så lysande omständigheter. Ytterst sällan uttalade någon av besökarna en önskan att gå igenom hela den väldiga anläggningen, då besöket redan här tog två, tre timmar i anspråk. De arbetare, som turisterna kom i beröring med, var utan undantag trimmade på förhand. Fabrikens ledare eller en inkom utvald yrkesman fungerade som guide. Han kunde sin läxa bra. Om någon ville prata med arbetarna var det lätt att ordna. En av dem uppmanades att stiga fram, men var besökaren så finurlig, att han inte ville kalla på den arbetare, som guiden föreslagit, utan på en annan, gick också detta för sig. Alla inom denna avdelning var vana vid sällskap och delegationer och förstod nog att svara rätt på frågorna. De gav en lysande bild av sina bostads- och löneförhållanden, av socialförsäkringar och andra förmåner, föreföll överhuvudtaget att vara så upplysta, att turisterna inte kunde annat än beundra sovjetarbetarens höga nivå.

På samma sätt gick det till i kolhoser och sjukhus. Gästerna fördes bara till mönstersjukhus och -barnhem. I de senare fanns det märkvärdiga ungar som gav konserter redan vid tre-fyra års ålder. Guiden förklarade att de var barn till fabriksarbetare som arbetade eller bodde i denna stadsdel. Underbarn var de alla. Jag var med många gånger, hade t.o.m. själv arrangerat besöken, men måste ändå falla i extas varje gång ungarna uppträdde. Vad skulle inte oskuldsfulla turister tänka — mången fick nog det intrycket att Sovjetunionen var ett sannskyldigt barnens paradiset! Avsikten var uppnådd.

Någon uttalade en önskan att besöka också vissa fängelser, och det kunde strax ordnas. Det fanns varken i Moskva eller i närheten av Moskva en enda anständig fängelsebyggnad, de var alla fuktiga, mörka och eländiga. Men detta förklarades med att Sovjet inte bygger fängelser; dessa var från tsartiden. I de fängelser som visades fram rådde emellertid förebildlig ordning och disciplin och en underbar behärskning. Fångarna var så nöjda och belåtna, att maken till glädje inte kunde upptäckas ens bland fria arbetare i de kapitalistiska länderna. Allt var utomordentligt ordnat; t.o.m. om fångarna blev bortkörda skulle de ogärna lämna detta fängelse.

En alldeles enastående sovjetrisk turistattraktion och reklam var Bolsjevofängelset för ungdomsbrottslingar. Om denna uppfostringsanstalt, som låg på 25-28 kms avstånd från Moskva, har böcker publicerats på nästan alla språk. Förtjusta fängelseexperter vistades här flera dagar och skrev vid hemkomsten entusiastiska arbeten om huru ungdomsbrottsligheten likviderats i Sovjetunionen och att detta borde ske även i alla andra länder. Detta bolsjevikiska ungdomsfängelse är så känt, att jag inte skall spilla tid och ord på att redogöra för dess historia eller arbetsmetoder. Det räcker med att nämna, att det grundades redan år 1924 på initiativ av Tjekans chef Dzerzjinskij. Han besjälades av en uppriktig strävan att åstadkomma en uppfostringsanstalt av sådan art, att ungdomsbrottsligheten kunde utplånas helt i Sovjetunionen. Trehundra brottslingar från fängelser runt om i Ryssland och Sibirien fick resebiljetter, en adress och en tillsägelse: ”Res till denna plats. Där väntar dig ett hem. Ingen vakt följer med dig, men om du rymmer åker du förr eller senare fast, och då blir du antagligen förd tillbaka hit. Du behöver inte ångra dig om du reser till bestämmelseorten.”

Pojkarna var i 15-19-års åldern, och resan till Bolsjevo var lång för de flesta, men alla kom fram. Man hade inte valt ut några mönsterfångar — tvärtom fanns det bland dem många svåra fall. När man frågade någon, varför han inte flytt, då han haft ett så enastående tillfälle, var svaret: ”Just för att tillfället var så frestande. Jag ville se vad det var för ett ställe — alltid kunde man ju smita iväg senare.”

Denna anstalt, där det inte fanns några vakter och där ingenting påminde om ett fängelse, var inrymd i en stor, gammal egendom, reparerad och iordningställd så, att den hade rum för 300 pojkar. Det förklarades för dem, att de skulle få total självstyrelse, inga vakter eller ledare, bara en av GPU utvald man, som skulle övervaka det hela. Svårigheterna hade varit många, både flyktförsök och myterier, men resultatet var glänsande. Då jag besökte fängelset hade det varit i verksamhet 20 år. Hundratals unga män hade blivit frigivna och utvecklats till de allra bästa sovjetmedborgare. Flera hade gift sig med kolhosbönders döttrar och verkade som ordförande i kolhoserna. Bolsjevos uppfostrande betydelse var storartad, och varje turist, som gjorde ett besök under en måltidstimme och pratade med vem det vara månne, fick en den allra positivaste bild av det hela. Jag träffade inte en enda människa, som skulle haft ett ofördelaktigt intryck.

Men få turister begrep att spörja, huru många dylika fängelser det fanns, och sporde någon fick han inte ett tillfredsställande svar. Mig frågade man många gånger, och jag måste slingra mig kraftigt för att inte behöva bekänna, att detta fängelse var det enda i sitt slag i hela Sovjetunionen och att koncentrationslägren var till bristningsgränsen fyllda av ungdomsbrottslingar. Under dessa år hade jag själv många tillfällen att konstatera, vilken mängd av unga förbrytare det fanns och att man inte hade några planer på att sända dem till Bolsjevo. De transporterades till ett koncentrationsläger eller till något eländigt ungdomsfängelse i Kem, där det fanns hundratals pojkar och unga män. Bolsjevo var ett av de mest typiska exemplen på potemkinkulisser av överväldigande propagandaverkan. Även om fängelset kostat några tiotal miljoner att upprätthålla, har propagandan gett betydligt större utdelning. Det borde ha funnits åtminstone 500 dylika anstalter för att alla unga brottslingars uppfostran skulle stått på samma höga nivå.

Liknande turistsevärdheter och fina försöksanstalter förekom givetvis på många andra områden. Även vetenskapsmännen skulle envar på sitt specialgebit få konstatera vilka beundransvärda resultat man nått i Sovjet.

Jag skall berätta litet mera om turisternas andliga förplägnad.

På sommaren 1935 kom en stor delegation från Finland. Den var noga sållad och synad i sömmarna redan före avresan och skulle vistas ro dagar i Ryssland, halva tiden i Moskva, den andra halva i Leningrad. Till delegationen hade utsetts många fackföreningsmedlemmar, jag sedan gammalt kände, både socialdemokrater och kommunister. Som ciceroner och tolkar fungerade finska emigrantkommunister, vilka vid anmodan uppgav sina täcknamn. För delegationen reserverades rum på Hotell Europa i Leningrad, men redan dagen förut kom Sirola och jag från Moskva och bosatte oss på samma hotell. När sedan delegationsmedlemmarna steg hungriga in i hotellets matsal, satt vi där och åt vid ett bord på så synlig plats, att alla måste lägga märke till oss. Det räckte inte heller länge förrän någon anmärkte: — Men där är ju Poika Tuominen! De kände inte Sirola till utseendet. Två av gästerna kom med väldigt ståhej fram till vårt bord, den socialdemokratiske funktionären Viljami Kohonen och åboredaktören Veikko Lehtonen, båda gamla bekanta till mig.

— Vad gör du här?

— Na., det är väl inte så underligt att jag är här, men vad gör du här själv?

Jag presenterade Yrjö Sirola och sade, att vi av en händelse kommit hit i partiärenden, och att vi inte kunnat drömma om att träffa finnar. Vi frågade ivrigt, när de hade anlänt och om det fanns andra bekanta i hopen? Samtalet löpte ledigt, de hämtade flera finnar till vårt bord, och snart visste hela den sjuttifemhövdade delegationen att Poika Tuominen och Sirola var här. De

frågade, om vi hade tid att prata med dem. Det hade vi inte. Vi skulle resa redan samma dag, men då de bad så bevakande, beslöt vi att stanna — det var ju ett enastående tillfälle för oss. Så började de böna och be att vi skulle följa med på deras färd. Vi protesterade, sade att det nog inte gick för sig. Men de vandrade till sina guider och frågade om inte vi fick följa med. Guiderna, som var partifunktionärer och lydde under oss, låtsades fråga sig för på högre ort, och svaret blev att det gott kunde ordnas. Vi var mycket tacksamma och gjorde finnarna sällskap hela den tid de vistades i Leningrad. Det föll sig sedan naturligt, att samvaron fortsatte i Moskva. Vi var delegationens politiska instruktörer. Det gick inte upp för en enda av dessa socialdemokratiska delegater, att det hela var en på förhand arrangerad komedi. En del av kommunisterna fann no, ”det oväntade sammanträffandet) något egendomligt, då vi i två veckors tid förberett besökets alla detaljer i samråd med dem, men de förstod att inte prata bredvid mun.

Samma tillfälliga politrukjobb föll på min lott, då bl.a. Sylvi-Kyllikki Kilpi, Lyyli Takki och Mauri Ryömä med fru kom till Moskva. Ryömä var en av de få jag tog hemlig kontakt med. Han besökte oss sent en kväll tillsammans med sin fru för att ta del av den följande dagens program. Ryömä var redan så införd i kommunistisk verksamhet, att vi vågade diskutera våra planer med honom. Vår huvudsakliga uppgift var att bearbeta Sylvi-Kyllikki Kilpi. Det var Ryömäs uppriktiga mening, att denna hans svägerska borde ha skjutits för längesen. Rättfram och rakt på sak som han var frågade han Kuusinen och mig, om vi inte kunde arrangera det så fiffigt, att någonting hände Sylvi-Kyllikki här i Moskva. Kanske han på detta sätt ville visa oss sin radikala inställning till klasskampen. En annan, som enligt Mauri också var oförbätterlig och borde stå på svarta listan, var K. H. Viik. Kuusinen och jag smålog åt Ryömäs radikalism och försäkrade, att vi fann det mera sympatiskt att omvända Sylvi-Kyllikki. Vi ägnade också rundlig tid på att upplysa henne. Hon var totalt antisovjetiskt inställd, ett oppositionellt element. Ingenting föll henne i smaken, hon såg bara missförhållanden överallt, kritiserade och hånade. Då hon var slagfärdig och djärv nog att öppet uttala sin åsikt även i främmande förhållanden hade vi händerna fulla med henne. Är det månnro ett resultat av den lyckade organisationen att hon senare blev en så varm vän av Sovjetunionen? Detta talar väl om något för systemets effektivitet.

Så i detalj skedde instrueringen, att man på förhand utsett t.o.m. opponenter, som skulle snusa rätt på missförhållanden och kritisera dem. Erfarenheten hade nämligen gett vid handen, att finnarna inte kom med ofinkänsliga frågor. Vi letade fram pålitliga kommunister, vilka fick i uppdrag att ibland säga: ”Ja, ni visar oss allt detta, och visst ser det vackert ut, men säkert ligger det något ruttet under ytan. Borgare och socialdemokrater påstår att ni döljer missförhållandena.” Om någon yttrade sig på detta sätt invände vanligtvis hela hopen, att det inte passade sig att komma med dylika anmärkningar. Vid ett tillfälle, arrangerat av Fackorganisationen, framställdes frågan: ”Allt ser bra ut, men är inte mycket bara kulisser?” Ordföranden Tomski, som beställt frågan och formulerat svaret, sade:

— Nåväl, unge man, när ni har gäster i Finland, brukar ni då först föra dem till bakgårdar och dynghögar och andra smutsiga ställen?

— Nej, det brukar vi inte.

— Inte vi heller. Vi försöker också visa våra gäster något bättre, men om det roar er står det er fritt att se allt.

Alla skrattade och godtog denna förklaring. De förvånade sig över att ledarna inte blev stötta av frågorna utan småleende svarade på dem. På detta sätt var allt arrangerat in i minsta detalj.

De potemkinkulisser, som restes upp för de stora utländska delegationer, vilka inbjöds till Ryssland för att bevista förstamaj- och novemberfestligheterna, var särskilt ståtliga. Bland annat en väldig militärparad, som gjorde ett enastående mäktigt intryck. En och en halv miljon människor deltog i paraden och marscherade över Röda torget i ett enda böljande hav av fanor. Denna syn gör ett mäktigt intryck på varje människa; på en del verkar den dessutom respektingivande och skrämmande. Det var en ojämförlig manifestation av massa och kraft; som militärparad dessutom något enastående genom uppvisningen av krigsteknikens sista vinningar. Tanks av alla storlekar, från Klim Vorosjilovarna till de minsta, rullade fram i hundratal, och på samma gång förmörkade väldiga flygmaskinsflottiljer solen. Det helvetiska larm, som uppstod mellan de höga husväggarna, var av suggestiv verkan. Beträktade man de utländska sändebuden och militärspecialisterna, förstod man att de med förfäran insåg den väldiga Sovjetunionens styrka och makt och höga tekniska nivå — för att inte alls tala om vilket intryck detta gjorde på en enkel arbetare eller på de utländska vetenskapsmän och författare, vilka inbjudits i hundratal.

Paraden var givetvis äkta. Det var ingen defilad av tennsoldater, utan av elittrupper. Men ramen omkring det hela, Moskva och livet i staden, var åtminstone delvis kulisser. Huvudgatorna putsades och städades, och nästan för varje fest målades husen vid dessa gator på nytt. Men de målades med så egendomlig vattenfärg, att nymålningen satt kvar bara en dag eller två, nätt och jämt medan festen varade. Så uppförde man också väggar framför några av byggnaderna — t.ex. husen i grannskapet av Röda torget — lysande skapelser av modernt arkitektoniskt kunnande, men väggarna var bara fasader: bakom dem fanns ingenting.

Detta var den allra grövsta formen av taskspeleri, och kulissarrangemangen gällde inte bara ett eller två hus utan flera. Från gatsidan syntes ingenting annat än fasader, men moskvaborna visste att de var för utlänningar uppförda kulisser. Ryssarna såg ingenting markvärdigt eller klandervärt i detta, eftersom företeelsen var vanlig överallt i landet. Bland det märkvärdigaste vi blev vittne till under våra fem år i Ryssland var ändå Leninbiblioteket, en väldig koloss. Det stod halvfärdigt hela den tid vi såg det, fast det enligt femårsplanen borde ha varit uppfört redan år 1934. Emellertid byggdes huset ännu åren 1937-38, men ställningarna togs ner och bars bort före varje festlighet, eftersom byggnaden officiellt var färdig sedan 1934 — enligt dekretet. Fasaden snyggades upp, skulpturerna vid sidan av ställdes på plats. När revolutionsfestligheterna var slut bars de bort igen. Flera av gipsskulpturerna gick sönder under transporterna, men komedien upprepades otaliga gånger. Vi försökte beräkna vad det kostade i arbete och pengar att riva ner och på nytt uppföra dessa byggnadsställningar, och vi kom till att man med samma kostnader och arbete på kort tid byggt huset färdigt. Ställningarna är i Ryssland mycket mer invecklade, svårmanövrerade och tunga än t.ex. i Finland. Alltså förevisades detta hus vid festerna som det fina Leninbiblioteket, fast det inte var ens halvfärdigt. Jag vet inte om bygget nu fullbordats.

Rekordet i denna propaganda — på en gång potemkinkulisser och kejsarens nya kläder — sattes av Rådspalatset. Höjden var så och så många meter, och taket kröntes av en 80 meter hög Leninstaty. På alla väggar och i alla fönster fanns bilder av detta palats och redogörelser för huru rekordartat snabbt det byggdes. Arbetena påbörjades år 1931 och år 1938 borde palatset ha stått färdigt, men under vår vistelse i Ryssland blev inte ens grunden klar. Hela tiden var det ett väldigt ståhej kring bygget.

Verkligt äkta sevärdheter, som dugde bra att visa fram för delegationer och turister, var den storståtliga Metron i Moskva och från tsarernas tid Kreml och konstsamlingarna: Tretjakovgalleriet i Moskva och Eremitaget i Leningrad. Enligt fackmännens utsago har bara de gamla

mästarnas verk konstnärligt värde. Dessa samlingar från tsartiden utnyttjas nu i rådsrysk propaganda. Det anses vara Stalins, Lenins eller Lunatjarskijs förtjänst att de inte försvunnit eller förstörts. Äkta är också den högklassiga teatern från tsartiden. Bolsjevikerna har i hög grad vårdat sig om sin teater, väl inseende dess stora propagandavärde.

Likaså har de mästerligt förstått att tillgodogöra sig västerländsk korrekthet, småborgerlighet och dumhet, egenskaper som de skrattade åt i mjugg. Är man gäst hos någon en dag eller en vecka, blir vänligt bemött och väl förplägad med mat och dryck, vore man enligt västerländska begrepp en drummel, om man efteråt skrev något ofördelaktigt om sin värd. Tvärtom skriver man alltid vackert och bra. Också tidningsmännen skrev inspirerade av vodka, champagne och kaviar nästan idel berömmande artiklar, visserligen inte med alldeles rent samvete, ty de anade att inte allt var riktigt sant — och deras värddar skrattade! T.o.m. en reaktionär typ som Rantakari skrev med vodkans och kaviarens hjälp bara bra — aldrig hade man med hotelser eller maktspråk kunnat åstadkomma något liknande. Detsamma gällde i ännu högre grad de stora ländernas, Amerikas, Englands och Frankrikes journalister. Bolsjevikerna profiterade av den västerländska kulturprodukt, som vi benämner god ton, och drog av den en väldig nytta. Men då Finland eller Sverige eller Amerika inbjöd ryska tidningsmän och för dem förevisade sitt lands vinningar och väntade ett resultat, blev detta negativt. En rysk fackföreningsdelegation gästade Sverige i tjugo dagars tid, något senare även en rysk kör, och man väntade med spänning på vad bolsjevikpressen skulle skriva. Skulle den ge erkännande åt bostadskulturen och den höga levnadsstandarden? Men ryssarna bara skällde. De svenska arbetarna bodde i eländiga kåkar, den svenska livsnivån var primitiv och under all kritik. Ryssarna gjorde tvärtemot vad svenskarna gjort efter sitt besök i Ryssland: de skällde friskt, utan att känna någon tacksamhet för den goda trakteringen. Detsamma har varit fallet varje gång Ilja Ehrenburg rest i Amerika; han har först tagit emot vad som bjudits och sedan i kommunisttidningarna världen runt hänsynslöst rackat ned på amerikanska förhållanden.

Om världen — eller åtminstone den borgerliga och socialdemokratiska pressen — verkligen ville slå ett slag mot den hänsynslösa, målmedvetna och illvilliga bolsjevikpropagandan, kunde den helt enkelt kräva att man på detta område skulle praktisera ett verkligt demokratiskt samgående. Den skulle helt enkelt säga:

Vi skall i våra tidningar ge lika stort spaltutrymme för skildringar av sovjetryska förhållanden som rådspresen ger artiklarna om våra länder och våra livsvillkor. Vi vill gärna göra gentjänster och betala våra skulder såväl i kvantitativt som i kvalitativt avseende.

O. W. Kuusinens svåra roll

Kuusinen som ung i Samlingspartiet. — Skarp teoretiker och träffsäker stilist. — Kuusinen drar upp linjerna för den internationella politiken. — Aldrig har någon finne haft en mäktigare ställning. — Officiell sabotör. — Stalin känner inte maken till specialist. — Kuusinen i sitt livs svåraste kris. — Kullervo Mannerprocessen. — Kuusinens svågers — vicehäradshövding Laaksovirtas — hårda öde. — GPU-bevisen. — Kända finska kommunister arkebuseras. — Kuusinen sluter sig inom sitt skal. — ”Den självständige vikingen åldras som Stalins servile dräng.”

Det är inte min mening att ge en översikt av Kuusinens livsverk, ännu mindre att analysera hans politiska insats. Min avsikt är bara att visa, huru stalinsystemet begagnade enskilda individer för sina syftemål och försatte dem i ett läge, där de inte kunde försvara ens sina närmaste anhöriga eller vänner, fastän de visste att dessa var oskyldiga.

För att få en bättre utgångspunkt kan det vara skäl att granska Kuusinen's verksamhet innan han kom till Ryssland. Han föddes i Laukas år 1881 som son till en vanlig, fattig byskräddare och gick i skola i Jyväskylä lyceum. Hans samtida berättar, att han som elev stod mycket över medelmåttan. Då han blivit student, anslöt han sig strax till det gammalfinska partiet och verkade i dess "ungdomskrets", alltså den dåtida finska unghögern. Han var full av fosterländsk entusiasm och lät den slå ut i högtravande dikter.

Kuusinen gifte sig redan under studentåren och fick fem barn: Hertta, Esa, Riikka, Heikki och Tani. När Kuusinen avvek från landet år 1918 överlämnades barnen i moderns vård. De tre äldsta reste sedermera till Ryssland, och deras öden har jag tidigare berättat om. Modern förhjälppte sina yngsta pojkar till akademisk grad — de blev magistrar i kemi. Det faktum att de var Kuusinen's söner invercade inte på deras skolgång eller studier. Jag frågade dem många gånger under deras skoltid, men de svarade alltid att ingen av lärarna någonsin prickat dem för denna orsaks skull. När Kuusinen under vinterkriget regerade i Terijoki, skötte de pliktroget sina tjänster.

År 1905 blev Kuusinen filosofiekandidat, men detta år betecknar en ännu större vändpunkt i hans liv: suometarianen (finsk högerman) blev socialist. Under inflytande av storstrejken och dess följder anslöt sig han och många andra akademiska medborgare till det socialdemokratiska partiet, blev s.k. novembersocialister.

Det framgick snart, att Kuusinen hade stor fallenhet för teoretisk djuplodning och utforskning av den socialistiska teorin. I partiet stod den analytiska teorin på ganska låg nivå och odlades föga, då riktingens främsta ledare, Salin, Mäkelin, Tainio, Valpas m.fl., inte egentligen var teoretiker utan i främsta rummet propagandister och praktiska partifunktionärer. Utom Kuusinen fanns det inte heller bland akademikerna personer med teoretisk begåvning. Till partiet anslöt sig samtidigt kända personer som Manner, Sirola och Gylling, men bara Kuusinen besatt denna egenskap i så hög grad, att han fick en egen teg att plöja, d.v.s. att analysera och undervisa i den marxistiska teorin. Han ansågs som partiets främste teoretiker redan före det första världskriget.

Någon egentlig ledarställning nådde han ändå inte i partiet. Många av de äldre ledare, vi tidigare nämnt, stod mycket över honom. Som talare var han varken tändande eller väckande, och inte heller var hans skrivelser märkliga, om också ofta skarpa och bitande. Under inbördeskriget år 1918 nådde inte Kuusinen någon synlig position, fastän han var aktivist och hörde till dem som i första ledet förberedde revolutionen. Föregående år hade Oskari Tokoi varit den starke mannen i ledningen, men di man slagit in på den öppna våldsrevolutionära linjen, som inte tilltalade Tokoi, trädde Kullervo Manner fram. Kuusinen var givetvis med av hela sin själ, men fick i revolutionsregeringen, i folkkommissariatet, inte en högre ställning än undervisningsministerns. Han var i alla fall den kraftigaste och mest målmedvetna mannen i upprorsregeringen, fastän inte heller han strävade mot bolsjevism eller kommunistisk diktatur. På detta tyder det förslag till regeringsform, som han utarbetade. Förslaget är i grund och botten demokratiskt och skulle i många stycken ännu i den dag som i dag är lämpa sig som regeringsform även i de mest demokratiska länder.

Efter upproret flydde Kuusinen och andra revolutionära ledare till Ryssland, och det framgick redan från början, att han inte trivdes i dessa oordnade förhållanden. Därför planerade han att återvända till Finland eller flytta över till något annat land. I den första delen av mina minnen har jag tecknat hans äventyr i hemlandet och i Sverige och berättat huru Lenin lockade honom tillbaka till Ryssland och gjorde honom till Komintern's sekreterare. På denna post spelade han åren 1921-30 en betydande roll som självständig teoretiker och skapare av en internationell

politisk linje. Hans undersökningar publicerades i kommunistiska tidskrifter och broschyrer. Kuusinen åtnjöt också rätt stor självständighet och rörelsefrihet.

Man kunde säga — och jag påminner mig även, att Lauri Ingman sagt det — att Kuusinen då hade en högre (d.v.s. mäktigare) ställning än någon finne någonsin tidigare haft. Den korta tid solen lyste på Sprengtporten och Armfelt vid hovet i Petersburg, gav dem inte nämnvärt inflytande. Deras verksamhet sträckte sig bara till Finland men inte till världspolitiken såsom Kuusinens.

I slutet av 1920-talet stabiliserade Stalin definitivt sin personliga diktatur. Då märkte också Kuusinen — rättare sagt hade han väl gjort det redan tidigare — att han måste göra sitt val: antingen bevara sin självständighet, vilket inneburit flykt från landet, eller stanna och lyda självhärskaren och skriva på befallning. Kuusinen valde det senare alternativet. Han lade sina egna tankar i bordslådan, brände kanske upp dem för säkerhets skull. Varje uppgift han fick av Komintern, antingen det gällde proklamationer eller slutklämmar, började han utarbeta först sedan han inhämtat Stalins godkännande: före det satte han ingenting till pappers. Detta avstående från allt självständigt tänkande berodde enligt mångens åsikt på feighet, men man förstår det delvis om man tar omständigheterna i betraktande. På den linje Kuusinen valde tick han aldrig spela en roll, som framtida historieskrivare kommer att värdesätta högt. Stalin gav honom nämligen hela tiden uppdrag, som måste ha varit motbjudande för honom, även om han ofta enligt sin natur löste uppgifterna på ett verkligt storartat sätt.

Jag skall ge några exempel på huru Stalin använde Kuusinen:

När maktkampen mellan Trotskij och Stalin utvecklats därhän, att Stalin kommit något på vinsten, var Kuusinen den förste, som på teoretisk bas författade en nidskrift om Trotskij. Han bevisade, att Trotskij aldrig varit någon riktig marxist, utan försökt förråda hela den ryska revolutionen. Detta var en förstklassig present åt Stalin, vilken varken förr eller senare hade tillgång till en talang av Kuusinens format, då det gällde uppgifter av dylik art. Frågar man, huru det kommer sig att Kuusinen bland de finska kommunistledarna är den enda, som förblivit vid liv, finns det två förklaringar: Kuusinen var en specialist, som Stalin behövde och aldrig tidigare sett maken till. I Trotskij-affären vann Kuusinen sina första sporrar hos Stalin.

Något senare, då kampen slog ut i full låga mellan Stalin och Zinovjev, var Kuusinen den förste som bevisade att Zinovjev inte var renlärig. Kuusinen tyckte mycket om Zinovjev och hade lovprisat honom tidigare, men när mannen skulle räknas in i de slagnas krets, skrev Kuusinen åter på teoretisk bas den första anklagelseskriften mot sin vän. Och han steg i Stalins gunst.

Sedan blev Bucharin Kominterns ordförande. Han hade varit med om att slå Trotskij och Zinovjev, den senare en teoretiker, som i många avseenden följde samma linje som Kuusinen. Men Zinovjev var framför allt en skicklig och snabb kommentator, då det gällde att utlägga politiska dagshändelser, och det blev Kuusinen aldrig. Bucharin var Kuusinens tredje förman, och deras relationer de allra bästa.

Då jag åren 1927 och 1928 besökte Ryssland och vistades flera dagar i Moskva, fick jag veta, att Bucharin nästan varje dag var gäst hos Kuusinen och att de svurit varandra evig vänskap och själsfrändskap. I mitten av 1930-talet, då Bucharin lades på sträckbänken, beställdes en ny anklagelseakt av Kuusinen. Med teoretiska spetsfundigheter bevisade Kuusinen, att Bucharin inte förstod Marx eller Lenin, och att misstaga sig på denna front var liktydigt med ett brott mot den helige ande.

Trots sin försiktiga inställning höll Kuusinen åtminstone en gång på att råka illa ut. Han hade år 1931 eller 1932 vid ett Komintern-plenum förolämpat Dimitrov, som ännu inte var någon betydande person; han var bara Bulgariens representant i Kominterns verkställande kommitté och jämte många andra fackmän för Europa. Kuusinen hade på känn, att klockorna snart skulle klämta för Dimitrov och skyndade sig att utdela de första slagen. Vem hade kunnat ana, att ett egendomligt öde med ett tag skulle göra Dimitrov till en hjälte. Så gick det emellertid: den provokatoriska riksdagshusbranden i Berlin upphöjde honom i hjältarnas skara. Han blev för en tid Stalins andre man och godkändes som rysk medborgare. Sedan han återvänt från Tyskland till Ryssland, avancerade han till Kominterns förste man och blev dess chef.

Kuusinen var nu sekreterare under Dimitrov, en av de många, och han befann sig i sitt livs svåraste dilemma. Han hade skäl att frukta, att Dimitrov skulle hämnas på honom, och därför använde han sig av sitt gamla medel: han gjorde sig viktig, nästan outhärlig för Dimitrov. Denne förstod, att han i sitt höga ämbete måste vara även teoretiker. Därför var han beredd att ta emot Kuusiners tjänster och lysa med teoretiska tal och klämningar, som Kuusinen formulerat. Vid Kominternkongressen 1935 vann Dimitrov stort anseende genom de tal Kuusinen skrivit åt honom.

Kuusinen var på det klara med Stalins linje och var en lysande mästare i konsten att formulera. Han hade sin egen stil; senare forskare skall säkert förundra sig över det långtutvecklade hårklyveriet, den s.k. kominternstilen. Kuusinen gjorde Dimitrov stora tjänster, och denne temperamentsfulle bulgar glömde gärna gammalt groll, då han framdundrade sina fyra, fem timmar långa, av Kuusinen skrivna tal. Detta var, enligt vad jag vet, den enda gång då Kuusiners instinkt bedrog honom och han var nära att råka ut på hal is. Den sista tjänst jag är medveten om att Kuusinen gjorde Stalin var, då han i kommunisttidningarna åren 1950-51 bevisade, att Tito var en falsk profet och i största allmänhet en skojar.

Kuusiners relationer till sin förre vän och kamrat Kullervo Manner försatte honom i en svår och pinsam situation. Jag har tidigare talat om det angrepp Hanna Malm vid ett plenum i FKPs verkställande kommitté satte in mot Kuusinen. Det var klart, att detta inte kunde fortgå i längden. Antingen måste Manner eller Kuusinen vika. Kuusinen hade försprång, en starkare ställning vid Stalins fötter. Majoriteten i Komintern ställde sig naturligtvis på hans sida. Manners ställning försvagades allt mera, tills han slutligen jämte sin hustru och sina närmaste vänner häktades år 1935. Jag vill inte påstå, att Kuusinen hade direkt att skaffa med Manners fängslande, men i den långtgående konflikten mellan Manner och Kuusinen hade GPU en god utgångspunkt för att tillintetgöra Manner och hans anhang.

Jag fick läsa handlingarna i ärendet, och dessutom borde jag på tjänstens vägnar ha följt med rättegången i GPU:s specialkollegium. Detta var dock så pinsamt, att jag vägrade, men Jukka Lehtosaari följde med det hela och delgav mig muntligt vad som passerat.

De åtalades antal steg till över tio. Utom Manner befann sig Kuusiners svåger, — en bror till hans första hustru — vicehäradshövding Laaksovirta, i ett utsatt läge. Denne hade år 1918 tagit sin tillflykt till Ryssland. Hustrun stannade i Finland och tjänstgjorde där i en bank, men hade ett par tre gånger besökt sin man i Ryssland, sista gången år 1934. Nu beskyllde GPU fru Laaksovirta för att vara agent hos Finlands statspolis och militärohrana. Man påstod, att fru Laaksovirta blivit sedd tillsammans med en finsk officer i Skatuddskasinot i Helsingfors; andra bevis saknades. Men rapporten från GPU-mannen i Helsingfors var tillräcklig: frun stod alldeles tydligt i ohranans tjänst, och då hon råkat sin man, var han utan tvivel samma andas barn. Och eftersom Laaksovirta umgicks i Manners familj, måste Manner vara medveten om att Laaksovirta hörde till ohranan, och på detta sätt hade gruppen direkt förbindelse med

statspoliserna i Finland.

Alla bestred anklagelserna. Laaksovirta kände inte till att hans hustru var i ohranans tjänst. I ingen händelse hade han berört sovjetryska frågor med henne, och han hade överhuvud varit reserverad i sitt förhållande till henne, emedan hon bodde i Finland. Han hade alltså inte kunnat begå ens ett oavsiktligt brott, för att inte alls tala om ett avsiktligt. Manner försäkrade i sin tur, att inga hemligheter genom honom läckt ut till Laaksovirta. Men GPU åtog sig att bevisa, att det nog hade funnits ett läckage, och man drog fram följande historia:

Den ryktbare Toivo Antikainen hade varit några månader på kommendering i Finland. Då han trodde att man skuggade honom i Helsingfors, tog han sin tillflykt till Yrjö Leinos (finsk inrikesminister 1944-46) bastu i Kyrkslätt. Här råkade han fast. GPU försäkrade, att det bara var Manner och tre andra personer, som kände till Antikainens färd. Dessa tre var höjda över alla misstankar, alltså måste Manner ha talat om saken för Laaksovirta, som fört den vidare till sin hustru. Längs denna väg hade ohranan i Finland fått reda på att Antikainen befann sig i landet och häktat honom. Antikainen själv var övertygad om att han häktats på angivelse, ty det framgick vid förhöret, att Leinos bostad länge varit bevakad. Saken passade bra, då det gällde att fylla ut och länka ihop GPU:s beviskedja, och på det sättet gick det hela i lås. Trots försäkringar om sin oskuld dömdes Laaksovirta till döden.

Mot den röde professorn Väinö Pukka och Esko Kivi (f.d. medlem av Jägarbataljonen) — han hette egentligen Heikki Repo — framställdes egendomliga beskyllningar. Pukka hade behållit sitt finska pass, fått det förlängt på Finlands beskickning och inte givit bort det. Detta togs som bevis på att han måste stå i finska statspolisens tjänst. Och om Heikki Repo sades det, att redan jägarna i Tyskland ansett honom vara hantlangare åt ohranan. Han blev känd genom den s.k. ”Simos bastuaffär”, som omtalas i jägarnas historia. Tidigare hade Heikki Repo med stolthet skrutit över huru han skällt på slaktarjägarna, men även detta fogades nu till hans syndaregister. General Vainio och några andra av hjältarna i ”Simos bastuaffär” vet säkert mera om Repo.

Laaksovirta, Pukka och Repo blev skjutna. Manner och hans hustru dömdes också till döden, men genom Manuilskis och andra kominternledares ingripande ändrades domen till tio års tvångsarbete, på den tiden det längsta frihetsstraffet i Sovjet. De övriga fick domar av olika längd — från tre till tio år — och bland dessa män fanns kända kommunister som Allan Wallenius, Uno Wistbacka, Leo Laukki och William Tanner.

Samma år började förföljelserna mot finnarna i Karelen. Alla ledande kommunister från Gylling och Rovio sattes på de anklagades bänk, men Kuusinen vågade inte yttra ett ord till deras försvar. Tvärtom fordrade han, att FKP skulle ta sin hand från dessa i Karelen dömda kommunister. Vid många tillfällen uppmanade han mig att resa till Petroskoi för att hålla tal och som medlem av partistyrelsen fördöma Gyllings och Rovios verksamhet och bevisa, att den inneburit en finsk nationalism, som partiet varken godkänt eller godkände. Jag slingrade mig dock alltid på ett eller annat sätt från saken, höll under dessa tider överhuvudtaget inte ett enda tal och reste inte heller till Karelen. I stället for vår bäste och mest begåvade man, Hannes Mäkinen, för att närmast på Kuusinens rekommendation tala i Petroskoi och på andra orter. Han skulle framhålla, att vi sökte förstå den av GPU igångsatta förföljelsen. Jag vet, att Hannes Mäkinen gjorde detta mycket motvilligt, men han hade ingen annan utväg. Han försökte, med andra ord, rädda ledningen av Finlands Kommunistiska Parti, då det inte längre fanns möjligheter att rädda våra landsmän i Östkarelen — en del var ju redan häktad, en annan del förvisad.

Gylling var själv i Moskva. Han deltog i FKP:s möten, men uppträdde även nu så lojalt och solidariskt mot partiets ledning, att han aldrig framställde några avvikande åsikter. Han drog sig tillbaka: ”jag deltar inte i frågans behandling, eftersom den gäller mig.” — En gång blev vi tillsagda att avge en förklaring om partiets verksamhet. I den ursprungliga texten, som Hannes Mäkinen och jag skrev, underkände vi inte Gyllings och Rovios verksamhet; vi försökte tvärtom förstå den. Vi hade med flit lämnat bort det moment, som gällde den finska nationalismen. Kuusinen korrigerade vår text och fordrade ovillkorligen, att just den faktor, de ryska anklagelserna byggde på, nämligen den farliga nationalitetspolitik, som Gylling och hans män bedrivit, också skulle behandlas.

Det var den enda gång, då Gylling i till:

— Ni kan ju skriva vad ni vill, men det förvånar mig, att O. W. tycker att detta moment skall tas med. Den nationalitetspolitik vi följt i Karelen, är närmast Kuusinenens egen. Kommer du inte ihåg, att varje gång vi skulle behandla någon viktigare fråga, konfererade jag alltid först med dig. Jag är inte någon politisk fackman, mitt område är det ekonomiska livet och kulturen! Jag följde din nationalitetspolitik — och en annan som bedrev den var Sirola! Det är rätt tungt att höra, att ni nu är färdiga att stämpla den som min nationalitetspolitik.

Detta var den enda gång jag hörde Gylling ge luft åt sina känslor. Kuusinen svarade, att det inte heller varit hans politik, att man gemensamt överlagt om alla frågor. Synbarligen hade de lokala ledarna förvanskat linjerna, som kanske till en början varit felaktiga.

Men sin egen andel ville Kuusinen inte vidgå, även om han inte kunde säga sig fri i mindre sällskap eller i diskussioner på tu man hand. Han försökte bara komma ifrån det hela med den naiva förklaringen, att mindre pampar förvrängt alltsammans.

Under de två år Gylling levde som landsflyktig i Moskva, undvek Kuusinen honom alltid. Gylling försökte i början upprätthålla det gamla, goda kamratskapet, men märkte snart, att Kuusinen skydde honom för sin egen ställnings skull. När Gylling kom till Dom praviteljstva för att råka mig, fick Kuusinen alltid bråttom någon annanstans, vilket en så finkänslig person som Gylling förstod utan närmare förklaringar.

Då Gylling sedan år 1937 häktades, uppstod mellan Kuusinen och mig en av de få ordväxlingar vi hade under hela den tid vi samarbetade. Som medlem av FKP:s centralkommitté hörde Gylling till en grupp, som jag enligt rysk praxis var ansvarig för i min egenskap av sekreterare. Och när han häktades föreslog jag strax, att vi skulle gå till Stalin och kräva förklaring, varför en medlem av vårt partis centralkommitté hade häktats. Gylling hade dessutom innehaft en ställning som få andra av våra landsmän i det socialistiska uppbyggnadsarbetet i Sovjetunionen. Jag ansåg det absolut nödvändigt att besöka Stalin redan för vår egen trygghets skull.

Kuusinen slingrade sig hit och dit: — Nej, vi går inte.

— Anser du, frågade jag, — att Gylling är spion eller kontrarevolutionär?

— Nej, jag är övertygad om att det skett ett misstag —, svarade Kuusinen. — Men det är lönlöst att fjäska iväg, för då Gyllings sak är undersökt, blir han nog försatt på fri fot.

— Verkligen, svarade jag. — Jag känner inte till ett enda fall, som slutat på det viset. Varför skulle det gå bättre för Gylling än för andra? Inte kan vi väl bara sitta här med händerna i kors?

— Vi måste lita på sovjetmyndigheterna och på GPU.

— Ja, det har du ju försäkrat tidigare när finnar häktats. Det är knappast ett par år sedan jag misstänkte Jagoda. Du sade: tala för all del inte på detta sätt, kära bror, han är Stalins bästa vän och högra hand och gör ingenting som inte Stalin har reda på eller godkänner. Den gången lyckades du skrämma mig, men nu figurerar Jagoda på listan över personer som skall skjutas. Vem vet när det blir Jesjovs tur?

Kuusinen gick inte och försvarade Gylling. Något senare tog saken en ny vändning. Jag märkte att Kuusinen blev nervös, sög på den ena cigaretten efter den andra, gick av och an i rummen, tills han slutligen sade, att vi på uppmaning av Komintern måste skriva en officiell förklaring i partiets namn, där vi fördömde Gyllings och andra finska kommunisters verksamhet. Kuusinen ansåg att jag borde författa aktstycket. Men jag ville inte, och så följde en lång replikväxling.

I varje fall skrev inte jag förklaringen. Den gavs först efter det jag lämnat Sovjet. Troligtvis var Kuusinen författaren.

Huru hänsynslöst Stalin kunde använda sig av Kuusinen, framgår just i fallen Gylling och Rådskarelen. Detta visade sig ännu klarare år 1940 efter vinterkriget, då Kuusinen blivit president för den karelsk-finska republiken. När republikens första högre rådsmöte ägde rum i Petroskoi, uppehöll sig Kuusinen i sitt långa öppningsanförande främst vid den nationalism, som vitfinnarnas avlönade hantlangare i årtal bedrivit i Östkarelen — och han avsåg härmed Gyllings tid. Då jag på avstånd hörde detta tal i en radioutsändning från Petroskoi, verkade det ännu värre. Samme man, vars nationalitetspolitik realiserats främst i Östkarelen, anklagade på ort och ställe en av sina bästa vänner och forna skolkamrater — Gylling — för att ha följt en politisk linje, som han själv rekommenderat. Kuusinen stämplade alltså sin egen politik som vitfinsk nationalitetspolitik!

Kuusinen lade aldrig två strån i kors för att rädda gamla vänner: Rovio, Lepola, Lehtinen, Ville Ojanen, Tyyne Tokoi och många andra försökte vädja till honom, då deras ödestimme var slagen, men de fick inte något svar på sitt budskap. En annan sak är, om han kunnat hjälpa, men i varje fall gjorde han inga försök — inte ens då hans egen son Esa och hans svärdotter häktades i Ostkarelen. Efter vinterkriget befriades Esa genom Stalins dekret, men hans hustru kunde man inte finna. I fånglägret hade Esa fått lungshot, som kort därpå ändade hans liv.

Det är klart, att försäkringar om evig vänskap inte betydde mycket för Kuusinen. Just vid de tider, då GPU häktade våra landsman, var Kuusinenens bästa vän en politisk kominternfunktionär och teoretiker vid namn Lorentz, vilken även redigerade Kominterns tidning. Han var i alla avseenden framstående: mycket intelligent, hade fått en omsorgsfull skoluppfostran och var gammal, beprövad bolsjevik. Kuusinen värderade honom högt, och det var ytterst få kvällar Lorentz inte besökte Kuusinen för att spela ett parti schack eller dricka några glas med honom. De var oskiljaktiga. Kuusinen vågade överhuvud inte, och allra minst under dessa tider, umgås i större kretsar. Han levde bara i Dom pravitebstva, tömde gärna då och di en bägare, var ofta litet i hatten och spelade schack ensam, om han inte hade någon att spela med. Arbetet ansträngde honom inte det minsta, inte ens i dessa yttersta dagar. Han betraktade Lorentz som i alla avseenden pålitlig, ansåg att åtminstone han aldrig skulle åka fast. Men det inträffade i alla fall, att Lorentz år 1937 placerades på de anklagades bänk. När de första beskyllningarna mot honom framfördes i Kominterns partiavdelning, och Kuusinen fick veta det, ville han inte träffa sin vän. Han hade dock ofta försäkrat både min hustru och mig, att deras vänskap skulle vara intill dödedagar. Jag var närvarande vid alla dessa möten, och många vågade försvara Lorentz, bland andra Manuilski, men Kuusinen kom inte till mötena

och riskerade inte ge ett skriftligt utlåtande till sin väns favör. Angreppet slutade med att Lorentz utstöttes ur partiet och häktades.

Jag observerade dock inte, att Kuusinen skulle ha framställt anklagelser mot Lorentz, men han gjorde intet för hans räddning. Detsamma var fallet vid alla dylika tillfällen: Kuusinen drog sig inom sitt skal, undvek sina tidigare bekanta, vägrade att ta emot någon, läste inte ens deras brev, utan slängde dem över till mig, utan att yttra något, varken i det ena eller det andra avseendet.

Det är som sagt en helt annan fråga, i vilken mån Kuusinen förmått hjälpa dessa människor. Enligt min uppfattning inte alls, ty Stalins kvarnar malde i sin egen takt. Om Kuusinen kunnat vara till nytta för några mindre betydande personer, hade han säkert inte lyckats, då det gällde de större. Ur den synpunkten lönar det sig alltså inte att skärskåda problemet. Men det avgörande härvid är, att då Kuusinen en gång i tiden hade möjlighet att välja sin väg, han valde ett ämbete, som den ironiske Radek kallade: ”repbeckarens yrke”. Något vackrare uttryckte sig en svensk tidning, som slutade sin artikel om Kuusinen med orden:

”På detta sätt åldras en självständig viking som Stalins servile dräng.”

Två berömdheter i närbild

Hertta Kuusinens ovanliga politiska skolning. — Luxhotellet i Moskva, ett tillhåll för internationella skurkar och revolutionsmakare. — Från renhjärtade kommunistiska drömmar till blodig revolution. — Kominterns hemliga avdelning. — De första finska röda generalerna. — Tuure Lehjns ställning enastående i hela världen. — Tuures förskräckliga frispråkighet. — Hertta Kuusinens besvärligheter under partirensningen. — Hela partilivet: fars och komedi. — Herttas glansnummer: Knivdansen.

Kommunistpartierna är typiska diktaturpartier, där ledarprincipen dominerar. Partiets framgång beror i avgörande grad på ledarna. Med goda ledare kan det få någonting till stånd även i länder, där den kommunistiska jordmånen är mager och inflytandet knappt märkbart, medan åter en oduglig ledning förstör även goda förutsättningar.

Det förefaller som om det rådde stor brist på ledare inom FKP. Partiets lysande ledargarde likviderades i Ryssland. Bara O. W. Kuusinen finns kvar, och även han har blivit till den grad främmande för förhållandena i Finland, att han inte lämpade sig som ledare, även om han flyttade över till sitt hemland. Nu har han endast indirekt inflytande på FKP genom sin dotter Hertta.

Hertta Kuusinen är utan tvivel begåvad och har många av en ledares egenskaper, men som kvinna är det svårt för henne att uppbringa tillräcklig auktoritet. Hennes ställning grundar sig i hög grad på faderns namn och inflytande. Hertta föddes år 1904 och har fått en politisk uppfostran som förunnats blott få i denna världen. Hennes mor — bonddotter från Luhanka — var inte särskilt intresserad av politisk verksamhet, men Hertta tycks brås på sin pappa. Redan som liten flicka, under de år fadern var hemma, fick hon de första politiska impulserna, och då Kuusinen flydde till Ryssland år 1918 uppträdde Hertta under två, tre år som ett slags kombinerad frun till handa och sällskapsdam i Hella Wuolijokis salonger. Här rörde sig alla möjliga politiska fiskar, både inhemska och utländska. Hertta blev alltså bekant med en mängd namnkunniga, men också med en hel del mystiska och okända politiska element från stora världen och hemlandet, vilka Hella samlade omkring sig. År 1922 flyttade hon sedan på faderns önskan över till Sovjet och hamnade från början in i internationella kretsar, som på ett avgörande sätt inverkar på hennes utveckling. I Moskva kom hon att bo på Kominterns ofta

nämnda Hotell Lux, till vilket det säkert inte fanns någon motsvarighet i den övriga världen.

Under hela kominterntiden bodde en betydande del av organisationens ledande funktionärer och deras assistenter på Hotell Lux, i den mån det fanns utrymme i detta fem-sexvåningshus. Här var ett fyrtio- eller femtiotal olika nationaliteter representerade. De flesta internationellt kända kommunister, bland dem även många finnar, bodde här under längre eller kortare tider, Kuusinen tio år i ett sträck, ända till början av 1930-talet. Hertta bodde först hos fadern, senare i en egen våning, och ännu senare tillsammans med Tuure Lehen.

På detta sätt kom Hertta Kuusinen in i en atmosfär och en miljö, som varken fanns eller kunde finnas någon annanstädes. Bland dessa människor, innanför väggarna i detta hotell, har alla upptänkliga rackartyg uttänkts och planerats. Knappast något annat hus på vår jord kunde ge upphov till så gripande och spännande romaner som Hotell Lux under tjugu års tid. Vid kaffe- och tekoppar, vid vodka-, konjaks- och champagneglas har det rådslagits om staters öden. Otaliga revolutionsplaner, av vilka några lyckats men de flesta misslyckats, har uppgjorts i hotellets källare, i sällskaps- och bostadsrummen. Här har det kastats lott om tusentals människors liv, fattats beslut om terror- och mordarligor — och även om ligornas likvidering sedan de fullgjort sina värv. Hundratals kända kommunister — för att inte tala om andra — har fått sätta livet till efter avgöranden som fattats på Hotell Lux.

På Kominterns ämbetsbyråer, i det egentliga Kominternhuset, gjordes officiella beslut, av vilka många tålde dagsljus och vilka man försökte tillämpa på basen av kongressernas och konferensernas resolutioner. De bar ofta den ideologiska politiska kampens stämpel.

Däremot var de beslut, som fattades på Hotell Lux av mindre fraktioner, nästan utan undantag ljusskygga. Kunde väggarna tala skulle de berätta om de underbaraste kärleksmöten, men också om dramatiska, äktenskapliga förvecklingar, vilka ledde t.o.m. till mord. Man skulle få höra om obetydliga politiska diskussioner eller oskyldiga replikväxlingar, som förde till blodiga uppgörelser, varvid motståndaren cyniskt likviderades med hjälp än av GPU, än av den egna partens terrorister. Och väggarna kunde också berätta om de mest renhjärtade kommunistiska framtidsutopier, men även om blodiga revolutionära planer i syfte att förgöra länder och folk. Till de grupper, som smitt dessa fantastiska planer, har hört en mängd hederliga människor, genomträngda av höga ideal och med stora mål i sikte, snillen, litterära berömdheter och betydande politiska ledare. Men på Hotell Lux har också bott ett antal enkla frontmän, kommunistiska arbetare och vanliga lönedrängar, som utfört sin andel av jobbet bara för pengarnas skull, äventyrare utan ideologisk övertygelse samt förhårdade förbrytare och skojare. Deras operations- och verksamhetsfält var bokstavligt talat hela världen, från Finland och Ryssland till Sydafrikas yttersta spets, från Alaska och den amerikanska dubbelkontinenten till Kap Horn. Till och med någon obetydlig ö i Stilla havet, som våra vanliga geografiböcker ingenting nämner om, kunde för gästerna på detta hotell utgöra en viktig operationsbas i ett internationellt storpolitiskt spel.

I en sådan atmosfär, omgiven av ett sådant sällskap, levde Hertta Kuusinen åren 1922 till 1934. Hon gick i rysk skola, ehuru bara en kort tid. Senare — då hon var ledig från sitt arbete — besökte hon politiska skolor. Biografiska handböcker talar om, att hon arbetade på bibliotek, men det var inte hennes väsentliga verksamhet. Vanligtvis tjänstgjorde hon på Kominterns konspirativa avdelning för hemliga ärenden.

Herttas uppfostran kompletterades på ett utmärkt sätt av hennes förste man, Tuure Lehen, som hon levde samman med från och med år 1925. Tuure, vars inflytande på Hertta Kuusinen var betydande, vore värd ett kapitel för sig, men jag skall nöja mig med att i korthet behandla

hans väsen och hans livsverk. Han är son till en timmerman från Jämsä, gick i skola och blev student, trots anspråkslösa och fattiga hemförhållanden. Tuure är utan tvivel mycket begåvad. Såsom jag förstått saken hade han stora och högtflygande planer, vilket ju ofta är fallet med ungdomar från fattiga hem. Men i den revolutionära stormen år 1918, där han var med, miste hans drömmar sin vackra färg. Han kom till Ryssland med andra rödgardister, och allt vad han såg av fattigdom och elände måste ha påverkat hans tankar och haft betydelse för hela hans framtid. Någon gång yttrade han, liksom i förbigående, att hans liv inte hade någon mening, ty här skulle man drunkna. ”Vad tjänar det till att sträva mot ett mål; det är nog om man lever från dag till dag!” — På detta sätt gav han sig hän åt en frän cynism, som passade hans natur. Jag måste verkligen säga, att jag aldrig råkat en man så fri från ideal som han. Ju bättre jag lärde känna honom, desto mera kom jag underfund med att han inte tog något på allvar. Hans personliga, politiska ståndpunkt var en cynikers, trött på livet och världen, en man som föraktade sig själv, sina närmaste, sina idéer — och allting annat också.

Tuure Lehen hörde i varje fall till de få finska emigranter i Ryssland, som hade både goda kunskaper och militär skolning. Dessutom ägde han egenskaper och talanger, vilka gjorde honom lämpad för högre poster — om han fick nödig utbildning. Han vann år 1921 inträde i generalsakademien i Moskva tillsammans med den tidigare nämnde Mattson. Dessa två studenter från Helsingfors är de första röda generaler, som utgått ur Moskva-akademien. Visserligen var akademikerna ännu inte några generaler — generalsgraden fanns vid denna tid inte i röda armén —, men i alla fall höga officerare: kommendörer. Efter det Lehen genomgått akademien, blev han dock inte såsom Mattson kommendör i röda armén. Kuusinen, som på den tiden var Kominterns allsmäktige generalsekreterare, tog den unge mannen i Kominterns tjänst som ett slags militärexpert. Utom sin utbildning i generalsakademien fick han nu specialisera sig på upprorsterror och taktik. Han utbildades till expert på detta område, där han, såvitt jag vet, inte har någon motsvarighet i hela världen.

Varje land har ju sina egna experter, men internationellt utbildade upprorsledare är sällsynta. Under namnet Alfred Langer har han författat ett antal böcker och broschyrer, i vilka han instruerar industriarbetare, bönder och kolonialländernas folk att ställa till uppror och införa proletariats diktatur i sina länder. Han besökte på 1920- 1930-talet ofta Tyskland och andra central- och västeuropeiska rikena och övade kommunisterna i denna viktiga färdighet. Dessutom undervisade han i revolutionär terror och taktik i kommunistiskolorna i Leningrad och Moskva. Tuure Lehen kunde utan överdrift säga, att till hans elever hörde alla slags människor, ända från kinesiska kulier, amerikanska och afrikanska negrer till spanska grander, engelska lordar och tyska baroner. Han har undervisat många av dessa extrema kommunistiska element och partisympatisörer i konsten att göra uppror. Men givetvis har största delen av eleverna varit vanliga bolsjevikiska genomsnittsarbetare.

Tuure Lehen har varit med om att utforma talrika praktiska revolutionsplaner och även sätta dem i verket, så snart man gjorde ett försök i denna riktning i något land. De flesta har misslyckats totalt, eller i bästa fall haft anspråkslös framgång i början, men de har medfört bekymmer för många kapitalistiska regeringar. Då det spanska medborgarkriget år 1936 bröt ut mellan republikanerna och Franco, var Tuure Lehen en av de första som Komintern skickade till Spanien.

Hans främsta uppgift blev att inom det spanska kommunistiska partiet organisera en hemlig polis i stil med GPU. En annan viktig mission var att arrangera inre oroligheter och upplöpp på Francos område. Denna kommendering ägde rum just vid den tid, då de största och grundligaste utrensningarna företogs i Sovjetunionen och särskilt i Komintern. Spanien-

uppdraget blev troligtvis Tuure Lehens räddning, ty många lika viktiga och förtjänta kominternfunktionärer som han fängslades och deporterades. Då han återvände till Moskva var den värsta terrorn förbi, och han sparades för nya uppgifter, bl.a. inrikesministerposten i terijokiregeringen. Det är svårt att veta, vad hans verksamhet i Finland nu går ut på, men antagligen försöker man använda honom på de områden, där han verkligen är fackman.

Tuure Lehen har en av de egendomligaste karaktärer, man överhuvud påträffar hos en människa. Grunddraget i den är, som jag redan sade, bottenlös och obegränsad cynism. Han utförde sitt arbete på bästa sätt, men kunde samtidigt i en intim krets, där han vågade vara sig själv och sjunga ut sin mening, ironisera och driva skarpt med bolsjevismen och sin egen dagliga gärning. Jag har, varken förr eller senare, hört någon yttra sig så elakt, giftigt och nedsättande om Stalin som Tuure Lehen. Ytterst få borgerliga eller socialdemokratiska personer hade som han kunnat analysera Stalin. Han kände nämligen diktatorn och hela det gamla bolsjevikgardet mycket bra och hade bl.a. på nära håll följt med kampen om Lenins arv, en kamp där Stalin likviderade alla sina medtävlare. Om Tuure Lehen hade lust kunde han lätt bevisa, att han redan åren 1933-1936 sagt om Stalin allt vad Chrusjtjov yttrade först år 1956.

När jag kom till Sovjetunionen träffade jag där vicehäradshövding Asser Salo, som flytt från Finland under lappotiden. Han var Lehens goda vän. De såta kamraterna söp och smorde munlädret tillsammans nästan varje afton. Tuure höll föredrag om Stalin, om Komintern, om svärfar Kuusinen och om hela regimen på ett så hädiskt och förskräckligt sätt, att det kom blodet att isas i mina ådror. Jag kontrollerade i smyg, att ingen lyssnare stod gömd bakom draperierna och att inga mikrofoner byggts in i väggarna, och ibland polemiserade jag häftigt och högljutt mot Tuure. Till en början trodde jag att hans jargong var något slags provosten på mitt sinnelag, och att denne erfarne och skolade fackman, som jag visste innehade en hög ställning i Komintern, försökte utröna vad nykomlingen kände till om rådssystemet och huru stark han var i sin tro. Asser Salo förenade sig sällan med Lehen; han hörde för det mesta bara på och antydde ibland försiktigt en avvikande mening. Då Hertta var med vid dessa kvälls-seanser, uppträdde hon på ungefär samma sätt som Salo. Hon tog ofta illa vid sig av Tuures fräna språk, men satt vanligen tyst, eller understödde då och då mina motargument. Jag kom snart underfund med att det inte gömde sig någon snara eller taktisk fälla i detta. Tuure Lehen var i grund och botten sådan han visade sig i mindre sällskap, och hans cynism kom honom — liksom de flesta cyniska människor — att accentuera och överdriva de antaganden och påståenden han formulerade, i detta fall om stalinismen. Han skrattade vanligtvis åt mina vredgade protester, ty som den verkliga cyniker han var blev han inte ond på mig, utan sade:

— När du varit här så länge som jag, börjar du förstå vad det hela går ut på. I Finland och i fångelserna där hemma hos oss har man naturligtvis en idealbild av stalinismen — annat kan inte tänkas — men vi, de bästa bland bolsjeviker, har en något avvikande mening.

En gång föreläste Lehen för oss om stalinkulten och illustrerade sitt anförande med några elaka exempel från kretsarna inom och utanför Komintern. Som mönster för en trogen tjänare tog han sin svärfar Kuusinen, parodierade dennes tal och skrifter, där de mest olika epitet fogats till namnet Stalin. Huvudmotivet var att yttra sig kränkande om Kuusinen, emedan Tuure på detta vis trodde sig kunna förarga och såra Hertta. Han hade samlat utdrag ur Kuusinens tal och artiklar genom åren, särskilt sådana avsnitt, där Kuusinen hyllade Stalin för allt möjligt som denne inte gjort. Jag sökte givetvis ivrigt försvara Kuusinen och försäkrade, att stalinkulten var motbjudande för Stalin själv, men nödvändig som medel att behärska den obildade massan.

Lehen kunde på ett lysande sätt bemöta dessa invändningar genom att bevisa, att Stalin i egen

hög person gav order till sina sekreterare och bestämde varje detalj i denna kult. Lehens ställning i Komintern var så pass hög, att han hade möjlighet att få i sin hand alla de brev, som Stalins sekreterare och propagandachefer sände till kommunistpartiets olika organ och där det noga och detaljerat förordnades, huru vid varje tillfälle, vid varje fackförenings-, avdelnings- eller kolhosmöte talen alltid skulle börja och sluta med en hyllning till den store Stalin.

— Läs bönen, att vi måste vara den store Stalin, folkens ledare, tacksamma för att vi finns till. Tror du, att propagandacheferna skulle våga sända dessa direktiv utan Stalins egen order!

Åren 1933-34 sköljde den s.k. partiutrensningens vågen över hela Ryssland. Denna offentliga syndabekännelse-ceremoni skakade och skrämde alla kommunistiska partimedlemmar från de högsta till de lägsta, och under veckor och månader låg denna process som en tryckande mara över Hertta Kuusinen. Hon var offer för en svår känslokonflikt, di hon fruktade, att Tuures antistalinistiska inställning och i årtal uttalade antirycka propaganda blivit känd utanför vår lilla intima krets och kunde komma i dagen vid utrensningen. Jag råkade Hertta tämligen ofta under dessa tider. Vi talade om allt möjligt, också om Herttas personliga bekymmer, och jag blev för henne ett slags förtrogen, då mina relationer till fader Kuusinen var synnerligen goda. Också mellan far och dotter var förhållandet gott, även om det inte var förtroligt. Därför anförtrodde sig inte Hertta åt fadern i frågor, som närmast angått honom i hans egenskap av ledande person inom FKP, för att inte tala om att i främsta rummet en far borde vara rådgivare at sin dotter. Hertta förbjöd mig till och med att tala med fadern om hennes privata angelägenheter.

Efter ett av våra samtal sade Hertta, att hon i närmaste framtid, kanske redan efter några dagar, skulle dragas in i partirensningen. Hon frågade mig om hon då borde ta bladet från munnen och ange Tuure för att han smädat Stalin och partiet. Hon visste, att som partimedlem var det hennes skyldighet, ty annars vore ju partirensningen en ren fars. Vad skulle hon göra? Hon vädjade till mig, då jag var hennes vän, dessutom medlem av Centralkommittén och partisekreterare — det var helt enkelt min skyldighet att hjälpa henne i denna sak.

Jag blev mycket förskräckt, fast frågan inte överraskade mig. Mången gång hade jag undrat, huru de skulle klara sig vid partirensningen, och om även jag skulle ställas mot väggen, då jag varit med och åhört Tuures prat. Jag frågade huru länge Tuure hållit på med sina dumheter och vilka följder Hertta trodde att en fullständig bekännelse skulle få för Tuure och henne. Hertta svarade, att Tuure alltid varit likadan, men att hans cynism och förakt för Stalin och andra ledare bara tilltagit. Han hörde inte till någon hemlig klick, hade tvärtom utfört ett gott partiarbete, och just detta faktum, denna dubbelhet, gjorde hela saken så besynnerlig. Hertta sade, att om hon nu bekände skulle säkert också andra kallas till förhör, naturligtvis jag och familjen Salo, och det rådde intet tvivel om vilket Tuures öde skulle bli. Hon förstod, att då hon hemlighållit saken så länge, kunde hon inte rädda sig bara genom självkritik; hon skulle råka i svårigheter och dessutom försätta sin far och alla sina vänner i en kritisk situation.

Saken var så pinsam som den kunde vara. Hon försökte klara sig ur detta dilemma genom att be mig ordna en resa för henne innan rensningsaktionen blev aktuell i partiet. Hon hade gärna uppträtt som hederlig kommunist, men då hon betänkte följderna, vågade hon inte tänka tanken till slut. Blev hon nu stärkt i sin tro, innebar det likvidering för henne själv och för Lehen, och då skulle all rättfärdighet vara uppfylld vid partirensningen. Tuure skulle inte bara uteslutas ur partiet, han skulle häktas, och det förtjänade han, ty han var oförbätterlig och kunde inte anpassa sig i den kommunistiska världen.

Hertta var mycket dramatisk. Hon hade analyserat sina personliga känslor så skarpt och

riktigt, att det visade huru i grunden skakad denna intelligenta, från all vidskepelse befriade kvinna var.

Just vid denna tid var hon ytterst ansträngd och nere — saken hade tagit henne hårt. Då jag av hela mitt hjärta deltog i hennes sorg — jag tyckte om Hertta och om hennes öppna, rejäla natur — föreslog jag först, att jag skulle tala med hennes far. Sedan skulle vi återkomma till frågan. Men Hertta blev upprörd och sade, att jag inte fick nämna ett ord om detta till fadern.

Da vi resonerat en stund, hade jag min ståndpunkt klar: — Jag skulle inte ta upp ämnet till behandling med någon. Hertta var ju medlem av FKP och så skolad, att hon måste kunna använda sig av sitt eget omdöme och vid partirensningen yppa vad hon själv ansåg nödvändigt. Jag hoppades i alla fall innerligt, att hon noga ville betänka konsekvenserna. Även med Sovjetunionens bästa för ögonen, föreföll det mig oförnuftigt om hon satte sin far och oss i klämma.

När turen att avlägga räkenskap kom till Hertta, framlade hon sin levnadsbeskrivning och en liten kritisk självprövning. Om Tuure nämnde hon bara, att hon varit gift med honom sedan den och den dagen. Hon klarade sig bra, ingen önskade framställa några frågor eller göra svårigheter. Med Tuure skedde för resten kontrollen kort därpå och på samma sätt. Enligt alla konstens regler föll han tillbaka på gamla lärosatser och formulär, som han rutinemässigt fyllde i. Som gammal skolad bolsjevik anställde också han en viss självkritik, medgav att han missat sig, då han en gång röstat på zinovjevriktningen. Men han hade ångrat sig och efter det inte gjort de minsta sidosprång från den stalinistiska linjen. Både Hertta och Tuure klarade sig elegant.

Såsom samvetsöm kommunist var Hertta ändå inte riktigt glad.

— Det är förfärligt, sade hon, — att människan inte vågar säga vad hon borde. Vad tror du som kommunist om detta

Jag sade att allt gått väl och att man inte kunnat handla annorlunda. Om man kritiserar aldrig så milt, dras det mycket långtgående slutsatser av ens uttalanden och oskyldiga människor likvideras.

Jag var på den tiden ännu en ganska rättrogen kommunist, men jag måste säga, att denna partirensning, i vilken två goda vänner och ett tiotal andra människor drogs in, äcklade mig. Jag hade redan hunnit se en hel del, men detta var en av de gånger jag på nära håll fick konstatera vilken fars och komedi hela partilivet var. Jag korn ofrivilligt att tänka på, att samtliga dessa människor kanske var Tuure Lehen-typer, när man kom underfund med dem. Och ändå förklarade alla med en mun, att de var bärare av den kommunistiska idén och anhängare av stalinlinjen.

Trots den internationella skolning Hertta fått på Hotell Lux, var hon så pass besjälad av sund och riktig ideell kommunism, att hon hade svårt att komma i jämvikt efter denna rensningsaktion. Hennes samvetsfrid ville inte inställa sig, då hon inte vågat säga allt vad hon borde ha sagt. Hon började i främsta rummet med mig, men också med andra medlemmar av FKP, tala om sina planer att resa till Finland. Det förnämsta skälet till att hon ville fara var, att hon inte kunde leva här utan arbete, medan viktiga uppgifter väntade henne i Finland. Hon var inte rädd för att råka i fängelse; även andra hade fått gå den vägen.

När vi sedan fortsatte våra samtal framgick det, att hon önskade skiljas från Tuure och hela hans antibolsjevistiska sällskap. Deras äktenskap hade aldrig varit idealiskt, inte ens i början. Tuure hade redan vid födelsen begåvats med en så cynisk natur, att ett lyckligt äktenskap var

otänkbart. Han hörde för resten inte till de trognaste äkta männen och Hertta hade allt mera koncentrerat sig på att sköta sin pojke Jurkka. Men i ett litet hotellrum var livet så instängt och svårt, att en ordentlig uppfostran blev vansklig. Pojken var också ömtålig och nervös och måste placeras i en anstalt, där dylika överkänsliga barn vårdades och uppfostrades. Där vistades Jurkka tills han fyllt tio, elva år och ännu ett par år efter det Hertta — 1934 — rest till Finland. Först därefter tog hennes syster Riikka pojken till sig.

De sista tiderna var det svårt för Hertta att leva samman med Tuure. På grund av eländiga bostadsförhållanden måste de bo i samma hotellrum. De borde ha skiljts för många år sedan. Hertta letade också hela tiden efter en våning. Till sin far ville hon inte flytta. Hon hade kunnat göra det, men avslog bestämt varje tanke på detta. Korta tider bodde hon hos bekanta, och när Riikka hade något slags bostad, kinesade hon hos henne. Riikka bodde än här, än där medan Popov satt i fängelse i Tyskland.

Slutligen brast dock det äkta parets relationer definitivt. Tuure inledde ett förhållande med bäste vännen Salos hustru. Salo hade funnit sig så fullständigt i sina tråkiga motgångar, att han inte mera reagerade, utan intog en alldeles passiv attityd till sitt eget öde och hela sin omgivning. Alla hans drömmar hade brustit på ett mycket brutalare sätt än Tuures och många andra flyktingars. Han var ung och begåvad, hade med utmärkta betyg klarat studentexamen, läst sig till jurist och gjort en snabb karriär som politiker. Men då han hamnat i 'Hotell Lux' atmosfär och särskilt i Tuure Lehens skola, ramlade hans drömvärld fullständigt samman och hans livsöde blev tragiskt. Det säger en hel del om Herttas karaktär, att hon aldrig visat någon bitterhet mot Aino Salo. Ofta var paret Salo hos Hertta, när jag besökte henne, eller också gick vi allesamman till Salos, dock mindre ofta, emedan paret hade barn. Mest träffades vi i Herttas och Lehens rum.

Kvällarna förflöt helt angenämt i tecknet av olika fester. Utom sedvanlig politisk diskussion bjöds också på annat program. Asser och Tuure var vanligtvis något i hatten. Hertta rörde inte alkohol, men var trots detta en ypperlig sällskapsmänniska och uppträdde friskare och glättigare än någon annan vid dessa fester och samkväm. Mot slutet av seanserna skulle hon alltid dansa för oss.

Hennes glansnummer var en vild knivdans. Hon tog två stora brödknivar i mun och lyfte upp kjol- eller klänningsfållen, vad hon råkade ha på sig. På denna tid brydde sig Hertta föga om kläder. Det verkar otroligt, då man nu ser henne i moderna kreationer vid riksdagens öppnande och på presidentens mottagningar, att Hertta är samma kvinna, som den gången uppträdde i en gammal kjol och en enkel blus. — Nåja, sedan började en eldig dans, först på golvet, så med ett vigt hopp upp på bordet, där hon fortsatte att dansa på spanskt eller kaukasiskt sätt. Vi andra slog takten och gnolade, medan amazonen Hertta virvlade runt i allt vildare rytmer.

Dessa tillfällen utgjorde de grönskande oaserna i vår monotona ökentillvaro på Hotell Lux. När jag nu ser huru Hertta Kuusinen mycket värdigt och högtidligt sitter vid sidan av Alli Paasikivi och andra av rikets främsta fruar, kommer jag alltid ihåg den där knivdans och hela atmosfären på Hotell Lux. I alla fall häpnar man över den smidighet, med vilken Hertta inordnat sig i våra dagars politiska elit och accepterat sällskapslivet i Finland. Hon har gjort det så suveränt, att hon blivit beundrad både av kvinnor och män.

Rörelsefriheten är större här, men ändå skulle jag tro, att hon kände sig mera i sitt rätta element på Hotell Lux än hon nu känner sig vid receptionerna hos republikens president. Säkert ser hon också för sin inre syn hela den komedi hon kommit att spela och alltjämt

spelar. Hon är tillräckligt intelligent för att inte i likhet med många andra kommunistledare tro, att hon blivit utvald att leda folk bara för att hon får åka i egen bil och fara med extra tåg. Hertta genomskådar det hela Sannolikt småler hon åt allt och sjunger kanske i sitt minne: ”Allt går över . . .” På Lux hade hon sina bästa och pålitligaste vänner, både manliga och kvinnliga. Hertta var mycket sympatisk. Alla, såväl landsmän som utlänningar, tyckte om henne.

Vildrosens promemoria

”Finlandspartiets ledning är alldeles på dekis och utan moral”, sade Dimitrov. — ”Vem är Tiltu i Moskva”? — Rundradions ”ingenjör Bergman” — och vem han i verkligheten var. — Skalden ger sin kritiker betalt för gammal ost. — Antti Hyvönen stöts ut ur det ryska kommunistiska partiet.

En vårvinterdag år 1937 ringde Dimitrovs sekreterare till min byrå i Komintern och kallade mig till kamrat generalsekreteraren. Jag gick, och då jag var kallad fick jag strax företräde hos den höge herrn. Jag märkte genast, att det var fråga om något särskilt, ty Dimitrov slösade inte tid på artigheter. Han bad mig inte ens sitta ned, slog bara näven i en dokumenthög på bordet och sade:

— Se nu på detta, och säg vad det betyder!!

— Nå, frågade jag på min dåliga ryska — vad är det fråga om?

— Läs först, sedan skall vi prata med varann. Läs snabbt. Jag säger bara så här inledningsvis, att jag aldrig trott att någon partiledning kunde vara så rutten och bestå av så omoraliska personer som ledningen för Finlands parti. Min order lyder nu, att du som partisekreterare inom två veckor gör en undersökning av sanningshalten i dessa handlingar, varefter du föredrar promemorian för Kominterns sekretariat, ty dessa dokument är enastående plumpa.

Med dessa ord räckte han pappersluntan till mig. Den bestod av cirka tjugo maskinskrivna ark och innehöll i korthet följande:

Vi hade i vår krets en ung man, som åhört några föreläsningar i Leninskolan. Han hette Ahti Liedes. Som partiman kallades han Villy Roos eller Vildrosen. Denne Vildros hade författat en skrivelse, där ledningen för FKP beskylldes för att leva ett omoraliskt liv.

Han talade om att han redan i Finland fungerat som assistent åt ett par kommunister, vilka bedrivit underjordisk verksamhet: Matti Huhta och någon annan. Han beskrev huru olämpligt dessa underjordiska arbetare uppträdde. Särskilt klandervärd var Matti Huhta. Och så följde en mängd sköna historier om en rad andra kommunister, som på den tiden verkade under jorden i Finland och som han haft beröring med. Berättelsen fortsatte: han fick kommendering utanför landets gränser och kom till Stockholm. Här togs han emot av Antti Hyvönen och Yrjö Enne — Hyvönen skötte nämligen partiangelägenheterna i Stockholm tillsammans med Inkeri Lehtinen. Enne var teknisk sakkunnig i samma stad. Dessa såta bröder tog alltså emot honom, och den första lärdom han fick i partiarbetet var, att ”nu skall vi gå till Kungsgatan och jaga flickor”. Och så skildrar han barnsligt och naivt huru detta gick till.

När han kom till Moskva märkte han, att samma liv levdes också här, särskilt bland våra partiledare. Handlingarna hade karaktären av förhørsprotokoll, och åklagaren frågade vad Liedes hört, vad han visste och om vem han hört vad.

Han började med Kuusinen. Också Kuusinens privatliv var mycket tvivelaktigt.

Liedes fortsätter med att berätta skandalösa historier om Hertta Kuusinen och Toivo Antikainen, vilka satt fängslade i Finland, och om Tuure Lehen, som höll på att organisera revolution i Spanien. Liedes påstår, att också mindre kända ledare gjort sig skyldiga till felsteg och anklagar bl.a. Inkeri Lehtinen för att ha uppträtt på ett sätt, som inte passade en person i hennes ställning. Men kronan på verket är den färgrika bild, han ger av Antti Hyvönen.

Antti hade i Stockholm berättat vilken underbar och enastående kvinnokarl han var och huru många gånger han varit gift. Särskilt hade han skrutit med att han haft kvinnor av de mest olika raser. Här blev skildringen verkligen saftig och färgrik, men inte särskilt uppbygglig, då den gällde en person, som tillhörde partiets spetsar.

I Liedes papper var hela den högsta partiledningen starkt komprometterad — med undantag för Jukka Lehtosaari, Hannes Mäkinen och mig. Hade vi någon andel i dessa avslöjanden, di intet nämndes om oss? Nej, såvitt jag förstod berodde detta på, att man trots livligt sökande inte kunde hitta på några anmärkningar mot Mäkinen och Jukka Lehtosaari. Vad mig beträffar hade jag suttit långa tider i fängelsecell, där dylika upptåg inte så lätt kan ordnas.

Innan jag tog promemorian för att gå till författaren och förhöra honom, visade jag hela luntan för Kuusinen, åt vilken Dimitrov inte knystat ett ord om saken. Kuusinen kastade en blick på de första sidorna, gjorde en gest med handen, tände en cigarett, gick flera gånger av och an över golvet och sade slutligen:

— Hör du, den där pojken måste vara provokatör. Jag har talat med honom några gånger, och han är inte så dum, att han skulle skriva dylikt bara av enfald. Visserligen kan det ligga ett korn av sanning i det han säger om mig och om de andra, men historien verkar så provokatorisk och naiviteten är av sådant slag, att det inte kan vara fråga om verklig naivitet.

— Det var ju du, som skaffade hit pojken. Du är ansvarig för hela denna smörja.

Det var nog sant, att jag medverkat till att Liedes blivit kallad till Ryssland. Han hade hjälpt mig att fly till Sverige, ordnat mina etappvägar och blivit en nagel i ögat på Detektiva Centralpolisen. Jag kunde dock inte ta på mitt ansvar partiledarnas leverne — å andra sidan förstod jag väl Kuusiners irritation: även för mindre synder hade mäktiga män slagits ner.

Efter denna diskussion lät jag kalla Vildrosen till partibyran och visade honom handlingarna. Han kunde ännu inte ryska, däremot ganska bra tyska. Protokollet hade skrivits på tyska och översatts. När vi gick igenom det, medgav han att allt stämde med vad han sagt.

— Hur har du kunnat hitta på att prata sånt skräp? frågade jag. — Vad har anledningen varit?

Han berättade följande historia. Då han vistats några veckor i Moskva — han bodde på hotell Sojusnaja, där också min hustru och jag tog in vid vår ankomst till Moskva — hade han råkat i ledsamheter på grund av en okänd kvinna. Han hade i sin naivitet talat om dessa i sig själva oskyldiga och obetydliga upplevelser för sin närmaste förman, som strax frågat, om finnarna hade för vana att knyta förbindelser med obekanta fruntimmer. Ungdomsinternationalens biträdande sekreterare spelade rollen av stor moralist och fordrade, att pojken skulle berätta allt vad han visste om FKP:s ledare. Och det hade han gjort.

För mig försäkrade Vildrosen, att hans skildring överensstämde med sanningen. En del hade han upplevt själv, t.ex. det som hänt i Stockholm, en del hade han hört av andra, och han bedyrade att han inte överdrivit på någon punkt

— Och, sade han, — hur kunde jag vägra att tala om vad jag visste, då partimedlemskapet och trohetseden i ungdomsförbundet uttryckligen förpliktar en att rapportera de minsta felsteg,

som andra eller man själv gjort — de må vara av vilken art som helst. Jag har berättat allt under edlig förpliktelse, och om jag nu anklagas för något begriper jag det inte.

En sak blev dock klar för mig under förhören med Vildrosen: Kuusinen's "sedlighetsförbrytelser" och omoraliska handlingar hade Äikiä omtalat för Liedes. Jag hade strax, då jag läste detta avsnitt tänkt, att fantasin här skenat i väg. Äikiä gav sin kritiker betalt för gammal ost, och sannolikt hade Kuusinen underskattat diktarens tankeflykt, då han engång bedömde dennes arbeten.

Sedan började jag förhöra de andra.

Inkeri Lehtinen bekände några små synder, men de var faktiskt obetydliga. Egentligen kunde hon inte anklagas för ett enda av de felsteg, som dokumenten talade om. Hennes enda brott bestod i att hon, som enligt sovjetrysk lag redan var gift, trots detta ingått äktenskap med en annan man, också han gift. Med andra ord: Inkeri Lehtinen hade en äkta man, Martti Nilsson. Han var hemma i Ulaborg, hette egentligen Toivo Lehto och var lärare i Leninskolan. Inkeri skötte partiets angelägenheter i Stockholm och inlät sig här i en ny äktenskaplig förbindelse med Antti Hyvönen. Förbindelsen resulterade i ett barn, som föddes just vid den tid, då detta förhör ägde rum. Alla andra avslöjanden, som sammanhängde med Inkeri Lehtinen's fall och som ansågs skandalösa, var inte ens värda att ta på allvar. På ämbetets vägnar förhörde jag alla, som fanns upptagna i dokumentet, men största delen kunde inte förhöras, emedan de — i likhet med Hertta Kuusinen, Toivo Antikainen, Matti Huhta och några till — på den tiden satt bakom lås och bom. Tuure Lehto och ett par andra var utomlands.

Även Kuusinen måste jag fråga om ett och annat, som hade med beskyllningarna att göra. Han förklarade, att om det skulle anses som ett brott, att han av omständigheternas tvång kommit att ofta växla fruar, kunde han ingenting göra åt saken, men enligt hans uppfattning borde detta dock inte stämpas som ett direkt omoraliskt liv. Visserligen hade det pratats om honom och Aino Kallio, som arbetade på partibyran — Aino Kallio var gift med Leninskolans lärare Lauri Gustafsson, och under vinterkriget blev hon känd som Tiltu i Moskva —, men nog hade man också i detta fall gjort en elefant av en mygga. Och Kuusinen redogjorde i detalj för hela historien.

Sedan kom vi till själva hjälten i berättelsen, Antti Hyvönen. Han sade strax, att han ville skriva en inlägga. Antti är god stilist och har ordet i sin makt. Han skrev en livfull berättelse, som i sin helhet lades till handlingarna. Hela luntan översattes till ryska. Han förklarade, att största delen av det, som stod skrivet i Vildrosens papper, höll streck. Där fanns vissa överdrifter — han hade naturligtvis på skämt velat skryta med dessa olika raser —, men direkta osanningar hade han inte upptäckt. Han brydde sig inte om att förklara något; det föreföll honom direkt barnsligt. Jag ville bara, skrev han, hänvisa till Komintern's generalsekreterare Dimitrov. Då denne vid leipzig-processen anklagades av Göring & Co. för de förfärligaste brott, och beskyllningarna kulminerade i att Dimitrov häktats på ett berlinhotell tillsammans med två allmänna kvinnor, svarade han bara: "Jag är en sund man, ingen pederast." Bland nazisterna väckte just då de homosexuella avslöjandena stor sensation.

När jag fått den tjocka dokumentluntan färdig och översatt till ryska, expedierade jag den till Dimitrov. Han såg strax, att den innehöll mycket, och förklarade, att det skulle ta lång tid för honom att fördjupa sig i den. Han skulle senare återkomma till saken.

— Det vore bra, om du ändå ville kasta ett öga på några sidor, sade jag och visade på Antti Hyvönen's papper.

Han läste och reste sig.

— Vad i helvete är detta!

— Som de gamla sjunger, kvittrar de unga, svarade jag. — På detta sätt klarar sig Hyvönen ur historien.

Dimitrov var en temperamentsfull man.

— Det är oförskämt att blanda in mig i dessa smutsiga bagateller. Men sedan han funderat en stund, medgav han:

Inte tycks den där Hyvönen vara någon dum karl.

Saken behandlades i Kominternsekretariatet och därifrån kom en uttrycklig order, att Antti Hyvönen och några mindre fiskaler, som på den tiden inte mera fanns kvar i partiledningen, skulle frånges sina medlemsböcker. Sålunda blev Antti Hyvönen, som var medlem av vår centralkommitté och av Rysslands kommunistiska parti, utstött ur det ryska partiet. Ordern lydde också, att han skulle uteslutas ur FKP. På denna bog lag saken, då jag började söka mig bort från Ryssland. Jag har berättat denna i sig själv obetydliga historia som ett exempel på, vilka ärenden partisekreteraren måste befatta sig med, och framför allt som bevis på, vilka väktare av hög moral det fanns bland GPU-männen.

Denna affär hade verkligen vissa följder: När vinterkriget bröt ut och Inkeri Lehtinen kom in i terijokiregeringen, var Antti Hyvönen bara sin hustrus man. Om han inte hade utstötts ur partiet, skulle han på grund av sina förtjänster och sin förmåga varit en av terijokiregeringens främsta män. Fräckheten — eller den bristande moralen? — hade till följd att han inte nådde så högt som han hade hoppats.

Man kan fråga sig, huru Antti Hyvönen och Inkeri Lehtinen trots dessa anklagelser kunde rädda sin ställning. Utom för brott mot moralen beskylldes de nämligen — jämte Yrjö Enne — för oegentligheter i Stockholm. De hade två olika gånger gjort av med partiets medel, utan att kunna ge en tillfredsställande förklaring. Räddningen måste ha berott på, att båda i ren desperation började leverera beskyllningar mot sina närmaste vänner. Inkeri Lehtinen och Antti Hyvönen kom fram med en lång serie anklagelser mot Inkeri Lehtinens verkliga man, Martti Nilsson eller Toivo Lehto, som GPU sedermera häktade. Liknande beskyllningar hade de framställt också mot Leninskolans lärare. Detta hörde jag i Stockholm på sommaren 1938 — då en del av Leninskolans lärjungar över Sverige återvände till Finland. Bland dem fanns Lauri Kantola, Aili Mäkinen och några andra. De berättade, att det öde som drabbat Leninskolans lärare — särskilt Gustafsson, Lehtosaari och Martti Nilsson — till stor del berodde på, att Antti Hyvönen, Armas Äikiä och Inkeri Lehtinen beskyllt dem för trotskism. Det skedde ofta i Ryssland under Stalinregimens tid, att de som enligt allmän uppfattning verkligen var brottsliga — i detta fall Inkeri Lehtinen och åtminstone Antti Hyvönen — klarade sig, medan åter de, vilka i likhet med Jukka Lehtosaari, Ville Ojanen, Hannes Mäkinen, m.fl., inte hade den minsta skuld, förlorade sin frihet på grund av angivelse. Vem vet om de mera är i livet!

Såsom avslutning på denna historia kan jag tala om att Ahti Liedes, som Kuusinen säkert utan anledning ansåg vara en provokatör, i varje fall lyckades behålla sin ställning. Myndigheterna beskyddade honom, och han flöt under kriget upp till ytan som radiospeaker tillsammans med Tiltu — visserligen inte mera som Vildrosen, utan som ingenjör Bergman. Under åren 1945-46 gav denne ingenjör Bergman en eller ett par gånger i veckan en Moskva-översikt, och

Hella Wuolijoki¹ satte sin radiokorrespondent ganska högt. När Finlands Rundradio något senare omorganiserades och direktionen lät censurera Bergmans moskvapropaganda, ställde Hella till med ett väldigt rabalder. I Radions alla trappor förklarade hon, vilken förträfflig och utomordentligt väl ansedd man denne ingenjör Bergman var. Men något senare började den skämtsamme tidningsmannen Jahvetti behandla fallet Bergman i sina kåserier och lät påskina, att han visste också en hel del annat om ingenjören. Han kände honom som Vildrosen och antydde, att Antti Hyvönen, Inkeri Lehtinen etc. inte hade alldeles samma uppfattning om mannen som Hella. Och då Jahvetti lovade skaffa mera material, om Hella så önskade, svalnade även hennes entusiasm för ingenjören och dennes moskvakrönikor. Därefter talade Hella knappast alls om honom mera.

När man efteråt — i ljuset av tidigare och senare händelser — granskar Liedes promemoria, måste man medge, att pojken var samvetsgrann, om också oförlåtligt naiv. Jag har bara relaterat några allmänna drag, utan att alls beröra beskyllningarna för fylleri och annan huliganism, vilka föranledde Dimitrov att säga: ”Ledningen för Finlands parti är på dekis och utan moral, även om det som berättas i dessa handlingar bara till 20% vore sant.”

Jag vet inte om Dimitrov var rätte mannen att kasta första stenen, men låt oss hoppas, att dokumentet finns uppbevarat åtminstone i Kominterns arkiv och kan grävas fram, då FKP:s ”verkliga” historia skall skrivas. Den skulle förläna den torra historiska framställningen ett färgrikt inslag, särskilt då det gäller att avporträttera vissa personer, såsom Sirolainstitutets prorektor Antti Hyvönen.

Dramat i Östkarelen

Stalinistisk nationalitetspolitik. — Ett rike byggs upp. — Förhållandena tillspetsas. — Kejsarens skrivare. — Kustaa Rovio. — Förföljelserna börjar. — Irglis-tiden. — Stora ofreden. — Språk och litteratur. — Hämningslös förföljelse och förstörelse.

Tsarryssland kallades allmänt folkens fängelse. Ty landet rymde ett tiotal nationaliteter, som med våld förenats med kejsardömet. Sedan bolsjevikerna fått makten proklamerade de, att nu skulle Ryssland inte mera vara folkens fängelse. Nu var varje nation fri och fick själv bestämma om den ville höra till det stora Ryssland eller inte, själv besluta om inre och yttre angelägenheter.

Folkens självbestämmanderätt hade också varit en av hörnstenarna i det bolsjevikiska programmet. Det var en medryckande och starkt inspirerande proklamation, helst som stormakterna förtryckte en mängd främmande nationaliteter både i Europa, Asien och Afrika. Alla stater förslavade mer eller mindre främmande folk. En dylik proklamation hade alltså bärkraft. Genom den hade bolsjevikerna, redan innan de övertog makten, förvärvat betydande sympatier, i synnerhet hos de i ständig skräck levande minoritetsnationaliteterna och hos kolonialfolken. Även de samhällsklasser, för vilka bolsjevikernas revolutionära program och proletariats diktatur var en styggelse, godtog gärna deras nationalitetsprogram. Och man måste medge, att då bolsjevikerna kom till makten de under den första tiden av sitt välde försökte följa denna programpunkt. Särskilt såg man det för Finlands vidkommande. Bolsjevikerna var det enda parti, som förordade Finlands självständighet, då kejsarmakten störtades sommaren 1917 — i den mån Finland självt önskade frihet. Samma attityd intog de också gentemot andra främmande folk under Rysslands överhöghet: Polen, Estland, Lettland, Litauen m.fl. I vilken grad detta var rejäl tillämpning av programmet är vanskligt att säga.

¹ Hella Wuolijoki var de åren radiochef i Finland.

Eftergivenheten kunde också vara dikterad av nödtvång, då Ryssland vid denna tid inte hade stora möjligheter att med våld hindra dessa länder från att frigöra sig.

Men alltför länge varade inte ryssarnas välvilliga inställning. Redan år 1922 slog Stalin hårdhänt till sitt eget fädernesland Georgien, vilket förklarar sig självständigt. Lenin var sjuk och hade inte kraft att med full pondus blanda sig i saken, men han gav uttryck för sitt missnöje i ord, som han kastade ned på några pappersblad och sände till politbyrån: ”De främmande nationaliteternas rätt att skilja sig från Sovjetunionen, en rätt som grundlagen garanterar, har blivit en tom papperslapp. Den förmår inte skydda Rysslands icke-ryska nationaliteter för dessa äktryska män, dessa storryska nationalistfanatiker, vilka i likhet med de typiska ryska byråkraterna till sitt innersta väsen är fega och grymma.” — ”Stalin och Dzjerzjinskij representerar den storryska nationalismen, ehuru de bara är adopterade ryssar, men som sådana är de värre än de ryskfödda ryssarna.” — Stalin var georgier, Dzjerzjinskij polack.

Också i detta, liksom i många andra fall, inställer sig en envis fråga: Vilket hade Sovjetunionens och hela världens öde blivit, om Lenin fått leva längre? Frågan är i varje fall onödig, då vi inte kan få något svar. Vi måste hålla oss till fakta och undersöka, huru denna vackert klingande programförklaring i den ryska grundlagen i praktiken såg ut. Som exempel lämpar sig Rådskarelen alldeles utmärkt. Det står oss finnar närmast och är ett av dessa ryska hörn, om vilka vi har ett fullt bevisligt och kontrollerbart material.

En stat bygges upp

I första delen av mina minnen berättade jag, att vi inte råkade Edvard Gylling på Stockholmskongressen år 1920, då vi ”likviderade FKP”. Lenin hade redan på våren inbjudit honom till Ryssland för att ordna de östkarelska frågorna.

En objektiv historieskildring skall säkert en gång ge Gylling det erkännande han förtjänar som samhällsbyggare och statsvetenskapsman. I varje fall var han en av dem, som arbetade för att korrigera ett av de största felen i vår egen samhällsbyggnad, torparinstitutionen. Nu skall jag inte ingå på Gyllings tidigare verksamhet. Det är tillräckligt om jag — särskilt med tanke på det unga släktled, som kanske inte känner till dessa saker — nämner att Gylling var Folkkommisariatets, ”upprorsregeringens” finansminister och att han efter upprorets likvidering vägrade att fly till Ryssland med sina kolleger. Han höll sig dold, tills han lyckades fly till Sverige, och därifrån reste han på våren 1920 till Moskva.

Lenin hade för vana att varje dag göra korta anteckningar om händelser av vikt. För det datum, då Gylling besökte honom i avsikt att komma överens om grundandet av den karelska kommunen, har Lenin antecknat:

— Träffade i dag en universitetsman, som gjorde ett mycket gott intryck på mig. Skulle passa som statsminister i vilket land som helst.

Dessa Lenins anteckningar har forskare kommenterat, skrivit artiklar, ja hela böcker om. Hade Gylling inte blivit offer för Stalins terror, kan det hända, att denna lilla anteckning givit anledning till en hel litteratur. Nu försöker man så vitt möjligt glömma den.

Gylling berättade mig senare mycket omständligt om de skeden, di han förberedde grundandet av sin stat. Skada, att han inte hade tid att själv sätta dessa hågkomster till pappers, — också om man kan vara säker på att de aldrig skulle dragits fram i ljuset. Det första sammanträffandet med Lenin betecknade han som ett av sitt livs angenämaste minnen.

Lenin hade sin vana trogen strax gått rakt på sak. Östkarelen skulle bli en autonom stat, ett

landområde, där den karelska befolkningen själv skulle få bestämma sina öden i hägnet av den ryska socialistiska republiken. Då det bland karelarna inte fanns en enda person som, enligt vad Lenin hade sig bekant, var tillräckligt skolad för att leda det karelska statsbygget, skulle det kanske gå för sig att en av de talrika finska emigranterna i Ryssland flyttade över till Östkarelen och hjälpte karelarna. Gylling skulle bli huvudorganisatören Enligt sakkunskapen var han en framstående ekonom. Med andra ord: Lenin erbjöd Gylling att bygga upp den östkarelska staten på villkor, att Gylling efter grundläggningsskedets slut skulle stanna kvar i ledningen för den östkarelska regeringen.

Gylling hade tänkt över saken redan innan han reste från Stockholm och hade sina krav klara Han framställde tre huvudsynpunkter:

Det autonoma områdets gränser skulle dragas sålunda, att befolkningen till största delen vore karelsk-finsk. Om nämligen ryssarna hade majoritet, kunde det ju inte vara tal om ett karelskt eller karelskt-finskt autonomt område; det officiella språket måste vara folkets eget språk; det autonoma området skulle få rätt att till stor del tillgodogöra sig produkterna av egna naturrikedomar.

Enligt Lenin var dessa krav fullt berättigade. Och så skakade man hand på saken.

Eftersom vi nu skriver historia, bör vi för fullständighetens skull nämna, att Verkställande Kommittén för Aunusrepresentanternas Råd redan i september 1918 tog ett initiativ till bildandet av ett autonomt östkarelskt område. Men det ledde inte till något. Först på våren 1920 togs ett nytt initiativ i rådsryska tidningar och i de högsta rådsorganen. Vid Lenins och Gyllings sammanträffande gick saken i lås, och den 7 juni publicerades Allryska verkställande centralkommitténs dekret:

För att stärka arbetarnas samhälleliga frihetskamp besluter Allryska verkställande centralkommittén:

1. Att i enlighet med grundlagens II paragraf förena de områden i Aunus och Archangelsk län, vilka bebos av karelare, och av dessa områden bilda Karelska Arbetarnas Kommun.
2. Att ge i uppdrag åt den karelska revolutionskommittén, bestående av kamraterna Edvard Gylling, Vasili Kudshijev och Jaakko Mäki, att omedelbart börja organisera styrelseapparaten i Karelska Arbetarnas Kommun.

Gyllingkommittén sammankallade den 1 juli ett allmänt karelskt representantmöte. Vid detta möte beslöt man grunda den Karelska Kommunen och kom överens om kommunens samhälleliga struktur och uppgifter. Ett hälsningstelegram sändes till Lenin, Kalinin, Trotskij och Zinojev — men inte till Stalin. Denna försummelse kunde Stalin aldrig förlåta; den stod ledarna för Rådskarelen och hela folket ytterst dyrt. Den karelska kommunen blev ända från början en nagel i ögat på diktatorn.

Grundandet av kommunen påskyndades väsentligt av att Finland vid denna tid ägnade stor uppmärksamhet åt den östkarelska frågan. För sovjetregeringen var det viktigt, att vid de nu begynnande freds- förhandlingarna i Dorpat kunna fastslå, att den östkarelska frågan redan var avgjord i enlighet med karelarnas egna önskemål. Men trots detta blev frågan segsliten. Den ordnades slutligen så, att vid undertecknandet av fredsfördraget den 14 oktober 1920 Sovjet- unionens delegation gav en högtidlig försäkran om Östkarelen själv- styrelse. Där förekommer tre viktiga moment:

1. Autonomi beviljas framför allt den *karelska befolkningen* i Östkarelen.
2. *Det språk* som talas av *folkets majoritet*, är administrationens, lagstiftningens och

folkbildningens språk.

3. Den östkarelska befolkningen har rätt att ordna sitt *ekonomiska liv* efter egna lokala behov.

Under kejsartiden räknades vanligtvis häradet Kem i det archangelska guvernementet (länet) och häradena Poventska, Petroskoi och Aunus i Aunusguvernementet till Östkarelen. Enligt en åren 1902-07 utförd folkräkning bodde på detta område något över 200,000 invånare, av vilka karelare, finnar och vepser utgjorde omkring 6070. Resten var ryssar. Den år 1920 bildade Karelska Kommunen var mycket mindre till arealen. Dess gräns gick ungefär längs Murmansk-banan från Vita havet till Onega. Gränsen avskar dock från området Sungu-näset, den vepsiska delen av Soutjärvi och mynningen av Syväriälven. Enligt en officiell statistik av år 1920 bodde på detta område: 89,051 eller 60,8% karelare, 54,742 eller 37% ryssar, övriga nationaliteter 1,960 eller 1,8%, sammanlagt alltså 145,753 personer.

Karelarna var således under den första tiden i majoritet. I överensstämmelse med Dorpat-fördraget kunde den nationella befolkningen på grund av procentuell överlägsenhet i förhållande till hela invånarantalet göra sin röst hörd och därigenom utöva inflytande på områdets administration.

Men de garantier befolkningen i Rådskarelen fått löfte om, enligt fredsfördragets anda och bokstav, blev inte länge bestående. Förryskningen av det autonoma området började nästan strax efter det Kommunen grundats. Och alldeles omstörtande på befolkningssiffrornas inbördes förhållande, och senare på områdets administration, verkade den år 1923 skedda namnförändringen, då Kommunen döptes om till Den autonoma socialistiska Karelska republiken.

Med denna nya republik införlivades nästan alla de områden, som hörde till Östkarelen under tsartiden, och även det stora Pudozji-häradet på andra sidan Onegasjön. Utvidgningen medförde ungefär 65,000 nya invånare, i huvudsak ryssar. Samtidigt började inflyttningen från det övriga Ryssland, varigenom befolkningssiffrorna i Rådskarelen år 1925 var följande: karelare, finnar och vepser 111,861 personer eller 41,7%, ryssar 152,104 eller 56,7%, övriga 4,351 eller 1,6%, sammanlagt 268,316 personer.

Jag skall senare återkomma till denna utveckling. Nu kan det vara tid att igen tala om Gylling.

Östkarelen hade givetvis sina egna revolutionära veteraner, som trodde att de skulle bli belönade för sin möda och få smaka maktens sötma. Under stridsropet "Karelen åt karelarna!" satte de sig strax upp emot Gylling, nykomlingen. En konflikt uppstod omedelbart, när det vid grundlagens utarbetande blev fråga om vilket det officiella språket skulle bli. Karelskan! utropade karelarna. Gylling försökte snabbt sätt sig in i språket och kom till resultatet, att detta bara var en finsk dialekt. Således skulle den karelska kommunens första språk bli finska, det andra ryska. Motståndarna opponerade sig häftigt: Alltså slaktar-Finlands språk till Karelen, där det inte fanns många finnar!

Gylling reste strax till Lenin i Moskva och framlade sin mening. Efter en tämligen kort betänketid förenade sig Lenin nästan entusiastiskt med Gylling. Om den karelska dialekten skulle bli officiellt språk, måste allt börjas om liksom från början. Finskan däremot, med sin redan blomstrande litteratur, utgjorde en säker grund att bygga vidare på. Gylling bestämde därför att finskan skulle vara den nya statens första språk, vilket hans motståndare aldrig glömt eller förlåtit honom.

Vid överläggningar med Lenin, och även med framstående sovjet-ryska nationalekonomer, preciserade Gylling relationerna mellan den Karelska Kommunen och herrelandet, Den ryska

socialistiska federativa Rådsrepubliken. I den ursprungliga stiftelseurkunden stadgades, att det karelska folket självt skulle få tillgodogöra sig avkastningarna av alla naturrikedomar på Karelska Kommunens område, blott det ersatte värdstaten eller Rådsrepubliken för det bidrag denna gett vid utvinnandet av dessa naturrikedomar. Karelen började också ganska snabbt visa tecken på ekonomisk förkovring, såvitt jag vet snabbare än något annat av de autonoma områdena i Ryssland. Såverk uppstod i hastig takt, trävaror exporterades till utlandet, främst till England. Karelen fick stora belopp i utländsk valuta, för vilka det köpte maskiner och grundade nya industrier. Om det i fortsättningen hade fått använda åtminstone en del av den valutamängd det förtjänat, hade Karelen genom sina skogar rätt snart kunnat bli en blomstrande stat.

Även beträffande andra programpunkter gick Karelen utveckling i gynnsam riktning. Skolor grundades i relation till befolkningssiffrorna, ehuru lärarbristen var till stort förfång. I Karelen fanns inga gamla lärarkadrar, ingen egentlig bildad klass, såsom i själva Ryssland. Där levde en dylik klass ännu kvar, ehuru en betydande del utrotats eller lämnat landet. Den bildade klassen i Karelen — och den var ytterst liten — hade under folkresningen åren 1919-21 flytt till Finland. Det fanns alltså inga lärarkrafter att tala om. Till skolorna måste helt enkelt kommenderas vanliga arbetarkvinnor och -män, som åtminstone kunde läsa behjälpligt, också om de inte alltid var skrivkunniga. Under tiden försökte ett par tre seminarier i flygande fläng baka nya lärare. Materialet var inte vidare gott; det måste väljas bland de rödgardister, som 1918 flytt från Finland. Och dessa tyngdes minsann inte av någon överdriven lärdom. I varje fall skapades på några få år ett skolnät, som sträckte sig över hela Karelen, och även i detta avseende var Karelska Kommunen ett av Sovjetunionens längst hunna autonoma områden.

Men länge varade inte den goda tiden. Så snart Lenins hand i januari 1924 släppte rodret, började hinder av olika slag ställa sig i vägen för Gyllings uppbyggnadsarbete. De högre instanserna fann på det ena medlet efter det andra för att bromsa hans verksamhet. Stalin hade ännu inte stabiliserat sin diktatur, men hans inflytande började strax efter Lenins död göra sig gällande, särskilt i Karelen.

I detta sammanhang kan det vara skäl att nämna, att Stalin i själva verket aldrig varit gynnsamt stämd mot Finland, trots att man föreställt sig något sådant i vissa kretsar. Snarare kan man säga, att han bar på ett agg mot Finland och finnarna. Det berodde kanske på att han inte kände vårt folk i högre grad, eller — vem vet — att han kände det alltför bra: han visste, att detta folk aldrig frivilligt skulle underkasta sig en totalitär diktatur. — Alla andra nationaliteter i hans rike underordnade sig mycket lättare. I varje fall förhöll han sig till Finland rakt tvärtom mot Lenin. Dennes inställning har jag redan tidigare talat om. Här vill jag bara understryka, att Lenins sympatier inte inskränkte sig till de revolutionära elementen i Finland. De finska aktivister, som hjälpte honom vid sekelskiftet, var borgare; få av dem var anslutna till arbetarrörelsen. Men Lenins tacksamhetskänsla begränsades inte av något slags förutfattad åsikt om ”småborgare”. Våra kommunistiska tidningar har haft anledning att återge vad Lenin sagt om Finland och vårt lands självständighet, men om Stalins uttalanden har ingenting skrivits. Det har inte funnits något att skriva om, utom ett par yttranden från tiderna efter kriget.

Förhållandena tillspetsas

Den stalinistiska administrationen började göra sig gällande på alla tre linjer. Den ryska inflyttningen fortgick. Och vi måste komma ihåg, att vid dessa tider flyttade ingen i Sovjetunionen annat än på regeringens order. Gylling och hans män såg vart denna förryskningspolitik skulle leda, och de kämpade modigt mot den även offentligt. Följande

utdrag ur en ledande artikel III. 4. 1929 i den rådskarelska regeringens officiella språkrör och partiorgan, ”Det röda Karelen”, ger klart besked:

Senare anslöts till det autonoma området ytterligare (tillsvidare, såsom det heter i resolutionen om anslutningen), de tidigare häradena Poventska och Puutos samt en hel del byar och kommuner vid Vita havet och i söder: bl.a. fick vi da ett tillskott på 8,500 vepser. Genom denna utvidgning av området, och även på grund av kolonisationen, vilken årligen medfört en ökning på mer än 4,000 invånare (i främsta rummet ryssar), har nationalitetsförhållandena i vår republik förändrats sålunda, att det enligt den senaste folkräkningen (år 1926) i stället för 61,4% karelare och finnar nu finns endast 38,3%. Ryssarna utgör 57,1% och övriga folk 1,4%. Det är i och för sig klart, att denna synnerligen stora förändring i nationalitetsförhållandena inte kan undgå att ofördelaktigt påverka det praktiska livet.

På detta sätt har hindren för den karelska autonomins stärkande och vidare utveckling ökats. Det kan därför vara skäl att undersöka frågan, om inte en del temporära autonomi-områden åter kunde anslutas till andra kretsar i Sovjetunionen.

Gylling var alltså en ovanlig härskare även såtillvida, att han absolut inte ville tillföra sin stat nya landområden. Kampen var dock hopplös. ”Den storryska nationalismens förkämpe” Stalin fortsatte sin politik, och år 1932 hade den karelsk-finska befolkningens procent sjunkit till 33.

Med de områden, som påtvingades Östkarelen, och den ryska immigrationen följde helt naturligt, att den planerade karelsk-finska staten helt förändrade karaktär och att majoriteten av befolkningen blev rysk. Varje stats karaktär bestäms av det nationella flertalet och majoritetens språk blir förhärskande. På detta sätt hade man lyckats förbigå, eller rättare sagt kasta omkull, den viktigaste förutsättningen för ett nationellt karelskt område: nationalitetsparagrafen.

Det tredje viktiga momentet, den ekonomiska paragrafen, gjordes också efterhand betydelslös. Inte ens i början kunde man påstå, att överenskommelsen mellan den Karelska Kommunen och den ryska Rådsrepubliken skulle ha varit särskilt fördelaktig för den förra. Den autonoma regeringen disponerade inte mera än 25% av den östkarelska exporten, som i utbyte gett utländska produkter. Och ändå var det — enligt den ursprungliga principen — meningen, att alla naturrikedomar skulle tillhöra Östkarelens folk. Med initiativkraftiga organisatörers hjälp hade detta kunnat garantera en rik framtid. Men tillgångarna minskades år för år, och Östkarelen blev utsatt för en planmässig plundring.

Redan år 1930 hade det gått så långt att Ryssland, alltså regeringen i Moskva, utnyttjade all valuta, som inlutit från det karelska området genom trävaruexporten. Som ersättning fick Östkarelen — i den mån det nu fick — spannmål från andra sovjetryska landsdelar, tidvis även maskiner, gamla traktorer och lastbilar. Dessa försenade, mer än de främjade, skogsarbetena och industrin. Takten från de första åren blev småningom allt långsammare. Och vid 1930-talets början var Östkarelen redan på glid mot samma nivå som andra sovjetryska republiker.

Samtidigt vidtog förryskningen av skolorna och hela det kulturella livet. I början gick man försiktigt tillväga, men snart hårdnade greppet, blev småningom hänsynslöst, och övergick slutligen i våldsam nationell fanatism.

Kejsarens skrivare

Efter återkomsten från mitt första Kaukasienbesök reste jag till Gylling i Karelen. Jag kände honom naturligtvis rätt bra sedan gammalt, men först nu blev det mig förunnat att på nära håll studera honom som människa och administratör. Jag har nu haft tillfälle att låta min uppfatt-

ning mogna i mer än tjugu år, och jag tvekar inte att säga, att han i bägge dessa avseenden närmade sig idealet, om han inte helt enkelt motsvarade det till fullo.

Som statsminister i Den autonoma Karelska Rådsrepubliken hade han för sin egen räkning kunnat uppföra ett regeringspalats eller åtminstone en lyxbostad, men han installerade sig anspråkslöst i två rum och kök. Utanför hans port stod ingen polisvakt, inga miliser, han hade inte ens vaktmästare eller tjänsteflicka, fastän familjen var ganska stor. Alla medborgare kunde fritt komma till statsministern, antingen de ville besöka honom i hans lilla privatbostad eller på hans tjänsterum. Och det var ett privilegium som folket förstod att begagna sig av.

Denne nye styresman var till hela sin livsstil en så fullständig kontrast till den byråkratiska satraptyp, som under tsartiden regerat Östkarels folk, att karelarna hade svårt att betrakta honom som en verklig statschef. Men de lärde sig snart att uppskatta honom. Gylling kunde berätta många lustiga och rörande historier om möten med ”undersåtar” under dessa första tider. Det var inte alls sällsynt, att en gammal aunusgumma kastade sig ned på sina bara knän, när hon kommit in i statsministerns rum, och försökte att på detta sätt ödmjukt framföra sitt ärende. Och förvånningen hade inga gränser, när statsministern själv lyfte upp gumskrälet, placerade henne på en stol och kamratligt förklarade, att det inte var lämpligt att visa en sådan ödmjukhet inför någon människa: det var mycket bättre att bara sitta och prata såsom gamla goda vänner och bekanta brukade göra i hembyn.

Om Gylling bevarade massor av trevliga minnen av sitt rikets primitiva inbyggare, som inte ville förstå denna nya livsstil, hade folket lika mycket både anekdoter och verkliga händelser att berätta om sin egen kejsare Eduard Aleksandrovitj, det kamratliga tilltal Gylling i allmänhet fick lystra till i sin landsända. Många tusen invånare från de avlägsnaste ödemarksbyarna hade skakat hand med honom och pratat med honom som med en gammal bekant

Gylling reste mycket, inte endast till stora centra, utan framför allt till avlägsna byar på landet. Jag var med honom på en sådan inspektionsfärd kors och tvärs genom Rådskarels mellersta och södra delar. Aldrig hade han med sig någon större svit, ännu mindre säkerhetspolis eller livvakt. I de flesta fall reste han på tumanhand med sin chaufför. Men desto flera vanliga arbetare och bönder träffade han.

Vanligtvis underrättade han inte på förhand om sin ankomst, men på något egendomligt sätt spreds dock till avlägsna byar budet, att Gylling var på väg och säkert skulle göra en avstickare till dem. En gång for jag tillsammans med honom rutten Aunus—Tuulos—Vitele—Rajakontu—Tulemajärvi—Soutjärvi—Hyrskylä. Och fastän han själv vid avfärden från en by inte bestämde vilka sidovägar han eventuellt skulle ta, väntade redan vid följande by en stor människoskara på honom. När vår bil stannade på Viteleskolans gård, var vi omgivna av flera tiotal människor, som alla ville skaka hand med landets statsminister och växla några ord med honom. Många av de äldre gubbarna och gummorna var gamla goda bekanta, och de stack inte under stol med sin bekantskap. Förbluffande väl kom Gylling ihåg namnen på dessa Ivan Matvejevitj och Tatjana Petrovna och samtalade med dem på deras egen sydkarelska dialekt, vilken han behärskade som en inföding.

När vi övernattade i en skola kom dit gummor och gubbar från avlägset belägna stugor, och statsministerns mottagning fortgick ofta till midnatt. Några hade till och med mycket angelägna ärenden, andra sade, att de bara fått höra att Eduard Aleksandrovitj var i byn och därför kommit för att råka honom och önska honom hälsa och framgång. Stugan var full av folk, och samtalet flöt jämnt. Många hade ärenden, som de ville avhandla på tumanhand med Gylling och inte inför alla de andra, och då drog man sig in i lärarrummet för att konferera.

En vacker sensommardag kom vi till Rajakontu, en ort nära Ladogastranden alldeles invid den gamla finlandsgården. Vi stannade bilen mitt i byn, och även här hade samlats ca 50-60 personer. Herr statsministern satte sig på en timmerstock invid vägen, tände sin pipa och började sin sedvanliga mottagning. Budskapet, att Eduard Aleksandrovitj hade kommit, gick som en löpeld genom trakten, och alla som bara kunde, män och kvinnor, åldringar och barn, kom störtande och samlade sig kring timmerstocken, där traktens stora och små problem ventilerades. Tillfället erinrade verkligen ibland om en kommunalstämma i gamla tider, då tiotals människor högröstat talade i munnen på varann, men rösterna dämpades snart igen vid denna säregna statsministermottagning. Den ena efter den andra framförde lågmält sina bekymmer, för att ingen obehörig skulle lyssna, medan de övriga drog sig tillbaka, i den mån utrymmet kring timmerstockarna medgav. Allt skedde lugnt och utan bråk.

För undvikande av missförstånd kan det nämnas, att dylika kejsrerliga mottagningar kring timmerstockar eller på gårdsplaner inte i första hand berodde på de primitiva förhållandena i Östkarelen. Man förstod också här att arrangera receptioner enligt samma mönster som i stora världen. Alla officiella och utländska seder och formaliteter iakttogs i Rådskarelen vid regeringsmedlemmarnas besök och inspektionsresor — om så önskades. Och många önskade det. Men Eduard Aleksandrovitj hade en gång för alla sin egen stil, som passade honom, om också inte mången annan. Och just denna livsstil, detta öppna och osminkade förhållande till andra människor gjorde honom så populär och avhållen som han faktiskt var.

Jag fungerade vid dessa mottagningar som ett slags sekreterare åt statsministern. Med andra ord: jag antecknade på Gyllings anmodan människornas klagomål och önskningar, så att han vid återkomsten till Petroskoi närmare kunde tränga in i dem. Vid dessa sekreterargöromål, som jag fick sköta i varje by på våra resor, kunde jag se vilka idealiskt intima och förtroendefulla relationer folket faktiskt hade till sin statsminister. De rådfrågade honom i de mest delikata angelägenheter, t.ex. familjegräl, som uppstått på grund av den äkta mannens otrohet eller ett olydigt barns uppfostran. För honom riskerade man klaga på ortens högsta tjänstemän, på ordföranden i ett distrikts- eller byråd och på misshagliga GPU-chefer. Sådana klagomål kunde framföras bara till en person, som man litade bergsäkert på och om vilken man visste, att han inte skulle utsätta de klagande för hämnd från pamparna i hembyn.

Gylling förhöll sig alltid deltagande och finkänsligt till alla människors bekymmer. Han försökte hjälpa och trösta alla, inte bara med vackra ord, utan även i handling. Men i många fall framfördes också önskemål, till vilka han strax måste säga nej — eller att ingenting kunde göras. Huru verkligt förståelsefull och godmodig Gylling än var, ville han aldrig lova något som han inte kunde hålla eller något, som i ett eller annat avseende stred mot sovjetregeringens eller kommunistpartiets linje och målsättning. Men även ett negativt besked förstod han att formulera på ett sådant sätt, att hos den klagande kvarstod uppfattningen, att Karelens kejsare var en ärlig och rättvist sinnad människa, som säkert hade hjälpt om det bara varit möjligt.

Gylling var en främmande fågel i den stalinistiska världen. I den allt mera tillskräpta diktaturen med dess ständigt växande byråkrati, visade han huru fritt en person av individuell läggning kunde röra sig även i kringskurna förhållanden, och i vilken mån han trots allt förmådde tillämpa demokratiska åtgärder. Men som främmande fågel — och enbart på denna grund — var han dömd att försvinna.

Kustaa Rovio

Berättelsen om den Karelska republiken vore ofullständig, om jag inte talade om Kustaa

Rovio. Hans namn är lika fast förbundet som Gyllings med republikens sista decennium, och hans öde är lika tragiskt. Dessutom var han en människa av Gyllings klass, en ärlig idealist liksom denne. Fåfänga och prålighet var honom främmande.

Det finns anledning att skriva om Kustaa Rovio redan därför, att kommunisthistorikerna helt och hållet lämnat bort honom ur sina böcker, trots att han hörde till de få bland våra landsmän, som verkligen hade nära relationer till Lenin. Jag har redan i första delen av mina minnen berättat huru lätt vi tack vare honom kunde komma till tals med Lenin.

Rovio var ursprungligen metallarbetare. Vid unga år arbetade han långa tider i Petersburgs mekaniska verkstäder. Han lärde sig ryska och anslöt sig tidigt till bolsjevikerna. Kort före revolutionen år 1917 återvände han till Finland Efter marsrevolutionen valdes han på grund av sina ryska språkkunskaper och sina goda karaktärssegenskaper till milischef i Helsingfors, eller med andra ord till polismästare.

Lenin måste i juli samma år rymma från Petersburg. Han dolde sig först på Karelska näset, sedan i Helsingfors. Han gömdes givetvis på så säkra ställen som möjligt, bl.a. i milischefens bostad. När också den blev farlig, placerades han i en familj vid namn Blomqvist. Rovio försåg honom med andlig och fysisk spis. Även i dessa hemliga asylor förberedde Lenin intensivt bolsjevikrevolutionen, som bröt ut den 7 november. Under denna tid kom gästen och hans beskyddare varandra nära, och deras vänskap varade livet igenom.

Lenin hörde till de människor, som aldrig glömmet sina vänner och välgörare. När han kommit till makten kallade han ofta på Rovio, och då de samtalat färdigt, drog han ur bordslådan någon leksak, som Rovio skulle ge sin pojke Eero. Det är egentligen egendomligt att tänka sig, att en man som Lenin, vilken under detta kaotiska skede bar en oerhörd arbetsbörda på sina skuldror, ändå gav sig tid att minnas en finsk vän, t.o.m. besvärade sig med att köpa leksaker åt hans gosse.

I Lenins samlade arbeten finns bland annat ett uttalande om Kustaa Rovio. Lenin rekommenderar i ett brev till en gammal bolsjevik på det varmaste Rovio såsom varande en utomordentlig människa och en i alla avseenden pålitlig revolutionär. Han tillägger i varje fall smått humoristiskt, att Rovio är långsam, kanske t.o.m. en aning lat, och att man då och då måste skynda på honom.

Detta uttalande publicerades i början av 1930-talet. Rovio hade redan då någon tid fungerat som generalsekreterare i Rådskarelens kommunistiska parti. Då jag åren 1933-35 reste med honom i Karelen, ända till Uhtua och Kiestinki, kunde jag konstatera huru utomordentligt högt i kurs Rovio stod bland ryska arbetare och rådsryska funktionärer. Enbart den omständigheten, att han varit personligen bekant med och god vän till den store Lenin, ställde honom i en klass av övermänniskor. Vid varje möte fick Rovio lov att svara på många frågor om Lenin. Och man tvingade honom att förklara, på vilka grunder Lenin ansett honom långsam och lat. Rovio bekände öppet, att han var långsam av naturen och att beskyllningarna för lättja kom sig av, att han inte alltid till punkt och pricka hunnit uppfylla Lenins önskemål. Lenin följde mycket noggrant med vad som stod i tidningarna. Och detta var i hög grad fallet den tid han bodde hos Rovio, då läget i Ryssland förändrades timme för timme. Han hade bett Rovio skaffa honom alla petersburgstidningar strax då dessa anlät till Helsingfors station. Det hände ett par gånger, att Rovio på grund av brådskande tjänsteuppdrag inte kunnat utföra uppdraget, utan tidningarna, som var mycket efterfrågade, hade hunnit bli slutsålda. Då var Lenin smått irriterad, men det hindrade inte vänskapen, vilket framgår av hans uttalanden.

Det var inte endast i Lenins papper som Kustaa Rovio framstod såsom en utomordentlig

människa och pålitlig revolutionär. Jag skulle tro att var och en, som kom i beröring med Rovio, är beredd att ge samma utlåtande om honom. Åren 1918-37 hade han många viktiga förtroendeuppdrag i Sovjetunionen. Alltid kom han i åtnjutande av sina arbetskamraters och underlydandes högaktning och beundran. Som generalsekreterare i den rådkarelska partiorganisationen var han vid sidan av Gylling rikets mäktigaste och mest inflytelserike man.

Under de många resor jag företog tillsammans med Rovio, kunde jag konstatera, att han inte använde sin makt på något byråkratiskt sätt, utan i samma stil som Gylling: varje arbetare och kolhosbonde kom till honom som till en gammal vän för att beklaga sig över sina bekymmer och söka hjälp mot de byråkratiska distrikts- och bytjänstemän, som förtryckte och terroriserade dem. Och alltid drog de fram följande:

— Du, som var Vladimir Ibitjs vän, vet att han inte skulle ha godkänt våra bybödlars tyranni.

Det visste Rovio, och han gjorde sitt bästa för att hjälpa dem, tills tyrannens maktvåg drog också honom med sig.

Förföljelserna tar vid

Gyllings närmaste man i Leningrad var ända till år 1927 Zinovjev. I dennes ställe kom sedan Kirov, som en äldre generation i Rådkarelen — i den mån en sådan lever kvar — minns med varma känslor. Han realiserade visserligen den ekonomiska och nationella förtryckspolitik, som i all stillhet dirigerades från Moskva, men han saknade fanatism, var behärskad och försynt. Han identifierade sig inte med sina tjänsteåligganden såsom en typisk satrap brukar göra. Dessutom var han personligen renhårig, och bland maktinnehavarna sannolikt den siste rakryggade under Stalins period. Det är givet, att denna egenskap inte tilltalade Stalin, och därför utstöttes också Kirov ur de levandes skara. Han mördades i december 1934 under förhållanden, som kommer en att tro att Stalin hade ett finger med i spelet. Chrustjov säger i sitt kända tal om mordet på Kirov:

”Man kan konstatera, att mordet på Kirov vidlades av många oförklarliga och hemlighetsfulla omständigheter, som skulle fordra en noggrann undersökning. Det finns skäl att antaga, att Kirovs baneman, Nikolajev, blev hjälpt av någon, vars skyldighet det varit att skydda Kirov.

Efter mordet på Kirov fick de högre tjänstemännen vid Leningrads NKVD mycket lindriga straff, men år 1937 blev de skjutna. Vi kan anta att de sköts för att dölja spåren av Kirovs mördare. (Rörelse i salen.)

En äldre generation i Rådkarelen minns också Kirov som en enkel man, vilken var beredd att övernatta i vilket kyffe som helst, så snart det t.ex. gällde att inringa en björn. Han ansågs vara ovanligt klartänt. De ryska ”arkitekterna” i Rådkarelen beskyllde en gång finnarna för sabotage: de hade byggt konstiga ugnar, där rökkanalerna gick i bukter, i stället för att som på ryskt sätt låta kanalerna stiga direkt till taket. Det var nog med en enda förklaring för Kirov, att det inte lönade sig att elda för kråkorna. Han förstod saken genast och bad även ryssarna ta lärdom av de finska ugnarna.

Mordet på Kirov betecknade en gränstolpe i Rådkarelen historia. I hans ställe kom Sjdjanov, en man, som haft många föregångare i hänsynslösa storryska strävanden. Kirov hade förmildrat Stalins order, Sjdjanov effektiviserade dem. Han var alltså den rätte mannen att förverkliga Stalins förgörelsepolitik mot de nationella staterna.

Angreppet på dessa stater begynte på bred front år 1935. ”Pravda” och ”Izvestija” offentliggjorde långa artiklar, som gick ut på att nationalitetsfanatismen började breda ut sig och ta överhanden. Man krävde, att det skulle bli slut på detta. I Östkarelen vidtog en stor offensiv,

och karelarna beskylldes för finsk nationalism. Sjdanov sände sina medhjälpare Tsjutov och Irglis för att verkställa utrensning

Det var dock svårt att angripa republikens ledning på basen av en ideologi. Chefredaktören för ”Punainen Karjala” (Det röda Karelen) var Otto Vilmi, tidigare redaktör för ”Työmies” (Arbetaren). Han var en erfaren och renlärig kommunist, som noga vaktade sin tidning för inflytelser utifrån och avvikelser från partilinjen. De yngre redaktörerna, bland andra Kalle Vento och Gyllings svärson Toivo Rantala, var i allmänhet lärjungar från De västliga folkminoriteternas universitet, alltså välinformerade i den marxistisk-leninistisk-stalinistiska lärobyggnaden. Chefen för det statliga förlaget Kirja, Teemu Törmälä, och biträdande direktören Simo Susi, belönad med Röda Fanans orden, hade garanterat hållit sig till de riktiga linjerna. Redaktören för den politiska litteraturen, Lauri Letonmäki, använde sig både av ryska och tyska källor, då han vakade över att kätteriet inte vann insteg i litteraturen.

Då man inte kom någon vart från en ideologisk utgångspunkt, måste man finna på andra medel.

På Kontupohja fabriksområde hade arrangerats en stor sommarfest omfattande hela Östkarelen. Festen var utsatt till den 24 juni, som med den då rådande femdagars arbetsveckan råkade vara fridag. Vid festen hade man enligt karelskt och ryskt mönster satt upp alla slags dekorationer. För det mesta var de röda, men även andra färger förekom. Festen var synnerligen lyckad, folk hade i tusental strömmat till från olika delar av landet, och stämningen var god.

Några veckor efter festen kom det till Gylling och Rovio en not i skarp ton från GPU i Moskva. Här hette det, att den länge kyttande nationalismen i Östkarelen hade slagit ut i full låga. De finska nationalisterna hade med avsikt arrangerat en sommarfest på den finska flaggans dag den 24 juni, då slaktar-Finland höll fest på andra sidan gränsen. Och inte nog därmed: man hade hissat även blå-vita flaggor, och som pricken på i: vid festen hade den högste mannen i den karelska partiorganisationen, Kustaa Rovio, framträtt som talare, men inte ens han hade lagt märke till något olämpligt i denna fascistiska demonstration.

Detta var naturligtvis ett förfärligt angrepp på det karelska kommunistpartiet. Man satte omedelbart i gång med en noggrann undersökning. Festens organisatörer och åtminstone ett tiotal garanterade kommunister, vilka deltagit i festen, rapporterade att inga blåvita flaggor synt till, varken stora eller små, endast de officiella flaggorna. Inte med ett enda ord hade man antytt finska flaggans dag — i varje programnummer, där det talades om Finland, var det genomgående bara en sträng kritik som kom till uttryck. Dessutom försäkrade organisatörerna, att de inte haft en aning om finska flaggans dag; de hörde nu för första gången talas om den. De kom bara ihåg, att man i slutet av juni brukade fira en gammal folkfest, midsommaren.

När dessa förklaringar expedierats till Moskva meddelade man därifrån, att det inte behövdes andra bevis på den i Karelen bedrivna lömska verksamheten än ett dylikt dagsklart förnekande av fakta. Det fanns ryska och karelska vittnen, som med egna ögon sett vita och blå fanor vid festen.

Följderna visade sig snart. Plötsligt, utan föregående varning, avlägsnades Rovio från partisekreterartjänsten i mitten av sommaren 1935 och förvisades från Östkarelen. Han fick vistas inom moskva-området och erhöll också för formens skull en tjänst. Hans efterträdare som partisekreterare blev den omnämnde lettiskfödde Irglis, andre sekreterare i Leningrad-distriktet. I november kom turen till Gylling. Han förvisades till Moskva, därifrån han inte

hade rätt att avlägsna sig. Han fick en lågt avlönad plats i Världsekonomiska Institutet, vars chef var Stalins ekonomiska expert, professor Varga. I stället för Gylling kom den kver-karelske Busujev till Karelen.

Irglisperioden

Följderna visade sig överallt. Avund och agg vann insteg i de lägre kretsarna. Ryska lärare bemötte finska elever illa och sade: ”Gå nu och klaga för Gylling.” Små byråkrater gjorde vad i deras förmåga stod för att göra livet surt för finnarna. Olyckligtvis råkade stadskommitté-sekreteraren i Petroskoi, Nikolskij, vara son till en präst i Aunus. Denna olyckliga omständighet föranledde honom att göra sig till för sina överordnade och så snart tillfälle gavs utpeka finnarna som folkets fiender. Han skyndade sig bl.a. att taga medlemsboken av Lauri Letonmäki, som år 1918 varit justitieminister i upprorsregeringen. Denna åtgärd innebar dock inte en häktning, och Letonmaids tappra hustru tröstade sin make: ”Man kommer ännu att strida om din partimedlemsbok i Centralkommittén, till och med vid partikongressen.” Men Letonmäki ansåg att han blivit ”avväpnad”. Han föll helt samman. Ett år tidigare hade han genom sitt fönster åsett begravningen av en officer, som begått självmord, och då sagt för sig själv: ”En marxistisk-leninistisk bolsjevik gör inte något sådant.” — ”Vad då?”, frågade hans hustru. — ”Självmord”, svarade Letonmäki. Och nu, då han berövats sin medlemsbok, tog Letonmäki sitt liv. Hans marxistisk-leninistiska värld hade fallit samman.

Talrika häktningar följde, men många befriades, då det visade sig att anklagelserna byggts på alltför svaga grunder. Då fann man på nya skäl för att häkta folk.

År 1931 kom Kuusinen på idén, att något borde göras för de finska kommunisternas upplysning i Östkarelen och Leningrad-området. En stor del av dem kunde inte ryska, fastän de var medlemmar av Sovjetunionens kommunistiska parti. Då obekantskapen med språket hindrade dessa personer att delta i verksamheten på den ryska partifronten, blev de inte heller informerade om händelsernas gång.

Därför ansåg Kuusinen, att dessa kommunister skulle samlas i särskilda finska grupper för att åhöra föredrag, få del av upplysningsverksamheten och vara med om att anskaffa rubler åt FKP. Kuusinen framlade tanken för Gylling, och de gick tillsammans till dåvarande statsminister Molotov. Denne svarade, att han måste tala med Stalin, emedan saken berörde partiet, och bad dem komma igen följande dag. Gylling gick dagen därpå till Molotov, vilken meddelade att Stalin godkänt planen och ansett den vara utmärkt.

Man gjorde ett skriftligt beslut i saken, och på basen av detta gav FKP i uppdrag åt Otto Vilmi, som var en av partiets stiftare och mångårig centralkommittémedlem, att i samråd med den karelska kommunistiska partiorganisationen vidtaga åtgärder för att bilda arbetsgrupper på olika orter. Dessa s.k. finska stödgrupper arbetade energiskt och fick goda betyg för sitt arbete, både av den karelska regeringen och av rådsmyndigheterna.

I början av år 1936 häktades Vilmi. Han hade suttit ett halvt år i GPU:s finka, utan att vidgå det brott han anklagades för, nämligen nationalism. Men då förklarade en av de höga cheferna vid GPU, att Vilmis nekande just var det bästa beviset på hans brottslighet, ty Lenin och Stalin hade sagt, att den person inte var en riktig bolsjevik, som inte hade och inte utövade självkritik. Vilmi svarade, att han nog förstod att alla f.d. socialdemokrater, som kommit över från Finland, hade ett stänk av finsk nationalism och litet av den socialdemokratiska surdegen som något slags ärftlig belastning i sitt undermedvetna. Detta kunde de aldrig helt frigöra sig från, det satt djupt rotat som arvssynden enligt Bibeln. I detta avseende var han nog beredd att utöva självkritik.

— Gott att ni slutligen erkänner, sade chefen och antecknade i protokollet.

Fastän Vilmi vistats i Sovjetunionen sedan år 1918 kunde han inte många ord ryska. Han fordrade att få veta, vad som upptagits i protokollet, men det sades inte. Några veckor senare ägde GPU-kollegiets rättegång rum. Vilmi fordrade tolk eller biträde, men det godkändes inte. I stället upplästes ett protokoll på ca tio sidor, där en fruktansvärd brottmålshistoria komponerats för Vilmis vidkommande. Enligt densamma hade han på order av Gylling och Rovio, och med direktiv från Finland, etablerat ett stödnät över hela Östkarelen, som avsåg att befästa den finska nationalismen. Vilmi förstod nu, att något hemskt var i görningen, vägrade erkänna, att han sagt något dylikt och fordrade tolk för att få klarhet i protokollet. Men tolk fick han inte. Däremot bevisade tre GPU-män, att Vilmi sagt allt som stod upptaget i protokollet.

Vilmi fick denna gång bara sex år, ty GPU drog stor nytta av hans ”bekännelse”. Hela den karelska regeringen var komprometterad, Gylling och Rovio hade deltagit i samma brottsliga komplott. ”Bekännelsen” blev, särskilt sedan högsta rätten bekräftat den, en huvudanklagelse-skrift. På basen av den kunde nästan alla våra landsman häktas. De hade tillhört hemliga och olagliga nationalistgrupper, som dirigerats från Finland.

Från ett tvångsarbetsläger vid mellersta Volga blev Vilmi i tillfälle att sända Kuusinen ett brev, som denne sin vana trogen inte läste, utan överräckte till mig. I brevet redogjorde Vilmi för undersökningen och domen. Jag berättade detta för Gylling, som böjt sig under sitt öde och bodde med sin hustru i en vindsammare på ett gammalt förfallet hotell, i rent ut sagt eländiga omständigheter. Han blev förskräckt. Han såg i Vilmi-affären en av högsta domstolen bekräftad förhandsdom, enligt vilken han och övriga landsmän, som fungerat i Östkarelen, ”överbevisats” om att de var folkets fiender. Och han tyckte sig stå inför sin egen dödsdom. Därför tog han mod till sig och beslöt att gå till Molotov för att klargöra det verkliga förhållandet. Han var säker på att Molotov, som kom ihåg huru stödgrupperna bildades, skulle annullera GPU-männens planer och rättens förhandsbeslut.

Men det var ingen lätt sak för en från de hierarkiska höjderna fallen storhet att komma till tals med Molotov, trots att de var gamla vänner. Som statsminister hade Gylling träffat Molotov otaliga gånger. Efter många ansökningar och genom att vädja till gammal vänskap lyckades Gylling i alla fall äntligen få audiens.

Enligt Gyllings berättelse uppträdde Molotov ända från början kyligt och officiellt. Då han åhört Gyllings relation av GPU:s egendomliga plan att förgöra finnarna och Gylling hänvisat till deras samtal år 1931, blev Molotov irriterad och sade, att han inte kom ihåg något sådant samtal. Gylling påpekade, att det i distriktskommitténs arkiv i Rådskarelen fanns ett papper, undertecknat av Stalin och Molotov själv, som berättigade den karelska distriktskommittén att tillsammans med FKP:s centralkommitté bilda liknande finska stödgrupper som de, vilka GPU nu sökte stämpla som hemliga och fascistiska. Då blev Molotov ännu mera förargad och svarade bryskt, att ett sådant samtal inte kunde ha ägt rum och att dylika papper inte fanns.

— Varken jag eller kamrat Stalin skulle ha godkänt något sådant. Och förresten har jag inte tid att mera diskutera dessa saker.

Härmed var audiensen slut. Gylling var alldeles nedbruten då han återvände hem. Han sade, att han aldrig hade trott att Molotov på detta sätt skulle förneka sitt löfte och sin underskrift — allra minst inför honom, en gammal vän och kollega. Han hade kunnat förstå, om Molotov sagt att de finska grupperna utvecklats annorlunda än han och Stalin planerat och att GPU därför måste likvidera dem, men det var omöjligt att begripa, att mannen på rak arm påstod

sig vara ovetande om allting. Vem kunde man då lita på, om inte på Stalins och Molotovs ord och underskrift? Vi, Gyllings landsmän, var alla uppskakade djupt in i hjärterötterna av denna tidigare okända GPU-provokation. Alla, som tillhört dessa stödgrupper, räknade nu bara timmarna och minuterna tills klockorna skulle klämta för dem. Men om Gyllings och våra aningar varit aldrig så skräckinjagande, visade sig verkligheten vara ännu mycket mera fasansfull.

Stora ofreden

Irglis hade gjort sitt bästa för att slå ned nationalismen i Karelen. Han och Tsjudov hade vid distriktskommitténs möte avgett ett utlåtande, där det bl.a. hette:

Den karelska partiorganisationens ledare, Rovio och Gylling, glömde den proletära internationalismens väg och uppgifter. De förrrade sig in på den borgerliga nationalismens smala stigar. Härigenom kom de att öppna portarna för det förstörelseverk, som klassfiendernas medhjälpare utför till skada för vårt socialistiska uppbyggnadsarbete och vårt lands trygghet.

Fienderna utnyttjade för egen del skickligt svagheterna i partiorganisationens ledning. De lade många käppar i hjulen i det rådsryska ekonomiska och partitekniska maskineriet genom en vidsträckt sabotage- och spioneriverksamhet. Nationalistiska element, uppviolade, stödda och ledda av kontrarevolutionärer på andra sidan gränsen, visade allt större aktivitet på de rådspolitiska, ekonomiska och kulturella områdena i Karelen.

Vid valet av kadrar hade Rovio som genomgående grundtanke själva nationalismen och inte arbetarnas kvalitet, inte deras bolsjevistiska härdning och inte deras absoluta tro på det stora socialistiska fäderneslandet.

Detta har jag anfört bara som prov på i vilken stil det hela gick, men det fanns mycket allvarligare anklagelser. Ändå hade Irglis av allt att döma inte kunnat draga tillräckligt långt gående konsekvenser ur sitt anklagelsematerial. Visserligen skedde häktningarna slag i slag under hela året 1936, men verksamheten intensifierades på våren 1937,

Sjdanov hade hållit en konferens innanför lyckta dörrar med partiaktivisterna. Här hade han angripit våra landsmän. ”Röda Karelen” började nu i varje nummer gå till anfall mot de ledande inom olika inrättningar. Finnarna levde i ständig spänning, tills katastrofen kom natten mot den 25 juli. Då häktades Irglis själv som spion — under hans tid hade den finska nationalismen i Östkarelen bara ökat. Samma natt arresterades i Moskva Gylling med fru och Rovio. I Östkarelen häktades nästan alla medlemmar av distriktskommittén och den karelska regeringen, oberoende av om de var finnar, karelare eller ryssar.

Inte en enda mera känd finne eller karelare fanns numera i regeringen eller i den karelska partiledningen. Alla platser besattes av ryssar. Till partisekreterare utsågs den sorgligt ryktbare Kuprianov, som när han tillträdde sitt ämbete yttrade: ”Jag kommer inte att sova lugnt en enda natt, förrän den sista finnen är utvisad ur Petroskoi.”

På detta sätt började ”stora ofreden”, våra landsmäns benämning på den tid som nu följde.

Offentliga rättegångar, där de anklagade erkände sig vara sabotörer, spioner och smutsiga hundar, enligt mönster från Moskva, kom inte i fråga. Ett försök var tillräckligt för att visa de makthavande, att det inte var lätt att förmå de åtalade finnarna att böja sig under en dylik parodi på rättvisan.

GPU hade utarbetat en bekännelse, där finansministern i den karelska regeringen, Urho Usenius, berättade, att han med Gyllings goda minne bedrivit ett vittomfattande sabotage på sina förtroendeposter. I början av år 1937 sammanträdde GPU-domstolen i Leningrad.

Tillfället var offentligt såttillvida, att finska kommunistledare på fri fot inbjöds för att följa med förhandlingarna. Tidningarna hade i uppdrag att förklara, att en av den karelska regeringens medlemmar erkänt sig skyldig till sabotage. Usenius infördes i rättssalen, där en skara på några tiotal personer — bland dem jag — var församlad. Rättens ordförande läste upp protokollet, vilket GPU-männen författat under det halvår den anklagade suttit häktad, och i vilket det påstods, att han erkänt både det ena och det andra. Alltså ett liknande förhållningsprotokoll som man uppgjort för Vilmis räkning. Usenius, som förstod ryska bra, hörde lugnt på och yttrade sedan:

— Hela denna sak är från början till slut bara lögn och struntprat och GPU:s egna påfund. Jag har inte sagt något sådant.

Rättegången slutade härmed och vi andra kördes ut. Usenius fick åtta år, ett straff som vid senare rättegångsmöten ytterligare höjdes — men det var förresten likgiltigt, då slutet ändå alltid blev detsamma.

Man kunde skriva hundratals sidor om de relativt kända finska kommunister, vilka blev offer för den stalinistiska ”stora ofreden”. Som anklagelsematerial dugde vilka förevändningar som helst. Kommunistiska finska riksdagsmän, som under lappotiden skjutsats till Ryssland, likviderades: eftersom statspolisen varit med om att skjutsa dem, måste de vara denna institutions agenter. Det var omöjligt att göra något som GPU inte stämplade såsom sabotage.

Som exempel på vilka svepskäl man grävde fram för att anklaga och döma dessa riksdagsmän tar jag bara två fall ur en hög på ett tiotal.

En förutvarande riksdagsman Kyhälä, som ägt en gård i Finland, hade blivit tilldelad en kolhos. Då allt i Sovjetunionen utförs planmässigt, hade order givits, att sådden skulle ske på en bestämd dag. I kolhostrakterna rådde emellertid ännu nästan fullständig vinter, varför Kyhälä meddelade, att sådden inte kunde äga rum innan tjälén gått ur jorden. För säkerhets skull rådgjorde han med Gylling, som inte heller ansåg, att man behövde ta hänsyn till bestämmelserna; det gällde att använda sitt förstånd. Men då lät ryssarna Kyhälä träda tillbaka och tillkallade en politruk, som gav order om att sådden skulle ske under den bestämda tiden. På detta sätt såddes ca trettio hektar, och resultatet blev ett fullständigt fiasko. Nu anklagades Kyhälä för sabotage. Han bevisade, att han motsatt sig en dylik sådd, och GPU svarade: ”Vi vet, att ni motsatt er, men ni borde ha förhindrat det hela.” Kyhälä talade om att han rådfrågat Gylling, men fick beskedet, att han borde ha vänt sig till Kreml och Stalin. Medlemsboken fräntogs honom, han stöttes ut ur partiet, anhölls och förvisades som sabotör.

En annan f.d. riksdagsman, J. Perälä från Gamlakarlebytrakten, häktades på anklagelsen, att han varit kulak i Finland, eftersom han ägt 6-7 kor och 2 hästar och dessutom bedrivit hästhandel. Hans anhöriga vände sig till mig och till FKP:s Centralkommitté. Vi gav GPU ett utlåtande, där vi påpekade, att en bonde i Finland, som ägde ett par hästar, inte betraktades som någon kulak. Perälä hade inte heller varit hästhandlare. — Han hade bara vid vissa tillfällen bytt sig till en annan häst. Men det hjälpte inte, Perälä var kulak och deporterades. Samma öde drabbade äldste sonen. Hustrun och de mindre barnen hörde till de få, som — enligt vad jag vet — fick återvända till Finland. Man har berättat mig, att hustrun ännu inte år 1944 hört någonting från mannen, inte heller från äldste sonen.

Även Hiilisuo-historien är ett exempel på GPU:s logik.

Hiilisuo, eller rådslägenhet no. 2, var en mönstergård, som stod under Gyllings speciella beskydd. Den var känd långt utanför Östkarelen. Dess stolthet var bl.a. en nötboskaps-

besättning på 100 djur. En gammal ungarl från Österbotten hade under fyrtio års slit och släp som gruvarbetare i Amerika samlat sig en förmögenhet och med andra bekanta flyttat över till Sovjet. Han hade för egna pengar köpt denna boskap från Finland och fungerade själv som ladugårdskarll och gödselspridare. Genom ett misstag kom boskapen att få arsenik i stället för foderkalk, och hela hjorden dog till sista kreaturet. Alla ledande personer på lägenheten häktades, vid slutlikvideringen också boskapsdonatorn och gödselspridaren. Han blev i tillfälle — så länge han överhuvud befann sig bland de levande — att i ett koncentrationsläger begrunda dessa fyrtio år, som han svettats i gruvorna, och den lön han fått för mödan.

På grund av min ställning värdjade folk ofta till mig, och jag kom att följa med många fall. Jag skall tala om ytterligare ett par bland otaliga andra:

En i Ulelborg mycket känd parti- och andelsman, Erkki Viitanen, flyttade år 1935 över till Ryssland. Han var en duglig montör och arbetade i Petroskoi som chef för ett elektricitetsverk. Det sistnämnda var eländigt. Petroskoi hade i veckotal legat försänkt i mörker. Viitanen fick verket i försvarligt skick och mottog ärebetygelser för sin prestation. Under ”stora ofreden” råkade generatormotorn åter i olag. Felet var inte stort, men Viitanen häktades, och det påstods att han på order från Finland förstört det hela. Hans hustru kom till Moskva för att be mig om hjälp. Vi vände oss till GPU i Moskva och Leningrad och ställde alla möjliga garantier för mannen, men fick till svar, att vederbörande hade tillräckliga bevis på Viitanens brottslighet — det var bara tack vare en vaktmästares skicklighet, som kraftverket räddades från att helt förstöras. Felet var så obetydligt, att det kunde korrigeras inom loppet av några timmar. Men Viitanen hade stämplats som sabotör, och även hans hustru förvisades.

Niilo Virtanen hade varit en av Kominterns mest betydande agenter. Han hade i partiangelägenheter vistats i Danmark, Norge, Sverige, Tyskland och U.S.A., kunde många språk och var helt på det klara med kominternverksamheten. Därför sändes han efter Hitlers maktövertagande till Tyskland, där han med framgång arbetade ett halvt år. Men sedan råkade han fast och dömdes till ett års fängelse. Efter det han blivit fri, sändes han såsom finskfödd till Finland, där Detektiva Centralpolisen slog ned på honom. Virtanen meddelade, att han var sovjetrisk medborgare, rådsmyndigheterna erkände det och krävde hans utlämnande. Han sändes till Moskva vid tiden för de stora utrensningarna. GPU påstod, att Virtanen var agent för Detektiva Centralpolisen. Att han klarat sig med livet i behåll från Finland var bevis nog. Han hade varit Kuusinens adjutant både i Tyskland och Skandinavien och vi försäkrade, att han ingalunda kunde vara hantlangare åt polisen. Men Virtanen hade vid förhören kommit att nämna, att en av hans gamla studentkamrater, den socialdemokratiske redaktören Kalle Manninen, besökt honom i Finland. Slutledningen var klar: Virtanen var spion, en av de farligaste. Han fick fem, sex år — och på den vägen försvann han.

Tsjeljabinsk-historien hörde jag talas om redan i Ryssland, men först vintern 1941-42 träffade jag i Finland de enda som lyckats klara sig ur den, två kvinnor. Och de kunde som ögonvittnen bekräfta vad jag hört.

I Tsjeljabinsk i Urals nordöstra del fanns en stor traktorfabrik, där många amerikafinnar och immigranter från Finland arbetade. En dag på sommaren 1937 erhöll våra landsmän ett meddelande, att alla vuxna personer skulle komma samman i en bestämd mötessal. Också om man anade oråd, kunde ingen föreställa sig vad följden skulle bli, och ifall någon gjorde det, var det ändå omöjligt att utebli. När alla var samlade — trehundra människor — omringade GPU huset och häktade hela församlingen. De bägge kvinnorna, som hade amerikanska pass, fick efter flera månader kontakt med amerikanska konsulatet och rätt att lämna landet. De forskade sedan genom myndigheterna både i Finland och Amerika efter sina män, men fick

lika litet reda på dem som på sina barn — den ena av kvinnorna hade två, den andra ett barn. Av trehundra personer återstod bara dessa två kvinnor. Alla familjer hade skingrats som agnar för vinden.

Jag kunde berätta tiotals liknande historier. Och ändå skulle de utgöra bara en bråkdel av de sorgespel, som utspelades bland finnarna. Ett drama måste jag dock ännu tala om, emedan det spränger alla gränser för vad som är rimligt och därigenom bäst symboliserar det vansinniga och grymma i Stalins utrensningar.

Någon gång kommer det kanske att skrivas en biografi över Yrjö Mäkelin, där denne kraftkarl bedöms efter sitt verkliga värde. Då skall det bland annat framgå, vad hans tal för Finlands rätt år 1910 betydde vid en tid, då en del av landets borgare (de s.k. ”undfallenhetspolitikerna”) böjde sig inför tsarmakten. Då kommer väl också de personer, som var skuld till hans mystiska död i Detektiva Centralpolisens finka år 1923, att ställas vid skampålen och få sin dom.

Efter denna uppskakande historia vaknade i de kommunistiska partikretsarna tanken på att försöka fl de andra medlemmarna av Mäkelins familj i säkerhet, så att Finlands borgare inte skulle bära hand också på dem. Pengar samlades ihop, och hustrun och alla barnen — de var fyra, två pojkar och två flickor — sändes till Sovjetunionen. Gylling arrangerade arbete åt Ellen Mäkelin och hennes barn. Leo, som tillhört jägarbataljonen i Tyskland men inte rest med de andra jägarna till Vasa, fungerade som lärare vid ett lärarseminarium, Yrjö var officer i röda armen, Kerttu och Hilikka journalister. Under ”stora ofreden” häktades i varje fall pojkarna, och den äldre pojken pinades så vid tredje gradens förhör i GPU att han blev vansinnig. Modern dog av sorg i djupaste elände. Två dotterdottrar i Finland, Kerttu Murto och Mirjam Suvanto, har berättat att deras mor, Kerttu Mäkelin, lever någonstans i Sovjetunionen. De övriga vet man ingenting om. Detta var familjen Yrjö Mäkelins öde. Det fordrar inga kommentarer; det innehåller alla drag, som hör ett sorgespel till.

Språk och litteratur

Jag har redan tidigare antytt, huru man genom en småningom skeende rysk inflyttning sökte förryska Rådskarelen. Under Gyllings regim hade dessa strävanden inte stor framgång. Snarare kan man säga, att det nedlades största omsorg på det finska språkets vård. Heino Rautio, som varit folkskollärare i Finland och åren 1930-35 fungerat som chef för språkavdelningen vid bokförlaget Kirja, utgav år 1934 ett arbete ”Puhtaan suomenkielen puolesta” (För ett renare finskt språk). Sedan Gylling störtats, häktades Rautio omedelbart och arbetet beslagtogs. Han försökte visserligen försvara sig med, att han egentligen skrivit sitt arbete på O. W. Kuusinens initiativ och inspirerad av Kuusinen, men det hjälpte inte. Rautio fick vandra samma väg som de övriga.

Under Irglisperioden påbörjades en rensning av finska språket i annan riktning. T.ex. ett sådant ord som ”Rådsrepubliken” ansågs direkt landsförrädiskt; det skulle heta ”Sovjetunionen”. Naturligtvis måste också all annan sovjetterminologi länkas in på riktiga linjer. Men nådestöten gavs först våren 1937, då de första stora häktningarna ägde rum. Finskan förklarades en gång för alla som ett kontrarevolutionärt språk, som de borgerliga nationalisternas språk. Det fick inte användas någonstans. Alla finskspråkiga tidningar — av vilka det år 1937 hade utkommit närmare tjugou — indrogs. Tryckerierna blev ryska, likaså skolorna. I radion fick inte förekomma ett ord finska. Teatrarna stängdes, skådespelarna häktades, en stor del av skolböckerna brändes — och lärarna arresterades naturligtvis.

Bokförlaget Kirja likviderades och största delen av dess böcker förstördes. GPU publicerade

dagligen en lista på förbjudna alster. Människorna började efterhand förstöra sina egna böcker. Alla heliga marxistiska skrifter måste brännas, framför allt ”Kapitalet”, ty Gylling hade skrivit ett kort förord till detta arbete och översättaren, Kangas hette han, hade vanställt det. Alla verk, vilkas redigering Bucharin eller någon av hans själsfränder haft att göra med, lystes i bann, likaså all finsk skönlitteratur. Endast Kalevala fick — såvitt jag kan minnas — nåd inför domarnas ögon. Rent vetenskaplig litteratur, som det rådde stor brist på i Ryssland, skonades.

På detta sätt drog Stalin alltså ett tjockt, svart streck över Lenins beslut beträffande finska språket, likaså över Dorpatfördraget i den mån det gällde Östkarelen. Härigenom svek han helt nationalitetsprincipen i bolsjevikpartiets program.

Det är en stor psykologisk gåta huru människor, som inte generar sig för något, plötsligt blir skamsna för en eller annan liten detalj. Folk hade plågats och pinats i tusental, trängts samman i koncentrationslägren och gått under, utan att en hund upphävt det minsta skall. Någon tidning i Finland eller Skandinavien hade visserligen publicerat ett par artiklar om saken, men de s.k. stora kulturnationerna låtsades som om det regnat. Ingen eller ingenting kunde hindra Stalin från att rasa efter behag, men likväl ansåg han sig tvungen att i detalj förklara sitt tillvägagångssätt i alla möjliga småsaker. Det var inte alls fråga om att förryska Karelen, också om finska språket förträngdes härifrån, nej, nu skulle Östkarelen folk få sitt eget språk, befriat från den borgerligt nationalistiska finskan.

Vid Leningrads universitet verkade en professor Bubrich, som ansågs vara något slags språkvetenskapsman. Stalin gav honom blixttuppsdraget att inom sex månader skapa ett karelskt språk. Som den stahanov Bubrich var, grep han sig an med uppgiften och yxade till språket — säkert den största bragden sedan Babels tid. Det innehöll till 40% ord med ryskt ursprung i aunusdialekten, resten var ren ryska. Alla ord hade ryska ändelser och stavades med ryska bokstäver. På detta språk utgavs ett par skolböcker och några nummer av ”Röda Karelen”, men även de, som behärskade ryska fullständigt, kunde inte komma underfund med det nya språket. Sedan det antagits officiellt år 1937 träffade jag en karelskfödd lärare och började på tumanhand med honom prata om saken. Jag sade: ”Nå, nu har ni fått ett eget språk!” Han tittade sig omkring och svarade sedan med sänkt röst:

— Ha, ett eget språk, som man inte ens själv begriper!

Ingen vågade längre tala finska på offentliga ställen. Karelens språk var finska, alltså var det förbjudet! Det gällde att tala antingen ryska eller bubrichska, och då ingen kunde det senare språket tydde man sig automatiskt till ryskan. Skolorna måste arbeta endast på ryska, och bara ryska böcker trycktes. Teatrarna och radion var också ryskspråkiga. På detta sätt hade den autonoma staten, vilken proklamerats som oavhängig, i själva verket blivit en rysk republik.

Besinningslös förföljelse och förstörelse

Förstörelsen var fullständig. Stalin hade redan i ett tidigt skede upplöst den karelska armén. Karelen hade nämligen sin egen nationella armé, vars högste chef var Mattsson — en bekant gestalt för den, som läst första delen av mina minnen. Han förvisades från Karelen redan något före det Gylling och Rovio störtades. År 1936 tog man itu med Aunusbataljonens likvidering, med utgångspunkt från de finska stamtrupperna. De röda armécheferna hade sina egna stamtrupper inom armen. GPU försäkrade, att de finska stod i direkt kontakt med AKS (Akademisk-Karelska sällskapet) och generalstaben i Finland och fungerade som något slags enheter under dem. Vidare: att de fick exemplar av tidningen ”Hakkapeliitta”.² Såsom bevis

² Ett aktivistorgan i Finland.

nämndes, att man påträffat några nummer av bladet, som officerarna på laglig väg prenumererat på i Finland.

GPU ville också göra gällande, att officerarna planerat ett märke för Röda Karelen, med en likadan björnbild som IKL.³ De hade sin egen flagga och sitt eget vapen — alldeles på samma sätt som lapporörelsen. Denna officerskår, som om någon bestod av rättrogna kommunister, stämplades såsom köpt av Finlands generalstab. Officerarna häktades, en stor del av dem sköts, och resten dömdes till långvariga frihetsstraff eller förvisades. När Aunusbataljonen på detta sätt likviderats, slog man ned på Mattsson. Han häktades i Moskva och beskylldes för att vara pappa till alla dessa planer: vapnen och fanorna. Han hade inte endast försökt inplanta finsk nationalism i den Karelska brigaden, utan direkt preusseri. Karelska brigaden var hundraprocentigt en preussisk enhet. Den skingrades, och största delen av de finska och karelska officerarna häktades. Endast de finska rödgardistofficerare — några tiotal — som tidigare fått förflyttning till ryska enheter, räddade sitt skinn och sin frihet.

De karelska författarnas öde utgör också ett sorgligt kapitel. Det skildras bäst genom fallet Jalmari Virtanen. Han hade förklarats som Karelens nationalförfattare, var gammal bolsjevik och Gorkijs skyddsling, fast han ingalunda var något ljus. Den tidigare nämnde Nikolskij tog medlemsboken från Virtanen på samma sätt som från Letonmäki, men Irglis rehabiliterade honom och sade: ”Man måste ära *den som man slår*.” Han avfestades och fick en egen författarbostad. Men år 1937 häktades han, betecknades som sabotör, och hela hans produktion förstördes.

När man följde med dessa vanvettiga förföljelser, blev man inte förvånad di man hörde om en hel stor by i Karelen, som rensats så fullständigt, att kvar blivit bara en sextioårs gubbe och en sexton års pojke. Inte heller fann man det förvånansvärt, att den långt tidigare avlidne presidenten Santeri Nuotevas grav skändades. Men man häpnade, då man erfor att någon begrep detta vansinne. Också en sådan person fanns det i Ryssland.

Iida Alajääski var känd som radikal kommunistkvinna med orädda tag. Då hennes familj häktades i Kasan, reste hon till Moskva för att få audiens hos Stalin. Detta lyckades inte. Kuusinen drog sig också försiktigtvis inom sitt skal, men Dimitrov fick lida träffa. Hon lättade sitt hjärta med att säga, att Sovjets GPU var grymmare än det tyska Gestapo.

— Huru vågar ni tala om rådsregeringen i Sovjetunionen på detta sätt! skrek Dimitrov och körde ut lida. Hon råkade sedan Mauritz Rosenberg och beklagade sig för honom över det öde, som drabbat hennes anhöriga och även andra av hennes landsman. Men Mauritz tröstade henne:

— Var och en av oss har kvar så mycket av kapitalistisk synd, att vi alla skulle förtjäna tio års fängelse.

Kuusinen sade på sin tid, att Mauritz Rosenberg aldrig skulle komma att förstå marxismen. Detta var synbarligen sant, men desto bättre hade Mauritz lärt sig förstå stalinismen. Vi övriga har inte under ett helt liv lärt oss det. När jag tänker på terijokiregeringen, dit också Mauritz Rosenberg halvdöd tvingades att släpa sig, och när jag minns regeringens nästan fullständiga inkompetens, blir jag förfarad. Jag kunde på rak arm räkna upp namnen på i Sovjetunionen bosatta landsmän, vilka år 1935 — ja ännu år 1937 — kunnat bilda minst fyra, fem fullt kompetenta regeringar.

3 Ett nationalistisk finskt parti, som numera är upplöst.

Ett perspektiv på ett par årtionden ger människorna möjlighet att lugnt bedöma saker och ting, även de vanvettigaste. Men kan man med lugn föreställa sig ett par tiotusental intelligenta individer, som förintas nästan totalt, dessa tjugotusen finnar, vilka utgjorde andlig och industriell ryggrad i Östkarelen och vilka till största delen gick under. Kan man med ro tänka på den Karelska republiken, som oberoende av edliga löften slogs ned och förvandlades till en rysk lydstat — och på de otaliga smårepublikerna i Ryssland, som gick samma öde till mötes? Ukraina räddades (så säger Chrusjtjov i sitt tal om Stalins skräckvälde), bara därför, att det inte fanns någon plats, till vilken man kunnat förflytta en så väldig folkmängd som den ukrainska.

Avfärd och bokslut

Den läsare, som orkat följa med ända till dessa sista sidor, har säkert kommit att ställa sig många frågor. Jag antar, att av sig själva framgår två, som jag här skall söka besvara.

Den första lyder:

När man föreställer sig Stalins välde, såsom jag i det föregående tecknat det, ett system, där mannen i hög ställning, lika litet som mannen i ledet, var säker till liv och lent — huru var det då möjligt, att du själv klarade dig med livet i behåll?

Den andra fråga, som automatiskt dyker upp är:

Eftersom det framgår av din skildring, att åtminstone vissa personer försökte rädda sitt skinn genom att skylla på sina kamrater — vilken andel har du i dina kamraters öden?

På den första frågan kan jag svara: även vid de värsta omstörtningar blir förstörelsen sällan total — några har "tur". För mitt vidkommande behöver man dock inte ty sig till sådana teorier. Min räddning baserar sig på alldeles klara förnuftsskäl.

För det första kom jag till Sovjet mycket senare än FKP:s övriga ledare. Jag anlände först år 1933, medan de andra hade kommit redan år 1918 eller på 1920-talet. De hade haft betydande ställningar både i Östkarelen och inom Leningradområdet och deras syndaregister hade vuxit — likgiltigt om med eller utan anledning. Dessutom gick jag inte alls Sovjetunionens ärenden, utan uteslutande FKP:s, och inte heller där kom jag att alltför mycket blanda mig i partiets inre gruppgräl. Mitt syndaregister var alltså inte av samma art som många andras

Dessutom hade jag vid min ankomst till Sovjetunionen så att säga ett stort tillgodohavande hos ryssarna. Jag hade ju suttit nästan tio år i fängelse i Finland för ryska intressens skull och vid alla möjliga och omöjliga tillfällen kämpat för bolsjevismen, särskilt för Sovjet, medan det ännu var svagt och verkligen hade svårigheter att övervinna. Denna omständighet vägde givetvis ganska mycket i vågskålen. När jag anlände till Ryssland blev jag också hyllad och belönad på många sätt. Min meritförteckning var alltså betydligt större än mången annans, vars heder från början inte varit helt ofläckad och kanske fördunklats ytterligare under årens lopp.

Då en meritlista brukar uppta även de utmärkelser, som kommit en person till del, må det vara mig tillåtet att här räkna upp några. Läsaren har rätt att förhålla sig till dessa såsom han själv önskar. I allmänhet förhåller man sig endast på två sätt: antingen mycket högtidligt eller med ett småleende.

Ännu medan jag satt i fängelse, omkring år 1931, hade jag blivit utnämnd till en så speciell ärepost som hedersgarvare vid Vjazma läderfabriker. Denna utmärkelse ville man ge någon

särskilt förtjänt finsk kommunistledare. FKP var så att säga hederschef för Vjazma läderfabriker, och partiledarna höll i denna egenskap nära kontakt med fabrikena. I den borgerliga världen måste vederbörande själv betala för sin titel. En hedersgarvare vid Vjazma fick en betydande månadslön — 300 rubel. När jag år 1933 besökte fabrikena, fanns det flera tusen rubel på mitt konto. Det var sedan en annan sak, att jag ansåg mig böra donera penningarna till partikassan. Vidare: när vi år 1933 for genom Stalinkanalen och kom till Soroka-sågarna utnämndes jag under stora högtidligheter till hedersjusterare vid sågen. År 1935 blev jag som förtjänstfull kommunistisk stridsman och försvarare av Sovjetunionen hedersmedlem av Moskvas stadsrådspresidium, och mina vänner började på skämt kalla mig Moskvas hedersborgmästare. Promotionen förrättades vid ett högtidligt möte i stadsrådspresidiet av den nuvarande statsministern Bulganin. Partiets generalsekreterare Chrusjtjov, på den tiden moskva-distriktets partisekreterare, var också med och applåderade denna utmärkelse. Bland mina minnen har jag även ett (visserligen för mig obehövt) fint silvercigarrettetui, som överbefälhavaren för Fjärran Östernarmén, marskalk Blücher, skänkte Finlands kommunistiska parti för att överlämna det till någon särskilt förtjänt kommunist. — Det får vara nog med dessa exempel.

Givetvis befastes min ställning även av det faktum, att jag bodde hos Kuusinen. Jag var och är fortfarande säker på, att han i alla instanser gav ett gott utlåtande om mig och gick i borgen för mig.

Fastän hans egen ställning, såsom vi sett, en tid var starkt ifrågasatt i GPU:s ögon, åtnjöt han dock alltid fullt förtroende hos den avgörande faktorn, diktatorn Stalin. Kuusinens ord hade tyngd om och när han ville hjälpa sina vänner.

En tredje, måhända avgörande omständighet var den, att de värsta slagen drabbade medlemmarna av FKP:s centralkommitté först år 1938, då jag redan befann mig i Sverige. Säkert fanns det en betydande dossier om mig i GPU:s arkiv, upptagande kanske till och med ett stort syndaregister, men så vitt jag kan förstå har jag här nämnda omständigheter att tacka för, att mitt öde inte blev detsamma som mina närmaste vänners.

Sedan den andra frågan:

Hade jag någon del — och i så fall vilken — i mina finska kamraters öde?

Jag kan försäkra, att jag inte behövt skriva under ett enda uttalande, där jag skulle ha angripit mina kamrater. Däremot gav jag i försvarssyfte tiotals utlåtanden om personer, vilka jag kände bra och vilkas verksamhet jag kunde yttra mig om. Jag tror att dylika uttalanden hjälpte i ytterst få fall, ty GPU arbetade helt efter egna linjer och egen måttstock. Som partisekreterare kunde jag arrangera det så, att jag inte behövde skriva brev eller resolutioner, som var mig motbjudande. Enligt det rådande systemet avfattades dessa utlåtanden av en därtill utsedd funktionär; för finnarnas vidkommande av Tuure Lehen. Han var anställd i Kominterns kaderavdelning för att sköta just denna detalj. Även en annan finne, Hannes Mäkinen, medlem av Centralkommittén och representant för FKP i Komintern, måste underteckna alla papper, som gick till Kominterns kaderavdelning. Jag kom att studera en del av Mäkinens utlåtanden och kan försäkra, att åtminstone han inte lade sten på sina kamraters börda. Hans karaktär var sådan, att det bar honom emot att handla mot sin övertygelse.

Naturligtvis kan man med fullt skäl beskylla mig för att jag inte modigt sökte försvara de kamrater, som råkat i farozonen. Det hade nog även i dessa förhållanden funnits en möjlighet att träda fram inför offentligheten, lägga sitt liv i vågskålen och förklara, att man inte längre ville vara med i denna lek, säga sig fri från allting. Visserligen var jag — och jag är det

fortfarande — fullkomligt övertygad om att en dylik förklaring inte tjänat till någonting. Den hade i ordets fulla bemärkelse inneburit ett heroiskt självmord, ty ett uttalande i denna stil hade nog också varit det sista.

Jag kan alltså inte skryta med att jag varit en särskilt modig man, eller att jag på något sätt stuckit av från de övriga. Jag var likadan som — nästan utan undantag — de flesta personer i ledande ställning. På mig kan tillämpas vad som pastas ha inträffat vid partikongressen i februari 1956, då generalsekreteraren Chrusjtjov höll sitt ryktbara tal.

Han räknade upp Stalins förskräckliga brott och egenmäktiga handlingar, och när han slutat fick han sig tillsänd en papperslapp, på vilken det stod skrivet: ”Vad gjorde ni, kamrat Chrusjtjov, när Stalin begick alla dessa brott”

Chrusjtjov läste lappen högt och sade:

— Jag ber att kamraten, som skrivit denna lapp, reser sig.

Men i åhörarskaran på ca 1500 personer reste sig ingen. Chrusjtjov såg ut över mängden och sade:

— Jag gjorde alldeles på samma sätt som den kamrat, som skrivit denna lapp.

Ja, det var verkligen svårt att i dessa förhållanden spela hjältens roll. Ett dylikt uppträdande kräver en viss frihet, åtminstone så mycket, att man till någon människa eller något auditorium kan säga: jag godkänner inte detta. — Det måste med andra ord ges tillfälle till en dylik hjältemodig självmordsförklaring. Om jag varit i Moskva hösten 1939, då statsministerposten i terijokiregeringen erbjöds mig, hade jag sannolikt inte haft några möjligheter att vägra mottaga denna post. Jag hade antagligen accepterat, emedan en vägran varit liktydig med ett tyst försvinnande i det okända. Emellertid råkade jag vara i Stockholm, där jag hade frihet att säga nej, då erbjudandet kom. Jag har valt detta exempel endast för att bevisa, att en vanlig person (inte ett helgon eller en övermänniska) måste ha åtminstone ett visst mått av frihet för att kunna uppträda som hjälte.

När förhållandena år 1937 månad för månad blev allt värre och partiets verksamhet på Finland oavbrutet försvårades — med andra ord: när järnridån blev allt kompaktare och den personliga friheten tycktes allt mera hotad — föreslog jag Kuusinen, att jag som partisekreterare skulle flytta över till Stockholm, för att där med större framgång kunna sköta partiets angelägenheter. I Moskva var en tillfredsställande administration inte längre möjlig.

Dessutom hade Antti Hyvönen och Inkeri Lehtinen, vilka tidigare haft hand om partiarbetet i Stockholm, kallats till Moskva. Deras tekniske medhjälpare Yrjö Enne var så illa komprometterad, att Komintern beslutat avskilja honom från all partiverksamhet. Han hade nämligen av vårdslöshet — knappast med avsikt, som GPU påstod — lämnat chiffernycklar och adresser på en plats, där de råkade i polisens händer. En mängd häktningar blev följden. Triumviratet hade för övrigt lämnat fula spår efter sig i Stockholm. De hade bl.a. i två repriser ”tappat” partiets pengar, först 14,000, sedan 2,500 kronor. Dessutom hade Hyvönen på partiets bekostnad sänt Jarmo Pennanen till Paris i ärenden, som partiet varken haft vetskap om eller nytta av. Däremot blev efterräkningarna stora, för Jarmo tycktes inte alls ha tid eller lust att tänka på sin återresa. Kominternsekretariatet krävde redovisning, och Moskva vägrade att ge partiet en enda krona eller dollar innan Hyvönens, Ennes och Inkeris affärer var upplärade.

Också ur denna synpunkt var det lämpligt att föreslå, att jag själv skulle resa till Stockholm.

Kuusinen blev strax entusiastisk för saken, och gemensamt gick vi till Dimitrov och Manuilski för att delge dem våra planer. Samtidigt skaffade jag utresetillstånd även för min hustru. Vi hade levat tillsammans så lång tid, att ingendera ville skiljas från den andra. Dessutom behövde jag en pålitlig och rejäl medhjälpare i partiarbetet för de uppgifter jag planerat. Jag medger, att jag hade baktanken: inte för min död ville jag lämna henne kvar som gisslan.

Allt ordnade sig lätt. Det gjordes strax ett principbeslut om min hustru. Hon kunde likväl inte resa samtidigt med mig, utan måste ta en annan väg. När hon anlant till Stockholm våren 1938, anmälde vi oss samtidigt för polisen.

Polismyndigheterna var givetvis i hög grad förvånade: Varför har ni nu kommit tillbaka hit? De sade rent ut, att de misstänkte mig för att vara Ex R. (representant för Kominterns exekutivkommitté). Var jag det inte, borde jag strax avge en förklaring, att jag råkat i konflikt med Moskva och flytt därifrån.

Jag meddelade kort, att jag varken råkat i konflikt eller flytt från Moskva, men att jag inte heller hade några emissarieuppdrag. Jag hade kommit till Stockholm för att invänta bättre tider, då jag kunde återvända till Finland, mitt egentliga arbetsfält. Polisen smålog naturligtvis åt en dylik förklaring och sade, att det var föga troligt att jag skulle få vistelsetillstånd i Sverige.

Jag uppsökte strax min gamle bekant Sigfrid Hansson — bror till statsminister Per Albin och på den tiden chef för Socialstyrelsen. Denna inrättning avgjorde i sista hand utlänningarnas ansökningar om vistelsetillstånd, och Hansson beviljade oss det utan vidare.

— Jag hoppas bara, tillade han småleende, — att du inte blandar dig i svensk politik, att du inte försvårar min eller regeringens ställning och inte skadar Sveriges intressen. Ni har full frihet att röra er i landet, på samma sätt som våra egna medborgare, såframt ni inte åsamkar oss obehag.

Jag lovade att aldrig på minsta sätt blanda mig i svenska angelägenheter, och det löftet höll jag faktiskt. Jag skötte många olika uppgifter, främst för Finlands räkning, men det skall jag berätta närmare om i den del av mina minnen, som behandlar stockholmstiden. Nu inskränker jag mig till att säga, att jag behöll min tjänsteställning som generalsekreterare i FRP och presidiemedlem i Kominterns verkställande kommitté. Jag uppehöll kontakten med kommunistledarna i Finland och skötte alltså generalsekreterarens befattning efter bästa förmåga.

Det är naturligt att läsaren nu frågar:

Huru är det möjligt att en man, som med egna ögon sett allt det han här berättat om, inte strax, då han återvände till fria förhållanden, hoppade av och förkunnade för hela världen hurudant regementet var under Stalins välde?

Det är mycket lätt att glida in i kommunismen. Jag har en gång tecknat mig till minnes tjugutre — både ideella och praktiska — skäl för att bli kommunist. Men det är svårt att avsäga sig och göra sig fri från kommunismen, och särskilt svårt är det för den som haft en ledande ställning.

För det första är det tungt för en finne att medge att han tagit fel. För det andra: när man som jag offrat sina bästa år, arbetat och lidit för kommunismens idé, vill man inte erkänna inför sig själv att allt bara varit bedrägeri och bortkastad möda. Det är utmärkande för den mänskliga

naturen, att vilja förklara sina gärningar förnuftsmässigt, och därför försökte också jag intala mig att det bara var Stalins fel att kommunismen råkat på avvägar — huru annorlunda hade inte allt sett ut med Lenin som ledare!

Dessutom är det inte så lätt att bära de egna kamraternas anklagelser för förräderi. En annan hämmande faktor är, att en avfälling, isynnerhet en som haft en ledande ställning, lätt råkar i livsfara. Därför försöker de flesta kommunistiska avhoppare göra sin sorti så stillsamt som möjligt; de drar sig helt enkelt bara tillbaka. Det är den lättaste vägen — och ofarligare än det öppna motståndet. På detta sätt levde också jag den ena månaden efter den andra. Jag trodde inte längre fullt och fast på kommunismen, men det var som om jag väntat på bättre tider. Kanske skulle något inträffa, Stalin falla ned från maktens tinnar och dö eller missförhållandena kunna korrigeras.

Under dessa tankar och funderingar gick tiden. Tills den stora skrällen kom i augusti 1939: pakten mellan Hitler och Stalin. Det var så att säga den sista droppen i min bägare. Vad väntade jag på? Jag hade i det längsta hoppats, att om också Stalin i många avseenden bedragit oss, han dock inte ville eller vågade svika fredens sak. Även det sista hoppet hade farit: Nu följde Hitlers angrepp och Stalins nådestöt i Polens rygg.

Samtidigt hade det blivit klart att Komintern och de kommunistiska partierna — alltså även FKP — sadlats om för att tjäna inte endast Sovjetunionens imperialistiska mål, utan också för att välsigna Nazitysklands anfall. Kominternledarna försvarade ju Hitlers angrepp på Polen, liksom senare ockupationen av Danmark, Norge, Holland, Belgien, Luxemburg och Frankrike. Stalin och Dimitrov bestämde, att inte heller FKP numera fick arbeta för Finlands sak — nu gällde det att understöda Hitler och Stalin. Men detta var inte alls i överensstämmelse med arbetarnas intressen i Finland.

I den leken kunde jag inte längre vara med. Jag dryftade många gånger frågan med min hustru, och även hon understödde varmt min åsikt: det var bäst att i stillhet dra sig tillbaka, njuta den vises otium. Jag höll redan på att börja mina förberedelser. Då inträffade plötsligt något, som ställde mig mot väggen.

I november 1939 kom ordern att resa till Moskva för att ta emot statsministerposten i terijokiregeringen. Denna order har jag till punkt och pricka behandlat i brev och broschyrer, vilka skrevs och spreds under vinterkriget. Nu fanns det inte mer någon möjlighet att dra sig tillbaka till den vises otium. Det gällde att fatta ett snabbt beslut: antingen — eller. Jag förstod, att ordern till mig varslade om ett omedelbart anfall på Finland.

Jag har i förordet till första delen av mina minnen skildrat den svåra jakobskamp, jag gick igenom, då jag kom till klarhet och insikt om, att min plats var bland de finska män och kvinnor, som försvarade sitt land mot angriparen. Och sedan började jag med alla de medel, som stod till mitt förfogande, att arbeta för mitt hemland: jag sände brev och budskap till mina kamrater att landet måste försvaras. Detta krig var nödvändigt, just det berättigade krig, som Marx talat om, ett krig, där ett litet land försvarade sin existens och sin självbestämningssrätt. När Finlands folk som en man mötte upp i den hårda strid, vilken tidvis tedde sig hopplös, deltog jag med varje nervsträng i kampen och försökte göra en insats på mitt eget sätt.

Samtidigt som striden om Finlands öde rasade på finsk jord, gällde det för mig att reda ut mitt eget ideologiska konkursbo. När jag en gång i tiden anslöt mig till kommunismen hade jag trott, att världen på denna väg kunde befrias från krigets fasor, från plundring, förtryck och framtida osäkerhet. Jag trodde, att kommunismen skulle garantera envar personligt oberoende och folken en högre andlig och materiell standard. Klasskillnad och rashat skulle försvinna,

och friheten tryggas både för små och stora nationer. Jag trodde, att kommunismen i sig själv innebar en strävan att upprätthålla omutlig sanning och rätt, kort sagt en högre moral än man hittills känt till. Nu konstaterade jag, att dessa vackra ideal och tankebyggen slutgiltigt hade rämnat. Omkring mig låg bara ruinerna av mina drömmar.

I denna svåra situation hade jag en oskattbar hjälp av min hustru. Med sin omutliga rättskänsla stödde och stärkte hon mig, så att jag fick kraft att föra denna självprövning vidare och inte låta den stanna enbart vid moralisk omvärdering. Den utvecklade sig till ett öppet bokslut. I denna vända fick jag hjälp även av arvet från barndomshemmet: mors skära och fars hammare, som jag talat om i första delen av mina minnen. Dessa redskap symboliserade för mig redbarhet, sanning och rätt. Jag övergav slutgiltigt och en gång för alla det kommunistiska våldsväldets symboler, skäran och hammaren, och tog som ledstjärnor de verktyg, med vilka mina föräldrar en gång byggde upp sitt liv: mors skära, fars hammare.

Sålunda fick jag mod att redan under vinterkrigetens dagar och veckorna därefter i brev och broschyrer erkänna mina fel och svagheter. Jag skrev till mina finska arbetskamrater och till herrarna i Moskva. Och jag vågade också säga vad jag tänkte om den stalinistiska kommunismen. I min broschyr ”Stalin Leninin perinnön vartijana” (Stalin som väktare av arvet efter Lenin), sade jag redan år 1940 nästan ordagrant om Stalin och stalinismen detsamma som de stora kommunistledarna 16-17 år senare yttrat. Jag tänker bl.a. på Chrusjtjovs ryktbara, ofta citerade februarital. Jag fördömde också kominternpolitiken i ett brev till generalsekretären Dimitrov den 4 april 1940. Detta brev publicerades samtidigt både i Finland och i Sverige. Jag bevisade där punkt för punkt huru Komintern varit delaktig i och understött Stalins brottsliga politik. Jag slutade mitt brev med följande rader:

”Så här utförligt har jag behandlat sovjetregeringens politik. Det har varit nödvändigt, emedan den varit även Kominterns politik. Just häri ligger sakens kärna, orsaken till att jag skrivit detta brev och till mitt avståndstagande. Om Komintern velat vara en organisation för arbetarna, för de smädade och förtryckta, hade den bort bestämt motsätta sig en politisk linje, som står i skarpaste kontrast till arbetarnas intressen i alla länder. Denna politik kommer, om den får fortsätta, att åsamka folken i Sovjetunionen och i andra länder fruktansvärda lidanden — vilket den redan gjort. Finlands arbetare hade under dessa tunga dagar väntat en annan attityd från Er sida. Ni gav vid Leipzigprocessen prov på ett modigt uppträdande, samtidigt som ni analyserade nazismens väsen och natur och visade vart det bar, om den nazistiska linjen följdes eller endast indirekt understöddes, t.o.m. bara genom att man underlät att strida mot densamma. Finlands arbetare hade väntat sig att ni skulle fördöma nazismen, dess anhängare och gynnare, på samma sätt som ni gjorde i Leipzig och i många broschyrer efter processen”.

Jag har haft svårt att skriva dessa rader, emedan jag under hela den tid sovjetväldet existerat kämpat och även rent personligt offrat mycket för Sovjetunionen. Jag hade hoppats att aldrig behöva klandra detta land och dess gärningar. Men sedan jag sett den ria förstörelse, som Sovjet utsatt Finland för, har jag blivit övertygad om att mitt land blivit offer för våldsam orättvisa. Jag har sett Finlands folk blöda, mitt eget folk, som jag är en son av och bunden vid med oslitliga band. Jag har varit vittne till folkets nöd och hört dess klagorop. Då jag kunnat konstatera, att sovjetregeringen liksom Komintern uppgivit folkens frihet och fredspolitik samt godkänt orätt och förstörelsepolitik, ja, då har jag inte kunnat tåla längre. Därför har jag varit tvungen att göra detta bokslut och avsäga mig en politisk väg, som står i skarp kontrast till min övertygelse och till socialismens principer.

Ni vet att inga personliga, egoistiska motiv ligger bakom mitt brev eller mitt ståndpunkts-

tagande. Jag har haft höga poster i den kommunistiska rörelsen och blivit erbjuden ännu högre, med alla de fördelar som hör till. Men jag måste i rättens och sanningens namn förkasta anbuden. Min utgångspunkt och mina motiv baserar sig alltså bara på ren övertygelse. Det vore beklagligt, om jag på grund av de åsikter jag här uttryckt skulle bli föremål för smädelse och förföljelse, eller om man försökte stämpla mig som kapitalistisk eller imperialistisk agent. Det är i alla fall ett faktum, och det kommer att förbli ett faktum, att min inställning till kapitalism och imperialism alltid varit och ännu i denna dag är att gå den öppna, klara och orubbliga kampens väg. En sanning är även, och det kommer alltid att förbli en sanning, att den finska arbetarklassens frihetskamp, den verkliga frihetskampen, jämte arbetarnas lycka och framgång städse varit det viktigaste för mig. Och i dessa dagar viktigare än någonsin.”